

Yıldız Sertel

annem

Sahiba Sertel Kimdi, Neler Yazdı?

YILDIZ SERTEL

Annem

Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı

YAŞANTI

Edebiyat - 53
ISBN 975-363-269-X

Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı / Yıldız Sertel

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1993
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.
1. Baskı İstanbul, Haziran 1994

Kitapta yer alan resimler Yıldız Sertel'in özel koleksiyonundan alınmıştır.
"Görüşler" dergisinin kapak fotoğrafı
Tarih Vakfı Kütüphanesi'nden sağlanmıştır.

İstiklal Caddesi, No: 285-287 Kat: 5 B Blok
Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (212) 293 08 24 Faks: (212) 293 07 23

Kapak Düzeni: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

İÇİNDEKİLER

Teşekkür • 9

Önsöz • 11

I. BÖLÜM: SELANİK (1902-1913)

Küçük Sabiha'nın Aile Yaşamı • 15

Sabiha Okula Başlıyor • 23

Celal Ağabey Sabiha'yı Çarşafı Görünce • 26

Bir Veda Ziyafeti • 28

Sabiha'nın Yaşamında İlk Büyük Dram • 30

Sabiha Nasıl Bir Ortamda Yaşıyordu:

Batılılaşan Selanik'te Eğitim • 34

Selanik Devrim Arifesinde • 37

Devrim Nasıl Patlak Verdi? • 43

Derviş Ali Ailesinde de Bayram Havası Esiyordu • 47

Sabiha'nın Eğitim Yaşamı Özgürlük Havası İçinde Başlıyordu • 49

Karşı Devrim Haberi Selanik'te Bomba Gibi Patladı • 56

Sabiha Yazılarıyla Devrime Katılıyordu • 59

Selanikte Felaketli Günler: Balkan Harbi • 62

M. Zekeriya'dan Evlenme Teklifi Gelince • 65

Yunan İşgali ve Selanik'ten Ayrılış • 68

**II. BÖLÜM: İSTANBUL (1913-1919), SABİHA NAZMI İÇİN
YENİ BİR YAŞAM BAŞLIYOR**

- Nişantaşı'nda Dönme Cemaati • 80
Bir Evlenmenin Öyküsü • 83
Zikri Efendi Kimdi? • 85
Olağanüstü Bir Nikâh Töreni • 88
Yeni Bir Yaşam Başlıyor • 90
Mütareke Yıllarında İstanbul: Sabiha Zekeriya
Direniş Hareketinde • 91
İzmir'in İşgali: Zekeriya Tutuklanıyor • 93
Sultanahmet Mitingi • 95
Amerika'da (1919-1923) • 98

**III. BÖLÜM: SABİHA-ZEKERİYA ÇİFTİ TÜRKİYEDE
BASIN FAALİYETİNE BAŞLIYOR (1923-1930)**

- Yurda Dönüş • 107
Çamurlar İçinde bir Ankara • 108
İstanbul: Perili Köşk • 112
Resimli Ay • 115
"Resimli Ay" Dergisinde Sabiha Zekeriya • 116
Hâkim Soruyordu.. • 125
Anne!.. Anne!.. Kapıda İki Polis Var • 127
Zekeriya Bey Sinop'ta Kalebentliğe Mahkûm • 129
Perili Köşk'ün Sonu ve Sabiha Ana'nın Cinneti • 132
Sabiha Zekeriya'nın "Sevimli Ay"daki Yazıları • 133
"Resimli Ay"ın İkinci Dönemi • 138
Sabiha Zekeriya Elinden Kalemı Atmış, Nazım Hikmet'i
Dinliyordu • 143
"Resimli Ay" Yazarları Basın Balosunda • 148
"Cici Anne" Sütunu • 151
Cici Anne'nin Aile Hayatı • 153
"Savulun Geliyorum": Resimli Ay Mahkemesinde • 156
Resimli Ay'ın Sonu ve Öyküsü • 160

IV. BÖLÜM: RESİMLİ AY'DAN SONRAKİ YAZI HAYATI:

SABİHA SERTEL TAN GAZETESİNDE

Polis!.. Polis!.. İmdat, Hırsız Var! • 165

"Çitra Roy İle Babası" • 167

Tan Gazetesi (1934-1946) • 167

Sabiha Sertel'in Tan Gazetesi'nde Siyasal Savaşı • 171

Atatürk'ün Ölümü Üzerine • 174

Moda'daki Ev • 176

Savaşa Karşı Savaş • 183

Sabiha Sertel Tekrar Mahkemede • 188

Bursa Hapishanesinde Nazım Hikmet'i Ziyaret • 195

Sabiha Sertel Çok Partili, Demokratik Rejim Savaşında • 197

"Celal Bayar'ın İstifası" ve Diğer Yazılar • 201

İkinci Partiyi Kurma Hazırlıkları • 208

"Görüşler" Dergisi • 210

"Tan" Olayları • 211

V. BÖLÜM: "TAN" OLAYLARINDAN SONRA VE

YURTDIŞINDA SABİHA SERTEL

Kırmızı Mürekkep Şişeleri • 221

Sabiha Sertel Hapishanede • 222

Mahkemede • 223

Kılıcsız Silahşör • 227

Nazım Hikmet Hapisten Çıkıyor • 231

Yurtdışında • 235

Nazım Hikmet'in Türkiye'den Kaçtığı Haberi

Bomba Gibi Patladı • 237

Sıla • 239

Sihirli Prag Şehrinde Nazım'la Karşılaşmalar • 240

Viyana'da Dünya Barış Konseyi Annemi İlgilendirmede • 245

Annemin Moskovaya Varışı • 246

Annem Bakü'yü Yadırgadı • 248

Azerbaycanlı Aydınlar ve Sabiha Sertel • 249

Annemin Hayal Kırıklığı • 250

Artık Bu Sürgün Bitse •	251
Türk Yazarları Moskovaya Geline •	252
Annemin Acıklı Ölümü •	253

VI. BÖLÜM: SABIHA SERTEL'İN YAPITLARI

1. Çitra Roy ile Babası •	266
2. İkinci Dünya Harbi Tarihi •	274
3. Tefik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi •	277
4. Görüşler Dergisinde, Sabiha Sertel'in Yazıları •	289
5. Davamız ve Müdafaamız •	296
6. Roman Gibi •	307
7. Enternasyonal •	313
Sabiha Sertel'in Yapıtları •	315

teşekkür

Bu yapıtın hazırlanmasına büyük katkıları olan meslektaşlarıma, dost ve akrabalarıma teşekkürü bir borç biliyorum:

Selanik'te yaptığım araştırma sırasında, benden hiçbir yardımı esirgemeyen, tarihçi, Dr. Alexandra Yeralimpos'a ve diğer Yunanlı bilim adamlarına, benimle beraber hazırladığı tezinden faydalandığım öğrencim Eli Elleni Katsanu'ya,

henüz yayınlanmamış olan anılarından geniş ölçüde faydalandığım ablam Sevim Sertel O'Brien'a ve bana ailem hakkında fotoğraflar ve bilgi vermek suretiyle işimi kolaylaştıran kuzenim Avni Refiğ'e,

kitabın hazırlanmasına katkıda bulunan Sayın Vedat Günyol'a ve gerekli malzemenin toplanmasına büyük ölçüde yardım eden Muhsin Kızılkaya'ya candan teşekkür ederim.

Yıldız Sertel

önsöz

Bu yapıt ne bir romandır ne de siyasal tarih, sadece annemin tarihî ve biraz romansı bir biyografisidir. Hem yaşantısını, hem de yapıtlarından örnekleri içerdiği için biraz da antoloji niteliği vardır. Hedef, çocukluğundan ölümüne kadar yaşantısını, değişik tarihî dönemlerin siyasal olayları ve fikir akımları çerçevesi içinde vermek- tir. Böylece hem yakın tarihimizin bazı iyi bilinmeyen yönlerine göz atmış, hem de annemin kafa yapısının hangi etkiler altında oluştuğunu anlamış oluyoruz.

Belirli bir üslup kullanma kaygısına kapılmadım. Bu yüzden yapıt bazı yerlerde bir roman gibidir, bazı bölümlerde siyasal yaşama, tarihi, sosyal olaylara, felsefi, edebi akımlara yer verilmiştir. Bazı bölümlerde de, önce Sabiha Zekeriya, sonra Sabiha Sertel adı altında yazan annemin yazılarının, kitaplarının özetine yer ayrılmıştır. Bu çerçeve içinde annemin özel yaşamını, Türk basınında verdiği sosyal ve siyasal savaşları gerçeklere uygun olarak vermeye çalıştım.

Hikâye, Selanik'te, 1902'de babası Nazmi Efendi'nin evinde başlar. İlk bölümde aile yaşamını, Tanzimat reformlarının etkisi altında gördüğü eğitimi, bir genç kız olarak, "Jön Türk" devrimine katılışını görüyoruz. M. Zekeriya ile evlenmesi sorunu da ilk önce bu dönemde ortaya çıkmıştır. Olaylar, içeriden ve dışarıdan değişik ideolojik rüzgarların estiği, ilerici bir devrimin merkezi olan, canlı, hareketli bir kentte geçer.

Balkan Savaşı'nın sonlarına doğru (1913), Selanik'ten İstanbul'a göçen Sabiha ve annesi, kısa bir süre sonra kendilerini I. Dün-

ya Savaşı'nın içinde bulurlar. Bir kast gibi kapalı "Dönme"⁽¹⁾ cemaatinden gelen Sabiha dışarıya verilen, (topluluk dışından birisiyle evlenen) ilk kız olur.

İkinci bölümde, Amerika'da eğitimden dönen Sabiha-Zekeriya çiftinin basın hayatına girişlerini bulacaksınız. Burada en önemli olay, Türk basınına bir yenilik getiren, *Resimli Ay* dergisidir. 1924-1931 yılları arasında çıkan bu dergide, Sabiha Zekeriya, ilk defa olmak üzere sosyal konuları ele alan yazılarıyla Türk kamuoyunun sevgisini kazanır. 1927'de Nazım Hikmet ve diğer kalburüstü aydınların katılmasıyla dergi bir ideolojik savaşa girer. Bu bölümde, iki çocuk sahibi olan Sabiha Zekeriya'nın, özel yaşamı ile fikir ve meslek yaşamlarının nasıl birbirinin içine girdiğini görüyoruz.

Dergide ve özel yaşamında Nazım Hikmet başlı başına bir olaydır.

Kitabın son bölümleri,⁽²⁾ Sabiha Sertel'in değişik dönemlerde yazdığı makale ve yapıtları, *Tan* gazetesinde demokrasi için; faşizme ve nazizme karşı verdiği mücadeleyi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk basınında geçen olayları, Tefik Fikret - Mehmet Akif tartışmasına katkısını ele almakta, 1945'te *Tan* gazetesi yıktırıldıktan sonra yurtdışındaki yaşamını da yansıtmaktadır.

1) Selanik'te "Dönme Cemaati" toplumun önemli bir bölümüydü. 15. yüzyılda, İspanya'dan kovulup, Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen Musevilerden bir grup, 17. yüzyılda İslam'ı kabul edip, Türkleşince, bunlara "Dönme" adı verilmişti. Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarının etkisi altında olan "Dönmeler" birçok tarikatta olduğu gibi dışarıya kız vermezlerdi.

2) Bu bölümlerde annemin bazı sözcüklerinin Türkçe karşılıklarını okuyucuya kolaylık olması için, parantez içinde belirttim.

I. BÖLÜM

Selanik (1902-1913)

Sabiha Nazmi, 1903. (Selanik)

Küçük Sabiha'nın aile yaşamı

Yıl 1902, Selanik'te, Vali Konağı'nın arkasında, Pazar Tekkesi Sokağı'nda, Nazmi Efendi'nin iki katlı ahşap evindeyiz. Atiye Hanım ve küçük kızı Sabiha sofrayı hazırlıyorlar. O gün öğle yemeğinde yalnız Nazmi Efendi ve en küçük oğlu Mecdi var. Öteki delikanlıların hepsi ya işte ya da okulda. Nazmi Efendi kapıdan fırtına gibi girer ve bağırır:

— Yemek! Karnım aç, yemek istiyorum!...

Atiye Hanım yemeği getirir, herkes sofraya oturduktan sonra, tabaklara dağıtmaya başlar. Nazmi Efendi gürler:

— Gene mi nohutlu yahni? Bıktım!..

— Pilavla salata da var, Sabiha getiriyor.

Okuldan aç gelen Mecdi yemeğe saldırmıştır. Salatayı sofraya getiren Sabiha daha yemeğe oturmadan, Nazmi Efendi bir taraftan sofradaki tabakları kaldırıp kaldırıp duvarlara fırlatıyor, bir taraftan da bağırıyordu:

— Gene mi nohutlu yahni? Bıktım... Al sana, al, bir daha al!...

Tabaklar tavana fırlıyor, sofradaki kaplar yere itiliyor, sanki evin içi birbirine giriyordu. Küçük Sabiha korkusundan masanın altına kaçtı. Henüz ortaokulda olan ağabeyi Mecdi, eline bir yastık alıp, tavandan, duvarlardan yağan tabak parçalarından kendini korumaya çalışıyordu. Atiye Hanım, başını avuçlarının içine almış ağlıyordu. Fırtına bittikten sonra, Nazmi Efendi bir durakladı, etrafına baktı, hiçbir şey söylemeden kapıyı çekip çıktı.

Atiye Hanım yangın yerine dönmüş geniş mutfağında iki çocuğuyla yalnız kalmıştı. Şimdi ne yemek verecekti onlara?

Nazmi Efendi, kapıdan çıktıktan sonra, sinirlerini yatıştırmak için hızla limana doğru yürüdü. Durmadan içinden küfrediyordu: "Bu nasıl ev? Bu nasıl aile? Hep kabahat sende. Sen Derviş Ali'nin torunu, bir türlü kendine bir düzen kuramadın. Aileni geçindiremedin. Allah belasını versin..." Rıhtıma yaklaşırken bir kebabçıya girip, karnını doyurdu. Sonra, rıhtımda her zaman gittiği kahveye yerleşti. Bir taraftan kahvesini yudumlarken, bir taraftan da limana girip çıkan gemileri seyrediyordu.

Bunların çoğu ticaret gemileriydi. Gümrüğe mal taşıyan atlı arabalar önünden vızır vızır geçiyordu. Burası onun dünyasıydı. Gümrük Başmüdürlüğü yaptığı günlerden beri girip çıkan mallarla, bu semtin halkıyla içli dışlı olmuştu. Ne kadar da hareketliydi Selanik Limanı! Gâvurlar da ne çok mal satıyorlardı bu ülkeye!.. Makinesinden, kumaşına, iğnesine kadar. Tâ uzakta da gene onların gemileri duruyordu. Hem de savaş gemileri. Lanet olsun.. İmparatorluğu baskı altında tutuyorlardı. Elindeki dergiyi okumaya başladı. 10 Nisan tarihli, "Şûra-yı Ümmet" dergisi, devletin işlerini düzene koymak için bir program yayımlıyordu:

"Devlet'i Âliyeyi Osmaniye'nin, İstiklâl-i siyasi ve tamami-i mülkiyesini, her türlü müdahale-yi ecnebiyeden masun bulundurmak..."

Atiye Hanım, 1856-1916. (Sabiha Sertel'in annesi, Selanik.)

Elbette, devletin, siyasal bağımsızlığı, mal bütünlüğü korunmalı, yabancı müdahaleler önlenmeliydi. Nazmi Efendi okumayı sürdürdü:

"İdare-i keyfiye ve müstebidenin bir hükümet-i meşrutaya inkılâbına ve 7 Zilhicce 1293 (1876) tarihli Kanun-ı Esasi (Anayasa) ahkâmının tatbiki ve icrasına çalışmak."

Tabii, o anayasayı kaldırmakla halt etmişti Abdülhamit. Şimdi bütün siyasi efkâr ayaktaydı. Bir kanun düzeni istiyordu millet. Keyfi idare ve istibdattan bıkmıştı. Bütün yazılar bunun üstüne yazılıyor, şiirler, "Artık yeter bu zulüm" diye bar bar bağırıyor; bütün bunlar gizli veya açık yayılıyordu. Çıksın bakalım işin içinden..

Nazmi Efendi programı okumayı sürdürdü: Ümmetin hukukunun korunmasının sağlanması; halkın bu yönde aydınlatılması,

Nazmi Efendi, 1851-1920. (Sabiha Sertel'in babası, Selanik.)

bunun için de samimi aydınlardan oluşan bir birlik meydana getirilmesi müslim veya gayri müslim Osmanlı vatandaşlarının bilinçlendirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu program. Saadet, Osmanlılıkta aranmalı, her bireyin mutluluğu düşünülmeliydi.

İyi, güzel, ama bütün bunlar tehlikeli fikirlerdi. Birkaç kişinin başına mal olabilirdi. Etrafına bir bakındı. Kahvehanede Abdülhamit'in hafiyeleri de bulunabilirdi. Gazeteyi katlayıp, cebine koydu. Kahveye gelen bazı dostlarıyla sohbet daldı.

Akşama doğru, güneşin sular üzerindeki kızıl pırıltıları, ortalığa tatlı bir pembelik saçarken, bir sürahi rakı getirtti. Başka çaresi de yoktu bu işin. Kahpe felek yüzüne biraz olsun gülmemişti ki!.. Tövbe estağfurullah, 6 çocukla emeklilik ne demek? Genç yaşta emekliliğe ayrılmasaydı olmaz mıydı sanki? Ama o, Derviş Ali'nin torunu... Güneş maviliklerin üzerine inerken, sulara yaydığı ışıklara, morlaşan, güzelleşen Selanik Körfezi'ne içer gibi bakıyor, rakısını yudumlarken, garsonun getirdiği piyazın da tadına bakıyordu.

Bu keyif bitince doğruldu. Gümrüğün önünden geçip, Hürriyet Meydanı'na saptı. Sabri Paşa Caddesi'nden Vali Konağı'na doğru yürümeye başladı. Bir taraftan da kendi kendine söyleniyordu: "Allah belasını versin.." O herif, nereden de, "Sen Gümrük Başefendisi koltuğunu dolduramıyorsun" demişti. O, Derviş Ali'nin torunu böyle küçültmelere gelemeydi. Basmıştı istifayı işte! Yıllardır bunun sıkıntısını çekiyordu.

Yüksek fesi, uzun ceketi, dar pantolonu, onu olduğundan da uzun boylu gösteriyordu. Temiz ütülü giysileri, beyaz kolalı gömleğiyle bayağı da yakışıklıydı. Gelip geçenlerin dikkatini çekmiyor değildi. Ama o, öylesine içine kapanmıştı ki, ne gelip geçenleri, ne hale doğru yollanan küfeli hammalları, ne faytonları, ne de tramvayları görüyordu. Oysa ortalık henüz tamamen kararmamıştı. Sokaklar kalabalıktı. Ancak, o, Nazmi Efendi, bu cıvıl cıvıl kentin içinde yapayalnızdı. Onu anlayan kim vardı ki?

Mevlevihane'nin önüne gelince biraz durakladı. Girmeyi düşündü, sonra vazgeçti. Daha saat çok erkendi. Burada yemek yemek, ayinlere katılmak çocukluğundan beri onun için bir zevkti. Oğlu Mecdi'yi de buraya alıştırmıştı. Mevlevî dervişinin torunu olmak, erenlerle sohbet etmek hoş birşeydi. İnsan kendini bir aile içinde hissediyor, yalnızlık duymuyordu. Ama şimdi? Tekkeyi saymazsak yine de yalnızdı. Sekiz kişilik bir aile içinde yapayalnız!..

Vali Konağı'na doğru ilerlerken, iki kolunu arkasında birleştirip, tespihini çekiyor, bir yandan da kendi kendine söyleniyordu: "Allah belasını versin o herifin, beni 40 yaşında emekliye ayırttı. Daha yavrularım küçücüktü, onların ekmek parasını çıkaramadım." Gözünün önüne, karısı Atiye'nin gençliği geliyordu. Akıllı, kültürlü, o ince kadın... Mahallenin çamaşırcısı olmuş, aileyi o geçindiriyordu hâlâ... Oğlanların hepsi artık büyüyüp delikanlı oldular. Hepsi eve para getiriyor ve hâlâ, "Anne... Valide Hanım..." deyip annelerinin etrafında dönüyorlar. Ailenin merkezi o. Emekli, parasız, ayyaş bir babayı kim sayar ki!

İçti dolu, sinirleri gergin, Vali Konağı'nın yanından yukarı doğru tırmandı. "Pazar Tekkesi"(*) sokağına ulaştığında, camiden ezan sesleri geliyordu. Evine yaklaşımadan, uzaktan durup bir baktı:

Hiç de fena değildi evi. Bahçe içinde, iki katlı, geniş odaları ve cumbaları olan, büyük, ahşap bir binaydı. Selanik'teki Türklerin bir çoğunun evi gibi. Ne yazık ki, bu evi başka bir aile ile paylaşıyorlardı. Onlara geniş, cumbalı iki oda ve bir mutfak düşmüştü. 1896'daki büyük yangından sonra, Selanik'te evlerin, birkaç aile arasında bölüşülmesi geleneksel olmuştu. Arka mahallelerde, her odasında bir ailenin oturduğu büyük konaklar da vardı. Ancak, o, Derviş Ali'nin torunu, Gümrük Başefendisi Nazmi, böyle mi olmalıydı?

Bahçe kapısından içeri girdi. Dört beş basamak çıkıp sofaya, oradan da mutfağa vardı. Bu geniş ve ışıklı mutfak, aynı zamanda yemek ve oturma odasıydı. Geceleri delikanlılardan birinin yatabilmesi için, bir döşek de koymuşlardı buraya. Ortanca oğulları Neşet'le Celal artık yüksek öğrenim yapıyor, bir yandan da geçimlerini sağlıyorlardı, evi terk etmişlerdi. Sanki öteki oğulları çalışmıyor muydu? Of... Of... Mutfak kapısından girince, karısı Atiye'yi, pencerenin önündeki masada ütü yapar buldu. Gözü, yemek masasının başına oturmuş, başını hiç kaldırmadan bir şeyler okumaya çalışan küçük kızı Sabiha'ya ilişti. Karısına selam vermeden, doğru ona doğru yürüdü:

— Kızım, sen ne okuyorsun, böyle?

— Elifba...

— Ya... Kim verdi bunu sana?

— Mecdi Ağabeyim.

— Hımm, Sen elifbayı ne yapacan? Sen kız çocuğusun. Dikiş dik, nakış yap. Hem sen daha küçüksün, elifbaya vakit var.

(*) Bugünkü adı Kasandra.

— Ben küçük değilim, 7 yaşındayım. Yarın mektebe (okula) başlıyorum.

Nazmi Efendi kızının beline kadar dökülen kara, dalgalı saçlarını okşadı. Sabiha'nın dolgun, yuvarlak yanakları, derin kara gözleri vardı. Nazmi Efendi çok seviyordu bu en küçük kızını. Ancak o kadar içine kapanmıştı ki, ailede onun kimi sevip, kimi sevmediğini bile kimse anlayamıyordu. Nazmi Efendi Sabiha'nın başını avcunun içine aldı. Baba-kız göz göze geldiler. Sabiha korkuyla bakıyordu babasına. Nazmi Efendi sordu:

— Mektebe gidip ne olacaksın? Hayatta işe yarayacak şeyler öğren. Dikiş öğren, el işi öğren.

— Annem öyle demiyor. Ben okuyacağım. İlim irfan dünyasına gireceğim. İnsan olmak, ilim ve irfanla olur.

Nazmi Efendi öfkeyle yerinden fırladı, karısına döndü:

— Hanım, bana su ısıt, ayaklarımı yıkayacağım.

Atiye Hanım hiç yanıt vermedi.. Elindeki ütüyü mangaldaki ızgaraya dayadı. Ateşe bir güğüm su koydu. Nazmi Efendi, mutfak-ğın içinde, tespihini çekerek, öfkeyle gidip geliyor, bir yandan da içinden mırıldanıyordu: "Anne, Annem. Hep anneleri."

Sabiha bir yandan elifbasını sökmeye çalışıyor, bir yandan da babasının hareketlerini izliyordu. Şimdi bunun arkasından gelecekleri biliyordu. Annesi, güğümdeki sıcak suyu bir leğene döküp ılıştıracak babası koltuğuna oturup, ayaklarını ılık suya sokacak. Annesi, elinde peşkir, başında durup bekleyecek ve sonra, babasının ayaklarını kurulayacak. Bir gün annesine sormuştu:

— Sen babamın hizmetçisi misin?

Atiye Hanım yanıtlamıştı:

— Her kadın kocasının hizmetçisidir.

— Hayır, ben olmayacağım.

— Olacaksın.

— Öyleyse evlenmeyeceğim.

— Evleneceksin.

Bu düşünceler bu küçük kızın kafasına nereden girmişti? Kültürlü, genç bir kadın olan ablasından mı almıştı bu görüşleri, yoksa o günlerde Selanik'te esmekte olan özgürlük, batıcılık, ilericilik rüzgârından mı?

Sabiha nefret ettiği bu sahneyi görmemek için, elifbasını alıp, yukarı kata çıktı. Yatak odasında, lamba ışığında okumasını sürdürdü. Biraz sonra annesinin sesini duydu:

— Sabiha, gel kızım, patatesleri soy, yemek hazırlayacağız.

Of.. annesi anlamıyordu ki, o yarın okula gidecekti. Şu elifbayı doğru dürüst sökmeliydi.

Ana kız yemeği hazırladılar, sofrayı kurdular. Akşam yemeğine Mecdi Ağabey bir gazeteyle gelmişti. Bu, Paris'te çıkan, Selanik'te gizli dağıtılan "Meşveret" gazetesiydi. Mecdi gazeteyi, sofrada yüksek sesle okumaya başladı:

"Bulgar isyanı bastırıldı. Hilmi Paşa, Rumeli'de 3 vilayete Müfettiş-i Umumi (Genel Müfettiş) tayin edildi. Selanik'te, Manastır'da Bulgar isyancılar silahlanıyor. 20 bin kişi silahlanıp, dağa çıktı. Fakir köylüler kaçıyor."

Nazmi Efendi sözünü kesti:

"Kahvehanede anlattıklarına göre, Bulgar teröristler suikastler tertip ediyorlar. Osmanlı Bankası'na, postaneye bomba koymuşlar. Limanda, Fransız, İtalyan savaş gemileri var. Sanki bu kışkırtmacıları korumaya geldiler. Onlara para veriyor, mühimmat getiriyorlarmış. Bulgar çeteciler tren hattında bomba patlatmışlar."

Mecdi, 15 yaşında, çok zeki ve uyanık bir gençti. Hem Terakki Rüstiyesi'nde okuyor, hem de Singer şirketinde kâtiplik yapıyordu. Siyasi olayları da izliyor, her gün yeni birşeyler öğreniyordu. Hemen atıldı:

— Yalnız Bulgarlar mı Baba? Yunanlılar da Makedonya'yı istemiyorlar mı? Rum gazeteleri, "Néa Alithia" fikrini yayıyorlar. Nazmi Efendi yanıt verdi:

— Bulgar isyanı en çok Yunanlıları rahatsız ediyor. Bulgarların Selanik'te kurduğu, "Delçef" komitesi nasyonalist ve sosyalistmiş. Rusya'dan, Bulgaristan'dan gelen subaylar Slav milliyetçiliğini yayıyorlarmış. Yunanlılar ise buğday ambarı olan Makedonya'nın ellerinden gittiğini görünce deli oluyorlar. Yunan subayları da çeteler kuruyor.

— Peki, Türkler ne yapıyor?

— Türk polisi herşeyi görüyor, herşeyi biliyor, gözlerini kapıyor. Horoz döğüşü, birbirlerini kırsınlar bakalım. Sırplar da, Vardar'a kadar geldiler, Selanik'in ellerinde olduğunu iddia ediyorlar. Sırp çeteleri de Bulgarlara karşı savaşıyor. Bazan da Bulgarlar, Yunanlılarla bir olup, Türklere saldırıyorlar.

Atiye Hanım dayanamadı:

— Horoz döğüşü, ama insanlar ölüyor. Dağlarda çeteler, komitacılar köylünün canını yakıyor. Köylüler şehirlere kaçıyor. Şehirde de can güvenliği kalmadı. Hükümet yok mu bu memlekette?

Arkasından, ailede adet olduğu üzere Namık Kemal'i okudu:

Ah. Yaktık şu mübarek vatanın her yerini
Saçtık eflâke kadar dûdunu ateşlerini
Kapadı gözde olanlar, çıkacak gözlerini.

Günler, imparatorluğun karanlık, Selanik'in hareketli günle-
riydi. Aşağı yukarı her evde böyle tartışmalar oluyordu. Atiye Ha-
nım Namık Kemal döneminin çocuğu olduğu için, o dönemin
yurtseverlik duyguları iliklerine işlemiştir. Namık Kemal ve genel
olarak yurt sevgisini çocuklarına da aşılamıştır.

Yemek bitmiş, ama masa başındaki sohbet uzamıştı. Sabi-
ha'nın gözleri kapanmış, başı masaya düşmeye başlamıştı. Atiye
Hanım,

— Haydi kızım sen yatağına. Yarın erken kalkacaksın.

Küçük kız hemen yerinden fırladı. Gerçekten ertesi gün,
önemli bir gündü onun için. Erken kalkmak, okula hazırlanmak
gerekliyordu. Eline gaz lambasını aldı. Merdivenleri yavaşça çıktı.
İki karyolayı, yüksek dolapları, bir masa ve iki komodu içeren ge-
niş bir odaydı, bu oda. Tam yatağa girmeye hazırlandığı sırada,
merdivende annesinin ayak seslerini duydu. Atiye Hanım çok sev-
diği küçük kızına öğüt vermeye gelmişti. Yatağın üstüne oturdu.
Sabiha'yı da elinden çekip, yanına oturttu ve söze başladı:

— Bak kızım, sen yarın mektebe başlayacaksın. Orada yeni bir
dünyaya, ilim ve irfan dünyasına gireceksin. Sen kız çocuğusun,
günün birinde evleneceksin, çoluk çocuk sahibi olacaksın. Ben şim-
diden senin çeyizini düzmeye başladım. Geceleri kandil ışığında
senin için oya işliyorum. Sen de bir evi çekip çevirecek yetenekte
olmalısın. Ama bu yetmez. Mektepte edindiğin bilgi, kolunda bir
altın bilezik olacak. Ne olacağı bilinmez; kocan hastalanır, seni bı-
rakır. Çocuklarla kalakalırsın. Bak, benim halime.. Ablanı, ağabey-
lerini ben okuttum. Babanın emekli maaşına kalsaydık, yanmıştık.
Ben seni de okutacağım. Kolunda bir altın bileziğin olsun. Darda
kaldığın gün, çalışıp, hayatını kazanabilesin. Ama benim gibi ça-
maşır yıkayarak, kola yaparak değil. Benim kolumda öyle bir bile-
zik olmuş olsaydı, sabahlara kadar ütü yapmazdım. Anladın mı kı-
zım? Sen okuyacaksın, adam olacaksın, gerekirse çocuklarına, aile-
ne bakacaksın, ama benim gibi değil.

Sabiha annesini büyük bir dikkatle dinledi. Gözleri dolmuştu.
Yaşının küçüklüğüne rağmen, annesinin altında bulunduğu yükün
farkındaydı. Çocuklarını cahil bırakmamak için, korkunç bir ya-
şam savaşına girişmiş olan bu kadını, ablası Fatma ve ağabeyleri

gibi o da çok seviyordu. Kendisini annesinin kucağına attı. Ana-kız öpüştüler. Annesi gittikten sonra, Sabiha yatağa girdi. Bütün gün bahçede çocuklarla oynamış, sonra da elifba sökmekle uğraşmış, yorgun düşmüştü. Yatar yatmaz uyudu.

Sabiha okula başlıyor

Ertesi sabah, annesi Sabiha'yı erkenden uyandırdı. Mutfakta kahvaltı masasına oturmuş, tam çayıyla beraber, üstüne tereyağı ve vişne reçeli sürdüğü ekmeği ağzına atmaktaydı ki, mutfak kapısı açıldı. İçeri ablası girdi. Fatma, Sabiha'dan 20 yaş büyüktü; kardeşlerin en büyüğüydü. Beline kadar inen gür kumral saçları, mavi gözleri, endamıyla, eş-dost arasında, "Dilber Fatma" ünvanını almıştı. Atiye Hanım, ona da küçükten edebiyat merakını aşılamıştı. Namık Kemal'i, Ziya Paşa'yı ezbere bilirdi. Babası emekliye ayrıldıktan sonra Fatma, aile bütçesine katkıda bulunmak için, kız okullarında müfettişlik de yapmıştı: İradesi, ciddiyeti ve azmiyle, daha genç yaşta aile içinde bir şahsiyet olmuştu. Onu, daha Sabiha doğmadan Avni Efendi adında, çok zengin, güzel ve müşfik bir adamla evlendirmişlerdi. Fatma Ablasının kızı Emine ile Sabiha arasında ancak iki yaş fark vardı. Ondan sonra doğan Lamia ve Osman da onun küçük kardeşleri gibiydiler.

Atiye Hanımın gailisi çok olduğu için, Fatma Abla, Sabiha'nın ikinci annesi durumundaydı. Sabiha sık sık onların, büyük bahçeli güzel evlerine gider, Emine ve Lamia ile oynar, onlarla beraber kır-lara ya da denize gezintiye çıkardı.

Fatma Abla siyah çarşafının içinde, uzun boyuyla bayağı alımlı görünüyordu. Sabiha'nın gözü ablasının elindeki bohçaya takılmıştı. Fatma, peçesini yaşmağını çıkardıktan sonra, kahvaltı masasına yaklaştı. Bohçayı masanın üstüne koydu:

— Al, bu senin.

Sabiha, daha ağzındaki lokmayı yutmadan, heyecanla bohçaya yaklaştı, düğümünü çözdü. Ama, açar açmaz kaşları çatıldı, gözleri doldu. Bohçanın içinde kara giysiler vardı. Ablasına döndü:

— Ben çarşaf mı giyeceğim?

— Mektebe çarşafsız gidemezsin.

— Ama ben küçüğüm, sonra nasıl oyun oynayacağım?

Ablasının sesi sertleşti:

— Sabiha bu çarşafı giyeceksin!..

Sabiha ağlamaya başlayınca, Atiye Hanım kazanda kaynatmakta olduğu çamaşırları bırakıp yanına geldi:

— Evladım, bu çarşafı giyeceksin, onsuz okula gidemezsin..

Annesiyle ablası Sabiha'nın gözyaşlarına bakmayarak ona, önce mektep önlüğünü sonra da çarşafını giydirdiler. Hidayet Ağabeyin daha önceden hazırlamış olduğu mektep çantası eline verildi. Sabiha, ablasının elinden tutarak yola koyuldu. Ayakları çarşafa takılıp, çamura battıkça, ablası onu kolundan çekiyordu. Bereket versin mektep uzakta değildi, oturdukları sokağın sonundaydı.

Sabiha, Selanik Rüştîyesi'ne gidiyordu. Daha doğrusu bu okulun "Sübyan" adı verilen 3 yıllık ilkokuluna. Mecdi Ağabeyi artık, Terakki Rüştîye'sinin (ortaokulun) son sınıfındaydı. "Terakki Mektebi" Selanik'te "Dönme" cemaatinin kurmuş olduğu bir okuldu. "Dönme" cemaatinin Selanik'in sosyal, kültürel ve siyasal yaşantısında önemli bir yeri vardı. Dönmeler, XV. Yüzyılda, İspanya Kraliçesi İsabella tarafından kovulup, Osmanlı İmparatorluğu'na göçen Musevilerin bir koluydu. Sabetay Sevi adı verilen ve kendisini "Mesih" ilan etmiş olan bir önderin başkanlığındaki bu kol, XVII. yüzyılda İslam dinini kabul edip Türkleşmişlerdi. Selanik'te Dönme cemaatinin, kentin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamında önemli bir yeri vardı. 150 bin nüfusu olan bu kentte, 60-70 bin kadar Musevi, 30 bin Yunanlı, 30 bin Türk vardı. Türklerin 20 bini dönmeydi. Bütün topluluklar gibi, dönmelerin de kendi okulları, ibadet yerleri (cami; mescit ve tekkeleri), hastaneleri, kulüpleri, sosyal yardım merkezleri vardı. Bu cemaatin önemli bir kolu ticaretle meşguldu. Avrupa ile ticaret yapan dönme tüccarlar, Avrupa kültürüyle temas ettikçe, batı uygarlığına yakınlık duyuyor, şehirde batılılaşmanın, modernleşmenin öncüleri oluyorlardı. Topluluğun aydınları ise ya devlet kuruluşlarında önemli mevki sahibi ya da doktor, avukat gibi meslek adamlarıydılar. Bazıları da okullarda, Hukuk Fakültesi'nde "Müderris", yani öğretmen veya profesörlükler. İleri görüşlü oldukları için, II. Abdülhamit'in baskı rejimine karşı yapılan siyasal savaşa da katılıyorlardı. Örneğin, dönmelerin kurduğu, "Terakki Mektebi" adını, "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nden almıştı. Gene dönmelerin kurduğu Fevziye Mektebi'nin Müdürü Cavit Bey, İttihat ve Terakki eyleminin ileri gelenlerindendi.

Derviş Ali ailesinin bütün çocukları gibi, Sabiha da, Selanik Rüştîyesi'nden sonra, Terakki Mektebi'ne gidecekti. Terakki Mektebi, öğretmenleri, müdürleri, yönetim kadrolarıyla günün ilerici

fikirlerine bağlanmıştı. Selanik Rüştîyesi de bu genel havanın dışında kalmıyordu. Açılış günü okul müdürü şöyle bir konuşma yaptı:

"Sizler yeni bir devrin çocuklarısınız. Tanzimattan bu yana toplumumuz, kültürümüz yeni bir aşamaya girdi. Yenicilik/muhafazakârlık kavgasını, en azından eğitim alanında, terakkiperverler, ilericiler kazandı. Bu okulda İslamiyeti, İslam felsefesini, İslam hukukunu okuyacağız. Bütün İslam ilimlerini, tasavvufu Türkçeleşmiş eserlerden okuyacağız. Fen dersleri, hendese, cebir, riyaziye, mantık, felsefe, tarih, coğrafya, dünya tarihi, dünya felsefesi, Batı edebiyatı, Batı dilleri de okuyacağız. Arapçanın yanında Fransızca da öğreneceğiz.

"Osmanlı toplumunun ilim ve irfan dünyasına açılması zamanı gelmiştir. Bu iş mektep sıralarında başlar. Bu bilgileri edinmek aynı zamanda bir yurtseverlik görevidir. Memleketimizi ileriye götürmek, cehalet dönemine son vermek mecburiyetindeyiz.

"Memleketimizi içeriden parçalamak isteyen düşmana birlikte karşı koymalıyız. Müslim, gayri-müslim Osmanlılar, bir millet halinde birleşmeliyiz. Doğu bilimlerinin, İslamiyetin özünü korurken, Batıdan bilimi, hürriyetçilik, eşitlik, aydınlıkçılık fikirlerini almalıyız.

"Bakın büyük yazarımız Şinasi ne demiş: 'Medeniyet vazifeşinaslıktır. Tembellik milleti ezilmeye, rücu götürür.' Bu okulda vatanı ileri götürecek, çalışkan Osmanlı gençleri yetiştirmek hedefini güdüyoruz. Bugün okula yeni gelenler hoşgeldiler. Burada hepimize ilim, irfan ve vatan sevgisini aşılayacağız. Bilgiyi sevin, okuyup, öğrenin ki, yurdumuz ileri gitsin. Geleceğimiz sizsiniz."

Bu konuşma bittikten sonra, İdadi'nin son sınıfından öğrenciler şiirler okudular. İkisi de Namık Kemal'in vatanla ilgili şiirleriydi.

Vatana Mersiye

Ah. Yaktık bu Mübarek vatanın her yerini
Kapadı gözde olanlar çıkacak gözlerini.
Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini.
Yok mu kurtaracak bahtı kara mâderini?
(...)

Bundan sonra, daha genç bir çocuk, Sabiha'nın daha kolay anlayabileceği bir şiirini okudu Kemal'in. Salonda hava heyecanlıydı.

*Vatan yahut Silistre'*den alınmış olan bu parça okunurken, gençler hep bir ağızdan bağıryorlardı:

İşte adû karşıda hazır silah,
Arş yiğitler vatan imdadına
Arş ileri, arş bizimdir felâh,
Arş yiğitler, vatan imdadına.

Sabiha da, farkına varmadan salondaki heyecana kendini kap-tırmış, bütün çocuklarla beraber bağıryordu:

Arş yiğitler vatan imdadına!

Ardından, bir yıl önce başarılı olan öğrencilere "fazilet mükâ-fatı" dağıtıldı. İlahiyat bölümünün başkanı Hoca Niyazi Efendi bir dua okudu ve Allahın izniyle mektebin açıldığını ilân etti.

Sabiha bütün bunlardan fazla birşey anlamamıştı. Ancak, evde de çok duyduğu, vatan, hürriyet, ilim, irfan sözcükleri, vatan için çalışmak gibi kavramlar ona yabancı gelmiyordu. Bütün bunlar, zaten günün havasında vardı. Okumalı ve öğrenmeliydi, vatan için.

Celal Ağabey Sabiha'yı çarşafı görünce

Akşamüstü, okuldan eve dönerken Sabiha gene kara çarşafına bü-rünmüştü. Gene ayakları eteklerine dolandıkça, çamura battıkça, ablası onu kolundan çekiyordu. Eve varıp, mutfak kapısından içeri girince, Celal Ağabeyi ile annesini yemek masasının başında dert-leşir buldu. Ortanca ağabeyi Celal, 19 yaşında, sık ve gür kara saç-ları, derin kara gözleri ile bayağı güzel bir delikanlıydı. Annesinin-gi gibi tatlı bir tebessümü vardı. Güldüğü zaman tâ gözlerinin içi-ne kadar gülerdi. Sabiha için, Celal Ağabey "kültürlü, bilgili ağa-bey"di. Genç yaşında Terakki İdadisi'ni başarıyla bitirmiş, bir avu-katın yanına kâtip olarak girip, hem mesleğini ilerletmiş, hem de para kazanmıştı.

Celal Ağabey Sabiha'yı çarşafı içinde görünce kahkahayı bastı:

— Kız bu ne kıyafet? Kim giydirdi bunları sana? Komik ol-muşsun. Çabuk çıkar onları da gel bakayım yanıma. Sabiha bir

yandan çarşafından sıyrılmaya çalışıyor, bir yandan da ağabeyine dert yanıyordu:

— Ablamla annem giydirdiler bunları bana!..

Zor bela çarşafı üstünden attıktan sonra, bir hamlede kendini ağabeyinin kucağında buldu. Kardeşlerin en küçüğü olan Sabiha'yı bütün ağabeyleri hem çok seviyor, hem de akıllı buluyorlardı.

Celal, çalışarak biriktirdiği paralarla, İstanbul'da yeni açılan Hukuk Fakültesi'nde okumaya gidecekti. Eve erken gelmesinin nedeni de, annesi ile son bir veda konuşması yapmaktı. Aile bütçesi ne olacaktı? Şimdiye kadar bütün kardeşler çalışmış, kazandıklarının bir kısmını getirip, masanın üstüne koymuş, "Buyur Valide Hanım!" demişlerdi. Ama şimdi, Celal İstanbul'a gittiği gibi, bir yaş büyük olan Neşet de Paris'e gidiyordu. O da İdadisini bitirdikten sonra, hem tütün rejisinde çalışmış, hem de Alliance Française'de Fransızca öğrenmişti. Artık, Fransa'ya okumaya gitmek için bütün hazırlıkları tamamdı. Bu, o zaman Selanik'te yüksek tahsil çağında olan hemen bütün gençlerin büyük rüyasıydı. Neşet'i kimse engelleyemezdi. Ancak, ailenin geçim sorunu vardı ortada. Şimdi bütün yük, Atiye Hanım ile en büyük oğlu Hidayet'in ve küçük Mecdî'nin sırtına kalıyordu. Nazmi Efendi'nin emekli maaşından pek hayır yoktu. Zaten onun da hemen yarısı içkiye gidiyordu. Celal,

— Ben İstanbul'da ne kazanacağımı bilmiyorum, ama gene de size bir şeyler göndermeye çalışacağım, deyince, Atiye Hanım,

— Sen merak etme evladım. Sizlerin okumanız, kendinizi kurtarmanız lâzım. Biz burada idare ederiz. Olmazsa, ben biraz dikiş de dikerim. Celal ilave etti,

— Bir de Sabiha var. Anne, ne yapıp yapıp bu kızı okutmamız. Onda cevher var. Ben size yardım edeceğim.

Bu konuşma, Sabiha ile Fatma Abla'nın içeri girmesiyle kesilmişti. Şimdi Celal bir yandan kucağında oturan küçük kardeşinin gür saçlarını okşuyor, bir yandan da soruyordu.

— Ee anlat bakalım, sen bugün mektebe gitmişsin. Neler yaptın orada?

Sabiha biraz duraksadıktan sonra anlatmaya başladı:

— Müdür Bey büyük bir konuşma yaptı. Onu dinledim. Sonra Hoca Efendi bir dua okudu, "Allahın izniyle mektebiniz açıktır," dedi. Sonra arkadaşlar buldum, bahçede oynadık. Sonra elifba ve Kur'an'dan ayetler okuduk.

Celal Ağabey sordu:

— Müdür Bey ne dedi?

— Hım!.. İh !.. Müdür Bey dedi ki, vatan tehlikededir. Onu kurtarmak için biz okumalıyız. Cehaletten kurtulmalıyız, çalışmak vatanperverliktir, vazifedir. Sonra şiirler okudular, hani sizin o her vakit okuduğunuz Namık Kemal'in şiirlerinden. İki ağabey okudu şiirleri.

Bir veda ziyafeti

Bu arada Atiye Hanım mutfaktaki işine dönmüştü. Akşama veda ziyafeti hazırlıyordu. İki oğlu birden tahsile gidiyordu. İçinden hem "Gitsinler, okusunlar, sefalet çekmesinler," diyordu, hem de ayrılık zor geliyordu. Bütün gün çalışmış; dolmalar sarmış, piyaz, patlıcan taratoru gibi mezeler hazırlamış; oğullarının zevk ve iştahlarına uygun yemekler yapmıştı.

Kapıdan Neşet Ağabeyi girince, Sabiha yerinden fırladı, ona doğru koştu. Neşet Ağabey, ağabeylerin en hoşu, en şakacısıydı. O da, çoğu kez, fikirlerini büyük şairlerden dizeler okuyarak dile getirirdi. Bu şiirler bile güldürücü olurdu. Her gelişinde Sabiha'ya çikolata getirirdi. Bu sefer elinde çikolatadan başka bir de rakı şişesi vardı. Neşet annesini öptükten sonra, Celal'e, "Merhaba birader," dedi. Annesi,

— Oğlum, yolculuk ne vakit? diye sorunca, cevap verdi,

— İster isen anlamak ciharı

Öğrenmeli Avrupa lisanı,

Etmiş orada fünün terakki

Tahsilden eyleme tevakki

Ansız kişi şair olmaz.

Bir kimse lisanla kâfir olmaz.

Kısmetse, yarın öğleden sonra limandan kalkan bir Fransız gemisiyle o kâfirlerin diyarına gidiyorum.

Ela gözleri gülüyor, ağzı kulaklarına varıyordu. Güzel şeydi 20 yaşında olmak ve Fransa'ya öğrenime gitmek. Hele Neşet gibi hayatı, yaşamasını seven bir insan için. Neşet Sabiha'yı öpüp eline çikolatasını verdikten sonra, Celal'in karşısına oturdu:

— Birader, biz gene neyse, zengin değiliz, aç da değiliz, Ama memlekette açlık var. Bulgarlar, Yunanlılar köyleri bastıkça köylüler şehirlere iniyor, işsizler çoğalıyor, sefiller artıyor. Geçen gün bütün fabrikasının işçileri nümayiş yapmışlar. Hürriyet Meydanı'nda

bir miting olmuş. "Biz açız" diyorlarmış. Aslında, bizim mahalle gene orta halli sayılır. Fakirlik daha yukarı mahallelerde ve Vardar mahallesinde. Orada, fakir Yahudilerin mahallelerine gittim, sefalet diz boyu.

Celal birden yerinden doğruldu,

— Vay... vay... vay kimler geliyor!...

Kapıdan girenler Fatma Ablaları ve ailesiydi. Fatma Abla'nın elinde fırından yeni çıkmış bir tepsi börek vardı. Avni Efendi küçük Osman'ı elinden tutuyordu. Emine ile Lamia ise, cici elbiseleri, sarı saçları, mavi gözleriyle ortalığı fethediyorlardı. Bu sarışın çocukların üçü de gerçekten çok güzeldi. Osman, sanki huk demiş babasının burnundan düşmüştü. Tatlı maviş gözleri vardı. Onların gelmesiyle ortalık birden canlanmıştı. Selamlaşmalar, öpüşmeler birbirini izliyordu. Derviş Ali ailesi efradı hep bir araya geldiğinde gürültülü oluyordu. Mecdi elinde bir tepsi baklavayla görününce, gürültü büsbütün arttı. Fatma Abla bağırды:

— Çocuklar çok şamata yapıyorsunuz, susun! Atiye Hanım ekledi,

— Hadi bakalım, çocuklar bahçeye!..

Sabiha, kendine arkadaş gelmesine çok sevinmişti. Özellikle Emine'yi çok seviyordu. Ne var ki, çocuklar yemeği de ayrı yiyeceklerdi.

Oysa o, büyüklerle bir masada oturmaktan, söylenenleri dinlemekten hoşlanıyordu.

Mecdi'nin de gelmesiyle, meclis aşağı yukarı tamamlanmıştı. Yalnız Hidayet Ağabey henüz ortalıkta yoktu. Bu en büyük ağabey, içlerinde yegâne yüksek eğitim imkânı bulamayandı. O daha küçük yaşında çalışmaya başlamış, aile bütçesini denkleştirmek en çok ona düşmüştü. Bir ticarethanede katiplik yapıyordu. Bir süre sonra, kapıda görününce hepsi onu alkışladılar. Hidayet, yuvarlak yüzlü, orta boylu 22 yaşında sevimli bir gençti. Ancak, hayatın üzerine yüklediği yüklerden olsa gerek, oldukça durgundu, az konuşurdu. Nazmi Efendi'nin ne zaman geleceği bilinmezdi. Geldiğinde ayık olup olmayacağı da belli olmazdı. Onun için Hidayet Ağabeyin gelmesiyle, meclisi tamamlanmış saydılar.

Zevkle hazırlanmış masanın etrafında herkes yerini aldı. Çocukların masası gerçekten de ayrıydı. Orada içki yoktu. Büyükler, daha içmeden çok neşeli görünüyor, hepsi bir ağızdan konuşuyordu. Nihayet kadehler tokuşturuldu, Neşet de ayağa kalkıp, herkesi şu sözlerle selamladı:

İç bâde, sev güzel var ise aklı şuurun
Dünya var imiş, yâki yok olmuş, ne umurun!

Celal ekledi:

Hür olmak ister isen olma cihanın
Zevkinde safâsında gamında kederinde

Ailede herkes, Ziya Paşa'yı, Namık Kemal'i, Fikret'i ezbere bildiği için, sofrada ikide bir böyle mısralar, hatta şiirler okunurdu. Bazılarını adeta beraber okuyorlardı. Bu bir aile geleneği idi.

Sabiha'nın yaşamında ilk büyük dram

O yıl Selanik'te sonbahar yağışlı, bulutlu ve kasvetliydi. Nazmi Efendi'nin evine de bir sessizlik çökmüştü. Babanın dışında herkes harıl harıl çalışıyordu. Az konuşuyor, az gülüyorlardı.

Sabiha canla başla kitaplarına sarılmıştı. Elifbayı söküp, okumaya başladıktan sonra, önüne yeni bir dünya serilmişti: Çocuk hikâyeleri, masallar, çocuk şiirleri birbirini kovalıyordu. Bu yıl yeni dersler de vardı: Hesap, eliş, imlâ, Kur'an, tahrir. Annesi boşuna ev işlerine yardıma çağırıyordu onu.

Mecdi Ağabeyi hem okuyup, hem çalıştığı için onun derslerine pek yardım edemiyordu. Annesi ise artık dikiş dikmeye de başlamıştı. Bazı geceler bir tıktırıyla uykusundan uyanıyor, annesini lamba ışığında dikiş diker buluyordu. Sessizlik havasının altında gizlenen bir hüznün vardı evde. Gidenlerin yokluğu duyuluyordu. Herkesin yükü arttığı gibi, hayatın zorlukları da daha çok hissediliyordu. Ağabeyleri ile annesi, mümkün olduğu kadar, bu zorlukları Sabiha'ya hissettirmemeye çalışıyorlardı. Ama, küçük şeytan herşeyin farkındaydı. Üzülüyor, elinden birşey gelmiyor, kendisini kitaplarına ve arkadaşlarına veriyordu. Arkadaşları zengin dönme kızlarıydı. Onların evlerine gidebilmesi için, ona güzel elbiseler dikiyordu annesi. Hele bayram günleri, öteki çocuklardan hiç farkı olmuyordu. Ablasının çocuklarıyla, okuldaki arkadaşlarıyla neşeli günler de geçiriyordu. Ne var ki, evdeki sessizliği ve onun arkasındaki gizlenen hüznü hissetmemek olası değildi. Bazan bu suskunluğu bozan olaylar da oluyordu. Hem de bazıları şimşek gibi çıkıyor, sanki yerle göğü bir ediyordu.

Bir gün, Mecdi Ağabeyi okuldan, yakın akrabalarından arkadaşı İsmail'le beraber geldi. İsmail, kapıdan girer girmez, çantasını minderin üstüne attı, Atiye Hanıma döndü,

— Teyze, insan Allah'ın gölgesidir. İnsanın dışında Allah yoktur. Hoca Efendi söyledi.

— Ne? Sen deli misin?

Atiye Hanım neye uğradığını şaşırmişti. Masanın üstünde duran oklavayı kaptığı gibi, İsmail'in üstüne yürüdü,

— Sus, Allahsız, tövbe de çarpılırsın.

— Teyze, Hoca söyledi: Allah insanın içindedir. Allah'ta olan her şey insanda da vardır. Allah'la insan birdir.

Atiye Hanım, bir yandan, "Sus, tövbe de" diye bağırıyor, bir yandan da oklavayla, İsmail'in omuzlarına, arkasına vuruyordu. Sabiha korkusundan çığlıklar atmaya, bar bar bağırarak ağlamaya başlamıştı. Tam bu sırada, kapı açıldı, içeri Nazmi Efendi girdi. Herkes sus pus olup köşesine çekildi.

— Ne oluyor? Nedir bu bağırışma, bu gürültü?

İsmail atıldı,

— Amca, Hoca Efendi söyledi. İnsan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. İnsanın dışında Allah yoktur, diye. Teyzem buna kızdı.

— Kim bu Hoca Efendi?

— Şerafeddin Hoca.

— Ha... Şu Bektaşî dervîşi. Size tasavvufu okutuyor. Onlara göre insan Allah'ın güzelliğinin bir parçasıdır, Allah'tan bir ışıktır. Tanrı insanı yaratırken ona kendi ışığını vermiştir. Bektaşîler tanrıyı evrende, eşyada ve insanda görürler, "Eşyaya bakmak, Allah'a bakmaktır," derler. Aslında Bektaşîler de biz Mevleviler de, "Allah'a ulaşmak için onu sevmek gerekir," deriz. Bu Allah aşkıyla insan Allah'la birleşir. Tasavvufu iyi oku, iyi anla.

Odada bütün gözler Nazmi Efendi'nin üzerine dikilmişti. Mecdi hayretle babasına bakıyordu. Sabiha kendi kendine düşünüyor-du. "Ne kadar da çok öğrenilecek şey var... Dervişler, dönmeler, Bektaşîler, Mevleviler, tasavvuf." Her gün kafasında yeni yeni soru işaretleri doğuyor, öğrenme merakı artıyordu. Aylar geçip, dersleri ilerledikçe, kafasındaki soruların yanıtlarını evin dışında aramaya başladı. Hep hocalarına koşuyor, bazen de arkadaşlarının babalarından yararlanıyordu.

Okulda Sabiha'nın başlıca iki arkadaşı vardı: Seniye ve Atiye. Seniye'nin babası Etem Efendi, Selanik'in ünlü tüccarlarından biriydi. Atiye'nin babası ise İdadi'de müderristi (öğretmen). Her ikisi

de kültürlü insanlardı. Sabiha sık sık okuldan çıktıktan sonra, arkadaşlarının evine gidiyor, babalarının bilgilerinden yararlanıyordu. Okulda ise, kendisini hocalarına sevdirmişti. İkinci ders yılının sonuna doğru, artık yazdığı şiirler ve küçük hikâyeler okulun dergisinde çıkıyordu.

Henüz 8 yaşındaydı. O yaşta bile ders çalışma biçimi annesini hayrete düşürüyordu. Değişik derslerin defterlerini önüne açıyor, biraz birine, biraz ötekine yazıyordu. Oturup bir dersi başından sonuna kadar yapma alışkanlığı yoktu. Bir gün yine böyle defterlerini önüne açmış, çalışıyordu. Mutfak masasına güzelce yayılmıştı. Evde yalnızdı. Sıkıntılı bir sonbahar akşamıydı. Hava erkenden kararmıştı. Sabiha sanki, bir fırtınanın kopacağını, birşeyler olacağını hissediyor gibiydi. Birden kapı açıldı, içeri babası girdi. Sabiha'yı yalnız görünce öfkeyle sordu:

— Annen yok mu?

— Yok.

— Nerede?

— Teyzemler Yalılar'da bir eve taşınıyorlar, annem onlara yardıma gitti.

— Bu saate kadar kalınır mı?

— Daha saat altı, merak etmeyin gelir şimdi.

Sabiha ödevlerini hazırlamaya devam etti. Ama babası kabına sığmıyor, mutfakta beş aşağı beş yukarı dolaşüyor,

— Nerede kaldı bu kadın? diye söylenip duruyordu.

Nihayet, saat sekize doğru kapı açıldı, Atiye Hanım içeri girdi. Girmeşiyle de kızılca kıyamet koptu:

— Neredeydin bu vakte kadar?

— Faize taşınyordu, ona yardıma gittim. Dönüşte tramvaya binmekte zorluk çektim...

— Sus!... Namuslu kadınlar gece yarılarına kadar sokakta kalmaz! Kahpe!..

Nazmi Efendi öfkeyle, yanında duran iskemleyi yakaladı, karısının üzerine yürüdü. Sabiha korkusundan kendini minderine üstüne attı. Daha fazlasını duymamak, görmemek için başını yastıkların altında sakladı. Birden bir sessizlik oldu, sonra babasının sesi gürledi:

— Boşsun, boş düştün! Boş!...

Atiye Hanım hiddetle,

— Ben artık gidiyorum, dedi ve eşyalarını toparlamak üzere yukarı kata çıktı. Sabiha hemen arkasından koştu,

— Anne, beni de götür. Beni burada bırakma!..

Bu olay küçük kızın yaşamında ilk büyük dram, ilk ruh sarsıntısıydı. Aksi gibi o akşam Mecdi Ağabeyi de biraz geç kalmıştı. O gelir gelmez, Atiye Hanım onu ağabeyinin evine gönderdi, yardım istedi. Ertesi sabah Halit Dayı gelip onları aldı, ana kız kentin arka mahallelerinde, dedelerden kalma eski, köhne bir köşke taşındılar. Bu, her odasında bir ailenin oturduğu büyük bir köşktü. Sabiha ile annesine de bir oda bulunmuştu bu köhne binada. Ana kız, içinde iki karyoladan başka eşya bulunmayan bu fakir odaya girdiler. Atiye Hanım kızına döndü:

"Zâlim yine bir zalime giriftar olur ahir.
Elbette olur ev yıkanın hânesi virân."

Bu göçle, Nazmi Efendi ailesi tam olarak bölündü. Sabiha uzun süre babasını görmedi. Görmek de istemedi. Ağabeylerinden, babasının artık daha da çok içtiğini, bazı akşamlar eve dahi gelmediğini duydu.

Atiye Hanım ailesinin yardımıyla, girdikleri odayı döşedi, eksiklerini tamamladı. Artık kocasının emekli maaşından da eser kalmamıştı. Bundan sonra geceleri gündüzlere katarak çalışmaktan başka çare yoktu. Hidayet'le, Mecdi kazançlarının bir bölümünü, getirip annelerine vermeye devam ediyorlardı. Sabiha'ya yoksulluk hissettirmemek için büyük bir gayret sarfediliyordu. Bunun farkında olan küçük kız, ağabeylerine yük olduğuna üzülüyordu. Annesi, hiçbir şeyini eksik etmiyordu. Büyüdükçe, o da arkadaşları gibi iyi giyinmek, onlarla gezmelere gitmek istiyordu. Hayatta sevdiği üç şey vardı: Okumak, iyi giyinmek ve gezmek. Atiye Hanım bütün zorluklara karşın, Sabiha'ya bunları sağlıyordu. Ana kız arasında tek sorun, Sabiha'nın ev işinden kaçmasıydı. Okumaktan ve gezmekten kendini alamayan bu küçük kız ne yapıp edip ev işlerine yardım etmiyor, bazen, gezmeye gittiğinde eve geç döndüğü de oluyor, bu yüzden kimi zaman annesinden dayak bile yiyordu. Hele annesiyle beraber misafirliğe gitmesi bir felaketti. Atiye Hanım haftada bir defa, çevresinde tanıdığı kadınların misafir gününe gidiyor, bazen Sabiha'yı da götürüyordu. Ama küçük kız kendisini idare etmesini bilmezdi ki! Daha kapıdan girer girmez, yüksek sesle,

— Şimdi bize burda kahve verecekler, derdi. Bu söz üzerine de annesinden bir çimdik yerdi. Sonra da canı sıkılır ve tuttururdu:

— Anne, gidelim, of, canım sıkıldı!...

Bütün bunlara rağmen, Atiye Hanım kızını çok seviyor, he-men tüm isteklerini yerine getiriyordu.

Atiye Hanım, kızı Sabiha hakkında sorulan bir soruyu şöyle yanıtlamıştı:

"Haşarı değildi, fakat çok asabi idi, her yerden, her şeyden sıkılırdı. Misafirlikten hiç hoşlanmazdı. Yapmaya niyet ettiği bir şeyi ne pahasına olursa olsun yapardı. Onu fikrinden çevirmenin imkânı yoktu. Adet, ayıp, kanun tanımazdı. Daima herşeyin sebe-bini öğrenmek isterdi. O kadar çok "niçin" sorardı ki cevap yetiştiremezdim. Daha sekiz yaşında roman okumaya başladı... O kadar haylazdı ki, tebyizlerini (temize çekilecek ödevlerini), sahifesi beş paraya arkadaşlarına yazdırırdı.

Hele başladığı el işlerinin hepsi yarım kalmıştır. Mektepte iken o kadar çalışkan değildi. Yalnız şiir ve roman okurdu, derslerini, iki ders arasındaki teneffüslerde hazırlardı. Mektepte zekâsıyla muvaffak olurdu. Arkadaşlarıyla bir Tefeyyüz cemiyeti kurmuşlardı, beraber gazete çıkarırlar, müstensih asarlardı. Yaramaz değildi, fakat muzipti. Kaç defa müstensih jelatinini, erik murabbasi diye, mahalledeki komşulara yedirmişti. Kendi mesleğini kendi tayin etti. O zamanlar bir kadın için meslek mevzubahis olamazdı. Hatta ben çalışmasına muhaliftim. Bizim telakkimize göre, onun çalışmasını ben haysiyetimize muhalif buluyordum."

*Sabiha nasıl bir ortamda yaşıyordu:
Batılılaşan Selanik'te eğitim*

Sübyan ve Rüştüye okullarını içeren altı yıllık eğitim, Sabiha'nın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştı. Aslında bu eğitim, okuldaki derslerden ibaret değildi. Osmanlı toplumunun çok önemli yıllarıydı bunlar. Selanik ise, Batı'dan esen rüzgârlara en açık, fikir hareketlerinin en canlı olduğu şehirdi. İmparatorluğun ortasında kaynayan bir kazan gibiydi. Selanik, bu yıllarda. Bir taraftan Bulgar, Yunan, Sırp komiteleri dağlarda isyanlar çıkıyor, bir yanda da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli hücreleri, 1876 Anayasası'nın geri getirilmesi için yoğun bir faaliyet gösteriyorlardı. Okulda günün kahramanları, o gün için devrimci sayılan, Meşrutiyet hareketinin öncüleri, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Ahmet Suavi gibi kişilerdi. Yaşları küçük olsa bile, Sabiha ve arkadaşları-

nın esen bu devrim havasının dışında kalmaları pek de olası değildi.

Kent, din ve etnik gruplar bakımından da tam bir karmaydı. Sokaklarda cübbeli takkeli hahamlar, fesli, sarıklı müslümanlardan, kara cübbeli, yüksek kara şapkalı ortodoks papazlarından geçilmiyordu. İsyanları bastırmak için Üçüncü Ordu da Selanik'e yerleştirilmişti. Üniformalı subaylar ve askerler de bu çok renkli sokakları zenginleştiriyordu. Hemen her köşede ya bir havra ya bir tekke ya da bir cami vardı. Bazen kilise çanlarıyla, ezan sesleri birbirine karışıyor, sanki şehrin ne tür bir karma olduğunu halka hatırlatıyordu. Bektaşî ve Mevlevî tekkeleri gibi Mason Locaları da mantar gibi bitmişlerdi; dönmelerin camii, Sabiha'nın çocukluğunu geçirdiği Pazar Tekkesi Sokağı'nın yakınındaydı. Bu oldukça görkemli bir camiydi. Dönme cemaatinin cenaze namazları burada kılınırdı. Sabiha daha küçük yaşta pek çok cenaze töreni görmüştü. Buna rağmen, şehrin bir matem havası içinde olduğu söylenemezdi. Aksine çok canlı, hareketli, hatta neşeli bir şehirdi Selanik. Her cemaatin kendine göre eğlence yerleri vardı ve hatta Mason Localarında ve tekkelerde içki içildiği, alemler yapıldığı söylenirdi.

Hareketli bir ticaret limanı olması da bir başka renk veriyordu bu şehre. Selanik Avrupa'ya tütün, pamuk, sabun vb satıyor, dışarıdan kumaş, ilaç, makine vb alıyordu. Bu yüzden Avrupalı tüccarların sık sık gelip kaldığı bir şehirdi. Ayrıca Singer fabrikası gibi yabancıların açtığı kurumlar da vardı. Selanik tüccarlarının çoğu Avrupa'yla ticaret yapan zengin adamlardı. Bu ticaret daha ziyade Yahudilerin ve dönmelerin elindeydi. Bu zenginlerin, deniz kıyısında, körfezin Beyaz Kale ile Kara Burun arasındaki bölümünde büyük köşkleri vardı. Sabiha'nın arkadaşları, Atiye Hoca, Seniye ve diğer kızların çoğu bu köşklere oturuyorlardı. Oralarda oturanlar kültürlü, ileri fikirli, Batı'dan esen rüzgarlara açık kimselerdi. Ya Avrupa'yla ticaret yapıyorlardı ya da aydın kişiler olarak Batı kültürünü benimsemiş, imparatorlukta gelişen reform ve hatta devrim fikirlerinin savunucusu olmuşlardı. Avrupa'ya öğrenime gidenlerin birçoğu bu zümrenin çocuklarıydı.

Selanik, Makedonya'nın hem ticaret ve kültür merkezi, hem de buğday ambarıydı. Çevresi bağ, bahçe, tarla olduğu için gıda yönünden sıkıntı çekilmiyordu. Bu çevreden gelen mallar, şehrin bugün hâlâ mevcut olan büyük halinde satılıyordu. Merkez mahalleler, esnafa, küçük tüccarlara ait dükkanlarla doluydu. Bu dükkanlarda el ve küçük sanayi ürünü çeşitli mallar vardı. Şehrin bu tica-

ret merkezinden, dış mahallelere kadar yayılan sokak satıcıları ise, günlük yaşamın önemli bir parçasıydı. Sabiha ve arkadaşları bunları taklit etmeye bayılırlardı.

Ne çok okul vardı Selanik'te! Dönmelerin kurduğu Terakki ve Fevziye Mektepleri'nden başka, bir de Hukuk Mektebi kurulmuştu. Musevilerin açtığı "Alliance Israélite" ve "Mission laïque", Sörlerin, Frerlerinki gibi Fransız okulları o zaman Fransızca öğrenmeye merak saran pek çok genci çekiyorlardı. Ayrıca bol miktarda, Musevi, Yunan, Bulgar, Sırp okulu vardı. Makedonya'nın her tarafından Türk, Sırp, Bulgar, Yunan gençleri okumaya, Selanik'e geliyorlardı. Böylece aynı zamanda bir eğitim merkezi haline gelmişti Selanik.

Babiâli'den ve Saray'dan uzak olması, yabancı konsoloslukların muhalefet hareketini desteklemesi, bir din ve etnik grup karması olması sayesinde, nispî bir özgürlük vardı bu şehirde. Abdülhamit'in hafiyelerine aldırmadan, Mason Locaları dahi yarı açık çalışıyor, İttihat ve Terakki çok verimli bir faaliyet yürütebiliyordu. Paris'te basılan, "Meşveret" "Mizan" gibi dergiler, bağımsız olan Fransız Posta Servisi yoluyla şehre sokuluyor, sonra gizlice elden ele dağıtılıyordu. Abdülhamit, bu uygulamayı önlemek için Fransız Konsolosluğu'na adamlarını sokmuştu. Buraya girip çıkanlar takip ediliyordu. Buna aldırmayan, Hukuk Fakültesi, Terakki ve Fevziye Mektepleri öğrencileri, ordu mensupları, bu dergileri kolayca elde edebiliyorlardı. Hukuk Fakültesi'nde, Üçüncü Ordu'da gizli hücreler kurulmuştu. Selanik'in bazı mahallelerinde, özellikle Nazmi Efendi'nin oturduğu Pazar Tekkesi Sokağı'nda ve genel olarak Vali Konağı semtinde Romalılardan kalma yeraltı mahzenleri vardı. Bu mahzenler yoluyla, yeraltından evden eve, hatta bir mahalleden ötekine geçmek mümkün oluyordu. Polis baskın yapıp ev aradığında, gizli belgeler, hatta gizlenen kişiler bu yolla kaçınılıyordu.

Sabiha bu tip olaylara sık sık tanık oluyordu. Şehirdeki ve okuldaki ortam, o günün gençlerini daha küçük yaşta olgunlaştırmaya, hatta savaşa katılmaya itiyordu. Ne Sabiha'nın ne de arkadaşlarının, sadece okuldaki dersleriyle yetinen birer küçük kız olmaları mümkün değildi. Hele Rüştüye'nin son sınıfına geldiklerinde, Selanik bir barut fıçısına dönüşmüştü. Şunu da unutmamalı ki, o zamanlar 13-14 yaşındaki kızlar pek de çocuk sayılmıyor, 14 yaşında evleniyorlardı.

Sabiha, annesinin de beklediği gibi Rüştüye'yi başarıyla bitirdi.

Artık, okulda ve aile içinde yetenekli bir küçük kız olarak tanınıyor, okul dergisinde yazılarının, şiirlerinin çıkmasından gurur duyuyordu. Yaşı ilerledikçe, arkadaş çevresi de genişledi, öğretmenleriyle ilişkileri ilerledi. Ancak dışarıyla temasları arttıkça, evden uzaklaşmaya başlıyordu. Atiye Hanım hem kızıyla övünüyor, hem de onu bir türlü ev işlerine alıştırıramamasına üzülüyordu. Kendisi durumu şöyle anlatıyor: "Her şeyde müfritti Sabiha. Okumaya başladı mı 12 saat okur, yemeğe bile inmezdi. Onu ev işine bir türlü alıştırıramadım. Gergefe oturur, kitabını gergefin altına gizlerdi. Ben odadan çıktım mı, gergefi atardı. El işine, ev işine hiç ehemmiyet vermezdi."

Selanik devrim arifesinde

1906-1907 yıllarında, Padişah ve casusları Selanik'te bir şeyler hazırlanmakta olduğunun farkındaydılar. 1907 yılına varıldığında, İttihat ve Terakki örgütleri, ordu hücreleri, Hukuk Fakültesi ve lise öğrencileri artık bir devrime hazır durumdaydılar. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Selanik merkezinde Talat Bey, Ömer Naci, Hüsvrev Sami gibi önemli kişiler vardı. Daha sonra, Rahmi Bey ile Doktor Nazım da Selanik'e geldiler. Mustafa Kemal, daha 1905'te Selanik'e dönmüş, 3. Ordu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir gizli hücrelerinde çalışmaya başlamıştı. Mason Locaları ile, Musevi örgütleri de boş durmuyor, hareketi el altından destekliyorlardı.

Tam bu sıralarda, bir gün Sabiha, arkadaşları Atiye Hoca'nın evine gitmişti. İki kız, evin denize bakan balkonunda oturmuş sohbet ediyorlardı. Tatlı bir sonbahar günüydü. Güneş körfezin üzerinde parlıyor, rıhtımda cıvı cıvı bir kalabalık dolaşıyordu. Sabiha, yüzü gözü açık gezen Rum ve Yahudi kızlarına bakıp,

— Onlar bizden daha serbest, erkeklerle flört bile ediyorlar, dedi. Arkadaşı cevap verdi,

— Sen ne diyorsun! Fransız kızları erkeklerle yatıyor bile. Romanlarda okumuyor musun?

— Artık o, çok fazla. O olmaz. Ama bir kız evleneceği adamı daha önceden görmeli, tanımalı. "Şair Evlenmesi"ni okudun mu?

— Okudum! Gene biz dönme kızları çok şikayet etmeyelim. Hep cemaat içinde evlendiği için herkes birbirini tanıyor. Çoğu kez beraber büyümüş kuzen ve kuzinler birbiriyle evleniyor. Sen

biliyor musun ki, bizde çoğu kez kızlara soruyorlar, "Sen kiminle evlenmek istersin?" diye. Çünkü, nasıl olsa aile içinden tanıdığı bir gençle evlenecek.

— Biliyorum, ama bu da doğru mu? Nedir bu kapalılık?

Tam bu sırada, balkona açılan salona birileri girdi. Kızların koltukları, balkonun kenarında olduğu için, girenler onları görmüyorlardı. İçeri girenler, Atiye'nin babası Müderris (Profesör) Recai Hoca ile yine Hukuk Fakültesi'nden iki profesördü. Arkadan tanımadıkları iki kişi ve bir subay daha girdi odaya. Yemek masasının etrafına oturdular. Bir iki merhabalaşma ve kısa sohbetten sonra, sözü Müderris Halit Efendi aldı:

— Arkadaşlar, yeni haberler var. Padişahın casusları Selanik'te çok faaldirler, tedbirli olmamız gerekir. Talat Bey, Ömer Naci ile Hüsrev Sami'nin tevkiflerini emreden bildiriği görmüş. Bunun üzerine bu iki şahıs Paris'e kaçmış. Orada, Ahmet Rıza ve Londra'da bulunan Prens Sabahattin gruplarıyla temasa geçmişler. Ahmet Rıza hizbinin prensiplerinin, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin fikirlerine daha yakın olduğu kanısına varmışlar. Paris'teki "Jön Türkler" grubuyla, cemiyetimizin birleştirilmesine karar verilmiş. Ahmet Rıza, 1907 sonunda toplanan İkinci Osmanlı Liberalleri Kongresi kararlarına, Osmanlı İmparatorluğu hükümetinin, gerekirse şiddet yoluyla değiştirilmesini öngören programa imzasını atmayı kabul etmiş.

Halit Hoca bundan sonra cebinden birtakım kağıtlar çıkardı ve okumaya başladı:

"Merkezi Paris'te olan 'İttihat ve Terakki Cemiyeti' ile merkezi Selanik'te olan 'Osmanlı Hürriyet Cemiyeti' 14 Eylül 1323 (1907) tarihinden itibaren "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" adı altında ve aşağıdaki koşullara uymak kaydıyla birleşmiş bulunmaktadır:

1. Cemiyetin biri içerde, biri dışarda olmak üzere iki merkezi olacaktır. Bunlardan dışarıdaki Paris'te, diğeri ise halen Selanik'te bulunan iç merkez olup, iki merkezin ayrı başkanları bulunacaktır.

2. Temel gayesi Mithat Paşa'nın 1292 (1876) Anayasası'nı geri getirmek ve sürdürmek olan cemiyet, bu hedefe ulaşmak için, biri içeride diğeri dışarda olmak üzere ve mahalli koşullar ve eğilimler göz önüne alınarak örgütün tanzimi ve kişilerin görevleriyle ilgili, iki ayrı tüzük hazırlayacaktır."

Başkan metni okumaya devam ederken, odayı kısa süre içinde sigara dumanı kaplamıştı. Sık sık sözü kesiliyor, sorular soruluyor,

tartışmalar oluyordu. Kızlar, mali sorunları, birleşen iki örgütün karşılıklı yetki ve ödevlerini içeren diğer maddeleri pek iyi duymadılar. Zaten duysalar da acaba anlayacaklar mıydı? Ancak son madde biraz duyuldu:

"7. Cemiyetin halihazırdaki yayın organları, Türkçe yayınlanan, 'Şurayi Ümmet' ile Fransa'da basılan 'Meşveret' dergileridir....

14 Eylül 1323, saat 1 (ezani)

Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti
Uluslararası ve Dış İlişkiler Görevlisi
Dr. Bahaettin (Şakir)

Okumayı bitirdikten sonra, başkan bu belgenin bir kopyasını genç subaya bir kopyasını da Atiye'nin babasına verdi. Belgenin çoğaltılıp, orduda, Hukuk Fakültesi'nde ve diğer sivil örgütlerde hücrelere dağıtılması gerekiyordu. Bundan sonra birtakım işleri konuşmaya, tartışmaya başladılar. Sabiha hem ilk kez bir hücre toplantısı gördüğünden heyecanlanmış, hem de saat ilerledikçe eve geç kalmaktan korkmaya başlamıştı.

Nihayet toplantı bittikten sonra, Atiye'nin babası iki kızı yanına çağırdı. Anlaşılan, onları görmüş ama görmezlikten gelmişti. Her ikisine de çok ciddi ve sert bakışlarla baktı:

— İlk evvelâ, bu akşam siz burada yoktunuz ve hiçbir şey duymadınız. Bu sizin için bir sınav olacak, sır tutmasını bildiğinizi göstereceksiniz.

— İkincisi, hemen bu akşam, göreve başlayacaksınız. Bu metni darphaneye götürüp teksir ettireceksiniz.

Dokümanı katlayıp, Atiye'ye verdi. Sabiha itiraz etmek istedi:

— Ama ben eve geç kaldım, bu saatten sonra nasıl giderim?

— Sen merak etme. Ben size bir fayton bulurum. Önce beraberce bu işi görürsünüz. Sonra Atiye seni evine bırakır ve geri döner. Zaten gideceğiniz yer sizin eve yakın.

İki kız birbirlerine baktılar. Bu iş biraz da hoşlarına gitmişti. Recai Hoca, bir kâğıda adresi yazdı. Atiye'yi bir kenara çekip, kulağına bir şeyler fısıldadı.

Arabada giderken ikisi de konuşmuyordu. Sabiha'nın yüreği küt küt atıyordu. Biraz sonra araba, gerçekten de Sabiha'nın evinden pek uzak olmayan bir yerde, bir fırının önünde durdu. Atiye arabadan inip, fırına girdi. Sabiha bu olayı hayretle seyrediyordu. On dakika sonra elinde bir somun ekmek ve bol miktarda simitle çıktı. Dönüşte, çok sevdiği simitlerden bir tane yeme fırsatını da

buldu Sabiha. Atiye Hoca gene hiçbir şey söylemiyordu. Sabiha gerçeği aşağı yukarı tahmin ediyordu: Darphane, fırının altında gizli çalışıyordu. Atiye ekmek ve simitleri, arabacının gözünü boyamak için almıştı. Daha sonraları, bu olayı hatırladıkça, iki kız hep gülmüşlerdi.

Bütün kavga 1876 Anayasası'nın geri getirilmesi etrafında dönüyordu. Bu anayasanın neler getirmiş olduğu gizli gazete ve dergiler, beyannamelerle gençlere, ordu erkânına, halka hatırlatılıyordu.

Anayasa meşruti bir hukuk devleti getirmişti. İnsan hak ve özgürlükleri ilkelerine dayanıyordu. 1876 Anayasası'yla Sultan'ın yetkileri kısıtlanmış, kanun çıkartma yetkisi, "Meclis-i Mebusan"a (Millet Meclisi'ne) verilmişti. İdare yetkisi ise hükümetindi. Böylece Padişahın fermanlarına, keyfi kararlara dayanan Ortaçağ düzeni ortadan kalkıyordu. Batı demokrasilerine benzer bir meşruti idare kurulması öngörülmüştü.

Sultan Abdülhamit, neden hemen iki yıl sonra, 1878'de bu anayasayı iptal etmiş, meclisi dağıtmıştı? İleri sürdüğü nedenler, Balkanlar'daki isyanlar, Rus ordularının Balkanlar'a inip, payitahtı tehdit etmeleri. Balkanlar'daki yenilgilerdi. Vidin, Rusçuk, Silistre gitmiş, Bulgaristan ile Bosna-Hersek'e bağımsızlık vaat edilmişti. Ruslar Boğazlar'dan geçme hakkı ile savaş tazminatı da elde etmişlerdi. Zaten, Doğu Cephesi'nde de Rus orduları Erzurum'a kadar ilerlemişti.

Mecliste ise milletvekilleri, yenilgileri subayların yeteneksizliğinde buluyor, orduyu eleştiriyorlardı. Bazıları, Tanzimat reformlarının öncüsü Mithat Paşa'nın 1878'de sürgüne gönderilmesinden Abdülhamit'i sorumlu tutuyor, Mithat Paşa'nın başbakanlığa geri getirilmesini istiyorlardı. Kızılca kıyamet, Abdülhamit'in, İngiliz donanmasını yardıma çağırmak üzere, Mebusan Meclisi'yle, Ayan Meclisi'ni toplantıya çağırmasıyla kopmuştu. Milletvekillerinden bazıları evet dedilerse de, birçoğu, "Bize danışmakta geç kaldın. Daha felâketi önlemek mümkünken bize akıl danışacaktın," dediler. Ayan Meclisi "Bu benim işim değil," deyip çekilmişti. Bunun arkasından da Abdülhamit meclisi dağıtıp milletvekillerinden bir kısmını tevkif ettirmişti.

Ne var ki, o günden sonra geri gelen baskı rejimi iç huzursuzluğun artmasını engelleyememişti. Müslim ve gayri müslim geniş vatandaş kitleleri bazı ilkeler etrafında birleşiyorlardı. İmparatorluğun kurtuluşunu modern bir devletin kurulmasında, insan hak-

larının, özgürlüklerin tanınmasında, insancıl bir rejimin kurulmasında buluyorlardı. 1907'de Selanik'te büyük bir güç olarak ortaya çıkan devrim hareketi, meclis kapatıldığı günden beri olan gelişmelerin bir sonucuydu.

Bu dönemde, Tanzimat hareketinin ilerici ilkeleriyle beraber, Batı'dan gelen bilimsel görüşler de geliştirilmişti. Paris'te, "Meşveret" dergisini çıkaran Ahmet Rıza, Auguste Comte'un "Pozitivizm" fikirlerini işliyordu. Doğu kültürünün özelliklerini korumak, Batı'dan pozitif bilimleri almaya engel değildi. Halkların özgürlük yolunda ilerleyebilmeleri için, doğanın kanunlarını, evrensel gelişmeyi, yaradılışın bilimsel izahını bilmeleri gerekliydi. "Meşveret" gibi gene Ahmet Rıza'nın çıkardığı "Mizan" dergisinde, bu fikirlerin İslam'a aykırı olmadıkları anlatılıyordu. Onlarca Kur'an bilimsel olmayan fikirlere inanılmamasını önermişti. Osmanlı toplumunun yabancı müdahalelere karşı korunması için, halkın uyanması, özgürlük fikirlerini benimsemesi gerekliydi. Diğer bir deyişle, Jön Türk önderleri, Tanzimat döneminin ilkelerini yeniliyor, bunlara Batı felsefesini, "pozitivizm'i" de katıyorlardı. Böyle bir dönemde İdadi (Lise) öğrencisi olmak, Sabiha için çok ilginç olacaktı, çünkü, devrim hareketine bağlı olan Terakki Mektebi'nde Auguste Comte gibi filozoflara önemli bir yer veriliyordu.

Terakki Mektebi bu devrimin merkezlerinden biriydi. Bütün gizli dergi ve beyannameler okulda gizlice dağıtılıyordu. Sabiha ile Mecdi, okuldan veya işten eve birtakım gizli belgelerle gelince, Atiye Hanım telaşlanıyordu:

— Aman evlatlarım, siz politikaya karışmayın, başınıza bela gelir...

Aslında kendisi de devrimden yanaydı, ama bu hassas ana yüreği korku içindeydi, çünkü gelen bütün haberler durumun vahim olduğunu gösteriyordu. Bir akşam, kızı Fatma'nın evinde akrabalar ve dostlarla bir arada oldukları sırada çok ilginç laflar duymuştu. Damadı Avni Efendi,

— Kulak radyosuna göre, küçük rütbeli subaylar durmadan tutuklanıyor, serbest bırakılıyorlar. Selanik'te olduğu gibi Manastır'da da ordu, gençler ve aydınlar beraber çalışıyorlar. Atiye Hanım, dikkat edin Sabiha ile Mecdi burunlarını bir şeylere karıştırmasınlar, diyordu. Mecdi ise, sanki bu lafı hiç duymamıştı:

— Enişte, dahası var. Albay Nazım Bey Abdülhamit'in hafiye-leri tarafından yakalanmış. Babamın söylediğine göre, Gümrük Müdürü Hacı Ali Bey gözaltına alınmış.

— Tamam, şimdi baskı daha da artacak, dedi Avni Efendi. Sabiha sordu,

— Yani sizce, bu devrim eylemi bastırılacak mı? Seniye'nin babası Etem Efendi bu soruyu yanıtladı:

— Yo. O kadar kolay değil. Bütün Selanik, Bütün Makedonya ayakta. İttihatçılar müslim, gayri-müslim bütün yurttaşlar arasında eşitlik istedikleri için Bulgarlar, Sırp, Yunanlılar eylemi destekliyor. Ordu ise, Sırp, Yunan, Bulgar çetelerinin isyanlarını baskıyla önlemek yerine, bütün yurttaşlar arasında eşitlik ve kardeşlik fikirlerini yayarak birlik kurmaktan yana. Saray ile Makedonya'daki ordu arasındaki kavga bu. Bu yüzden Sultan kendi ordusuna güvenemez hale geldi. Selanik'teki 3. Ordu'yu kontrol altına almak için, Sultan buraya Ali Mahir Paşa başkanlığında bir heyet gönderdi. Ordu Başkomutanı Esat Paşa ile Ali Rıza Paşa'yı da geri çağırdı. Orduda eylemin çok yaygın ve güçlü olduğu belli.

Mecdi ekledi,

— Yalnız orduda mı? Bütün okullarda, Hukuk Mektebi'nde ve hatta Musevi ve Fransız okullarında bir devrim heyecanıdır gidiyor. İttihatçıların özgürlük, eşitlik ilkeleri Fransız Devrimi'nin ilkeleri ile bağdaşiyor, Fransızlar da bu eylemi destekliyor.

Etem Efendi atıldı,

— Ya Mason Locaları, Bektaşî, Melami ve Mevlevî tekkeleri? Localar oldum olası eşitlikten kardeşlikten yana. Üstüne üstlük kapalı oldukları için gizli faaliyete çok elverişliler. Zaten İttihatçılardan önemli kişiler Mason Locaları'nda üye. Dervişler ise, bildiğiniz gibi, hilafetin kaldırılmasını, kadınlara serbestlik tanınmasını, değişik mezheplerin tek Allah etrafında toplanmasını istiyorlar. Onlar da İttihatçılardan yana. Talat Paşa, Rıza Tevfik gibi İttihatçılar, Bektaşîlerle beraber çalışıyorlar.

O akşam eve dönerken, Sabiha ile Mecdi annelerini ikna etmeye çalışıyorlardı:

— Anne, sen boşuna telaş ediyorsun. Bu devrim eylemi artık durdurulamaz. Makedonya'da, köylere ve kasabalara kadar öyle bir yayıldı, her taraftan öyle bir destek buldu ki, Sultan ister istemez boyun eğmek zorunda kalacak.

Devrim nasıl patlak verdi?

Fatma Ablanın evindeki sohbetten birkaç gün sonraydı. Sabiha ile Atiye Hanım, henüz yemek masasına oturmuşlardı ki, içeriye elinde gazetelerle Mecdi girdi,

— Anne, Sabiha ne duruyorsunuz? Devrim başladı.

— Ne oldu oğlum, ne var anlat.

— Mahir Paşa heyetinden Hakkı Bey öldürüldü.

— Ne olmuş? Hakkı Bey öldürüldüyse, devrim mi başladı?

— Anne, sen anlamıyorsun. Mahir Paşa'yı Selanik'e, Sultan orduyu kontrol altına almak için gönderdi. Ama, şimdi ordu ona da başkaldırıyor. Bak göreceksin, bunun arkasından daha neler olacak.

Sabiha da, ağabeyi gibi, devrimin her an patlak verebileceğini düşünüyordu. Nitekim, bu olaydan bir iki hafta sonra, bir temmuz sabahı, daha doğrusu 20 Temmuz 1908 sabahı kütüphaneye gittiğinde herkesi heyecan içinde buldu. Kütüphaneye gelen öğrenciler duvarlarda Abdülhamit'i yeren afişler görmüşlerdi. Birçoklarının üstünde, "Yaşasın Vatan, Kahrolsun Sultan" yazılıydı. Söylentilere göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti, o günü devrim günü ilân etmişti. Zaten Sultan Manastır'da, "Meşrutiyet istiyoruz" diye ayaklanan müslümanların isyanını da bastıramamıştı.

Sabiha, o akşam eve dönünce de büyük bir sürprizle karşılaşacaktı. Kapıyı açan, annesi değil Celal Ağabeyiydi. Sabiha büyük bir sevinç çığlığı kopardı:

— Ağabey, ne zaman geldin, seni hangi rüzgâr buraya attı?

— Hangi rüzgâr olacak, devrim rüzgârı. Hem sen benim altı yılda eğitimimi bitirebileceğime inanmıyor musun? Altı yıl oldu ben burdan gideli. Orada bir yazıhane açtığım için işi uzattım. Ama, böyle günlerde Selanik'ten uzak olmak olası mı?

İki kardeş, beraberce içeri girdiler. Sabiha sordu:

— E, anlat bakalım, İstanbul'da durum nasıl, neler oluyor?

— İstanbul'da telaş var. Sultan ipin ucunu elinden kaçırmış görünüyor. Onun için de boyuna azlediyor, sürgüne gönderiyor. Önemlisi Makedonya'da olanlar. Yalnız kentlerde değil, köy ve kasabalarda da isyanlar patlak verdi. Kosova vilayetinde, değişik yörelerden gelen köylüler ve kasabalılar Firzovski'de bir miting yapmışlar, "Meşrutiyetin geri getirilmesini istiyoruz," demişler. Daha ilginç, Kosova Valisi, Mahmut Şevket Paşa, Jandarma Komutanı Gali Bey'i, durumu kontrole göndermiş. Ancak Gali Bey hiçbir şey

yapmamış. Gali Bey İttihatçı, durumu merkeze bildirmiş. Ben oradan öğrendim. Ona sorarsan, Mahmut Şevket Paşa da bizden.

— Demek şimdi sen de İttihatçısın.

— Ne sanıyorsun? Biz Selanik'te devrimci gençler olarak yetiştik. Mason Localarına da girdik. Bu istibdad çok uzun sürmeyecek. Cemiyet, "Meşrutiyet" ilan etmeye hazırlanıyor. Eğer Makedonya'da Meşrutiyet ilan edilirse, bunun bütün imparatorluğa yayılacağı düşünülüyor.

Bu sözleri, o sırada yukarıdan mutfığa inen Atiye Hanım da duymuştu.

— Ne diyorsun evladım, bütün bunlar gerçek mi? Karanlıklar aydınlığa çıkacak mı?

Celal Derviş, 1903. (Sabiha Sertel'in ağabeyi.)

— Validanım, ihtilal (devrim) 20 Temmuz 1908'de ilan edildi. O günden beri Makedonya'da durum iyice karıştı. 21 Temmuz sabahı, yabancı basın, Manastır'da isyanı bastırmaya gönderilen Müşir Osman Paşa'nın kaçırıldığını haber verdi. Artık Selanik'te bütün meydanlarda, kahvelerde, mekteplerde Abdülhamit'in aleyhine nutuklar çekiliyor, halk isyana çağrılıyor.

— Peki, polis.. Aman Allahım...

— Polis hiçbir şey yapamıyor, çünkü her afişin, her konuşmacının etrafında silahlı subaylar bekliyor. Subayların çevirdiği çemberler, polisi korkutuyor. Zaten Selanik'te polis sinmiş durumda.

Ertesi sabah, 23 Temmuz, artık bütün Selanik ayaktaydı. Öğle-ye doğru devrimciler telgraf merkezini ele geçirmişlerdi. Vilayetlere haber gönderip, iletişimi kontrolleri altına almışlardı. Meydanları, caddeleri dolduran büyük kalabalıklar, verilen demeçleri heyecanla alkışlıyorlardı. "Hürriyet Meydanı" olarak adlandırılan Olim-

νθύμιον τῆς Θεσσαλονίκης

View of Salonica

L'Olympos Palace
dans la Place de
la Liberté
Salonique

SELANİK. 1908 Meşrutiyet Devrimi'nde nutukların verildiği Hürriyet Meydanı. Sabiha Sertel'in ağabeyi Celal Derviş burada konuşmuştu.

pus Meydanından, "Yaşasın Hürriyet" sesleri yükseliyordu. İttihatçı Moiz Kohen, bir balkona çıkmış, Ladino İspanyolca,

"Nos Ostros, Kuaranta çento milyono Ottomanos... Eşitlik, özgürlük, meşrutı idare istiyoruz" diye bağıyordu. Konuşmacıların bir çoğu İspanyol Yahudisiydi. Onlar da kendi kurtuluşlarını özgür bir Osmanlı toplumu içinde görüyorlardı. Sabiha, meydanı çeviren binalardan birinin penceresinden olayı seyretmek olanağını bulmuştu, Celal Ağabeyi sayesinde. Meydan, meydana açılan balkonlar, sokaklar, evlerin damları hınca hınç insan doluydu. Bu balkonlardan konuşmacılar, Türkçe, İspanyolca, Fransızca, Bulgarca, Yunanca demeçler veriyor; bütün halkları Meşrutiyet devrimine katılmaya çağırıyorlardı. Sabiha, Celal Ağabeyinin bir balkonda belirdiğini heyecanla gördü. Celal Derviş bütün gücüyle bağıyordu:

"Bütün halklar arasında kardeşlik istiyoruz...
Din, mezhep farkı yok, hepimiz biriz.
Yaşasın vatan... Yaşasın hürriyet...
Rum, Yahudi, Bulgar yok, Osmanlı var..."

Vilayet Konağı'nın önünü, sokakları dolduran büyük kalabalıklar, Selanik'in yerli halkından ibaret değildi. Köy ve kasabalarından bütün çevre halkı da kente akmıştı. Sokaklarda müslüman hocalar, Yahudi hahamlar, Rum papazları, Arnavut, Türk, Bulgar herkes birbiriyle kucaklaşıyor, gerçek bir kardeşlik havası esiyordu. Gece yarısına kadar içildi, düğün bayram yapıldı. Yıldız Sarayı'ndan gelen hafiyeler korkup sinmişlerdi.

24 Temmuz günü ise haber bir bomba gibi patladı:

Padişah, Rumeli Vilayeti Başmüfettişi Hilmi Paşa'ya, Mithat Paşa Anayasası'nı (1876 Kanun-i Esasi'sini) kabul ettiğini bildirmişti. Hüseyin Hilmi Paşa, devrimin önderlerini konağına davet etti, Sadrazam'ın kendisine gönderdiği telgrafı okudu:

"Halkın isteğine uygun olarak, Padişah, meşrutı idareyi geri getirmek kararını almıştır."

Ertesi sabah saat dokuzda Hilmi Paşa, Meşrutiyet'in ilan edildiğini bildiren iradeyi yayımladı ve olay Selanik'te 101 pare topla kutlandı.

24, 25, 26 Temmuz 1908 günleri Selanik bir bayram yerine dönmüştü. Çeteciler, komitacılar dağlardan inip, meydanlarda, sokaklarda halkla kucaklaşıyorlardı. Yahudiler, Fransız Milli Marşı ve aynı zamanda devrim marşı olan Marseillaise'i söylerken, köy-

lerden, kasabalardan inen müslüman halk davul zurna çalıyordu. Türk subayları, dün vurduklarını bugün kucaklıyor; Bulgar, Yunan papazları, Yahudi hahamları, mollalar, dervişler sokaklarda elele dolaşıyorlardı. Artık kılıçlar kınına girmiş, sanki yeni bir dünya doğmuştu.

Selanik'e kurtarıcı şehir gözüyle bakılıyordu. Bütün hürriyetler kazanılmış, basın 500 yıllık sansürden kurtulmuştu. Her şeyi, Selanik'teki İttihat ve Terakki Komitesi idare ediyordu. Böylece bir kaç ay Selanik, İmparatorluğun merkezi haline geldi. Padişah genel af ilan etti. İşlerin başına, ileri görüşlü kişiler, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri getiriliyordu. Yeni devlet okullarında müdürler, yüksek rütbeli memurlar, gazeteciler, küçük memur ve öğretmenler hep onlardandı. Böylece, silahsız bir devrim gerçekleştirilmiş, kale içerden fethedilmiş oluyordu.

Cemiyete bağlı bütün örgütler Makedonya eyaletlerinde merkezleşmiş, Selanik'e bağlı kuruluşlardı. Yeni Anayasa, Padişah'ın yetkilerini kısıtlıyordu. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti uzun zaman gizli çalışmış dağınık hücrelerden oluşuyordu, ortak bir liderleri yoktu. Cemiyetin doğrudan doğruya iktidarı ele alacak güçte olmadığını düşünüyorlardı. Bu nedenle, iktidarı Sait Paşa hükümetine bırakmayı doğru buldular. "Zamanla bu iktidar; Saray, Babiâli (hükümet) ve Cemiyet arasındaki çatışmaların belke miği haline geldi."⁽¹⁾

Derviş Ali ailesinde de bayram havası esiyordu

Sabiha için asıl önemli olanı Celal Ağabeyin Selanik'e dönmüş olmasıydı. Celal İstanbul'da Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra, bir avukatın yanında çalışmış ve nihayet tam devrim yılında kendi yazıhanesini açmıştı. Şimdiden başarılı bir avukat olarak bakılabiliirdi Celal Derviş'e. İstanbul'da zekâsı, dürüstlüğü ve yeteneğiyle, hukuk çevrelerinde, kendine isim yapmıştı. Niyeti İstanbul'da yerleşmekti. Ancak devrim olunca, Selanik'teki coşkuyu duyunca dayanamamış, yolculuğun güçlüklerine bakmayarak Selanik'e dönmüştü. Bu dönüşün bir de gizli sebebi vardı: Yazıhanesini açtıktan sonra artık, özel yaşamını da düzene koymak, evlenmek istiyordu. Kendine, Selanik'teki dönme cemaatinden bir kız seçecekti. Kafa-

1) Ahmad, Feroz: "İttihat ve Terakki", İst. Sander Yayınları, 1971, sa. 41.

sındaki kız, Seniye'nin ablası Sırriye idi. Sırriye, Seniye kadar okumaya meraklı değildi ama, çok güzel, akıllı bir hanım kızdı.

Aile içinde bayram havası esmesinin ikinci nedeni, düğün hazırlıklarıydı. Hidayet Ağabey evleniyordu. Hidayet'in seçtiği kız, uzun boylu, iri yapılı, kara saçlı, mavi gözlü bir dönme güzeliydi. Bakışları sertti amma, yüreği yumuşaktı. Daha nişanlılık süresinde kendisini aileye sevdirmişti. Sabiha, Mecdi, Emine, Lamia, Osman ona "Hafız Abla" diyorlar, saygı gösteriyorlardı. Böylece Celal, bir de düğün üstüne gelmiş oluyordu.

Hafız da Hidayet gibi orta halli bir aileden geliyordu. Zengin bir düğün söz konusu değildi: Atiye Hanım "Sağlık olsun, yürekler şen olsun," diyordu. Sabiha'ya, Emine'ye ve ailenin diğer gençlerine, çocuklara güzel elbiseler dikildi. Hazırlıkların büyük yükü Fatma Ablanın üstüne düşmüştü. Atiye Hanım ise çok mutlu günler yaşıyordu. Hem Celal'in dönmesi, hem Hidayet'in evlenmesi onu bayağı heyecanlandırmıştı. Ne yazık ki paraları yoktu. Esaslı bir düğün yapamayacaklardı. Çeyiz falan da pek aramamışlardı. Atiye Hanım, "sağlık olsun, anlaşınsınlar, mutlu olsunlar, önemli olan odur, parası eksik olsun. Fakir kızı olsun zararı yok," diyordu. Düğün aynı zamanda, ailede birbirini görmeyenler için bir görüşme fırsatıydı. Dönme Camii'nden gelen imam nikâhu kıydıktan sonra, bir kurban kesildi, zerde, pilav, aşure sunuldu. Büyük bir aile kalabalığını etrafında toplayan yemek masası gene de zengindi. Neşet Ağabey henüz Paris'ten dönmemişti, onun yokluğu hissedildi. Gene her zaman olduğu gibi, içki içildi, şiirler okundu. Aile içinde oldukları için, pek fazla kaç göç yoktu. Atiye Hanımla Fatma Abla başlarına ipek yemeniler bağlamışlar, uzun kollu ciddi aynı zamanda şık elbiseler giymişlerdi. Sabiha, Emine gibi genç kızların başları açık, elbiseleri renkli ve modaya uygundu (o dönemde Selanikli kızlar, Avrupa modasını izlemeye çok önem veriyorlardı. Devrim sıralarında kıyafet serbestliği hızla gelişmişti.) Bu düğünün ilginç yönlerinden biri de Etem Efendi ailesinin davet edilmiş olmasıydı. Etem Efendi karısı Emine ve iki kızı Seniye ve Sırriye'yle gelmişti. Bu aile düğünün zengin davetlileriydi. Ancak kimse, zengin fakir ayırımı yapmıyordu. Emine Hanım ince tül den yaşmağı, uzun kollu ipekli elbisesi, boynundaki incileriyle hem şık hem de çok güzeldi. Kızlarının ikisi de, güzel entarilerinin içinde, bir içim suydular. Hele Celal'in gözü Sırriye'nin üstünden ayrılmıyordu. Aslında, bu düğün bu iki gencin de nişanı sayılıyordu. Aileler bu konuda anlaşmıştı. Sırriye de mutlu görünüyordu.

O yaz, devrim yılının yazı Selanik'te gerçekten mutlu bir yaz olmuştı. Şehirde esen genel hürriyet ve bayram havasının yanında, Derviş Ali ailesine de biraz can kan gelmişti. Celal Ağabey nişanlıydı, ancak nişanlısıyla yalnız gezmesine izin yoktu. Bunun da çaresi aile gezintileri düzenlemektir. Zaten her sene sıcak aylarda, Selanik'in arka tarafındaki ormana, kırlara gidiliyor veya deniz kıyısında güneş ve deniz banyosu yapılıyordu. Bu yıl bu gezintiler sıklaşmıştı. Fatma Abla, Avni Efendi, çocuklar, Mecdi Ağabey, Celal Ağabey, Sabiha, Seniye, Sırrıye ya ormanda piknik yapıyorlar ya da Beyaz Kale veya Karaburun taraflarındaki plajlara, kır kahvelerine gidiyor, oradan denize giriyorlardı. Sabiha, yüzmeyi seviyor, kaleye kadar yüzmekle de övünüyor. Ne var ki, o zaman kızlar ve kadınlar adeta giyinik giriyorlardı denize. Etekli, çoraplı, kollu mayolarla yüzmek zor oluyordu. Bazen de Faize Teyzenin Yalılar'daki evine gidiyorlardı, orada gözlerden uzak oldukları için herşey daha rahat oluyordu. Bu gezintilere bazen Hidayet Ağabeyle Hafız Hanım ve hatta Atiye Hanım da katılıyorlardı. Sanki bütün aile, uzun yıllar çekilen çilelerin, yorgunlukların, Selanik üzerinde dolaşmış olan kara bulutların acısını çıkarıyordu.

Bu tatlı yazın sonunda ilginç bir sonbahar başlıyordu Sabiha için. Bu yıl İdadî'ye(liseye) başlıyordu. Dersler daha zor fakat çok daha ilginç olacaktı. Üstüne üstlük, devrimin getirdiği özgürlük havası içinde, sansürsüz, korkusuz rahat bir çalışma olacaktı, bu Terakki Mektebi'nde.

Sabiha'nın eğitim hayatı özgürlük havası içinde başlıyordu

Sabiha asıl bundan sonra bilim dünyasına giriyordu. Derslerin en önemlileri edebiyat ve felsefeydi. Bu derslerde, Tanzimat, Birinci Meşrutiyet şairlerinin, fikir adamlarının üzerinde duruluyordu. Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi gibi devlerin yanında, tasavvuf felsefe ve edebiyata ayrı bir yer veriliyordu. Daha sonraları, Servet-i Fünun edebiyatını ve Tevfik Fikret'i okumak Sabiha'nın önünde yeni ufuklar açacaktı. Çocukluğundan beri annesinden, ağabeylerinden duyduğu şiirler, evde yapılan tartışmalar, örneğin, defalarca duyduğu, Namık Kemal'in şu şiiri:

Serilip hâk-i hakarete vatan can veriyor.
Yetişin son nefesidir gelin imdada diyor,

Sevgili validemiz âkibet elden gidiyor,
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini,
Yoğmuş kurtaracak bahtı kara mâderini.

yeni bir anlam kazanıyordu.

Namık Kemal borçlanmaya karşıydı. Borçlanma kapitülasyonlara yol açmış, Düyunu Umumiye (Borçlar İdaresi) devlet içinde devlet haline gelmişti. Borç veren büyük devletler bu yolla yurdun ekonomisini ellerinde tutuyorlardı. Gümrükler, Tütün rejisi, bankalar, posta idaresi onların elindeydi. Hükümet onların emri altında gibiydi. Bu da yetmiyormuş gibi, imparatorluğu parçalamaya çalışıyor, Balkanlar'da ve Arap ülkelerinde isyanları, mukavemet hareketlerini destekliyorlardı.

İşte bunun için, Namık Kemal, "Vatanın bağına düşman dayadı hançerini", diyordu. İşin acı tarafı, bu durum karşısında Bâb-ı Ali, âciz durumdaydı, hiç bir şey yapamıyordu; bir kurtarıcıya ihtiyaç vardı.

Terakki İdadisi'nde derslerle yetinilmiyor, Hukuk Fakültesi'nden profesörlere, yabancı uzmanlara konferanslar verdiriliyordu. Sabiha, zamanının önemli bir kısmını da okulun kütüphanesinde geçiriyor, burada kendini ilgilendiren konularda ilginç yazılar buluyordu. Örneğin, "İbret" gazetesinin eski sayılarını karıştırırken Namık Kemal'in yazılarına rastlıyordu. Şair yazılarında, dışardan borç alınmasını, içerdeki yolsuzlukları eleştiriyor, "Biz borçsuz da yaşayabiliriz," diyordu. Yasaklanan "Vatan yahut Silistre" kitabında da bu fikirleri savunuyor, mutlakiyet idaresine karşı çıkıyor, "Avrupa medeniyetinden ibret almalıyız" diyordu. Birinci Meşrutiyet'ten (1876) önce İstanbul'da arkadaşlarıyla beraber çıkardığı gazeteye de bu nedenle "İbret" adını vermişti.

Gazetede bazı makaleler, evlerin pisliği, gıda eksikliği, kıyafetlerin perişanlığı gibi sosyal sorunları ele alıyorlardı. Bazen de, medrese eğitimi yoluyla halkın cahil bırakıldığı tezi savunuluyor, cehalete karşı savaş açılıyordu:

"Ey vatan kardeşleri bu ne gaflet uykusu!
Anlayıştan yoksun mu kaldık?
Biz de bir fen öğrenmeye çalışalım,
Ellerimiz tutmaz mı?" diyordu, Namık Kemal.

Bu tip yazılar ve şiirler, Sabiha gibi o günün gençlerinin bir ço-

ğu üzerinde önemli etkiler yapıyordu. Sarayın ataletine, Batıya kıyasla geri kalmış olunmasına, sosyal eşitsizliklere karşı bir uyanma vardı. Vatan sevgisi içinde yetiştirilen bu gençler, okudukça, vatanın içerden ve dışardan ne tür tehlikelerle tehdit edildiğini görüyorlardı.

Bir gün okulun kütüphanesinde, "İbret" gazetelerini karıştırırken, Sabiha Namık Kemal'in şöyle bir yazısına rastladı:

"Bizde aile hakkında bir fikir edinmek için orta halli birinin evine gidilse, nasıl yaşadığına bakılsa ne görülür? Önce ailenin babası göze çarpar, onun tavrına dikkat olunursa görülür ki eskiden çocukmuş, her türlü ihtiyacını sağlayacak bir dadı ve bir beslemesi varmış. Her belasını o çekermiş, biraz büyümüş evlendirmişler. Dadı gitmiş yerine bacı gelmiş. *Efendinin münasebetli münasebetsiz ne kadar merakı varsa, hanım onları yerine getirmedikçe, boğazından rahat lokma geçmek ihtimali yoktur.*"

Sabiha bu satırları okurken ister istemez babasını, babasıyla annesi arasındaki ilişkileri düşünüyordu. Demek ki N. Kemal'in bu yönü de vardı. Aile ve kadın sorununu ele alıyordu. Gerçekten de, sorun kendi şahsi sorunu olmaktan çok uzaktı. Toplumsal bir sorundu. Osmanlı toplumunun yaşam ve eğitim sorunlarıyla sıkı sıkıya bağlıydı.

Bir gün de arkadaşlarından birinin elinde, Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı kitabını gördü, çok beğendiği bu kitabı hemen alıp tekrar okudu. Şinasi, arabulucular yoluyla gerçekleşen evliliklerin nasıl feci, bazen de gülünç sonuçlar verebileceğini gösteriyordu. Gençler, eşlerini seçme hakkından yoksun edilmemeliydi. Bu yön-deki İslam gelenekleri değiştirilmeliydi.

Sabiha, tâ 1860'lara kadar giden eski yayın organlarında (*Tercüman-ı Ahval, İbret*) olduğu gibi, İttihat ve Terakki hareketinin yayımladığı gazete ve mecmualarda da, eski aile düzeninde çocuğun yetiştirilme tarzını eleştiren, modern Batı ailesinin üstünlüğünü savunan yazılar okuyordu.

Bu konu, onu yürekten ilgilendiren bir konuydu, tâ küçük yaşta çarşaf giydiğinden, annesinin, babasının kölesi olduğunu ve de sonunda boş düştüğünü gördüğünden beri, kadının çilesi, yüreğini sızlatıyordu. Şimdi bu sorunun Osmanlı toplumunun önemli bir sorunu olduğunu ve daha I. Meşrutiyet'ten önce, Tanzimat döneminin fikir adamları tarafından ele alındığını öğreniyordu. İttihat ve Terakki Fırkası'na kadın üyeler alındığını ve bu kadınlara er-

keklerle eşit muamele yapıldığını duyuyordu. Demek ki koşullar değişiyordu. Bu değişme, Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa gibi ileri görüşlü kişilerin mücadelesiyle başlamıştı. Sabiha bu mücadeleyi verenlere büyük bir minnet ve yakınlık duyuyordu.

Bir gün sınıfta, Edebiyat Hocası, N. Kemal'in şu şiirini okudu:

"Yüksel ki yerin bu yer değildir.
Dünyaya geliş hüner değildir."

Çocukluğundan beri annesinden defalarca duyduğu bu sözleri şimdi daha iyi anlıyordu: Yaşamak, yemek ve içmekten ibaret değildi. Maddi değerlerin üstünde değerler vardı. İnsan olmak, maddi çıkar hesaplarının üstüne çıkmak, insanlık, yardımseverlik, çalışkanlık, dürüstlük gibi birtakım manevi değerleri tanımak, onlara ulaşmak demekti.

"İnsanın çalışmakla ve fikirle meydana getirdiği
bunca güzellik.

Bir parça ekmek yemek, toprakta yuvarlanmak için
değildir.

Medeniyeti fazla görmek

İnsanın yaradılışını Allah'a fazla görmek gibi birşeydir.

İnsanın hakkı ve maksadı, yalnız yaşamak değil,
hürriyetle yaşamaktır.

O sıralarda Selanik'te, Namık Kemal'in bu gibi şiirleri, ordu dahil, bütün "Terakkiperver" çevrelerde sık sık tekrarlanmaktaydı. Bu da o gün esen insancılık, yurtseverlik ve özgürlük havasının bir simgesiydi. Batılı ulusların düzeyine ulaşmak, bunun için de Osmanlı toplumu içinde birlik kurmak da, günün en yaygın fikirleriydi. Çeşitli din, ırk ve mezheplerden oluşan bu toplumda, özgürlük eşitlik ve kardeşlik fikirleri etrafında birlik kurmak isteği yaygındı.

Devrimden sonra edebiyat dersleri de çok canlı ve renkli olmaya başlamıştı. II. Abdulhamit, 1878'de meclisi dağıtıp, Birinci Meşrutiyet'e son verdikten sonra, imparatorlukta o meşrutiyeti hazırlayan fikirler üzerine de bir perde çekilmişti. Her ne kadar Selanik'te görece bir özgürlükten yararlanılarak Namık Kemal'in şiirleri okunuyor, devrim, meşrutiyet, özgürlük fikirleri yayılıyorduyse da, Tanzimat edebiyatı gereğince okutulamamıştı. 1908 devriminden

sonra gelen özgürlük havası içinde şimdi Terakki Mektebi'nde, Tanzimat döneminin ideolojisi, toplumdaki ilerencilik-gericilik kavgası gereğince ele alınıyordu. Namık Kemal'den sonra, o dönemin önemli yazarları Ali Suavi, Şinasi gibi kişilerdi.

Edebiyat dersinde hoca, "Baticılık" akımını anlatırken Şinasi'den bir parça okumuştı:

"Avrupa mucizesi: Akıl, kanun, adalet, hak ve hükümettir... İslamiyet nasıl, 'cahiliye' devrini kapadıysa, Tanzimat da bir zulüm ve cehalet devrini kapıyor, akıl ve adalet devrini açıyor. Mithat Paşa kanunu (Tanzimat) bizi, kanun üstü hükümdarlardan zulümden, kölelikten kurtardı." Buradan İslam hukuku sorununa da geçiliyor, adalet ve akılcılık ile İslam arasında bağlantılar kuruluyordu. "Yeni Medeniyet, İslamiyetin ana ilkelerine uygundur, ama ona yeni bir içeriklik getirmiştir" diyordu Şinasi. İnsancılık fikirlerini işleyen yazarın şu mısrası meşhurdu:

"Milletim nev-i beşerdir
Vatanım ruy-i zemin"

(Milletim insanlıktır
Vatanım evren)

Bir süre gizli kalan bu yazılar, artık okullarda okunuyor, 1876 Anayasası ele alınıyor, II. Meşrutiyet'e ve Cumhuriyet'e doğru atılmış bir adım olarak bakılıyordu.

Ali Suavi ve diğer yazarlardan
dini yasalara karşı laikliği
mutlak idareye karşı Cumhuriyeti
ve hatta Osmanlılığa karşı Türkçülüğü savunan yazılar okunuyordu.

"Türkçülük" o gün için yeni bir fikirdi, Sabiha ve çevresindeki aydınlar, arkadaşlar bu fikri pek desteklemiyorlardı.

O dönemde, Terakki Mektebi'nde okuyan kızlar işte böyle bir hava içinde yetişiyorlardı. Çeşitli sorunların tartışıldığı, Batıya dönük, canlı, hareketli bir ortamda yetişen bu kızlar, ailelerinin geleneksel görüşlerinden gitgide uzaklaşmaya başlıyorlardı. Kuşaklar arasındaki farklar yavaş yavaş önemli bir sorun durumuna geliyordu.

Sabiha, kitaplar, dergiler ve konferanslardan kendini öylesine alıyordu ki, evini ve annesini adeta ihmal etmeye başlamıştı.

Atiye Hanım dertliydi, çok sevdiği kızını okutmak, giydirmek, çevrelerindeki dönme ailelerin düzeyinde tutmak için yapmadığı kalmamıştı, ama onu bir türlü eve, ev işlerine sokamıyordu. Ne zaman, "Sabiha gel şu çamaşırları topla veya bulaşıkları yıka" diye onu işe çağırsa, aldığı yanıt,

— Anne dur şu bölümü bitireyim, veya, bekle azıcık yarına ödev hazırlıyorum, oluyordu.

Atiye Hanım, Sabiha'yı, oğlu Mecdi'nin Singer fabrikasından getirdiği dikiş makinesinin başına oturtmaya çok uğraşmış, ama bir türlü, bir çarşaf bile, diktirememişti. Bir goblen yastık kılıfı elinde bir yıl sürüklendi. Oysa, Fatma Ablanın kızları Emine ve Lamia artık kendilerine güzel birer çeyiz düzüyorlardı.

Bir gün, Fatma Ablanın evinde bulundukları sırada, Sabiha, annesiyle, ablası arasında şöyle bir konuşma duydu, annesi yakınıyordu:

— Fatma, bu Sabiha nasıl evlenecek? Yemek pişirmesini bilmez. Eline iğne iplik aldirtamıyorum. Ne çeyiz düşünüyor, ne bir şey. Bir okumaktır gidiyor!

— Doğru, ben de Sabiha'yı çok düşünüyorum, anne. Okuyor, okusun, meslek sahibi olsun, iyi, ama böyle giderse evlenemeyecek. Bir evi evirip, çevirmesini bilmeyen bir kızı kim alır?

Bu sorun Sabiha'yı da düşündürmüyor değildi. Ancak onun için sorun, bir evi evirip çevirmesini bilmek değil, kendi kafasına göre birini bulabilmekti. Çevresindeki dönme ailelerinin içinde böyle birisini göremiyordu. Arkadaşlarıyla beraber, Fransız edebiyatından Türkçe'ye çevrilen kitapları, romanları da okuyorlardı; Victor Hugo, Molière, La Martine, Emile Zola, Rousseau sevdikleri yazarlar arasındaydı. Bu edebiyattan sadece, sosyal haksızlıklar, özgürlük ve eşitlik fikirlerini almakla kalmıyorlardı. Batı dünyasında aşk, romantizm, kadın erkek ilişkileri, evlenme sorunları onları çok ilgilendiriyordu. Kendi aralarında birtakım tartışmalar yapıyorlardı. Onları, İslam toplumunun kapalı görüşlerinin dışına çıkaran bir pencere açılmıştı önlerine.

Sabiha, İdadi'nin ikinci sınıfına geçtiği yıl (1909), Selanik basını, İttihat ve Terakki'nin çıkardığı çeşitli gazete ve dergilerle donatılmıştı. Hükümet İstanbul'da kurulmuş, ama cemiyetin merkezi Selanik'te kalmıştı. İlk önce, "Rumeli" adında bir gazete çıkarmaya başlamışlardı. Burada Yunus Nadi'nin ve Mehmet Zekeriya'nın yazıları Sabiha'nın dikkatini çekiyordu. Bu yazılarda, Türk'ü tembelliğe götüren köhne geleneklere çatılıyor ve kadın sorunu ele alını-

yordu. M. Zekeriya bir yazısında, "Kadın köle hayatı yaşıyor. Peçe ve çarşaf kadını küçültüyor. Toplumsal gelenekler ayaklarımızda ağır bir zincir gibidir. Bu geçmişi yıkmak, halkı geçmişin kötü geleneklerinden kurtarmak gerekir" diyordu.

Kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkardığı, "Genç Kalemler" dergisiyle birlikte, birtakım gençlerin çıkardığı "Yeni Felsefe" dergisi birer bomba gibi patlamış, Selanik devrimin merkezi olmaya devam etmişti. *Genç Kalemler*'de Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Ali Canip gibi günün görkemli yazarları da eski geleneklerin yıkılması, dilin Türkçeleştirilmesi, ekonominin yabancı egemenliğinden kurtarılması, bir milli burjuvazi geliştirilmesi gibi sorunları ele alıyorlardı.

İttihat ve Terakki'nin 1909 kongresi Selanik'te yapıldı. Bu kongreye Diyarbakır delegesi olarak Ziya Gökalp geldi ve Selanik'te kaldı. Ziya Gökalp'in *Genç Kalemler* dergisinde yazmaya başlaması ve gençlerin çıkardığı *Yeni Felsefe* dergisini desteklemesiyle, devrimci fikir hareketi büsbütün canlandı. Ziya Gökalp, Auguste Comte'un pozitivizmini ve Emile Durkheim'ın sosyolojisini benimseyen, Türk milliyetçiliğini savunan bir aydıydı. Önemli sorunlar atıyordu ortaya:

"Siyasi devrimi yaptıktan sonra ikinci bir iş önünde kaldık: İhtimai devrimi hazırlamak. Siyasi devrim; meşrutiyet mekanizmasının uygulanması olduğu için pek kolaydır, fakat ihtimai devrim mekanik bir fiil ile değil organik bir evrimle elde edileceği için, çok güçtür... İhtimai devrim; yeni hayat yaratmak: Yeni iktisat, yeni aile, yeni san'at, yeni ahlâk, yeni hukuk, yeni siyaset."

Baha Tevfik, Mehmet Zekeriya ve diğer gençlerin çıkardığı, *Yeni Felsefe* dergisi imparatorluğun yabancı nüfusundan kurtarılması tezini savunuyor, kapitülasyonlara saldırıyor, yabancıların elinde bulunan kurumların millileştirilmesini, yabancılara tanınan imtiyazların toptan kaldırılmasını istiyordu. Ziya Gökalp gibi onlar da yeni bir görüş, yeni bir felsefe istiyorlardı. Derginin adı da burdan geliyordu. Derginin kurucularından Mehmet Zekeriya bir yazısında şöyle diyordu:

"Meşrutiyet ilân edildi, parlamentolu bir rejim kuruldu. Fakat din hükümetten ayrılmadı. Yine de mesihat müessesesi hükümetin içinde bağdaş kurmuş oturuyor ve fetvalar veriyor. Bir din devletiyle sivil devlet bir arada yaşayamaz. Dinle devlet birbirinden ayrılmalı, şeriat mahkemeleri kaldırılmalı, okullardan din dersleri kaldırılmalı, laik devlet kurulmalıdır."

Bu dergi, Ziya Gökalp'in ve *Genç Kalemler*'in ele aldığı, "dilin Türkçeleştirilmesi" savını destekliyor, bu yönde ilk adımı atmış olan Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin gibi Servet-i Fünun'culardan örnekler veriyordu. Her iki dergi de, Ali Suavi'nin ortaya attığı, "Lisanımız Osmanlıca değil Türkçe'dir", "Dualar Türkçe'ye çevrilmelidir" gibi görüşleri yeniden dile getiriyordu. Ziya Gökalp, tâ yüzyılın başında Kafkaslar'da başlamış olan Türk milliyetçiliği, Türk'ün kültürel ve sosyal benliği tezlerini de savunmaya başlamıştı. Bu konuda, İstanbul'da, Hüseyin Cahit'in çıkardığı, *Tanin* gazetesinde de yazılar yazıyordu.

Öte yandan, Tevfik Fikret, Mehmet Emin gibi günün görkemli şairleri Osmanlı milliyetçiliği fikrini işliyorlardı. Hiç bir siyasi harekete katılmamış olan Fikret, Tanzimat döneminde benimsemiş olduğu "insaniyetçilik" fikrine sınıksı sarılıyor, kendi insancıl görüşleriyle çelişkiye düşen dar bir milliyetçilik görüşüne yanaşmıyordu.

Sabiha bütün bu fikir tartışmaları içinde kendini kaybetmiş gibiydi. Ancak çocukluğundan beri okuyup sevdiği Fikret'ten ayrılmıyor, onun insancıl fikirlerine sınıksı sarılıyordu. Bu tartışmaların onu en çok ilgilendiren yönü, şeriata karşı açılan cesur savaş, yeni düzen fikirleri ve kadın sorununun ele alınmasıydı. Bu nedenle, bu konuları işleyen *Yeni Felsefe* dergisini büyük bir dikkatle izliyor, Mehmet Zekeriya'nın yazılarını çok beğeniyordu.

Karşı devrim haberi Selanik'te bomba gibi patladı

İstanbul'da Kâmil Paşa kabinesi, İttihat ve Terakki'nin ilkelerine uygun hareket ediyordu. İttihatçılar, yurdun kalkınması için birtakım sosyal, kültürel, iktisadî girişimlerde bulunmuşlardı. Ne var ki, iç isyanlarla çalkalanan, borçlar yüzünden yabancı boyunduruğuna girmiş olan imparatorluğu çöküntüden kurtarmak kolay değildi.

Selanikliler gazetelerde, birbiri ardından endişe verici haberler okuyorlardı: 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını istemişti.

8 Ekim sabahı, gazetelerde okudukları şu haber, Sabiha ve arkadaşlarını büyük bir kaygıya düşürmüştü: İstanbul'da, Hoca Ali Efendi önderliğinde büyük bir ramazan kalabalığı, saraya yürümüş, Abdülhamit pencerede görüldüğünde, "Meşrutiyet istemiyoruz!... Şeriat!... Şeriatı geri getirin. Ey Padişahımız, yeniden ümme-

tinin başına geç! Meyhaneleri kapat, fotoğraf çekilmesini, kadınların çarşafsız sokağa çıkmasını yasakla!.." diye bağırırmışlardı.

Şeriatçiler acaba kendiliklerinden mi harekete geçmişlerdi, yoksa bu Abdülhamit'in bir oyunu muydu? Sorun, Selanik'te özel meclislerde enine boyuna tartışılıyordu. Sabiha Nazmi, "Padişah, büyük müttefiki irticanın yardımıyla 1393'te (1878) de olduğu gibi, 1908 devrim hareketini de başarısızlığa uğratmak için, gizliden gizliye faaliyete geçti" diyordu.

Bundan sonra, "İttihad-ı Muhammedin Cemiyeti" ve Şeriatçıların çıkardığı, "Volkan" gazetesi bu karşı-devrimci fikirleri yaymaya devam ettiler. Nihayet, 31 Mart 1909 sabahı, 1. Ordu'ya bağlı bazı birliklerin de katıldığı bir İslam kalabalığı, Ayasofya meydanında toplandıktan sonra saraya yürüdü. Bu sefer askere de dayanan softalar güçlüydüler. Selanik'e ulaşan haberlere göre, İstanbul bir keşmekeş içindeydi. Cemiyet üyesi mebuslar can korkusuyla kaçmış, softalar ve askerler her yanı kaplamıştı. Hüseyin Hilmi Paşa, Saraya gidip, kabinesinin istifa ettiğini bildirmiş, Padişah da bu istifayı kabul etmişti. Daha kötüsü padişah softaların bütün isteklerini kabul etmiş, Başkâtibi Ali Cevat'ı, hazırladığı iradeyi hem Ayasofya Meydanı'nda hem de mecliste okumaya göndermişti. Böylece karşı devrim başarıya ulaşmış, haber Selanik'te bir bomba gibi patlamıştı.

Şehirde hemen bütün gazeteler, yurttaşları karşı devrime karşı savaşa çağırmaya başladılar. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Talat Bey, İsmail Cambulat Bey, Mithat Şükrü Bey gibi militanları, derhal Abdülhamit'e karşı gizli faaliyeti örgütlemeye giriştiler. Bu işte Mason Localarından geniş ölçüde yararlanılıyordu. Merkezi Selanik olmak üzere, bütün Makedonya'da yaygın bir faaliyet, bir direniş hareketi başlatılmıştı. Nihayet 24 Nisanda, 3. Ordu Başkomutanı Mahmut Şevket Paşa, Selanik'te bulunan 6 bin kişilik bir güçle İstanbul'a yürüdü. Bu hareket Selanik sokaklarında yapılan büyük gösterilerle destekleniyordu. Mahmut Şevket Paşa'nın, "Hareket Ordusu", İstanbul'u çevirip, işgal ettikten sonra, Abdülhamit'i tahttan indirtti, yerine kardeşi Mehmet Reşad'ı geçirdi. Abdülhamit, Selanik'e götürülüp, "Ordu Köşkü" adı verilen "Alattini" köşkünde hapsedildi. Böylece Meşrutiyet korunmuş oluyordu. Ne var ki dizginler, sivillerden ordunun, paşaların eline geçiyordu.

Mahmut Şevket Paşa, anayasayı korumak için Selanik'e döndü. Sıkıyönetim 1911 Martı'na kadar uzatıldı. Hüseyin Hilmi Paşa ikinci kez Sadrazam oldu. Kabineye giren ilk İttihatçı mebuslar, Se-

lanik mebusu Cavit Bey ve Talat Bey'di. Talat Bey Dahiliye Nazırı (İşleri Bakanı) olmuştu.

1909 Temmuzunda, devrimin yıldönümü Selanik'te büyük gösteriler ve nutuklarla kutlandı. Birlik; seriatçılara karşı, dış düşmana karşı savaş öneriliyordu. İşin can sıkıcı tarafı, İstanbul'da yeni kurulan hükümetin, meşrutiyeti korumak için özgürlükleri kısıtlayan bazı kararlar almasıydı. Sıkıyönetim, askere sivil işlere karışma yetkisini tanımıştı. Her ne kadar Mahmut Şevket Paşa, subaylara siyasetle ilişkilerini kesme öğüdünü verdiyse de, meşrutiyetten önce başlamış olan bu geleneği yenmek zordu. Zaten yeni kabine-nin bir kısmı ordudan gelen subaylardan oluşuyordu.

Üniversite çevrelerinde, basında, evlerde ve kahvelerde durum tartışılıyordu. Devrim, özgürlük için yapılmıştı. Geri getirilen 1876 Anayasası, padişahın yetkilerini kısıtlıyordu; Padişah, meclis önünde anayasayı tanıdığına dair yemin etmişti. Nazırları (bakan-ları) atama ya da görevden alma yetkisi kaldırılmıştı. Devlet adına anlaşma yetkisini de ancak, meclisin onayıyla kullanabilirdi. Böylece egemenlik meclise, onun temsil ettiği millete verilmişti. Ne var ki, 1909 karşı devriminden sonra İttihatçılar "merkezi hükümet" politikasına sapmışlardı. İç ve dış baskıları önlemek için özgürlüğü kısıtlayan birtakım yasalar çıkarmaya başlamışlardı. "Serserilere" karşı "kamu toplantıları" yasasını, gelişmekte olan işçi hareketine, grevlere karşı yasalar, "Basın Yayın Kanunu," "Cemiyetler" yasası ile bir diktatörlüğe doğru gidiliyordu.

Bazıları bu tedbirleri kaçınılmaz buluyorlardı, çünkü "Anayasa devrimi" seriatçıların baskısı; imparatorluğun bütünü ise dış düşmanların tehdidi altındaydı. Dış borçlar (Osmanlı Borçları), bu borçları tahsil etmek için kurulmuş olan Düyunu Umumiye (Genel Borçlar İdaresi) yurdu içeriden kemiriyordu. Bu yüzden imparatorluk, batı devletlerinin bir sömürgesi haline gelmişti. Buna bak-mayarak, Maliye Vekili Cavit Bey 1910'da, yeni bir kredi bulmak için Paris'e gitmiş ve oradan eli boş dönmüştü.

Kabine içinde de kavga başlamıştı. Savunma Bakanı Mahmut Şevket Paşa, Cavit Bey'in yaptığı bütçeyi beğenmiyor, savunma masraflarına az para ayrılmış olmasını eleştiriyordu. Alman Generali Von Goltz, "Türkiye yabancı devletlerin tehdidi altında oldukça, askeri gücünü arttırmak zorunda" diyordu. Bütçe tartışmaları kabine buhranı halini alınca, nihayet, 1911 Ağustosunda Cavit Bey istifa etti. Yerini alan Nail Bey, denetimi Avrupalıların elinden kurtarma savaşına girişecekti, ama nafiye.

Sabiha yazılarıyla devrime katılıyordu

İmparatorluğun bu felaketli günlerinde, Selanik Terakki İdadisi'ni bitirmiş olan bir grup genç kız, toplumun edebi ve siyasi hayatına katılmaya başlamıştı. Devrim sırasında yayımlanmaya başlayan, *Genç Kalemler*, *Yeni Felsefe* gibi dergiler fikir hayatına katkıda bulunmaya devam ediyorlardı. Sabiha ve arkadaşları, İdadiyi henüz yeni bitirmiş, 16-17 yaşında kızlardı. Tanzimat dönemi eğitimin-den, devrimden aldıkları hızla, yeni fikirleri heyecan ve bilinçle izliyorlardı. İzlemekle de kalmıyor, bazı dergilere yazılar gönderiyorlardı.

Sabiha, *Sabiha Nazmi* imzasıyla yazıyordu. Daha ilkokul yıllarından beri dergilerde yazılar yazmaya ve yazılarının beğenilmesi-ne alışmıştı. Ancak, *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe* gibi dergilerde yazıları çıktıkça, kendine güveni artıyor, bayağı seviniyordu. Bu yazılarda, Osmanlı toplumunda ilericilik, gericilik; eğitim, kadın hak-ları, şeriatçılık ve devrim gibi günün konularını işliyordu. Şeriatçı-lar, devrimin kadının hayatına getirdiği görece serbestliklere karşı çıkıyorlardı. Oysa, Selanik'te dönme kızları, gördükleri eğitim so-nucu artık, pozitivist, hatta laik bir görüş tarzını kabul etmeye baş-lamışlardı. Günlük hayatta da, bir modernleşme süreci içine gir-mişlerdi. Günün modasına uyarak, yırtmaçlı etekler, tülден yaş-maklar vb giyerek, kara çarşıftan sıyrılmışlardı.

Her ne kadar, koşullar icabı, devrimde yozlaşma eğilimleri gö-rülmeye başladıysa da, o günlerde Selanik'te idadi ve yüksek eği-tim seviyesindeki gençlik, devrimci heyecanını kaybetmemişti.

Sabiha Nazmi ve arkadaşları, yazılarıyla ilerici görüşleri des-teklemeyle yetinmiyorlardı. Aynı zamanda bilgi düzeylerini yük-seltmek ihtiyacındaydılar. Fransız okulunda Fransızca öğrenmek yararlıydı, ama yeterli değildi. O dönemde, Selanik'te kızlar için yüksek eğitim olanağı yoktu. Bu zorluğu yenmek için Sabiha'nın aklına bir fikir geldi: Eğitime devam etmek isteyen kızlar araların-da bir "Tahsil Cemiyeti" kuracaklar, her üye bir aidat ödeyecekti. Bu parayla, özel müderrisler (profesörler) tutacak ve yüksek eğiti-me böylece devam edeceklerdi. Avrupa'da tahsil görmüş dönme bilim adamlarından, Selanik'te yaşayan bir İtalyan felsefeciden, Hukuk Fakültesi profesörlerinden, özel dersler almaya başladılar: Hukuk, felsefe, mantık, sosyoloji, iktisat gibi dersler görüyorlardı.

Dersler, her seferinde üyelerden birinin evinde yapılıyor, ders-ten sonra, bir çay masasının etrafında oturulup, tartışılıyordu. Gü-

nün en canlı sorunlarından biri de "milliyetçilik" ve "insancılık" sorunuuydu. İmparatorluk nereye gidiyordu? İlericilik, hürriyet ve insancılık esaslarına dayanan, Batı tipi bir düzen kurulabilecek miydi? Türk milliyetçiliği, Osmanlı toplumunun sorunlarına bir çare miydi? Bir gün, yine Seniye'lerin evinde, bir çay masasının etrafında bu konu tartışılıyordu. Kızlardan biri, Türkçülük fikrine karşı çıktığı, İttihat ve Terakki'nin kurduğu yeni düzeni yediği için Tevfik Fikret'i eleştiriyor, Atiye ise, Fikret'i savunuyordu:

— Fikret, istibdad döneminde özgürlük mücadelesine katıldı. Dilin Türkçeleştirilmesi hareketine öncülük etti. Servet-i Fünun'da çıkan yazılarında insancıl fikirleri; eşitliği, özgürlüğü savundu. Fikirleri İttihatçılarınkinden çok uzak değildi. Ancak, devrimden sonra o güzel ilkelerin çiğnenmeye başlandığını görünce isyan etti.

Bu sırada Sabiha Nazmi ayağa kalkıp, Fikret'in şu şiirini okumaya başladı:

Haksızlığın envainı gördük,
Bu mu kanun?
En gamlı sefaletlere düştük, bu mu devlet?
Devletse de, kanunsa da artık yeter olsun.
Artık yeter olsun bu deni zulmu cehalet.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol...

Tam bu sırada kapı açıldı, içeriye Terakki Mektebi'nin eski müdiresi Hasibe Hanım girdi. Elinde bir tomar gazete vardı:

— Çocuklar size haberlerim var. Sizler, *Yeni Felsefe* dergisine yazılar gönderiyorsunuz. Bu dergiyi çıkaran Mehmet Zekeriya benim evimde kiracıdır. Onun asıl adı Zikri'dir. Biz ona Zikri Efendi deriz. Çok akıllı, zeki, çalışkan bir adamdır. Hem de çok genç, yirmi yaşlarında, hem Hukuk Fakültesi'ne gidiyor, hem Fransızca ders alıyor, hem de bu dergiyi çıkarıyor. Sizin yazılarınızı beğeniyor. Özellikle Sabiha'nın yazılarını çok beğeniyor.

Laf uzayınca Hasibe Hanım'ı bir koltuğa oturtular. Hepsı büyük bir dikkatle dinliyorlardı. Hasibe Hanım devam etti:

— Dahası var, Sabiha'nın, "Osmanlı Cemiyetinde Kadın" başlıklı yazısı, yılın en iyi yazısı ödülünü kazandı. Ödül olarak Sabiha'ya, derginin bir yıllık serisini gönderiyorlar. İşte paketi. Ödül bu hafta çıkan dergide ilan edilecek, göreceksiniz. Zikri Efendi, "Sabiha Nazmi bize yazmaya devam etsin. Kadın yazarlara ihtiyacımız var" diyor.

— Sabiha yaşadın.. Sabiha bravo, sana kısmet çıktı. Bunu kaçıрма.

Hasibe Hanım sözü gene aldı:

— Öyle alay etmeyin. Bu iş ciddi. Zikri Efendi Sabiha'yla bir hayli ilgileniyor. Bana sorular sorup duruyor. Sabiha isterse ben bu işi yaparım.

Bütün gözler Sabiha'nın üzerine çevrilmişti. O sırada Sabiha ince, orta boylu bir esmer güzeliydi. Derin kara gözlerini Hasibe Hanıma dikti. Utancından ya da belki heyecanından hiçbir şey söyleyemiyordu. Aklına annesini sözleri geliyordu: "Bu Sabiha nasıl evlenecek?" Böyle bir teklife nasıl hayır diyebilirdi? Mehmet Zekeriya... O çok beğendiği yazar...

Bu sırada kızlar gazete paketini açmışlar, gelen dergilere bakmaya başlamışlardı. Bunlardan bir tanesinde Mehmet Zekeriya'nun resmi vardı.

— Amma da güzel adam...

— Sabiha sen deli misin? Kaçıрма bu fırsatı.

Sabiha Nazmi, Derviş Ali ailesine mahsus o tatlı tebessümüyle güldü:

— Tabii... Evet, Hasibe Abla, diyebildi.

O akşam eve döndüğünde, annesine aldığı ödülünden söz etti, ancak Mehmet Zekeriya sorununu hiç açmadı. Bu konuda hiç kimseye birşey söylemedi ama Zikri Efendi'yi geceleri rüyasında görmeye başladığına hiç şüphe yok, çünkü o gerçekten de güzel adamdı. Hem de Sabiha'nın o kadar çok beğendiği bir yazar... Ne yazık ki, Hasibe Abla kısa bir süre sonra Sabiha'yı hayal kırıklığına uğratacak, olumsuz bir haber getirecekti:

— Zikri Efendi, seni çok beğeniyor, diyordu Hasibe Abla, ancak şu sırada durumu evlenmeye elverişli değil. Babası yeni ölmüş. Üç küçük kardeşinin sorumluluğu onun üzerinde. Daha eğitimini tamamlamamış, Fransa'ya gidip, orada öğrenimini tamamlamak, doğru dürüst bir kültür ve meslek sahibi olmak istiyor: "Şimdi evlenecek durumda değilim" diyor.

Bu hayal kırıklığı, Sabiha Nazmi için pek de iyi olmadı. Ama, Selanik'te bundan sonra gelişen olaylar, bu hayali silip süpürecek kadar güçlüydü.

Selanik'te felaketli günler: Balkan harbi

Meşrutiyet devrimi içerden ve dışardan torpillenmeye başlamıştı:

1911'de Arnavut isyanından sonra, Sultan Selanik'e geldi. Halk, V. Mehmet'i görmek için Vali Konağı'nın önünde biriktiği sırada, Bulgar ve Sırp çeteciler şehrin değişik yerlerinde bombalar patlattılar. Tam bu sırada İtalya da, Trablusgarp'ı işgal etmeye başlamıştı.

Bundan sonra genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda ve özellikle Selanik'te felaketler birbirini izledi. Boykotlar(*) yüzünden kıtlık başladı. Trablus harbi yüzünden bazı aileler ihraç edildi. Ticaret durakladı. Meşrutiyet devriminden ümidini kesen Hıristiyanlar Türklere karşı birleşmeye başladılar. Artık o kardeşlik havasından eser yoktu. Bütün Makedonya ve en başta Selanik, çete harpleri, komitacıların provokasyonları yüzünden anarşiye doğru gidiyordu.

17 Temmuz 1912'de, alınacak güvenlik önlemlerini görüşmek üzere, Şehir Konseyi, Vali'nin başkanlığında toplandı. Ellerindeki güçlerle asayişi, sağlayamıyorlardı. 1 Ağustos'ta, Kotçana çarşısında bir bomba patlayınca, Türk askerleri ateş açtı, halktan ölenler oldu. Bulgar, Yunan ve Sırp orduları Selanik'e doğru ilerledikçe, şehrin çevresinden, merkeze doğru binlerce muhacir akın etmeye başlamıştı. Nüfus arttıkça ve şehir kırsal bölgelerden koptukça yiyecek kıtlıyor, fırınların önünde uzun kuyruklar belirliyordu.

Tahsin Paşa'nın komutasındaki orduda 15 bin asker vardı. Bu Selanik'i korumaya yeterli değildi. Halk sonuç vermeyecek sokak muharebelerinden kaçınıyordu. 1912 Ekimi'nde Sırp ve Yunan orduları artık Dedeağaç'a ulaşmışlardı. Selanik'e bütün Makedonya'dan göçmen akını devam ediyordu. Artık şehrin 3 saatlik mesafe ötesinde muharebeler başlayınca, Tahsin Paşa, kapitülasyon anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı.

9 Ekim 1912'de, Yunan ordusu, Selanik'in bir dış mahallesi olan Beş Çınar'daydı. Kapitülasyon anlaşması, Türk basınından gizlenmişti.

O zaman Selanik'te bir gazeteci olan Mehmet Zekeriya durumu şöyle anlatır: "...Düşman Karaferiye şehrine kadar gelmişti. Selanik artık düşman tehdidi altına girmişti. İşte o günlerde, o vaktin

(*) Selanik'te, ilerici gazeteler, Sırp isyancıları desteklemesinden ötürü *Avusturya* mallanna boykot ilân etmiş, bu boykot gerçekleştirilmişti.

Selanik Valisi Nâzım Paşa gazetecileri Vilayet Konağı'na çağırdı. Öğleden sonra saat üçte Vali Konağı'na gittik. İhtiyar Vali bizi konağın geniş salonunda kabul etti.

"— Çocuklar, dedi size verilecek bir müjdem var:

"Düşman Karaferiye'de bozguna uğratıldı. Elli bin kişi esir edildi. Bu esirler yarın sabah trenle şehrimize getirilecekler. Halka müjdeleyin. İstasyona gidip karşılasınlar."

Ertesi gün halk ve gazeteciler, istasyona gittiklerinde, trenden Yunan esirlerin değil, Yunan askerinin indiğini görmüşlerdi. Böylece, Osmanlı idaresi, düşmana teslim olmuş ve bu teslimi de halktan kalleşçe gizlemişti.

Yunan birlikleri zafer marşları çalarak, Selanik caddelerinde yürüyorlardı. Elleri ve bazı pencerelerde Yunan bayraklarıyla Yunan halkı, Yunan ordusunu sevinçle karşılıyordu. O gün Türk, Dönme ve hatta Yahudi cemaatleri için bir matem günüydü. İnsancıl bir toplum, meşrutiyet ve özgürlük için beraberce yapılan bir savaştan sonra, bu kötü bir yenilgiydi. 10 Ekim'de Bulgar ordusu da girdi şehre. Okullar, kiliseler, camiler, havralar işgal ediliyordu. Şehir sokaklarında 80 bin asker dolaşüyor, anarşiden ev baskınlarından ve hatta katliamdan korkuluyordu.

Yunan işgali ile Selanikli Türk ve dönme aileleri, devrim havası içinde yetişmiş, gençler, İttihat ve Terakki militanları için karanlık günler başlıyordu. Gizli direniş hareketi ilk önce limanda kendini belli etti. Liman mayınlanmıştı, Türk remorkörlerin kılavuzluğu olmadan, limana hiçbir gemi giremiyordu. Bu yüzden, Atina'dan gelmesi beklenen idareciler bir türlü gelemiyor, ordu idareyi sivillere devredemiyordu. Atina'dan emir almadan, nasıl bir siyaset güdeceklerini de bilemiyorlardı. Şehir içinde silahlı çatışmalar devam ediyor, hastaneler yaralılarla doluyordu.

Türk hastanesinin başhekimisi İttihatçılardan Doktor Nazım'dı. İlaç, sargı ve hastabakıcı kıtlığı içindeydiler. Gönüllü hastabakıcı arandığını duyunca, Sabiha, Seniye ve Atiye Hoca gönüllü yazıldılar. Sabiha'nın annesi bu haberden hiç memnun olmamış, ama sesini de çıkaramamıştı. Yollar hiç tekin değildi, silahlı çatışmalar oluyor, bombalar patlıyor, Bulgar subayları kızlara saldırıyor... Her çeşit rivayet dolaşıyordu. Hastane, şehrin sakin bir köşesindeydi, Fatma Abla'nın evine yakındı. Aileler, bu insancıl ödeve engel olmadılar. Ancak bazı güvenlik önlemleri alındı, kızları getirip götürcek kılavuzlar bulundu. Geç saatlere kalmaları zaten söz konusu değildi. Sabiha hastaneden çıkınca ablasının evine gidiyor, sonra

ablasının oğlu Osman onu eve götürüyordu. Bu bile tehlikeliydi, ama vatan sevgisi içinde yetişmiş olan bu gençleri caydırmanın mümkün olmayacağını aileler de biliyor, aslında bu fedakarlıklarını takdir ediyorlardı. Atiye Hanım, kızının eve dönüşünü büyük korkular içinde bekledi.

Sabiha bazı gerçekleri annesinden gizliyordu. Örneğin Doktor Nazım, hastanede, Yunana esir düştükten sonra kaçan Türk askerlerini gizliyordu. Sabiha ve arkadaşları, yaralılar arasında Türk askerleri bulunduğunu biliyor, bilmezlikten geliyorlardı. Bir gün bir askerin yarasını sararken, adamın bileğinden kan fışkırınca, Sabiha düşüp bayılmış, bunu da annesinden gizlemişti.

Şehirde kıtlık, artık açlık boyutlarına ulaşmaya başlamıştı. Atiye Hanım yemekleri, patates çorbalarına, kuru fasulyelere çevirmeye başlamıştı. Balık yoktu, et ve tavuk ancak karaborsada bulunuyordu. Fatma Abla, ne yapıp yapıp, nadiren annesinin evine, yarım ile bir okka arası koyun eti ulaştırabiliyordu. Sabiha patates musakkası yemekten bıkmıştı. Açlık ve düzensizlikle beraber, salgın hastalıklar sarmıştı şehri: tifo, kolera, İspanyol nezlesi...

İşte Selanik'in bu felaketli günlerinden birinde, Sabiha hastane çıkışı ablasının evine uğradığında, aile meclisini toplanmış buldu. Bütün ağabeyleri ordaydılar. Ablası, Avni Enişte, annesi bir mangalın etrafında oturmuş, tartışıyorlardı. Celal Ağabey,

— Artık Selanik'te oturulmaz. Burdan gitmek lâzım. Burda her şey günden güne daha kötü olacak, diyordu. Mecdi soruyordu:

— Sanki İstanbul daha mı iyi? Muhtar Paşa Sadrazam olalı beri, orada sanki hükümet yok. İktidar gitgide askerlerin eline geçiyor. İttihatçılar, askerin işlere bu kadar karışmasını eleştiriyor. Asker müdahalesini eleştirdiğinden ötürü *Tanin* gazetesi kapatıldı. Orda da durum karışık ve askerle baskı günden güne artacak. Celal ısrar ediyordu.

— Orada baskı artabilir, ama burada işgal var. Bu hepsinden beter. Ben karımı alıp, İstanbul'a gideceğim ve orada yazıhanemi yeniden açacağım. Hidayet, öfkeliydi:

— Birader, sen yazıhaneni açarsın, ya ben ne yaparım? Ben henüz yeni işe girdim. Yerimden kıpırdayamam. Zaten bütün Balkanlar harp içinde. Bulgarlar Edirne'yi işgal ettiler, Çatalca'yı tehdit ediyorlar. İstanbul'u tekin mi sanıyorsunuz? Avni Efendi ise gitmekten yanaydı,

— Burada malımız mülkümüz tehlikede. Yunan burada bize nefes aldırılmaz. Ben gayrimenkullerimi satıp, bir an önce gidece-

ğim. Kasımdan beri bütün Selanik işgal altında. İttihatçıları hapsediyorlar, sürüyorlar. Bizi rahat bırakacakları ne malum?

Tartışma uzun sürdü, önce Celal'in, Mecdi'nin, Avni Enişte ve Fatma Ablanın ailece gitmelerine ve oradan durumu bildirmelerine karar verildi. Eğer İstanbul'da durum elverişliyse, Atiye Hanım, Sabiha, Hidayet ve Hafız Hanım, ikinci partide gideceklerdi.

Bu karardan sonra İstanbul'da da durum büsbütün karıştı. İttihatçıların asker kolundan olan Enver Paşa, Kâmil Paşa'nın kabinesine girip, onu tabanca tehdidiyle istifaya zorlamış, o sırada karşısına çıkan Nazım Paşa'yı öldürmüştü. Bu, askerî kolun zorla hükümeti ele geçirme çabasıydı. Bunun arkasından Savunma Bakanı Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğü haberi bir bomba gibi patladı.

M. Zekeriya'dan evlenme teklifi gelince

Sabiha İspanyol nezlesine tutulup, 15 gün ateşler içinde yattıktan sonra, sokağa çıktığında, ilk fenasına giden şey, eskiden sokakta beraber oynadığı Yunanlı kızların kötü bakışlarıydı. "Hıh!... yenildiniz işte, biz galibiz!.." diyen bakışlardı bunlar. Rum çocukları işi, sokakta çürük yumurta, domates atmaya kadar götürüyor, bayağı alay ediyorlardı. Mağlup bir millete mensup olmanın ezikliği çöküyordu içine, Sabiha'nın. İsyancı ruhu her zamanki gibi kabarıyor, o zaman da. Kemal'le Fikret'in şiiirlerine sarılıyordu:

Bağrım! diyor vatan: acıyın bin yılan dişi
Bağrımda saplı, kahrın en muharrisi
Yorgun ciğerlerimde medid öksürüklerim
Hummalarım..

Sen bak, nasıl benizler uçuk, nazreler melûl
Sen bak, şu kütlenin tabakat-i zilamına
Sen bak, ne bünyeler boğuyor gül-i inhitat
Hep devrilen umudu teselli, zekâ, sebat

İşte bu acı günlerden birinde, hastanede Seniye çıktı karşısına:
— Sabiha sana Paris'ten mektup var.
— Neşet Ağabeyimden!..

— Hayır, Mehmet Zekeriya'dan. Hasibe Teyzeye göndermiş, sana verilmek üzere. Al oku!..

Sabiha heyecanlanmıştı. Etrafını saran karanlıkların içinde, sanki bir güneş doğuyordu. Heyecanla, mektubu çekip aldı Seniye'nin elinden. Sakince bir köşeye çekildiler, iki kız. Sabiha yüksek sesle mektubu okumaya başladı:

"Muhterem Sabiha Hanım, sizi yazılarınızdan tanıyor ve çok takdir ediyorum. Ben Paris'te tahsilimi tamamlamaktayım. Ancak bu işi memleketten uzak ve yalnız yapmak bana zor geliyor. Okumaya meraklı bir genç kız olduğunuzu biliyorum. Meyhube Hanımın verdiği malumattan, ciddi bir aile kızı olduğunuzu da biliyorum. Eğer isterseniz, tahsilimizi Paris'te beraber yapabiliriz. Ben sizi buraya getirebilirim. Burada evleniriz ve beraber okuruz. Benim okumuş, bir kadın arkadaşına ihtiyacım var. Yuvamı böyle bir kadınla kurmak istiyorum. Teklifimi müspet karşılayacağınızı ve müspet bir cevap vereceğinizi umar, saygılarımı sunarım."

M. Zekeriya

İki kız mektubu defalarca okudular, Seniye:

— Sabiha dikkat et, bizde dışarıya kız vermezler. Bu iş senin başına belalalar açar, deyince, Sabiha kabardı:

— Ne olursa olsun, bu adam benim istediğim adam, kafama uygun. Hem bir de tahsil var işin içinde. Bu dönmelerin de dar kafalılığı. Hani, 'Hepimiz biriz, din, dil millet farkı yoktur aramızda' diye nutuklar çekmişlerdi. Dönmelerin insancılığı bu mudur? Daha hâlâ dışarıya kız vermeyecekler mi?

— Peki şimdi sen ne yapacaksın?

— Annemle, ablamla konuşacağım, onları kandıracağım ve Paris'e gideceğim!..

— Konuş, onları ikna etmeye çalış, ama bil ki güçlük çekeceksin.

Meğer, Seniye haklıymış. Sabiha, ilkokula gittiği, babasının annesine "Boş düştün!" dediği günden bugüne çok şeyler değişmiş, Selanik bir devrim yaşamış, batıcılık, insancılık fikirleri kafalarda derinleşmiş, ancak Derviş Ali ailesinde kafalar çok değişmemişti.

Sabiha hastane çıkışı ablasının evine uğradığında, annesinin de orda olduğunu gördü. Ablasının salonunda sohbet ediyorlardı. Fırsatı kaçırmadı, derhal gidip yanlarına oturdu ve havadisi verdi:

— Ben evleniyorum!..

— Kiminle?

— Zikri Efendi'yle, yani *Yeni Felsefe* dergisinde yazıları çıkan Mehmet Zekeriya ile.

Annesiyle ablası donakalmışlardı. Ablası birden yerinden fırladı:

— Sen deli misin? Sen bir dönme kızıydın. Sen bir Türklerle nasıl evlenirsin?

— Ben Türk mürk bilmem. Hepimiz insanız, kafalarımız uyuyor o beni istiyor, ben de razıyım.

Annesi hiddetinden kıpkırmızı olmuştu, koskoca kızı dövemiyordu da artık:

— Sabiha kendine gel! Sen bu adamı nerden tanıyorsun? Seni istediğini nereden biliyorsun?

Sabiha cebinden mektubu çıkardı ve okudu.

— Ne!.. Sen tanımadığın bir adamla mektuplaşıyorsun ha!.. Ailemizin namusunu kirleteceksin. Ciddi ve namuslu bir aile kızı olarak biliyoruz biz seni. Sen aklını mı kaçırdın?

— Ben aklımı kaçırmadım. Ben ne yaptığımı biliyorum. Ben bu adamla evleneceğim ve de Paris'te onunla beraber okuyacağım. 'Sabiha nasıl evlenecek' diye, endişelere düşen, sizler değil miydiniz? İşte göreceksiniz, evleneceğim ve de kendi seçtiğim adamla evleneceğim. Sizin seçtiklerinizin hiçbirisi benim kafama uymadı. Bu adamı yazılarından tanıyorum ve çok beğeniyorum. Ailenin namusuna leke getirmedi. Hiçbir yabancı erkekle görüşmedim. Ancak birbirimizin yazılarını beğendik. Zikri Efendi Hasibe Ablamın evinde kiracıydı. Bu mektubu onun eliyle gönderdi bana. Artık şu dar kafalılığı bırakın da, biraz benim saadetimi düşünün.

Atiye Hanımla, Fatma Abla susmuşlardı. Ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Evet, Sabiha'nın mutluluğu vardı işin içinde ama, bir dönme kızının dışarıya gitmesine asla izin veremezlerdi. Sabiha'yla tartışma uzadı, iş iyice sarpa sarınca, Fatma;

— Hidayet'e başvurmaktan başka çare yoktur, babamın yokluğunda, ailemizin en büyük erkeği ödur, dedi.

Ertesi akşam, Hidayet Ağabey, Fatma Abla'nın evine davet edildi, durum kendisine anlatıldı ve Paris'ten gelen mektup kendisine okundu. Hidayet hiddetle yerinden fırladı:

— Ne!... Bizim kızımız, bir dönme kızı bir Türklerle evlenecek! Kendi kocasını, kendisi tayin edecek!.. Deli bu kız! Anne, bu kız bütün ailenin namusunu batırır. Bizi bütün Dönme Cemaati'ne rezil eder! Okuya okuya kafası sivrileşti. Bu asi kız, sizi beni dinlemez, evi bırakıp, Paris'e de kaçabilir. Bunu eve kapayın, sokağa fi-

lan çıkmasın. Bizi daha fazla rezil etmesin. Öyle yabancı erkeklerle mektuplaşmak falan yok! Bunu sıkı bir kontrol altına alacaksınız!..

Böylece, Sabiha Nazmi, haftalarca, ablasının evinde bir odaya kitlendi. Selanik'i saran felaket havasına, ikinci kez yıkılan evlenme hayaline, bir de bu hapis cezası katılıyordu. 'Ben, pozitivizm, terakki, hürriyet, batıcılık, insancılık, kadın hakları falan derken, ailemden çok kopmuşum,' diye düşünüyordu kendi kendine. On yedi yaşında bir kızı eve hapsediyorlardı, tanımadığı bir erkekle evlenmek istediği için. Tanımak imkânını da vermiyorlardı ki! O hiç değilse, yazılarından tanıdığı bir adamı istiyordu, ama gel de anlat!...

Yunan işgali ve Selanik'ten ayrılış

Yunanlılar, Selanik'in idaresini ele almakta zorluk çekiyorlardı. Devlet dairelerini Osmanlılardan temizlemek kararı alınlı beri bir yıla yakın bir zaman geçtiği halde, bu karar bir türlü tam olarak gerçekleştirilememişti. Bütün dosyalar Osmanlıca (Arap harfleri ile) tutulmuştu. Bütün Osmanlı memurları atıldığı takdirde, her şey karmakarışık olabilirdi. Selanik ve Pire limanları arasında denizden irtibat kurulması, şehirde idarenin askerden sivillere geçmesi, 1913 Ekimi'ne kadar sürmüştü. O tarihte bile, sıkıyönetim devam ediyordu. İdari işlerden sorumlu Sivil Komisyon, sıkı yönetim komutanlığına bağlıydı. Sokaklarda jandarmalar dolaşıyordu. Sivil halkın gece sokağa çıkması yasaktı.

Basına sansür konmuştu. Limana girip çıkanları kontrol için, rıhtıma bir jandarma birliği yerleştirilmişti. Resmi gazete sivil halkı, sıkıyönetime saygı göstermeye çağırıyor, hapishanelerin tıklım tıklım dolu olduğunu bildiriyordu. Jandarma inzibat işiyle uğraşırken, sivil idare şehir nüfusunun hızla artmasının telaşındaydı. Esir düşen Türkleri şehirden çıkarmak istiyordu, ancak iç savaş devam ettiği için bu mümkün olmuyordu. Bulgarlar, Edirne-İstanbul yolunu kapamışlardı. Nihayet 1912 Ekimi'nde 4000 Türk esiri Pire'ye gönderilebilmiş, 1000 Türk askeri de Volos kışlasında hapsedilmişti. İstanbul Hükümeti ise, bu operasyonu Kapitülasyon Anlaşması'na aykırı bularak protesto etmişti. Selanik'te kalan Türk esirler soğuktan ve açlıktan kırılıyor, İstanbul Hükümeti buna karşı hiçbir şey yapamıyordu. Esirlerin dışında, bir de Makedonya'nın değişik yörelerinden gelen göçmenler vardı. Bunlar için Selanik'in güney-

doğusunda bir kamp kurulmuştu. Yunan idaresi, ilk önce bu muhacirleri şehirden çıkmaya ikna etmeye çalıştı. Bu yürümeyince, gıda dağıtımını durdurarak, muhacirleri şehri terk etmeye zorladı. 1912 Kasımı'ndan itibaren, Yunan vapurları, muhacirleri Anadolu limanlarına taşımaya başladılar.

Selanik'teki Bulgar gazeteleri, Yunan idaresinin Türk muhacirleri ihracını eleştiriyorlardı. Selanik ve civarında Bulgarlar tarafından Müslümanlara yapılan muameleyi inceleyen Uluslararası Anket Komisyonu'nun raporunu ele alan bir Bulgar gazetesi ise şöyle yazıyordu: "Sivil halkın kıyımı, soygunlar, hırsızlıklar, işgal devletlerinin hakları arasındadır. Türklerle harp halindeyiz, onların köklerini kazımak ödevimizdir."^(*) Bu durumda, Selanik eski valisi Nazım Paşa, Yunan idaresinden, Bulgarların işgal ettikleri araziden gelen muhacirleri geri göndermemelerini rica etmişti. Bundan sonra da, Müslüman muhacirlerin gemilerle İzmir ve İstanbul'a sevki başlamıştı.

Selanik'te, Yunanlı nüfusun azınlıkta olmasından rahatsız olan Yunan idaresi, bir taraftan Türkleri ihraç ederken, bir taraftan da geri kalan nüfusu asimile etme politikasını güdüyordu. Bu dönemde, zengin Yahudilerden bazıları Avusturya tabiyetine geçiyor, zengin dönmelerden bazıları ise mallarını, mülklerini satıp İstanbul'a göçüyorlardı. Yunan idaresi bunu önlemek için gayrimenkul servetlerin korunmasını üzerine alıyordu. Selanik Müftüsü, Yunan idaresinin memuru tayin edilmiş ancak Yunanlılardan maaş almayı kabul etmemişti.

Aldığı bütün tedbirlere rağmen, Yunan idaresi kıtlığı önleyemiyordu. Bir okka iyi kalite ekmeğin fiyatı 3 para, ikinci kalitenin fiyatı 2 paraydı. Önceki yıllarla kıyaslandığında, fiyatların 2-3 katına çıktığı görülüyordu. Oysa, bu resmi fiyatları fırıncılar protesto ediyorlardı; ekmeğe karaborsaya gidiyor veya ağırlığında hile yapıyordu. Süt, peynir ve ette de durum aynıydı. Basbayağı bir ekmeğe sıkıntısı çıkmış, el altından satılan unlarla evde ekmeğe başlanmıştı. Az gelirli olanlar ise, fırınların önünde uzun kuyruklar yapmaya devam ediyorlardı. Odunsuz, kömürsüz geçen kış aylarında, gıdasızlık ve hastalıklar yüzünden pek çok kurbanlar verilmişti. Şimdi önlerinde yeni bir kış vardı ve odun kömür sorunu henüz çözülmemişti.

Şehrin iki ordu tarafından (Yunan ve Bulgar) işgal edilmiş ol-

(*) Anea Tutquet. 249 P. 243: Rapport, 14 Ekim 1912,

Katsanou, Eli-Eleni, *L'Administration Hellenique à Salonique (1912-1913)*, Mémoire de Maitrise, 1985 Paris.

ması ve Osmanlı ordularının çekilmesi tamamen anarşik bir durum yaratmıştı. Ortodoks Rumlar Yahudilerin mağzalarına hücum edip, camları kırıyor, Müslüman camiilerine saldırılıyordu. Osmanlı orduları çekildikçe, Selanik'in civarından şehre inen muhacir akını da durdurulamıyordu. Bunların arasında Osmanlı devletinin önemli memurları da vardı. İlk gelenler camilere, kiliselere yerleştirilmişti. Geri kalanları açıkta, kamplardaydı. Bunlara Osmanlı ordusundan kaçan askerler de katılınca durum kontrolü imkansız hale gelmişti. Fransız Hükümeti'ne rapor veren bir Katolik Misyonu, şehirde 25 bin muhacir bulunduğunu bildiriyordu. Selanik'te bulunan ve Yunanlılar tarafından esir sayılan 20 bin Osmanlı askeri de buna ilave edilince, şehrin nüfusu 250 bine çıkıyordu.

Vali Konağı'nın arkasındaki büyük evde babasıyla beraber oturan Hidayet Ağabey haberler getiriyordu: Vali Konağı'nda toplanan Sivil Komisyon kararlar almıştı. Jandarma komutanlığının merkezi konağın karşı tarafına düşen bir binaya taşınacaktı. Güvenlik komitesi mensupları konağa yerleşecekti. Yunan idaresinin işgal ettiği binalarda oturan Müslüman halk İstra mahallesine gönderilecekti. "Bereket versin bizim ev konağın arka taraflarına düşüyor, şimdilik bir tehlike görünmüyor. Ama, Hamidiye Caddesi'ndeki evlerin herhalde tümünü boşaltacaklar."

Kendisi ticarethanedeki işini bırakmış, Posta İdaresi'nde önemlice bir memuriyete geçmişti. Burada da işler karmakarışık. Yunanlıların Osmanlı memurlara güveni yoktu. Bunların birçoğu, İttihat ve Terakki tarafından yerleştirilmiş devrimci memurlardı. Yunan idaresini kabul etmiyor, el altından sabote ediyorlardı. Bazıları da, Yunanlılarla beraber çalışamayacaklarını söyleyip istifa etmişlerdi. Bütün devlet dairelerinde durum karışık, çünkü Osmanlı memurlar aynı zamanda, İstanbul Hükümeti tarafından, 'hain' olarak nitelendirilme korkusundaydılar. Bu durumda, Yunanlılar, işleri yavaş yavaş, Osmanlılar'dan devralıp, Osmanlı memurlardan kurtulmak kararını almışlardı. Bu bakımdan, birçok Osmanlı memuru gibi, Hidayet'in durumu da çok zordu.

Sabiha, Hilal-i Ahmer (Kızılay) Hastanesi'ndeki gönüllü hasta-bakıcılığına devam ediyordu, ama burada da durum zordu. Hastane Yunan askeri tarafından çevrilmişti. Herşey kontrol altındaydı. Oysa, sıkıyönetim idaresinin muhalif veya tehlikeli saydığı bazı İttihatçılar da burada gizleniyordu. Hastaneye son gittiği gün, Sabiha çok feci bir olayla karşılaştı. Sıkıyönetim askerleri, Doktor Nazım'ı alıp götürdüler.

Olaydan sonra, Sabiha doğru ablasının evine koştu:

— Abla, Enişte, felaket oldu"..
— Ne oldu kızım?

— Doktor Nazım'ı tevkif ettiler!..

Haberler, Müslüman cemaati arasında hızla yayıldı: Doktor Nazım, tevkif edilip, Beyaz Kale'ye kapatılmıştı. Bunun arkasından, Yunanlılara karşı boykotu idare eden Nazım İbrahim Bey, eski Ser Mebusu Derviş Bey ve Vilayetin eski Siyasi Müşaviri Karabiber Bey'i de tevkif edeceklerdi.

Bundan sonra da, Yunan idaresine düşman sayılan Osmanlı memurlarının ihracı başlayacaktı. Yunanlılar, Selanik'i Türklerden temizleme kararını 1913 Ekimi'nde yürürlüğe koydular. Hilal-i Ahmer Hastanesi'nin başına bir Yunan Başhekim getirilmişti. Hastane yavaş yavaş bir Yunan Kızıl Haç Hastanesi'ne çevriliyordu. Artık Sabiha'nın oraya gitmesi söz konusu değildi. Postane de Osmanlı memurlardan arınıyordu, bu nedenle Hidayet'in işi de tehlikedeydi. Bir yandan Yunanlılar, gemiler tahsis ederek Osmanlı memurları İzmir ve İstanbul limanlarına sevk etmeye başlarken, bir yandan da bazı zengin Müslüman aileleri kendiliklerinden Türkiye'ye göçmeye başlamışlardı. Bunların arasında Fatma Abla ile Avni Enişte, Celal ve Mecdi Ağabeyler de vardı. Mallarını mülklerini satıp, İstanbul'a göçmüşlerdi.

Artık, Atiye Hanımın evinde de durmadan göç lafı ediliyordu. Nihayet bir akşam Hidayet Ağabey geldi. Annesiyle mutfak masasının başına oturdular:

— Valide Hanım, gidiyoruz! Biz Osmanlı memurları kategorisindeyiz. Babam emekli Gümrük Başefendisi ben de Posta Müdürü, kâğıtlarımız, muameleler tamam. Haftaya çarşamba günü, rıhtımdan Osmanlı muhacirleri götüren bir Yunan gemisiyle İstanbul'a gideceğiz. Sandıklarınızı, denklerinizi hazırlayın. Büyük bir atlı araba tutacağız sizin için.

— Eyvahlar olsun, bu kadar eşyayı nasıl götüreceğiz?

Atiye Hanımın gözleri dolmuştu:

— Ne yapalım evladım, Allah kolaylık versin!

— Valide Hanım, merak etmeyin geminin ambarı var, ağır eşyayı oraya koyacağız.

Ağlamamak için kendini zor tutuyordu Atiye Hanım. Bütün çocukluğunu, ömrünü geçirdiği yurdundan ayrılıyordu. Paramparça olmuş bir vatandan!..

Ertesi gün evde hummalı bir faaliyet başladı. Ana-kız hâlâ bir

odanın içindeydiler. Oda'nın yansını da Sabiha'nın kitapları, kâğıtları kaplıyordu. "Dönecek yer var mı ki, eşya toplayalım!" diyordu Atiye Hanım. Bereket mutfak genişti, sandıklar, denkle, bavullar orada hazırlanmaya başlandı. Derviş Ali ailesinin dışında pek çok dönme ailesi vardı bu göçün içinde. Evden eve haberler gidip geliyor, ne götürölüp ne götürölmececeğı tartışılıyordu. Hidayet'in karısı Hafız Hanım sık sık uğruyor:

— Valide Hanım, mutfak eşyası da götürecektir miyiz? Ben perdeleri ne yapayım, o ağır şeyler nasıl gider? gibi sorular soruyordu.

Sabiha Nazmi'nin bütün derdi ise kitapları ve kâğıtlarıydı. Annesi,

— A evlâdım, bu hengâmenin içinde o ağır kitapları nasıl götürürsün, deyip, duruyordu.

— Götürürüm!..

— Ya gümrükten geçmezse!

— Ben geçiririm!..

Hafız Hanım gülüyordu:

— Sabiha'nın Derviş Ali damarı tuttu.

(Dedelerinin dedesi Derviş Ali'nin çok inatçı bir adam olduğu söylenir, ailede birisi inatçılık yaptığı zaman, 'Derviş Ali damarı tuttu' denirdi.)

Atiye Hanım, kızının bu kitaplara ne derece bağı olduğunu biliyordu. İçinden, bu kitaplar nasıl olsa gidecek deyip sustu. Bu kadar az zamanda nasıl toplanıp, nasıl gideceklerini de bir türlü aklı almıyordu. "Allah razı olsun oğullarımdan. Hidayet, Mecdi olmasa biz ne olurduk?" diye düşünüyordu. Bereket versin Celâl, İstanbul'da avukatlık yazıhanesini açalı epey oluyordu. İşinde tutunmuş, Sırriye ile evlenmiş, onlara arada sırada para göndermeyi başarmıştı. Mecdi de Fatma'yla Avni Efendi'yle, güzel bir eve yerleşmişlerdi Nişantaşı'nda. İstanbul'da kalacak yerleri vardı. Neşet de Sofya'daydı. Nasıl olsa İstanbul'a gelirdi artık.

Atiye Hanım denkle ve sandıkları mutfakta hazırlıyor, o bir iş için mutfaktan çıktığında, Sabiha gizlice elinde kitaplarla mutfığa giriyor, denklelerin içine kitaplar yerleştiriyordu. Bu yüzden de aralarında kavgalar çıkıyordu. Sabiha Nazmi, yazılarını bavullarının alt taraflarına sokuşturuyordu. Ödül olarak aldığı, kendi yazılarını, Mehmet Zekerriya'nın yazılarını içeren Yeni Felsefe dergilerini asla bırakamazdı. Onları da gizlice, sandıkların dibine sokuyordu. Annesi farkına vardığı zaman başlıyordu bağırma. Bu kav-

galı, tartışmalı hazırlık, üç gün sürdü. Dördüncü gün, sabahın erken saatlerinde, Hidayet bir atlı arabayla kapının önüne dikildi.

Eşyaların arabaya taşınması epey sürdü. Bütün iş bittikten sonra, Sabiha'yla annesi sokak kıyafetleriyle dışarı çıktılar. Atiye Hanım çarşafının içinde kaybolmuş gibiydi. Sabiha ise uzun, yırtmaçlı bir etek giymiş, tül yaşmağının üstüne, büyükçe bir örtü bağlamıştı. İkisinin de ellerinde ağırca çantalar vardı. İlk önce, arkalarına, bir daha görmeyecekleri evlerine dikkatle baktılar. Sonra gözleri, arabanın yanında duran, uzun boylu, kırmızı fesli adama ilişti. Bu kimdi acaba? Birden,

— A!.. Babam! dedi Sabiha ve soran gözlerle, yanında duran Hidayet Ağabeyine döndü. Hidayet Sabiha'nın kulağına fısıldadı:

— Babamızdır, bırakamazdık. Zaten Gümrük Başefendisi Nazmi Efendi'nin ailesi olarak sevk ediliyoruz. Kâğıtlar onun ve benim üstüme yapıldı.

Sabiha, gözünün ucuyla annesini inceledi. Atiye Hanım görmüştü, ama görmezlikten geliyordu. Hidayet ilave etti:

— Sizin elinizdeki yükler ağır, gidip bir fayton getireyim. Bunları limana kadar taşıyamazsınız.

Nazmi Efendi çok sevdiği küçük kızını uzaktan süzüyor, yanına yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Ne kadar da güzel bir genç kız olmuştu, Sabiha! İnce ve orta boyluydu. Yaşamak kara ve güzel gözlerini gizleyemiyordu.

Hidayet, eşyaların arabaya yerleştirilmesine nezaret ederken, çarşafı, uzun boylu, ellerinde çantalar ve zembillerle bir hanım daha belirmişti. Bu yeni gelin Hafız Hanımdı. Fayton gelince, ağabeyi Sabiha'ya döndü:

— Siz, annem, babam ve Hafız Hanım faytonla gidin. Ben arabayla eşyalarla giderim.

Arabada, Nazmi Efendi Sabiha'ya hüznle bakıyor, Sabiha nereye bakacağını bilemiyordu. "Babam ne kadar yaşlanmış, yıpranmış" diye düşünüyordu, kendi kendine. Yalnız kaldıktan sonra kendisini daha ziyade içkiye verdiğini duymuştu. Atiye Hanım ise, gözlerini yere dikti ve araba rıhtıma varana kadar tek kelime söylemedi. Söz Hafız Hanım'a kalmıştı. Bereket versin o hoş sohbetiyle, buzları biraz kırabilmişti.

Araba limana vardığında, büyük bir kalabalıkla karşılaştılar. Muhacirleri götürecek vapur rıhtımdaydı. Arabalar, eşeklerle getirilen eşya yığılmıştı ortalığa. Hamallar, yolcular, bir yerden bir yere koşuşuyor, bağırıyorlardı. Bu kalabalığın içinde ne de çok dost,

akraba vardı. Herkesin yüzünü büyük bir hüznü kaplamıştı. Her tarafa Yunan jandarmalar dikilmişti. Bütün kontrolleri Yunan memurlar yapıyordu, bunun bir işgal olduğunu hatırlatırcasına!

Ya rıhtımdaki, limandaki gemiler!.. Hemen hepsinin üstünde Yunan bayrağı dalgalanıyordu. Körfez gemi doluydu, çoğu Yunan; Fransız planları gerçekleştirilmiş, Balkan eyaletleri ve Makedonya imparatorluktan koparılmıştı. Bu gemiler sanki, dalgalanan bayrakları, büyük gövdeleriyle, gururlu gururlu Selanik şehrine bakıyor, "Biz güçlüyüz, biz galibiz!" diyorlardı.

Gümrük muameleleri ve eşyaların gemiye yerleştirilmesi saatlerce sürdü. Öğle üzeri limandan ayrılması gereken gemi, ancak akşama doğru hareket etti. Sabiha annesinin yanında, pencere kenarında bir yer bulmuştu. Son bir defa, doğup büyüdüğü, genç kızlığını geçirdiği Selanik şehrini seyretmek istiyordu pencereden. Bu tatlı sonbahar akşamı, batmakta olan güneş, suların üzerinde kızarıp, yanarken sanki onun yüreği de yanıyordu. Arka tepelerin üzerine gölgeler düşüyor, şehrin sembolü Beyaz Kale pembemsi bir renge bürünüyordu. Aklına Doktor Nazım geldi. Şimdi kim bilir kimler vardı bu kalenin içinde! Rıhtım her zamanki gibi hareketli ve canlıydı. Dikkati çeken şey, Beyaz Kale'yle başlayarak, binalardan birçoğunun üstünde dalgalanan Yunan bayraklarıydı. Gemi rıhtımdan uzaklaştıkça, körfezdeki gemiler daha iyi görünüyordu: İngiliz, Fransız dretnotları, Yunan, İtalyan ticaret gemileri, sanki yıkılmakta olan imparatorluğun simgeleri idi.

Sabiha Nazmi, gemi körfezden çıkana kadar, gözünü şehrin arka taraflarında moraran tepelerden, Beyaz Kale'den ve rıhtımdaki binalardan vuran ışıklarla, parıldayan sulardan ayırmadı. Sanki ellerinin, avuçlarının içinden kayıyordu, o güzel Selanik şehri. Bütün çocukluğunu ve genç kızlığını bırakıyordu arkasında. Mutlu ve mutsuz günleri, kırılan hayalleri içeren küçücük bir hayat! Aşkın ne olduğunu doğru dürüst anlayamamıştı, ama, ruhunda bir devrim heyecanı yaratmaya, onu hürriyet, insancılık gibi ideallere sürüklemeye yetmişti bu ömür. Orada, Beyaz Kale'nin, Vali Konağı'nın arkasındaki mahallelerde, Terakki Mektebi'nde, İdadi'de doğan, kafasında yazılarında yaşayan terakki, batıcılık, ilericilik fikirleri sanki boğulmuştu. Yüreği nasıl sızlamazdı!

Gemi körfezden çıktıktan sonra, Sabiha yanında oturan annesini hatırladı, ona döndü. Annesi kızının elini tuttu ve kulağına fısıldadı:

- "Böyle bir zehre karşı, sen: "Mes'ut
Olabildim" desen de hulyadır.
Olamazsın, o pek zelâl olur
Bir tevehhüm ki aynı rüyadır
Olamaz, anlayan gören mesut.

Sabiha Nazmi cevap verdi:

- Gel kardeşim, annen sana muhtaç, ona koşmak
Koşmak ona, kurtarmak o babahtı vazifen
Her gün o güzel sineyi hançerliyor eller,
İmdadına koşmazsak eğer mahvı mukarrer.
İnsanlığı pamal eden alçaklığı yık, ez
Billâh yaşamak, yerde sürünmeğe değmez.

II. BÖLÜM

İstanbul (1913-1919)

Sabiha Nazmi İçin Yeni Bir Yaşam Başlıyor

*Sabiha Nazmi için yeni bir hayatın başlangıcı:
Birinci Dünya savaşı başlıyor, evlenmek Sabi-
ha'nın yaşantısına önemli yenilikler getiriyor,
Mütareke yıllarında ise bir savaş başlıyor, bir
kurtuluş savaşı.*

Gemi İstanbul Limanı'na yaklaştığında, kentin üstünü kalın bir sis tabakası kaplamıştı. Sabiha bu bulutların arkasından, İstanbul'un egzotik silüetini ancak hayal meyal seçebiliyordu. Gemi rıhtıma yanaştığında ise, ablasıyla, eniştesini zor seçebildi. Aslında, Celal ve Mecdi Ağabeyler de karşılamaya gelenler arasındaydı. Hem sevinçli, hem de biraz hazin bir aile buluşmasıydı bu. Buluşma sevinci yanında, işgalin, Selanik'ten kovularak, düşman işgaliyle ayrılmanın acısı vardı içlerinde. Buradan itibaren, Sabiha ile annesinin hayatları da ayrılıyordu. Sabiha, Celal Ağabeyinin yanına yerleşecekti, Atiye Hanımı ise Fatma Ablayla, Avni Enişte yanlarına alıyorlardı.

Selanik'ten göçen Dönme Cemaati İstanbul'un Nişantaşı, Şişli semtlerine yerleşmişlerdi. Avukat Celal Derviş'in de Nişantaşı'nda güzel bir apartmanı vardı. Artık Sırriye ile evliydi ve 3 yaşında bir oğulları vardı; Etem. Celal Ağabeyin yanında kalmak, Sabiha için her bakımdan mutluluktı: Sevdiği, saydığı bir ağabeyin, rahat evine yerleşiyordu. Sırriye ise en yakın arkadaşı Seniye'nin ablasıydı, yani onun da yakınıydı. Üstelik, mutlu ve dost bir ailenin yanında kalıyordu. Ancak, çocukluğundan beri ağabeylerine yük olmaktan bıkmıştı. Artık 19 yaşına da gelmişti. Daha ilk günden, belki bir yerde bir iş bulur, çalışırım diye düşünmeye başladı.

Akşam yemeğinde, önce Sabiha uzun uzun Selanik'in durumunu anlattı. Sonra sözü Celal Ağabeyle, Sırriye aldılar. Onlar henüz bir Viyana seyahatinden dönüyorlardı, onun heyecanı içindeydiler. Büsbütün başka bir alemdi Viyana: Temizlik, güzellik, zevkli eşyalar. Sırriye aldığı güzel giysileri, şapkaları, Viyana'nın mağa-

zalarını, kahvehanelerini, müziğini.... anlata anlata bitiremiyordu. Güzel, medeni bir Batı ülkesi görmüşlerdi. Celal Ağabey,

— Viyana çok güzel ama, unutmayalım ki, Avusturya Bosna Hersek'i, Sırbistan'ı ilhaka hazırlanıyor. Büyük devletler imparatorluğun parçalanmasından faydalanıp, büyük lokmalar yutmak istiyorlar. Avrupa'da savaş havası esiyor. Ruslar, Balkanlar'ın parçalanmasından faydalanıp, Akdeniz'e inmek istiyor; Slavları, Sırp-ları, Hırvatları destekliyor. Avusturya'nın gözü de o topraklarda. Zaten Avrupa devletleri ikiye bölündüler. Rusya'nın arkasında Fransızlar, İngilizler var. Avusturya ise Almanya'ya dayanıyor. İş Balkan Harbi'yle bitmedi. Durun bakalım imparatorluğun başına daha neler gelecek. Arapları da ayaklandırıyorlar. Orda da gözleri Musul petrollerinin üstünde. İngiltere'yle Almanya da orada boğaz boğaza. Allah sonunu hayırlı etsin.

Yemekten sonra, Sırriye, Sabiha'ya Viyana'dan aldığı cicileri gösterdi. Bambaşka, cici-bici bir dünyaydı orası. Henüz, Selanik'ten getirdiği iç acılarını üzerinden silkememiş olan Sabiha, hayretle dinliyordu Sırriye'yi.

Nişantaşı'nda Dönme Cemaati

Selanik'ten göçen dönmeler Nişantaşı semtine yerleşmekteydiler. Sabiha burada eski dostlarını, arkadaşlarını, akrabalarını buluyor, yeni yeni haberler alıyordu. Emine, Faize Teyzenin oğlu Aziz'le nişanlanmıştı. Aziz kardeşleriyle beraber kumaş ticareti yapıyordu, işi iyiydi. Seniye, Doktor Santur'la daha Selanik'teyken evlenmişti, Nişantaşı'nda bir hastane açmaya karar vermişlerdi, adı "Sıhhat Yurdu" olacaktı. Seniye mutluydu, ancak hastanenin işleri onun üzerindeydi, gözünü açacak vakti yoktu. Atiye Hoca, Selanik'teki Terakki Mektebi'nin hocaları ve idarecileriyle beraber, yeni bir lise kurma faaliyetine girişmişti. Lisenin adını "Şişli Terakki" koymayı düşünüyorlardı. Diğer bir grup Selanikli de "Fevziye" adında bir lise kurmak üzereydiler. Atiye Hoca, bu lise hocalarından biriyle nişanlanmak üzereydi. Böylece, Selanik'ten göçen cemaat, yavaş yavaş kendi kültür ve sağlık merkezlerini kurmaya başlamıştı. Hepsi için yeni bir hayat başlıyordu İstanbul'da. Çoğu bu bilim kurumlarında çalışıyor, avukatlık, doktorluk gibi serbest mesleklerle giriyor ya da ticaret yapıyordu. Mecdi Ağabey de un ticaretine başlamıştı.

Sabiha, Nişantaşı'ndaki hayatını çok yadırgamıyordu, eski çevresini aşağı yukarı bulmuştu. Ancak, arkadaşları birer faaliyet içinde oldukları halde, onun çalışmasına izin verilmiyordu. Atiye Hanım,

"Sen bir genç kızsın, çalışman âdaba aykırıdır," diyordu. Celal Ağabeyi ise, "Senin çalışmaya ihtiyacın yok. Otur oturduğun yerde, okuyup yazmana bak," diyordu. Söylemiyorlardı ama, çalışmak evlenmesine engel olur diye korkuyorlardı. Sabiha, şehrin İstanbul yakasına geçtiği zaman ise, Selanik'e kıyasla çarşafli kadınların çokluğu, kaç göç sorunun çok daha ciddiye alınması dikkatini çekiyordu. Dar-ül Fünun'da (üniversitede) kızlarla erkeklerin beraber olması sorun oluyor, şeriatçılar, "Kadınlarla erkeklerin aynı çatı altında ders görmeleri şeriata aykırıdır," diyorlardı. Onlara göre kadınlar üniversiteye gidebilirdi, ama ayrı sınıflarda okumak şartıyla. "Tesettürün, yani kadının örtünmesinin dinle ilgisi var mıdır, yok mudur" sorunu tartışılıyordu. İttihatçıların yarattığı, ilericilik, serbestlik havası içinde kadınlar ancak peçesiz gezmeye, lokantada yemek yemeye başlamışlardı.

İlk günlerin acemiliğinden sonra, Sabiha kendini birden bire bir boşlukta hissetmeye başladı. Selanik'in canlı, hareketli yaşantısından sonra, Nişantaşı'ndaki hayat ona boş ve sıkıcı gelmeye başlamıştı. Gene birtakım dergiler, gazeteler alıyor, günün olaylarını fikir tartışmalarını izliyordu, ancak belirli bir faaliyetinin olmaması onu sıkıyordu. Sırriye, Emine ve Lamia roman okuyorlardı. En çok Halit Ziya, Hüseyin Rahmi ve Halide Edip'in romanlarını. Bu kitaplar, daha ziyade İstanbul'daki konak hayatını yansıtıyor; kadın, aşk ve aile sorununu ele alıyorlardı. Birçoğu, kadının serbest olamamasının doğurduğu sorunları, Rum kadınlarının, mürebbiyelerin zengin aileler içindeki durumlarını, meyhanelerin önemini vurguluyordu. Sabiha en çok Hüseyin Rahmi'nin ezilen kadınları korusan kitaplarını seviyordu, bir de Halide Edip'i, üslubundan dolayı büyük bir zevkle okuyordu

Celal Derviş eve, her akşam elinde bir "Tasvir-i Efkâr" gazetesıyla geliyordu. İstanbul'un bu en çok satılan gazetesinin başyazarı, İttihatçılardan Yunus Nadi'ydi. Y. Nadi, İttihat ve Terakki Fırkası'nı yıkmak için kurulmuş olan, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na karşı kampanya açmıştı. Büyük devletler, parçalanmış imparatorluğun mirasına konmak için birbirleriyle kavga ededsun, içerde de bu muhalif parti etrafında toplananlar, hükümete ve İttihat ve Terakki'ye karşı bayrak açmışlardı. İttihatçıları, imparatorluğun yıkılma-

sından sorumlu tutuyor, yeni bir programla ortaya çıkıyorlardı. Çeşitli 'Osmanlı unsurları' arasında eşitlik, birlik fikirleri, o günkü Türk milliyetçiliği akımına ters düşüyordu. Oysa, İttihat ve Terakki'ye gitgide egemen olmaya başlayan, askeri kol, Enver'ler, Talat'lar vb. dar Türk milliyetçiliği ve hatta "Pantürkizm" cereyanlarına kapılmışlardı. İttihatçılar, merkezî bir idareden yanayken İtilafçılar özel teşebbüs ve yabancı sermaye istiyorlardı.

Balkan Harbi'nden önce, Jön Türk ihtilalinden beri önem kazanan, "Türk milliyetçiliği" fikirleri gelişmekteydi. "Millî Meşrutiyet" fırkasını kurmuş olan, Yusuf Akçura, "Osmanlılığı güçlendirmek gerek, ancak, bir Osmanlı milleti kurulamayacaktır. Osmanlılığın siklet merkezi Türklük ve İslamlık olduğuna göre, Osmanlı saltanatını korumakla birlikte, ana unsur olan Türklüğü güçlendirmek gerekir," diyordu. Milliyetçi bir eğitim isteyen Türkçüler, aynı zamanda, yerli malı üretiminin geliştirilmesini, tüketiminin özendirilmesini, kısacası, bir "Ulusal Ekonomi" istiyorlardı. Bu da İtilafçıların liberal görüşlerine ters düşüyordu.

İş fikir tartışmalarıyla kalmıyordu, idareci kadrolar ve kabine üyeleri de birbirine ters düşen akımlara kapılmışlar ve birbirine rakip yabancı devletlerin desteğine dayanmaya başlamışlardı.

İttihat ve Terakki'nin ideologlarından, Prens Sabahattin, liberal ekonomi ve adem-i merkezîyetçilik fikirlerini savunmuş, İttihatçıların merkezîyetçi politikalarının, felaketin sebebi olduğunu ileri sürmüştü. Ancak, sonraları İngiliz emperyalizminin adamı olduğu meydana çıkmış, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra, İngiliz elçiliğine sığınmak zorunda kalmıştı. Almanya Savunma Bakanı, Enver Paşa'yı elde etmişti ve onun yoluyla orduyu etkilemeye çalışıyordu. Maliye Bakanı Cavit Bey, Paris'le İstanbul arasında mekik dokuyor, Fransızların etkisi altında kaldığı söyleniyordu. "Tasvir-i Efkâr" gazetesi, bütün bu karanlık olayları açığa çıkarıyor, Yunus Nadi, emperyalizme alet olanları yerden yere vuruyordu. İşte, Birinci Dünya Harbi'nin arifesinde, imparatorluğun idareci kadroları böyle bir keşmekeş içindeydiler.

1914 Ağustos ayında, artık Avrupa bir dünya harbinin içindeydi. Ya imparatorluk ne olacaktı?

Bu sorun İstanbul'da evlerde, kahvehanelerde enine boyuna tartışılıyordu. Gözler Enver Paşa'ya çevrilmişti. Onun Alman dostu olduğu, Almanya'nun yardımıyla Asya'da bir Türk İmparatorluğu kurmayı hayal ettiği biliniyordu: "Turan". Birçoklarına göre bu, çok korkulu bir rüyaydı. Hele Balkan Harbi'ni görmüş olan Sela-

nikliler buna gülüyorlardı: "Osmanlı orduları Makedonya'yı, Selanik'i kurtaramadılar, Asya Türklerini mi kurtaracaklar?"

Ancak işin gülünecek tarafı yoktu. Bir sabah İstanbullular, Boğaz'da hayret verici bir manzarayla karşılaştılar: İki büyük Alman zırhlısı demirlemişti, ancak üzerlerinde Türk bayrağı dalgalanıyordu. Alman subay ve erlerinin üzerinde de Türk üniformaları vardı. Türk Hükümeti bu gemileri satın aldığını ilan edince, gemilerin isimleri de değiştirildi. *Breslau* ile *Göben*, *Yavuz* ve *Midilli* oldular. Bunlar İngiliz donanmasının Adalar denizinde sıkıştırdığı iki Alman savaş gemisiydi. Alman gemileri, Enver Paşa'nın yardımıyla Türkiye'ye sığınmış ve kılık değiştirmişlerdi. İş bununla da bitmedi, bu gemiler Karadeniz'e çıktılar, orada Rus donanmasıyla çarpıştıktan sonra Sivastopol Limanı'nı bombaladılar. Bunun üzerine, Rusya Türkiye'ye harp açınca, daha hükümetin ve meclisin dahi onayı olmadan, imparatorluk kendini bir dünya harbinin içinde buldu.

Tasvir-i Efkâr gazetesi, harbin kaçınılmaz olduğunu yazıyordu. Oysa, Enver Paşa ve kabinenin askeri kanadı eliyle, bir Alman komplosu, bir oldubitti karşısında kalındığı açıktı. Savaşla beraber kıtlık, açlık, sefalet baş gösterdi. Halkın başlıca gıdası çamur gibi bir kara ekmekti. Çocuklar sütsüz, gıdasız, hastalıklı büyüyor, karaborsacılık, rüşvet ve yolsuzluklar alıp yürüyordu. Nişantaşı'nda, zengin evlerin salonlarında da bu konular tartışılıyordu. Şeker, et, un ticaretinden büyük servetler yapanlar vardı. Beyoğlu ve Tepebaşı'ndaki alemler, artistlerin sigaralarını banknotlarla yakan mirasyediler, vagon ticaretinden yapılan büyük servetler, Topal İsmail Hakkı Paşa'nın yolsuzlukları dillere destan oluyordu.

Bir evlenmenin öyküsü

Selanik'te edindiği insancıl fikirlere bağlı kalan Sabiha, bütün bunlara isyan ediyordu. Ancak Selanik'te olduğu gibi dergilere yazılar yazamıyor, fikirlerini dışarıya aktaramıyordu. Üstüne üstlük başında bir evlenme sorunu vardı. Atiye Hanım, ikide bir gelip,

— Anladım kızım, oku yaz, bilgili ol. İlim, irfan iyi şeyler. Ama artık biraz ev işi öğrenmelisin, çoluk çocuk sahibi olmalısın, yaşı geçiyor, deyip duruyordu.

Çevresinde, aile içinde onun yaşındaki kızların hepsi ya evli ya da nişanlıydı. Sabiha o sırada 20 yaşında bir esmer güzeliydi.

Görünüşte evlenmesine büyük bir engel yoktu (ev kadını olmamasından başka). Ancak o kafasına uygun bir erkekle evlenmek, evleneceği adamı kendisi seçmek istiyordu. Aile içinde de böyle bir adam göremiyordu.

Bir gün, Celal Derviş'in Nişantaşı'ndaki evinin salonunda Sabiha ile Sırriye karşı karşıya oturmuşlardı. Sırriye örgü örüyor, Sabiha roman okuyordu. Hüseyin Rahmi'nin bir romanıydı bu. Birden yerinden sıçradı.

— Bak, Sırriye ne diyor!

"Validem beni bir adama satmıştı. Ben validemi daima bir esirci kadın, zevcimi bir esir müşterisi ve kendimi esir görüyorum."

— Hüseyin Rahmi'nin *Sevda Peşinde* kitabından, okudun mu?

— Hayır.

— Sonra da kız intihar ediyor. İşte bizde genç kızların dramı.

— Bu genel olarak böyle değil, bizim ailede...

— Bu genel olarak böyle. Bizim ailede istisnalar olabilir, ama Osmanlı toplumunda genç kızlar evlenecekleri adamı seçemezler, bunun ıstırabını çekerler!...

Sırriye anlamıştı, Sabiha da bunun ıstırabını çekiyordu.

Bu sırada kapı çalındı. Tuhaf tesadüf, gelen Selanik'ten dostları Meyhube Hanımdı. Selanik'te, Mehmet Zekeriya'dan haberler getiren, Meyhube Ablaydı bu, Sabiha için.

Biraz sohbetten sonra, Meyhube Abla Sabiha'ya döndü:

— Sabiha, hatırlıyor musun? Selanik'te bir Zikri Efendi vardı, seninle evlenmek istiyordu. İşte o burda.

Sabiha, soğukkanlılığı elden bırakmamaya çalışarak sordu:

— Ya, öyle mi, ne yapıyormuş burda?

— Gazete çıkıyor. Gazetelerde yazılan çıkıyor, görmedin mi?

— Hayır, görmedim.

— *Yeni Gün* gazetesinde yazıyordu. Seniye orda yazılarını gördü. O gazeteye gittim, oradan ayrılmış, şimdi kendi gazetesini çıkarıyormuş, O gazetenin adresini aldım ve gittim. Zikri Efendi hiç değişmemiş. Gene o çalışkan, akıllı adam. Harıl harıl çalışıyor, gözünü işinden ayıramıyordu. Gene de beni hoş karşıladı. Epey bir sohbet ettik. Sonunda öğrendim ki, o da daha evlenmemiş ben de sordum: "Zikri Efendi, hani senin Selanik'te beğendiğin bir kız vardı, o da daha evlenmedi. İster misin sana bu işi yapayım?" Zikri Efendi yüzüme baktı, gülerek, "isterim" dedi, "Ama ben bu kıızı göremez miyim?". "Hayır" dedim. "Göremezsin. O namuslu bir aile kızı, tanımadığı erkeklerle görüşmez."

Sabiha heyecanlanmıştı. Heyecanını gizlemek için büyük bir gayret sarfediyor, hiçbir şey söylemeden Meyhube Ablaya bakıyordu. Meyhube Abla ilave etti:

— Sabiha, şimdi iş sana kaldı. Eğer istiyorsan, ağabeylerinle konuş, onları kandır, gerisi bana ait, sen istiyor musun?

Sabiha bir süre hiçbir şey söylemeden Meyhube Ablaya baktı. Sonra kıpkırmızı oldu, Meyhube Abla'nın boynuna sarıldı:

— İsterim, dedi.

Sırrıye söze karıştı:

— O vakit, bu iş Avukat Ço'ya(*) -Celal'e- düşüyor. Sen onun evinde kalıyorsun. Şimdi o senin baban yerinde, söz onun. Biz onu kandırırız.

Sabiha sevincini gizleyemiyor, ancak üçüncü bir hayal kırıklığına uğramak ta istemiyordu.

Meyhube Abla gittikten sonra, Sırrıye ile Sabiha sorunu uzun boylu tartıştılar ve akşam yemeğinden sonra, Celal Ağabeyi karşılarına alıp, durumu anlattılar. Celal Ağabey haberi hiç de olumsuz karşılamadı. Belli ki, Selanik'te Dönme Cemaati'nden ayrılıp, İstanbul'da eğitim gördükten, Jön Türkler ihtilalinin devrimci fikirlerinden etkilendikten sonra, o eski dar görüşlülükten kurtulmuştu. Artık, bir dönme kızının dışarıya verilmesi o kadar da büyük bir sorun değildi onun için. Tabii kızkardeşinin mutluluğunu da düşünüyordu. Sabiha'yı da iyice dinledikten sonra:

— Peki, tahkik edelim, kimmiş bu Zikri Efendi? dedi.

Böylece, yılanın kuyruğu kopmuştu. Aslında Celal Derviş, Mehmet Zekeriya'yı, Selanik'te, *Yeni Felsefe* dergisindeki yazılarından tanıyor, gazeteci-olarak beğeniyordu. Ancak bu yeterli değildi. Kızkardeşini isteyen bir adam hakkında geniş bilgi toplamak gerekiyordu.

Zikri Efendi kimdi?

Tahkikat, Meyhube Hanımla başlayıp, tâ İttihat ve Terakki'nin ileri gelen kişilerine kadar uzandı! Elde edilen sonuç şuydu:

Zikri Efendi Makedonya'da Ustrumca kasabasının eşrafından Halim Efendi'nin oğluydu. Annesini 8 yaşındayken kaybetmiş, üç kız kardeşi ve henüz bebek sayılacak erkek kardeşiyle beraber yetim kalmıştı. Babası, çok genç ve güzel olan teyzesiyle evlenince,

(*) Sırrıye eşinden "Avukat Ço" diye bahsederdi.

bu on dört yaşındaki üvey anne ile geçinememiş, ortaokul çağına gelir gelmez, babası onu Gümölcine'deki dayısının yanına göndermişti. Orada İdadi'yi bitiren Zikri, Hukuk tahsil etmek üzere Selanik'e gitmişti. Burada hem okumuş, hem de gazetelerde çalışarak hayatını kazanmaya başlamıştı. On dokuz yaşına geldiğinde babası ölünce, Ustrumca'ya dönüp çiftliği işletmek yerine, Selanik'te kalıp, eğitimini tamamlamayı tercih etmişti. Kız kardeşlerini dayılar, teyzeler almış, küçük kardeşi Yusuf'u Selanik'e alıp kendisi bakmıştı. Bundan sonra, hem okuyup hem de ekmek parası kazanmak zorunluluğu artmıştı. Ustrumca'daki mirası, aile efradı arasında paylaşıyor, Zikri kendi geçimini kendisi sağlıyordu. Bu sırada, Selanik'in fikir hayatına da girmişti. Hem kendi başına dergi çıkarmış, (*Yeni Felsefe* dergisi), hem de günün önemli fikir adamlarıyla temasa girmişti. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin vb... "Zikri" ismini beğenmediği için, yazılarına *Mehmet Zekeriya* imzasını atmıştı. Selanik'te olduğu gibi, İstanbul'da da basın dünyasında, İttihat ve Terakki çevrelerinde tanınıyordu. Hatta kendisine iyi bir isim yapmıştı:

"Zekeriya", diyorlardı onu tanıyanlar, "ciddi, akli başında, çalışkan, zeki ve çok kabiliyetli bir genç. Aynı zamanda çok dürüst ve namuslu. Doğru bildiğini söylemekten kaçınmaz, bazen karşısındakilere karşı çok sert de davranabilir." Öte yandan, henüz çok fakir olduğu söyleniyordu. Kardeşleriyle beraber, Cağaloğlu'nda bir evde oturuyorlardı. Kardeşlerine o bakıyordu. Ancak, henüz yeni kurmuş olduğu gazete fazla bir para getirmiyordu.

Celal Derviş Sabiha'yı karşısına aldı:

— Bak kızım, bu adam hakkında topladığımız bilgi genel olarak olumlu. Akıllı, ciddi, mazbut bir genç bu Zikri Efendi. Dürüst ve namuslu olduğunu söylüyorlar. Çalışkan ve yetenekli olduğu görünüyor, geleceğinin parlak olacağı da düşünülebilir. Ne var ki, maddi durumu çok bozuk. Bil ki, evlenirsen, fakir bir adamla evleneceksin. Aldığı maaşla veya geliriyle yalnız seni değil, kardeşlerini de geçindirecek. Bu harp yıllarında bu da çok kolay olmayacak. Üstüne üstlük, aşağı yukarı senin yaşlarında iki görümceyle beraber yaşayacaksın. Bütün bunları göze alıyorsan, benim bir itirazım yok, bu iş olabilir.

Sabiha bu son söze o kadar sevinmişti ki, itirazı düşünemiyordu bile. Celal Ağabey, akıllı bir adamdı. Sabiha'nın yüreğinden geçenleri biliyordu. Aile içinden gelecek itirazları önlemek için elinden geleni yaptı. Sırriye ile Seniye de Sabiha'dan yana propagan-

daya girişmişler, "dönme kızı dışarı verilmez" görüşünü yermeye başlamışlardı. Atiye Hanım hiçbir şey diyemiyor, Hidayet Ağabey olayı bilmezlikten geliyordu. Bundan sonrasını, Zekeriya Sertel'in kendi ağzından dinleyelim:

"Günün birinde telefon çaldı:

— Ben Avukat Celal Derviş, sizinle görüşmek istiyorum.

— Buyrun, efendim, dedim.

— Yok, sizinle çok önemli bir meseleyi konuşmak zorundayım. Bugün saat 5'te falan yerde buluşabilir miyiz?

— Hay, hay...

Telefon kapandı. İş ilerliyordu. Celal Derviş genç kızın ağabeyiydi, demek işe o elkoymuştu.

Kararlaştırılan saatte buluştuk. Karşılıklı oturduk. Ben görücüye çıkmış bir kız durumundaydım. Celal Derviş bir yandan beni süzüyor, bir yandan da yüzünden tebessümünü eksiltmeyerek konuşuyordu:

— Siz kız kardeşimle evlenmek istiyormuşsunuz? Bu konuda ne dereceye kadar ciddi olduğunuzu öğrenmek istiyorum.

Meğer hakkımda bilgi toplamışlar, bir defa da benimle konuşmaya, beni yakından görmeye karar vermişler. Çünkü verecekleri karar çok önemliydi. Hatta tarihi bir nitelik taşıyordu. Kız bir "dönme" ailesine mensuptu, dönmeler dışarıya kız vermezlerdi. Ailesi razı olursa, ilk defa bir dönme kızı bir Türklerle evlenecekti.

Görüşmemizden bir hafta sonra, Celal Derviş beni evine yemeğe davet etti. İleride ömrüm boyu hayat arkadaşım olacak olan kızla ilk defa orada tanıştım. Daha fotoğrafını bile görmemiştim. Nedenise siyahlar giyinmişti. Ona pek de yaraşıyordu."

Bu yemek daveti, Sabiha için hayati bir gündü. O gün masada, annesi ile ablası da vardı. Zikri Efendi güzel adamdı. Belli ki, akıllıca konuşmaları herkesin hoşuna gidiyordu. Yemekten sonra, Atiye Hanım, Zikri Efendi'ye döndü,

— Oğlum ben seninle hususi konuşmak istiyorum, dedi.

İçeri odaya çekildiler. Atiye Hanım, tatlı, müşfik bakışlarla Mehmet Zekeriya'ya bakıyor ve şöyle diyordu:

— Oğlum, sen benim kızım ile evlenmek istiyorsun. Bilir misin ki o yemek pişirmesini bilmez? Eline iğne iplik almayı sevmez? Sonradan pişman olmayasın!

Mehmet Zekeriya güldü:

— Valide Hanım, ben evime hizmetçi aramıyorum, kendime hayat arkadaşı arıyorum.

Atiye Hanımın gözleri dolmuştu:

— Öyleyse oğlum, ben de kızımı sana veriyorum.

Bundan sonra iki genç, artık nişanlı sayılıyorlardı, ne var ki yalnız gezmelerine izin yoktu. Mutlaka yanlarına bir kadın takarlardı.

Olağanüstü bir nikâh töreni

Sözü gene Zekeriya Sertel'e verelim:

"Benim bir dönme kızıyla evlenmek üzere olduğum duyulmuş. Bir gün İttihat ve Terakki'nin Merkez Komitesi'nden Doktor Nazım beni çağırdı. Tebrik etti. Yaptığım işin önemini bilip bilmediğimi sordu.

— Sen belki farkında değilsin, dedi, fakat yüzyıllardan beri birbirine yan bakan iki toplumun birleşip, kaynaşmasına yol açyorsun. Dönmelik kastına ölüm yumruğunu indiriyorsun. Biz bu olayı gereği gibi değerlendirmeli ve Türklerle dönmelerin birleşmesini bu vesile ile kutlamalıyız. Bunu milli ve tarihi bir olay gibi değerlendirmek gerek.

Şaşırdım.

— Yani ne yapmalıyım, efendim?

— Yani nikâhınızı biz kıyacağız. İşi gazetelere duyuracağız. Bu olayı bir aile nikahından çıkarıp, millî olay hâline getireceğiz.

"Nikâhımız Şehzadebaşı'nda, Suphi Paşa Konağı'nda kıyıldı. O zaman yalnız dini nikâh yapıldı. Nikâhı bir hoca kıyardı. Nikâh sırasında dahi kızla erkek bir araya gelmezdi. Nikâh için iki taraf birbirlerine vekil seçerlerdi. Bizim nikâhımızda, kız tarafının vekili zamanın Başbakanı ve İttihat ve Terakki'nin en nüfuzlu adamı, Talat Paşa idi. Benim vekilliğimi de, Atatürk'ün Dışişleri Bakanlığını yapan Tefik Rüşti (Aras) üstlenmişti. İttihat ve Terakki'nin belli-başlı kodamanları da nikâhta hazır bulunuyorlardı. Kız harem dairelerinde, ben erkeklerin yanındaydım. Talat Paşa gülerek ve şakalaşarak:

— Biz kızımızı bedava vermeyiz, bin lira isteriz, dedi.

O vakit nikâh için böyle bir ağır para vaat etmek adetti. Bana sordular, "kız tarafı bin lira istiyor ve dersin?" O dakikada cebimde 10 lira bile yoktu. Bütün nikâh masrafını İttihatçılar ödemişlerdi. Bol keseden, "Veririm!" dedim. İmam duasını okudu. Bizleri tebrik ettiler. Lokumlar yendi, resmen nikâhlanmış olduk. Ertesi gün bü-

Sabiha Zekeriya - M. Zekeriya yeni evli, 1915.

tün gazeteler bu haberi önemle verdiler. O günden sonra da bizim evlenmemiz dönme toplumuna bir örnek oldu. Arkamızdan, erkek, kız Türklerle evlenenler çoğaldı. Ve böylece dönmelik kasti, yıkılıp tarihe karıştı."(*)

Yeni bir yaşam başlıyor

Evlenmekle Sabiha'nın yaşamı kökten değişmişti. Bir kere evlilik, üstüne üstlük beğendiği, kendi seçtiği ve sevdiği bir adamla evli olmak başlı başına bir olaydı. İkincisi Nişantaşı'nda zengin bir muhitten, daha mütevazı bir semte geçmişti. Bu onun için hiç önemli değildi ama ne de olsa bir değişiklikti. M. Zekeriya, Cağaloğlu'nda, Abdullah Cevdet'e ait bir apartmanın alt katında oturuyordu, kardeşleriyle beraber. Kızkardeşlerin en büyüğü Zehra 20 yaşında bir sarışın güzeliydi. Rukiye kumral çekik gözlü, munis 16 yaşlarında bir küçük kızdı. Belkıs 12 yaşlarında güzel bir çocuk, Halim de 10 yaşlarında sevimli bir oğlandı. Belkıs ile Halim okula gidiyorlar, Zehra hastabakıcılık yapıyor, Rukiye de evin işlerine bakıyordu. Hepsı küçük yaşta anasız, babasız kaldıkları için, ağabeyleri Zikri'ye baba gözüyle bakıyorlardı. Onlara o bakmış, bazılarını o büyüttmüştü, yaşamlarından, terbiyelerinden, eğitimlerinden o sorumluydu. Böylece Sabiha oldukça kalabalık bir eve girmiş, üstelik biraz da üvey anne durumuna düşmüştü.

M. Zekeriya'nın Sedat Simavi ile beraber çıkardığı *Diken* bir mizah gazetesi idi. Harp zenginlerini, vurguncuları eleştiriyordu. Gazete okunuyordu, ne var ki, işe az bir sermaye ile başlamışlardı. Harp koşulları içinde kâğıt bulmak zordu. Kâğıt depolayamamışlardı. Birkaç ay sonra gazeteyi kapamak zorunda kaldılar. Bütün bunlar Sabiha'yı yıldırmıyor, her ne kadar evin içinde bazı olaylar oluyorsa da bunlar mutluluğuna hâlel getirmiyordu.

Bereket versin, Zikri, derhal Muhacirin Umum Müdürlüğü'nde bir iş bulmuştu. Sonraları Mustafa Kemal'in İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya'nın yanında Aşayir Şubesi Müdürü olarak çalışmaya başlamıştı. Maaşı azdı, ödevi aşiretler hakkında bilgi toplamaktı. Harp koşullarında bu büyük aileyi geçindirmek zordu. Sabiha Sertel anılarında, "Saman ekmeği, kaynamış ayva ile geçinen zümredendik," diyor.

(*) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977.

Bunlara önem vermeyen Sabiha çok mutluydu. Bu mutluluğun nedeni sadece evliliğinin karşılıklı sevgi ve anlayışa dayanması değildi. Evlenmekle yepyeni bir dünyaya girmişti. M. Zekeriya'nın evi, günün kalburüstü aydınlarının toplandığı, ilginç tartışmaların yer aldığı bir evdi. Ömer Seyfettin, Fali Rıfı (Atay), Ali Canip (Yöntem), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Köprülüzade Fuat, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) gibi şairler, yazarlar, bilim adamları, politikacılar bu evde toplanıyor, günün olaylarını, imparatorluğun çıkış yollarını, sosyal, edebi sorunları tartışıyorlardı. Bütün bunlarla, Sabiha yeni bir fikir hayatına giriyor, önünde yeni ufuklar açılıyordu. Sanki bu, Selanik'te başlamış olduğu eğitimin bir devamıydı.

Evlendikten bir buçuk yıl sonra dünyaya bir kız çocuğu getirdi. Adını Sevim koydular. Bu olay, Nişantaşı'ndaki aileyi de çok sevindirdi. Atiye Hanım düğün bayramı yaptı. Nişantaşı'ndan güzel hediyeler geldi. Mutlu bir evliliğin meyvası olan bu küçük kıza anası da babası da çok seviyorlardı. Ne var ki, savaş koşullarından ötürü istedikleri gibi bakamıyor, gıdasını veremiyorlardı. Süt, un, şeker bulunmayan bir şehirde çocuk büyütme zordu. Bu sorun onlar için bir vicdan azabı konusu olmuştu. Sonraları hep, "Sevim harp çocuğuydu, biz ona bakamadık" deyip durmuşlardı.

Mütareke yıllarında İstanbul: Sabiha Zekeriya direniş hareketinde

Savaşta mağlup çıkmış, 1918 Mondoros Mütarekesi'yle İstanbul işgal altına girmiş. Limanda İngiliz, Fransız, İtalyan gemileri demirlemiş. Mağrur İstanbullular hüznün içinde. Selanik'ten gelenler ise, ikinci bir işgal görüyor. İmparatorluk paramparça. İstanbul düşman çizmesi altında, kimsenin yüzü gülmüyor.

İdare mekanizması düşmanın elinde. İttihat ve Terakki'nin sorumluları; Enver, Talat ve Cemal paşalar kaçmışlar. Savaş sorumlusu sayılan diğer bütün İttihatçılar, "Bekir Ağa Bölüğü"ünde. O zamana kadar orada mahpus olan "Hürriyet ve İtilaf" partililer ise dışarı çıkıyor, çoğu düşmana hizmet ediyor. İngiliz, Fransız yanlısı olan bu partinin ileri gelenleri, işgal kuvvetleri tarafından işbaşına getiriliyor. Onlardan ve özellikle İngiltere'den emir alıp, halka işkence ediyorlar. Kürt Mustafa adında bir adamın başkanlığı altın-

da bir Askeri Mahkeme kurulmuş. Bu mahkeme sorgusuz, yargısız önüne geleni idama mahkum ediyor, "Bekir Ağa Bölüğü"ne gönderiyor. Basına sansür konmuş.

1919, direniş hareketinin başladığı yıl, İstanbul'un durumunu ise, Sabiha Sertel'in kendi ağzından dinleyelim:

"Yıl 1919. Türkiye Alman militaristleriyle girdiği harpte yenilmiş, İstanbul, işgal kuvvetlerinin elinde. İngiliz Amirali Harington'lar, Amerikan Amirali Bristol'ler, yönetim mekanizmasına el koymuşlar....

"Yemen'den, Galicya'dan, çeşitli cephelerden katar katar İstanbul'a dönen Mehmetçikler perişan...

"Haydarpaşa İstasyonu, evlatlarını, kardeşlerini aramaya gelen halkla tıklım tıklım dolu. Dönenler çocuk denecek kadar genç. Bazılarının ayaklarında hâlâ köy çarıkları var. Paltoları yok, soğukta titriyorlar. Bunlar, Arabistan çöllerinde, harp cephelerinde niçin, kimin için dövüştüklerini bilmeden dönüyorlar. (...) Bunlar bir harp macerasında harcanmış Anadolu evlatlarıdır.

(...)

• "Kabineler birbiri ardından değişiyor. İzzet Paşa gidiyor, Ferit Paşa geliyor. Ferit Paşa gidiyor, Tevfik Paşa geliyor. Eski Osmanlı paşaları karaya oturmuş imparatorluk zırhlısını yüzdürmek için, İngiliz, Amerikan amirallerine, emperyalist devletlere sığınıyorlar.

"Yabancı subaylar evleri araştırıyor. Ev sahiplerini sokağa atıyor, içine yerleşiyor. Basın, yabancı devletler sansürünün kontrolünde... İngiliz tarafı gazeteler serbest çıkıyor. İngiliz emperyalizminin uşağı Ali Kemal'in gazetesi, *Sabah*, *İkdam* emperyalistleri haklı buluyor. İttihatçılara küfürler savuruyorlar.

"Yabancı sermayeye ajanlık eden azınlık sermayedarları, Be-yoğlu camekânlarını ilanlarla doldurmuşlar:

"'Türk malı almayınız'... Bu mütarekenin İstanbul'udur. Yıkılmış bir imparatorluğun çöküntüleri içinde ümidini, berliğini kaybetmiş bir milletin İstanbul'u."(*)

Herkes birbirine soruyor, "Suçlu kimdir?"

Bir tarafta "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" kuruluyor, dış politikanın İngiltere'ye dayanmasını savunan. Öte yanda, 'Wilson Cemiyeti'ni kuran aydınlar, Amerikan mandasından medet umuyor. İttihat ve Terakki Fırkası'nın politikasına düşman olanlar, memleketi İngiliz boyunduruğuna sokmaya hazırlanıyor, birer uşak gibi İngi-

(*) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınevi, İstanbul, 1987.

liz Amiralî Harington'ın, Amerikan Amiralî Bristol'un emirlerine boyun eğiyorlar.

Başta Halide Edip, gazeteci Ahmet Emin (Yalman), İngiltere'ye karşı Amerikan mandasını tercih ediyorlar. Nihayet, 1919 başlarında Ahmet Rıza'nın başkanlığında "Millî Blok" kuruluyor. Bu, emperyalizme karşı ilk direniş örgütüdür. Örgüt, Esat Paşa'nın başkanlığında. Bunun arkasından, "Millî Liberaller," "Barış ve Sela-met" gibi yeni partiler kuruluyor.

Cağaloğlu'nda, Molla Feneri sokağındaki evde, Mehmet Zeke-riya'nın çevresindeki aydınlar, durumu uzun boylu tartıştıktan sonra bir dergi çıkarmaya karar verdiler. Derginin adı, *Büyük Mec-mua* olacaktı. Hedef halka ümit ve cesaret vermektir. M. Zeker-riya'nın imtiyazı altında çıkacak olan bu dergiye, Ömer Seyfettin, Ali Canip (Yöntem), Faliî Rıfkı (Atay), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Sey-fi (Orhun), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Köprülüzade Fuat (M. Fuat Köprülü), Mehmet Emin (Yurdakul), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve M. K. Tekinalp yazı yazacaklardı. 1919 Martı'nda yayımlanmaya başlayan derginin tezi, "Olumlu Milliyetçilik"ti. Emperyalizme kar-şı, vatan, yabancı sermayeye karşı millî burjuvazi savunulacaktı. Aslında dergi bir forum halini almıştı. Burada, Türkçülük, milliyet-çilik, Yeni Osmanlılık görüşleri tartışılıyordu. Kimi, Türkçülüğün kökenlerini geçmişten alan bir akım olduğunu iddia ediyor, kimi Turan'a gitmekten söz açıyordu. M. Zekerriya'nın savunduğu ve dergide egemen olan fikir ise şuydu: Milliyetçiliği, memleket dışı Türkleri korumak, Turancılık gibi anlamamalıydı. Yurdu yabancı istilasına, emperyalizme karşı, yerli burjuvaziyi de yabancı serma-yeye karşı korumayı hedef edinen bir milliyetçilik anlayışına ulaş-mak gerekiydi.

İzmir'in işgali: Zekerriya tutuklanıyor

14 Mayıs 1919'da Yunanlılar, İtilaf devletlerinin himayesi altında İzmir'e girmişlerdi. Şehirde kan gövdeyi götürüyor, Ferit Paşa Hü-kümeti halka sakin olmasını öğütüyordu. *Büyük Mecmua* yazarları heyecan içindeydi. Ömer Seyfettin,

— Cancağızım, şimdi dergiyi tam bir savaş dergisi haline ge-tirmek, kelleyi koltuğa almak gerekir, diyordu.

Olaylardan ötürü, Abdullah Cevdet'in apartmanının, alt katın-daki dairede yapılan toplantılar sıklaşmış, bu toplantılara Halide

Edip de katılmaya başlamıştı. Polis de daireyi kontrol altına almıştı.

İşte bugünlerden birindeydi. Zekeriya eve yorgun gelmiş, "Parka çıkıp biraz hava alalım," demişti. İki yaşındaki kızları Sevim'i arabasına koyup, karı-koca Gülhane Parkı'na inmişlerdi. Az sonra yanlarına bir polis yaklaştı:

— Zekeriya Bey sizi polis müdürü istiyor, size bir şey sorup, gönderecekler.

Sabiha da beraber gitmeye davranınca, polis,

— Siz kalınız hemşire hanım, Zekeriya Bey şimdi gelecek, demişti.

Sabiha, küçük kızı Sevim'le beraber hava kararınca kadar bekledi, gelen giden olmadı. Sabiha eve döndü. O gece toplantı vardı. Toplantıya gelenler haberi alınca heyecanlandılar. Polis Müdüriyeti'nde yapılan soruşturmalara,

— Merak etmeyin Zekeriya Bey gelecek, cevabı veriliyordu.

Ne var ki, Zekeriya Bey bir türlü gelmedi. Gece, on ikiye doğru, bir polis memuru geldi, Zekeriya Bey için yatak, yorgan istedi. Zekeriya Bey, "Bekirağa Bölüğü"ne gönderilmişti.

Ertesi gün, dergi yazarları çalışma odasında toplanmış, durumu tartışıyorlardı. İmtiyaz sahibi Zekeriya olduğuna göre, onsuz dergi çıkamazdı. Tutuklu bir adam dergi çıkaramazdı. İmtiyazın bir başkasına devredilmesi gerekiyordu. Sabiha atıldı:

— İmtiyazı ben üzerime alırım!..

Birden bütün yazarlar, çocuk saydıkları bu genç kadına döndüler. Yaşından ötürü onu toplantılarına bile almamışlardı. Şimdi 22 yaşındaki bu genç kadın, imtiyazı yani tehlikeyi üzerine almayı teklif ediyordu. Buna hayır diyen olmadı.

Ertesi gün, Sabiha Zekeriya, eşinden imtiyazı devir almak üzere "Bekir Ağa Bölüğü"nin yolunu tuttu. Beyazıt'ta, Harbiye Bakanlığı'nda bulunan bu hapisane tıklım tıklım doluydu. Boydan boya büyük bir salon, çepeçevre karyolalarla çevrilmişti. Maarif Nazırı Ubeydullah Efendi, yatağının üzerinde bağdaş kurmuş Kur'an okuyor, Ziya Gökalp, etrafına birtakım insanlar toplamış, bir şeyler anlatıyor, Ağaoğlu Ahmet Bey yüksek sesle,

— Suç, Türkçülerde, Turancılarda değil, diyordu.

Bir başkası suçu, memleketi İngilizlere, Fransızlara satan Hürriyet ve İtilafçılar'da buluyordu.

Bir mahşere benzeyen bu büyük hapishanenin içinde bir kadının dolaşması dikkati çekiyordu. Sabiha nihayet aradığını buldu:

Zekeriya karyolasının üzerine oturmuş, yanındaki karyolada oturan Köprülüzade Fuat ve İstanbul'un tanınmış tüccarlarından Ferit Karakaş'la konuşuyordu. Onlara doğru yürüdüğünü görenler hemen Sabiha'nın etrafını sardılar:

— Ne haber? Yunanlıların İzmir'e girmesine karşı, Milli Meclis ne yapıyor? Mustafa Kemal hakkında bir şey duyduunuz mu?

Soru yağmurlarından, kocasıyla görüşmenin heyecanından sonra, nihayet, "Bekir Ağa Bölüğü"nden çıktığında, derginin imtiyazı Sabiha'nın çantasındaydı. "Bekir Ağa Bölüğü"nde gördüklerini arkadaşlara anlattı. Yazıların sansüre götürülmesi işi de ona verildi. Bütün bunlar gururunu okşuyor, mücadeleci ruhunu kamçılıyordu.

Ömer Seyfettin, "İlk sayı, matem sayısı olmalıdır. Kapak çerçevesi siyah olmalıdır", demiş, bu teklif kabul edilmişti. Toplantıdan sonra, Sabiha dergiye getirilen yazıları sansüre götürmek üzere toparlıyordu ki, kapı çalındı, açtığında karşısında kısa boylu çarşafli bir kadın buldu:

— Ben Halide Edip.

Halide Edip, toplantılara katılmak üzere, Cağaloğlu'ndaki eve geliyordu, ancak Sabiha bu toplantılara kabul edilmediği için, onu pek tanımıyordu. Zekeriya'dan, "Bekir Ağa Bölüğü"nden ve derginin durumundan haber almaya gelmişti Halide Hanım.

— Dergiyi ben çıkaracağım, diyordu Sabiha.

— Sen daha çocuksun.

— Büyüyeceğim.

Halide Hanım başyazıları yazmayı vaad etti. Dergi çıkıyordu, ancak yazılardan birçoğu sansürden geçmiyor, Sabiha bu yüzden İngiliz sansürüyle boğaz boğaza geliyor, sansürden geçmeyen yazıların yerleri boş bırakılıyordu. Halide Hanım, bir gün yazısını getirdikten sonra,

— Yarın Sultanahmet'te İzmir için miting var oraya gel demişti.

Sultanahmet mitingi

İstanbul'da direniş hareketi, birbirinden ayrı gruplar halinde çalışıyordu. Halide Edip, Esat Paşa grubundaydı. "Milli Blok" adı verilen bu grup işgale karşı mitingler düzenliyor, Halide Edip, bu mitinglerde kitleleri heyecana getiren, milli duyguları kamçıl原因an nutuklar atıyordu. Haydarpasha ve Fatih mitingleri çok başarılı olmuş,

hatta bu mitinglerden bir tanesinden sonra, bir heyetle Sultan Vahdettin'e çıkılmış, ondan vatanı düşmana teslim etmemesi istenmişti. Sultanahmet Mitingi, o zamana kadar yapılan mitinglerin en önemlisi ve hatta belki de direniş hareketinin dönüm noktası idi. Bu olayı, Halide Edip'in daveti üzerine Sultanahmet Meydanı'na giden, Sabiha Zekeriya'nın kendisinden dinleyelim:

"Sultanahmet Meydanı on binlerce insanla dolu. Meydana girmek âdeta imkânsız... Evlerin balkonları pencereleri üst üste insan dolu. Ağaçların üstünde yaprak gibi insanlar sallanıyor. Meydanın bir yanına Fuat Paşa Türbesi'nin yanındaki sokaktan girebildim. Çarşaf devriydi, yüzümü sımsıkı örttüm. Hocalar, peçesi açık kadınların yüzüne tükürüyor, küfrediyorlardı:

"— Bütün bu felâketler başımıza sizin yüzünüzden geldi. Yüzünüz açık, baldırınız açık...

"İnsan kalabalığının uğultusu dalgalanıyor. Halide Hanım kürsüde. Siyah çarşafı içinde vekarla ayakta duruyor, kürsünün üzerine siyah bir bayrak gerilmiş. Ay yıldızın altında, 'Ya istiklâl, ya ölüm' yazıyor. Kürsünün bir yanına asılan afişte, 'Wilson'ın 12 maddesi' göze çarpıyor. Sultanahmet, Ayasofya camilerinin minareleri, küçük siyah bayraklarla süslü. Bir camiden ötekine gerilen mahyalarda, 'İzmir Bizimdir' yazılı.

"Halide Hanım konuşuyor. Halkın arasından hıçkırıklar duyuluyor. Hocalar ikide bir minarelerde tekbir getiriyor. Meydanı doluran 200 bin kişi tek bir ses gibi tekbir getiriyor.

"Halide Hanım'ın millete sunduğu yemin sureti okunuyor: 'Milletim istiklâlini elde edeceği güne kadar savaşacağım'. İki yüz bin kişinin ağzından çıkan bu yeminin gür, canlı uğultusu halk arasında dalga dalga yayılıyor, insan başlarının üstünden kenar mahallelere yayılıyor. Bu, milli bağımsızlığı için savaşa azmetmiş bir milletin heyecanıydı. Artık, tereddütler, korkular dağılmıştı. Bu bir savaş hazırlığı idi."

Mitingden sonra *Büyük Mecmua*'nın İzmir sayısı, siyah çerçevesi bir kapakla çıkarıldı. Dergi, milleti savaşa çağırıyordu. Bütün diğer konular kenara atılmış, milli bağımsızlık sorunu ele alınmıştı. Sabiha yazıları Damat Ferit hükümetinin Basın Yayın Genel Müdürü olan Haydar Bey'e götürdü. Haydar Bey yazıları okuyunca, küplere bindi:

— Siz ne yapmak istiyorsunuz? İşgal altında olduğumuzu bilmiyor musunuz? Mitingler yaparak işgal ordularını dışarı atacağımızı mı sanıyorsunuz?

— Siz Türk değil misiniz?

— Savaşmak, kime karşı?...

Haydar Bey'le tartışmanın faydasız olduğunu görünce, Sabiha Zekeriya yazıları alıp matbaaya döndü. Dergiyi, sansürden geçmeyen yazıların yerlerini beyaz bırakarak hazırladı. Derginin böylece sansürü protesto etmesini Halide Hanım beğenmişti. Ancak, İngiliz sansürünün şefi, Kolonel Armstrong küplere biniyordu. Bundan sonra *Büyük Mecmua* ile Armstrong arasında bir savaş başlamıştı. Bu savaşı vermek de gene Sabiha Zekeriya'ya düşmüştü.

Halide Edip, dergiye yazı getirmeye geldiğinde önemli bir haber verdi:

— Mustafa Kemal 16 Mayıs'ta Anadolu'ya geçti. 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktı. Artık savaş başlıyor.

Gerçekten de bundan sonra, İstanbul içindeki hareket hızlanmıştı. Bu sırada Zekeriya'nın da hapisten çıkmasıyla *Büyük Mecmua* güçlenmişti. Artık, dergiye yetinmek de mümkün değildi. Esat Paşa, Ahmet Rıza, "Milli Blok" grupları Anadolu'ya adam ve cephane kaçırmakla meşguldüler. Bir gün Zekeriya, eve şu haberle geldi:

— Bugün Halide Hanım'la görüştüm. Mustafa Kemal Anadolu'da çalışmalarına başlamış. Şimdi İstanbul'da da bütün örgütleri birleştirmek istiyorlar. Anadolu'ya silah ve adam kaçırmak için ayrıca bir teşkilat kurulmuş. Gizli hücrelerde çalışıyorlarmış. Beni, seni ve Ayetullah'ı (Eski bir Türk Ocaklı) bir hücreye ayırmışlar. Beraber çalışacağız. Fakat bundan kimseye bahsetmeyeceksin. Halide Hanım, seni görmek istiyor, git görüş.

Sabiha'nın, Halide Hanım'la görüşmesi, Beyazıt'taki Fevziye Mektebi'nde oldu. Ne var ki, Halide Hanım'ın kendisine verdiği ödev canını sıkıyordu. Halide Edip şöyle diyordu:

— Şimdi burada Milli Meclis bütün gücüyle çalışmaya başladı. Sana da küçük bir ödev veriyorum. Zekeriya ile Ayetullah Anadolu'ya silah ve adam kaçırmak işiyle uğraşacaklar. Sen ise, her akşam benim mektuplarımı, Milli Meclis'te Esat Paşa'ya götüreceksin.

Sabiha, kendisine bu kadar ufak bir iş verilmesinden alınmış ve sormuştu:

— Hepsi bu kadar mı?

Böyle büyük bir davada, kendisine bu kadar küçük bir iş verilmesi gururuna dokunuyordu.

— Daha ne istiyorsun? *Büyük Mecmua*'ya da devam edeceksiniz.

Bundan sonrasını, Sabiha Sertel kendi anılarında şöyle anlatıyor:

"Akşamları, gün ağarmadan önce, Halide Hanım'ın mektubunu alıyor, saçlarımın arasına yerleştiriyor, çarşafı da başıma geçirdikten sonra Milli Meclis Binası'nın yolunu tutuyordum. Bu işin erken yapılması lazımdı. Zira karanlık bastıktan sonra, kadınlar so-kağa çıkamazdı. Yabancı askerler saldırırlardı. Mektubu Esat Paşa'ya verir, cevabını aldıktan sonra, yine aynı şekilde Halide Hanım'a getirirdim. Çarşafın aleyhinde olmakla beraber, bu işte çarşafın çok faydalı olduğunu gördüm."

Anadolu'da kurtuluş hareketi başlamıştı. Ne var ki, sansür yüzünden, *Büyük Mecmua* bundan bahsedemiyor, bir yığın saçma sapan yazılarla doluyordu. Sonunda dergi, İngilizlerin emriyle, Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından kapatıldı. Sabiha-Zekeriya çiftinin, kendilerine yeni bir faaliyet alanı aramakta olduğu sırada, Halide Edip'ten yeni bir teklif geldi:

"Bir Amerikan milyoneri 10 Türk gencini Amerika'ya, tahsile göndermek istiyor. Benden istediği listeye sizin isimlerinizi de koydum. Eğer gitmek istiyorsanız, derhal hazırlanın."

Tam Kurtuluş Savaşı başladığı sırada, yurdu bırakıp gitmek zordu ama, ikisi de eğitimlerini tamamlayamamış olmanın eksikliğini duyuyorlardı. Beraber eğitim yapmaları eski bir rüyaydı. Bu fırsatı kaçırmamanın yanlış olacağı kararına vardılar.

Amerika'da (1919-1923)

Sabiha-Zekeriya çifti, yanlarında iki buçuk yaşındaki kızları Sevim'le, bir ay dalgalı denizlerde çalkalandıktan sonra, nihayet New York limanına vardılar. Daha limana girerken bambaşka bir aleme geldiklerini hissediyorlardı. Şehre varır varmaz, onları 32 katlı mükellef bir otele götürdüler. Her odada bir banyo vardı, temizlik ve lüks şehrin zenginliği, bolluk ve refah göz kamaştırıyordu. Amerika, harbe girmemenin semerelerini toplamış diye düşünmüşlerdi.

Bundan sonra Columbia (Kolombiya) Üniversitesi'nin bulunduğu semtte bir apartmana geçtiler. Bu da zengin bir mahalleydi. Yaşam koşulları kökten değişmişti. Zekeriya Columbia'da gazetecilik okuyacak. Sabiha ise önce Bernard Kolej'de İngilizce öğrenecek, sonra da gene Columbia Üniversitesi'ne bağlı, "Sosyal Çalış-

malar Okulu"nda (New York School of Social Work) eğitim görecekti. Dilini, yolunu izini bilmediği bir ülkede, küçük bir çocukla okumak zordu. Ama hiçbir şey onu yıldırmıyordu. Zekeriya da, Türklüğüne rağmen, her işi karısına bırakan kocalardan değildi. İş bölüşülüyor, her gece biri kütüphaneye gidiyor, öteki evde kalıp, çocuğa bakıyordu.

Sabiha dil öğrenip, Sosyal Çalışma Okulu'na girdikten sonra, Amerika'da tahsil çok ilginç olmaya başlamıştı. İlk önce Giddings adında bir profesör, kafasını iyice karıştırmıştı. Giddings'e göre, sosyal ve tarihi olayları, insanlar arasındaki ilişkiler, "Cins Şuuru" teorisiyle izah etmeliydi. Milli ilişkilerden çok, cins ilişkilerine önem veriyordu Giddings. Zencilerle beyazlar arasındaki ayrılık bir cins ayrılığı idi. Zenciler arasında, aynı millettten, aynı dinden olanlar arasında beraberlik, cins şuurundan ileri geliyordu. Savaşların nedeni buydu. Toplum içindeki temel çelişki de, cins çelişkisi idi.

Bu kuram, kafası, "Namık Kemal vatanseverliği", "Osmanlı Milliyetçiliği", "Ziya Gökalp milliyetçiliği", "Türkçülük", "insancılık", "hürriyet", "eşitlik", "pozitivizm" gibi fikirlerle dolmuş olan Sabiha için yeni bir görüştü. Önünde yeni ufaklar açılıyor, yeni sorunlar doğuyordu.

Prof. Ogborn ise, sınıflar arasındaki çıkar çelişkisinden, sınıf çatışmasından bahsetmiş ve öğrencilerine aşağıdaki kitapları okumalarını öğütlemişti: Engels, "Ailenin Kökenleri", August Bebel, "Kadın ve Sosyalizm". Cins bilinci sorununun yanında bir de "sınıf bilinci" meselesi ortaya çıkınca, Sabiha'nın kafası karmakarışık olmuştu.

Unutmamak gerekir ki, o günkü Amerika, bugünkü Amerika değildi. 1919 Amerikası'nda, 1917 Sovyet Devrimi'nin önemli yankıları vardı. Üniversite profesörleri arasında, Marksizme, sosyalizme eğilim duyanlar çoktu. Profesörlerin salık verdikleri yapıtlardan, Sabiha Zekeriya'nın üzerinde en çok etki yapanı, "Kadın ve Sosyalizm"di. August Bebel'in bu yapıtını sonraları Türkçe'ye çevirmiş ve bu çevirinin önsözünde, yapıta karşı ilgisini şöyle anlatmıştır:

"Amerika'da öğrenimde bulunduğum sırada, Profesör Ogburn (...) Özellikle, "Kadın ve Sosyalizm" yapıtını salık verdi (...).

"Türkiye'de henüz başlayan kadın yaşantısındaki değişmelerin içinden çıkmış, dünyanın, kadınlara en çok hak verdiği bir memlekete gelmişim; memleketimde kadına karşı gösterilen baskı ve

sömürünün kinini içimde taşıyordum. Bu kitabı böyle bir ruh hali içinde okudum.

"Bebel, benim düşünce hayatımı büyük ölçüde etkiledi. Bebel sanki beni kafamdan yakaladı, bir top gibi, yeni ve bilmediğim bir evrenin içine fırlattı. Gözlerimi açtığım zaman kendimi başka bir kâinatta buldum. Yurdumdaki kadının, bütün dünyadaki kadının, niçin, neden acı çektiğini, olaylarıyla, kanıtlarıyla gözümün önünde gördüm.

"Kadın sorunu hâlâ emperyalistlerin ve kapitalistlerin ellerinde bir kukla gibi oynattıkları kadın örgütlerine, bir uçurtma kuyruğu gibi yapışarak savunduklarını sananlara, gerçek hastalığın nerede olduğunu, kurtuluş hareketinde çıkarlarının hangi cephede bulunduğunu göstermek istedim.

"Evde, işte, makinede, dairede çalışıp sömürülen kadına, bu hayatın kaderine vurulmuş bir damga olmadığını, çıkarının nerede olduğunu bilinçle kavradığı gün, kendisinin bu hayatı yıkacak güçte olduğunu anlatmaya çalıştım."

*Sabiha Zekeriya
İstanbul, 1935*

Sabiha Zekeriya feminist değildi, ancak daha Selanik'te, eline kalemi aldığı günden beri hep toplumda kadının ezilmesine karşı isyan etmişti. Bunda, daha çocukluğunda annesiyle babası arasındaki kötü ilişkilerin, üzerinde yarattığı şokun rolü büyüktü. Aynı zamanda, tâ Tanzimat ve Servet-i Fünûn yazarlarından başlayarak; Jön Türklere kadar o günlerin devrimci edebiyatında, Osmanlı toplumunda kadın sorunu, ailenin batılılaşması, kadına medeni bir toplumda lâayık olan yerin verilmesi gibi yazılar onu etkilemiş, kendisi de bu konularda yazılar yazmıştı. Amerika'daki eğitimin, bu konudaki görüşlerine yeni bir boyut kazandırdığı görülüyor. Daha ileriye gidilip August Bebel'in kitabının Sabiha Zekeriya'nın sosyalizme eğilim duymasında bir etken olduğu da söylenebilir.

New York Sosyal İşler Okulu'ndaki eğitim, aynı zamanda ona, sosyal sorunları bilimsel metodlarla incelemek, sosyal araştırmalar yapmak açısından çok şeyler öğretiyordu. Okulda daha çok pratik sosyal çalışmalar üzerinde duruluyor, sosyal yardımın nasıl örgütleneceğine dair dersler veriliyordu. Ele alınan sorunlardan biri de, yabancı ülkelerden gelen göçmenler ve bunların Amerikan toplumuna entegre edilmesi, yani Amerikalılaştırılmaları idi.

Sabiha Zekeriya, okul çalışmaları çerçevesinde, Amerikan top-

lumunun yapısı hakkında pek çok şey öğreniyordu. Ona verilen ödevlerden biri de, dünyanın değişik ülkelerinden gelen göçmenlerin dosyalarını inceleyip, bunlar hakkında raporlar vermektir. Bu muhacirlerin evlerine gidiyor, yaşama ve çalışma koşullarını görüyordu. Hepsinin yaşantısı ayrı bir romandı. Müşterek oldukları nokta hepsinin sömürülmesiydi. Sosyal Çalışmalar Okulu eliyle, fakir mahallelerde, "Cemaat Merkezleri" yani sosyal yardım örgütleri kuruluyor, bunlara büyük sermayedarlar önemli paralar yatırıyorlardı. Tüm bu çalışmaların amacı sosyal huzursuzluğu önlemektir. Sosyal Yardım Merkezleri, toplumsal yaralara merhem sürüyorlardı.

Göçmenlerin dosyalarını tutmak, yaşantılarını incelemek yeterli değildi. Sabiha'nın bir konu seçip, bilimsel bir sosyal araştırma yapması gerekiyordu. Onun için en iyi konu, Amerika'da çalışmakta olan Türk işçileriydi. Ne var ki, kadın olması işçiler arasında çalışmasına bir engeldi. İşçiler, New York'ta birtakım kahvehanelerde toplanıyorlardı. Bir kadın olarak bu kahvehanelere gitmesi mümkün değildi. Nihayet, eşi Zekeriya nispeten kültürlü, uyanık iki işçiyle temas kurup, onları eve getirmeyi başardı. Onların yardımıyla, Sabiha da bir işçi kahvehanesinin yolunu tutabildi.

Amerika, 1919. Sabiha ve Zekeriya Sertel büyük kızları Sevim Sertel ile.

Orada ilk yaptığı iş, işçilere sorunlarını sormak oldu. İlk ortaya atılan sorun, mezarlık meselesiydi. Ölülerini gömecek bir mezarlıkları yoktu. Sosyal İş Okulu'nun, Sosyal Faaliyet Merkezi, bu türden sorunlarla uğraşıyordu. Bunu düşünerek, "Bu sorununuzu ben çözerim" dedi Sabiha. Bununla buzlar kırılmış, ilk merhale aşılmış oldu. İşçiler başka sorunlardan söz edince, Sabiha bütün bu sorunları ele almak için bir örgüt kurulması gereğini ortaya attı. Sonunda, bir yandan mezarlık sorunu çözülürken, bir yandan da işçilerin ve New York'ta okumakta olan Türk öğrencilerinin katılımıyla, "Türk Teavün Cemiyeti" adında bir dernek kuruldu. Burada, işçilere İngilizce kursları veriliyor, konferanslar düzenleniyordu.

Sabiha İngilizce öğrenip, okulda sosyal araştırma aşamasına gelene kadar yıl, 1922'yi bulmuştu. Anadolu'da kurtuluş savaşı almış yürümüşü. Konferanslar daha çok, yurttaki durum üzerineydi. Orada kan gövdeyi götürüyor; işgalci Yunanlılara, emperyalistlere, padişaha dayanan Anzavur gibi çetecilere karşı yapılan savaşlarda, kurtuluş ordusu erleri şehit düşüyor, evler aileler yıkılıyor, çocuklar yetim kalıyordu. Yurda, Mustafa Kemal'in kurduğu kurtuluş ordusuna, Ankara'da öksüz çocuklara yardım eden Kızılay Cemiyeti'ne (Hilâl-i Ahmer) yardım göndermek gerekiyordu. Bunun için mûsamerele veriliyor, New York'un değişik semtlerinde, Detroit gibi, Türk göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu şehirlerde toplantılar yapılıyordu. Mezarlık sorununun çözülmesi, "Sabiha Bacı"nın itibarını arttırmıştı. Ayrıca toplantılarda, duygusal konuşmalar yapıyor, sıra çeken göçmen işçilerin vatan sevgilerini kamçılıyor ve kurtuluş hareketi için, Anadolu'nun yoksulları için binlerce dolar toplamayı başarıyordu. Detroit'e yaptığı seyahatta, hem orada bir merkez kurmuş, hem de Ford fabrikasında çalışan işçileri örgütlemiş, hem de 50 bin dolar para toplamıştı.

Bu faaliyet iyice geliştikten sonra, Ankara'da, Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin başkanı Fuat Bey, New York'a davet edildi. Astoria otelinde yapılan bir toplantıda 100 bin dolar toplandı.

İşin ilginç yanı, bütün bu faaliyet sırasında, "Sabiha Bacı" hamileydi. Hatta, Detroit'teyken aşeriyordu. Ne var ki, 1920'den beri Türkiye'den gelen haberler, Sabiha-Zekeriya çiftini heyecana getirmişti: Sèvre Antlaşması'nın imzalanması, yurdun tehlikeye girmesi, Çerkez Ethem'in mukavemeti, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin ve Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulması. Mustafa Kemal'in Ankara'da bir merkezi ordu kurması ve karargâhından kurtuluş

savaşını idare etmesi, son olarak da İnönü muharebeleriyle, muntazam ordunun Yunan'ı püskürtmeye başlaması, Sakarya ve Dumlupınar.

Amerikalılar, Türkiye'de olup bitenleri anlamıyor, Mustafa Kemal'e bir asi gözüyle bakıyorlardı. Bu sırada, M. Zekeriya'nın *New York Times* gazetesine, Türk kurtuluş hareketi hakkında yazdığı yazılar, durumu aydınlatmak açısından faydalı olmuştu. Karı koca, Amerikan aydın çevrelerinde kendilerine bir yer yapmışlardı. Tahsillerinde de başarılıydılar. Ne var ki, Anadolu'dan zafer haberleri geldikçe, yurda dönmek isteği dayanılmaz bir hale geliyordu.

İzmir'in kurtarılmasından sonra artık Zekeriya dayanamıyordu:

— Artık dönelim! Mustafa Kemal davayı kazanıyor. Orada yapılacak işler var. Bizim yerimiz orada.

— Ama ben hamileyim.

— Şimdi bunun da sırası mıydı?

Sabiha hamile olduğu gibi, henüz diplomasını da almamıştı. Bebek, diploma ve dönme isteği, uzun bir tartışma konusu oldu. Zekeriya zincirlesen duramaz hale gelmişti. Nihayet, Sabiha diplomasını aldı ve 1 Kasım 1922'de, Türkiye'de saltanatın kaldırıldığı gün, ikinci kızları dünyaya geldi. Doğum, zor olmuştu. Sabiha, hastane yatağında sancı çekerken, Amerikalı hastabakıcıdan, elini tutmasını istemiş, Hristiyan hastabakıcı:

— Ben bir Müslüman'a elimi vermem, demişti.

Bebeğin adını Yıldız koydular. Sabiha, bu sarışın yavruyu sevimli buluyor, Zekeriya ise küfredip duruyordu:

— Nerden çıktı şimdi bu bizim başımıza! Şimdi bebeğin de sırası mıydı?

Bu tartışma aylarca sürdü. Çünkü, o günün koşullarında, doktorlar küçük bebeğin yola çıkmasına izin vermiyorlardı. Zekeriya ise duramıyordu. Nihayet, 1923 Temmuzunda, bebek 9 aylık olunca, izin çıktı. Lozan Antlaşması'nın imzalanması arifesinde aile yola koyuldu.

III. BÖLÜM

*Sabiha-Zekeriya Çifti Türkiye’de
Basın Faaliyetine Başlıyor (1923-1930)*

Yurda dönüş

Uzun süren deniz yolculuğundan sonra, gemi İstanbul Limanı'na girdiğinde, altı yaşındaki Sevim'i hayretlere düşüren olaylar oldu. Annesi, küçük kardeşi Yıldız'ı babasının kucağına verip, ortadan kayboldu. Gemi rıhtıma yanaştı. Yolcular inmeye başladı, annesi gene ortada yoktu,

— Baba annem ne oldu?

— Merak etme, annen gelecek.

— Ama biz iniyoruz, annem vapurdan inmeyecek mi?

— Merak etme incek.

Sevim hiçbir şey anlayamıyordu. Babasıyla beraber vapurdan indiler, annesi gene ortada yoktu. Rıhtımda kısa boylu bir adamla kara örtülere bürünmüş iki kadının kendilerine doğru yürüdüklerini gördü. Çarşafli kadınlardan orta boylusu seslendi:

— Sevim!...

— A! Anne!... Annesinin sesini tanımış, fakat niye böyle karalara büründüğünü anlayamamıştı. Sonra, ona anlattılar: Annesi Amerika'dan açık saçık kıyafetlerle geliyordu. Türkiye'de bir kadının o kıyafetlerle dolaşması mümkün değildi. Onun için, daha önceden mektuplarla anlaşılmış, ablası Fatma, vapura gelirken Sabiha'ya bir çarşaf getirmiş, Sabiha da bir yolunu bulup, herkesten önce vapurdan inip, çarşafı üstüne geçirmişti. Kısa boylu adam Avni Enişte, uzun boylu çarşafli kadın da Fatma Teyzeydi. Onların evine iniyorlardı.

Gene çarşafa bürünmek Sabiha'nın hiç hoşuna gitmemişti, ama memlekette olmanın sevincini hiçbir şey yenemiyordu. Nişantaşı'nda, sıcak bir aile muhiti içinde olmak da onu ayrıca mutlu ediyordu. Küçük Sevim'in öğrenmesi gereken pek çok yeni şey vardı. Zekeriya ise Ankara'ya gitmek için sabırsızlanıyordu. Ne olacaksa, orada olacaktı.

Çamurlar içinde bir Ankara

Zekeriya, ailesini İstanbul'da bırakıp, Ankara'ya koştu. Memleketin nabızı orada atıyordu. Memleket için bir iş yapabilecekse, orada yapacaktı. "Hatırladıklarım" başlıklı anılarında anlattığı Ankara çamurlar içinde bir Ankara'ydı. Oturulacak doğru dürüst bir ev bile yoktu. Onu, önce yabancı gazetecilerin kaldığı bir otele yerleştirmişlerdi. Sonra da, hükümet dairelerinin bulunduğu Vilayet'e yakın bir yerde bir ev bulup, ailesini getirtmişti.

Evin arka tarafında geniş boş arsalar vardı. Köylerden Ankara'ya inen halk bu arsalarda, çadırlar, kulübeler kuruyordu. Kılık-ları kıyafetleri lime lime, üstlerinden sefalet akıyordu. "Kurtuluş savaşı, işte böyle bir sefalet içinde yapıldı," diye düşünüyordu, Zekeriya. Ama, bir devrimci ruh vardı şehirde, herkes fedakârlığa, yoksulluğa katlanmayı bir şeref sayıyordu. Onlar da Ankaralı olmaya alışacaklardı.

Sabiha Ankara'ya, iki çocuğu ve Zekeriya'nın teyzesinin kızı Ayşe'yle gelmişti. On altı yaşlarında bir genç kız olan Ayşe, öksüz kaldığı için yanlarına sığınmıştı, aynı zamanda çocuklara bakılmasına yardım ediyordu. Daha trende gelirken, gördükleri sefalet manzaralarından ürkmüşlerdi. Ankara'daki evi ise, derme çatma birtakım eşyalarla döşenmiş bir harabeden farksız buldular. Daha oda kapısını açar açmaz, kendilerini dışarda, boş arsalarda buluyorlardı. Evin duvarlarına köylüler işkembeler asmışlardı. Mutfak ve helâ avluydaydı. Arsanın öbür ucundaki çadırlara gitmek, Sevim'e yasak edilmişti. Hastalık almasından korkuyorlardı. Ankaralı olacaklardı, ama, Amerika'da mikrop görmemiş olan küçük bebeğe, Ankara'da nasıl mikropsuz süt bulacaklardı?

Zekeriya ise, Ankara'da yeni kurulmakta olan devlet içerisinde, nasıl bir hizmet yapabileceğini araştırmaktaydı. Lozan Konferansı henüz bitmiş, İsmet Paşa heyetiyle beraber Ankara'ya henüz yeni dönmüştü. Mecliste Lozan Konferansı hakkında bilgi vereceği bildirildi. O gün, meclise gelip, Lozan Konferansı'nı anlatacaktı. Meclis, mebuslar, gazeteciler, diplomatlarla doluydu. Bu tarihi bir gündü, Zekeriya da bu fırsatı kaçırmadı. O günü anılarında şöyle anlatır:

"İsmet Paşa görününce bir alkış fırtınası koptu... Üzerinde basit asker elbisesi, başında gri kalpağıyla. Meclis onu ayağa kalkarak selamladı. Paşa çelimsiz, kısa boylu, basit bir askerdir. Pantolonu ütüsüz, ceketı buruşuktu. Kalpak kulaklarına kadar inmişti. Lo-

zan'dan değil de, sanki cepheden geliyordu. Kıyafetini değiştirmeye vakit bulmadan, tozlu çizmelerle meclise gelivermiş gibiydi. Onun bu basit, bu iddiasız mütevazı hali, kurtuluş savaşının canlı bir sembolüydü. Karşımızda şık giyinmiş iddialı bir diplomat değil, cephede ve Lozan'da zafer kazanmış bir komutan vardı.

"İsmet Paşa konuşmaya başlayınca, meclis kulak kesildi. Paşa, Lozan'da emperyalist ülkeler diplomatlarının Anadolu zaferini yenilgiye çevirmek için oynadıkları çeşitli oyunları anlattı; İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un zaman zaman tehditler savurduğunu, fakat hiçbir hile ve tehdidin fayda vermediğini açıkladı. Lord Curzon Konferansta, 'Siz Anadolu'nun kapılarını kaparsanız, biz Anadolu'ya arka kapıdan girmesini biliriz,' demişti. Yani yeni Türkiye yabancı sermayeye muhtaç olacaktı. Bu yabancı sermaye Türkiye'yi içinden fethetmesini bilecekti. İsmet Paşa Lozan'da hiçbir hile ve tehdit karşısında eğilmemiş, Sakarya zaferini diplomatik bir zaferle tamamlamasını bilmişti. Onun için meclis onu ayakta alkışlıyordu."(*)

Bütün önemli kişilerin biraraya gelmiş olduğu Ankara'da, Zekeriya'nın tanıdıkları pek çoktu. Ona, "Sana şiddetle ihtiyacımız var," diyorlardı. Daha Selanik'ten tanıdığı Ağaoğlu Ahmet Bey, Matbuat-ı Umum Müdürü (Basın Yayın Genel Müdürü) idi ama bu işten bıkmıştı, kendisine aynı zamanda, "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinin başyazarlığı verilmişti. Bu işle uğraşmak, Matbuat müdürlüğünden çekilmek istiyordu. Zekeriya kendisini ziyarete gittiğinde, Ağaoğlu'nun beygirini, iki katlı müdürlük binasının merdivenlerine bağlı buldu. Ağaoğlu işe beygirle gidip geliyordu. Bu da ne koşullarda çalıştıklarını gösteriyordu. Bu görüşmenin ilginç sonucu, M. Zekeriya'nın Basın Yayın Genel Müdürü tayin edilmesi oldu.

O günlerde Ankara, hummalı bir faaliyet içindeydi. Bu faaliyetin içinde Sabiha henüz yerini bulamamıştı. Buraya gelmeden önceki hayali, bir köye çekilip orada bir Sosyal Yardım Merkezi kurmaktı. Ankara'ya geldikten sonra bunun bir hayal olduğunu anlamıştı. Amerika'da öğrendiklerini Türkiye'nin koşullarında uygulamak hemen hemen imkânsızdı. Kendine bir yol ararken, etrafındaki ilginç olayları büyük bir ilgiyle izliyordu.

Yeni bir anayasa hazırlanıyordu. "Kanun-u Esasî". Anayasa Encümeninin başında Yunus Nadi vardı. Ağaoğlu Ahmet de encümendeydi. Toplanılacak yer olmadığı için Mustafa Kemal toplantı-

(*) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İst. 1977.

ları Türk Ocağı'nda yapıyordu. Basın Yayın Genel Müdürü olan Zekeriya, Encümen'deki dostları yoluyla Encümen'deki tartışmalardan günü gününe haber alıyordu. "Millet Meclisi Hükümeti" fikri tartışılıyordu. Bazıları, "hükümeti seçimi kazanan parti seçer, meclis seçmez," diyorlardı. Sabiha Zekeriya'nın görüşüne göre, Mustafa Kemal kurtuluş savaşının tehlikeli günlerinde, davaya hizmet edenler arasında fikir beraberliği aramıştı. Sultana, emperyalistlere karşı olan herkesle birleşmekte sakınca görmemişti. Bu anti-emperyalist cephede tutucu paşalar, müfrit sağcılar, yeni kuruluş hakkında belirli bir fikri olmayan aydınlar, yüksek memurlar, eşraf, köy ağaları yer almıştı. Bir gün kendisiyle, komşularında oturan, mebus (milletvekili) Mazhar Müfit arasında ilginç bir konuşma geçmişti. Sabiha Zekeriya sormuştu:

— Neden mebuslar tayinle işbaşına getiriliyor?

Mazhar Müfit cevap vermişti,

— Siz ne zannediyorsunuz? Bu halka seçim hakkı tanırsak, meclise kimler girer biliyor musun? Hacılar, hocalar, şeyhler. Mustafa Kemal bir devrim yapıyor, yeni bir düzen kuruyor. Bu inkılâbı yapana kadar hürriyetleri sınırlamak zorunda.

— Mecliste hacılar, hocalar yok mu? Onlar gene reformlara karşı gelecekler.

— Mustafa Kemal birçok reform yapmak istiyor. Toprak reformunu ağalarla, özellikle Kürt ağalarla konuştu. Onlara bu reformu anlatmak mümkün olmuyor. Bu reformu yapmak bütün eşrafı, ağaları kaybetmek demektir. Şimdilik toprak reformu rafa konacak.

Sabiha Zekeriya, bir gün de Ağaoğlu Ahmet'e sormuştu:

— Sınıfsız toplumdan ne anlıyorsunuz?

— Sınıfsız toplum ancak sosyalist bir rejimde olur. Oysa biz sosyalist bir anayasa yapmıyoruz. Sosyalist bir toplum kurmuyoruz. Mustafa Kemal'le konuyu uzun boylu konuştum, kızdı, "Ben Socialisme d'Etat"(*) istiyorum, dedi.

Sabiha-Zekeriya çifti, bu fikir keşmekeşine, değişik zorluklara, hoşgörmedikleri uygulamalara bakmayarak, Ankara'da kalıp, kuruculuk faaliyetlerine katılmakta kararlıydılar. Zekeriya, Basın Müdürlüğü'ndeki çalışmalarına ek olarak, bir de *Ayın Tarihi* dergisini çıkarıyor, burada ayın siyasi olaylarını ele alıyordu. Sabiha ise, Amerika'dan tanıdığı, o zaman Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Başkanı, Fuat Bey'in teklifini kabul ederek, "çocuk" sorunu üzerine çalışmaya başladı. İşe, Amerika'da öğrendiği metodu uygulayarak,

(*) Devlet sosyalizmi.

bir, "Sosyal Araştırma Projesi" ile başladı. Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım, daha ilk günden bu projeye karşıydı. Ona göre, Sabiha Zekeriya hayallere kapılıyor, Türkiye'yi Amerika zannediyordu. Buna aldırmadan, Çocuk Esirgeme Kurumu Yönetim Kurulu projenin hazırlanmasını kabul etti. Sorun, sadece harplerde yetim kalmış on binlerce çocuğun sorunu değildi. Proje, yurt ölçüsünde eğitim, okul, öğretmen vb sorunlarını ele alacaktı.

Sabiha Zekeriya, uygulanacak yöntemlerin, yurdun koşullarına uygun olması gereğini anladığı için, projesinde Ankara köylerinden başlayarak bir yerel araştırma yapılmasını öneriyor, öğrenilmesi gereken sorunları saptıyordu. Proje tamamlandıktan sonra, Latife Hanımın kendisiyle görüşmek istediğini öğrendi. Latife Hanım,

— İyi hazırlanmış, etraflı bir proje, ancak bizim memlekette uygulanamaz. Uzmanlar heyeti projeyi görsün, uygun bulurlarsa yürürlüğe girer, ben fikrimi söyledim, diyordu.

Sabiha, projenin daha ilk günden torpillendiğini anlamıştı. Encümen'de proje iyi karşılandı. Ziya Gökalp ve diğer uzmanlar, bu çalışmanın bilimsel değerinden, yurt için öneminden bahsettiler. Ancak, toplantıya son dakikada gelen Adliye Bakanı Yusuf Kemal bir bozgun havası yarattı. Toplantının kanunsuz olduğunu, projeyi kabulün Encümen'in yetkisi dahilinde olmadığını, sorunu önce Genel Kurul'un görüşmesi gerektiğini ileri sürdü. Bu teknik sorun uzun bir tartışmaya yol açtı. Sonunda Ziya Gökalp,

— Bu toplantı kanuna uygun mudur, değil midir? Önce yetkililer aralarında karar versinler, sonra bizi davet etsinler, dedi. Hiddetle kapıyı çekip çıktı. Öteki üyeler de onu izlediler. Yusuf Ziya da ayrıldıktan sonra, Sabiha, Fuat Bey'e dönüp sordu:

— Bu rüzgâr Çankaya'dan esiyor, değil mi?

— Galiba.

Bu olay, Ankara'ya iyi niyetler ve büyük hayallerle gelmiş olan Sabiha'yı hayal kırıklığına uğratmıştı.

29 Ekim'de Cumhuriyet'in ilanı, Ankara'da bir bomba gibi patladı. Saltanatın yıkılması, yeni ve modern bir devlet kurulması sevindiriciydi. Ancak, Sabiha Zekeriya bu yeni düzenin içinde henüz yerini bulamamıştı. Küçük kızı 11 aylık Yıldız ise, Ankara'nın mikroplu sütlerine dayanamayıp, ishale yakalanmıştı. Durumu tehlikeliydi. Bir ana olarak, çocuğuna yeterince bakamamış olmanın da üzüntüsünü duyuyordu. Derhal, iki çocuğunu alıp, İstanbul'a hareket etti.

Kısa bir süre sonra Zekeriya'dan mektup aldı: "Basına konan sansürü kabul etmedim. İstifamı verdim, geliyorum. O da Mustafa Kemal'le anlaşılamamıştı.

İstanbul: Perili köşk

Küçük Sevim kendisini bir perili köşkte sanıyordu. Bu yeni taşındıkları ev şimdiye kadar gördüğü evlerin hiçbirine benzemiyordu. Burada herşey büyüktü. Bir kattan diğerine kocaman tahta merdivenlerden çıkılıyordu. Her katta büyük geniş odalar vardı. Her odanın tavanında tahta oyma çiçekler vardı. Hangi kapıyı açsa, önüne ya geniş bir oturma solunu ya güzel döşenmiş bir yemek odası ya da tavana kadar yükselen kitaplıkları olan çalışma odaları çıkıyordu. Burada herşey güzeldi. Yemeği artık aşçıbaşı pişiriyor, yemek servisini bir hizmetçi yapıyordu. Kötü olan şey, annesini biraz az görmesiydi. O hep, "şimdi benim yazım var," deyip çekiliyor, küçük kardeşi Yıldız ile kendisine Ayşe Abla bakıyordu. Ayşe Ablaya, daha küçükken alışmıştı. Daha Ankara'dan beri hep ikinci bir annesi vardı sanki. Annesi şefkat gösterir, her ihtiyacını karşılar, neler yapıp yapmaması gerektiğini anlatır, birtakım sorularını cevaplandırır, ama sonra uzun süre ortadan kaybolurdu. Ayşe Abla da çok iyi ve şefkatliydi ama, "ah! şu Yıldız'ı kayırması olmasa!"

Yıldız daha çok küçük olduğu için, Ayşe Abla en çok onunla meşguldü. Sevim de, Ayşe Abla'nın Yıldız'a yemek yedirdiği veya banyo yaptığı saatlerde, serbest kalır ve evde keşifler yapmaya çıkardı. Bu kocaman köşk, keşif yapmaya müsaitti. Her odada yeni bir şey bulduğu gibi, tavan arası onu çok ilgilendiriyordu. Son zamanlarda, serbest olduğu saatlerde oraya kaçıyordu. Buradan, İstanbul ayak altında gibiydi. Camiler ve arkadan biraz da Haliç görünüyordu. Sevim'i en çok şaşırtan şey, her akşam camilerden birinin minaresine çıkıp bar bar bağırان adamdı. Ne söylediğini anlamak mümkün değildi. Kimdi bu adam, ne için her akşam bağırıyordu? Annesi bu adamın müezzin olduğunu, ezan okuduğunu söylemişti. Amerika'dan henüz yeni gelmiş olan Sevim için, bu pek de anlaşılır birşey değildi. Küçük kız merak kesilmişti. Her akşam tavan arasına çıkıyor, hem çok hoşuna giden İstanbul peyzajına bakıyor, hem de bu adamın sanki göklere ulaşmaya çalışan sesini dinliyordu.

Bir gün de kendi yatak odasının bulunduğu koridorun sonun-

da her zaman kilitli duran bir kapıyı açtığında hayretler içinde kalmıştı. Burası bir yatak odasıydı. Atlas yorganlı bir yatağın üzerinde çok güzel bir genç kadın oturuyordu. Bu kadının kara gözleri çekik, yüzünün teni beyaz, yanakları dolgundu. Sırma saçları omuzlarına dökülüyordu. Bu, muhakkak, bu evin perisi olmalıydı. Peri kızı, gülerek Sevim'e baktı ve konuştu:

— Sevim!

— Efendim! Nerden bildin benim Sevim olduğumu? Sen peri kızı mısın?

— Hayır, ben senin halan Zehra'yım.

— Halam, yani...

— Yani babanın kız kardeşiyim.

— Bize misafir mi geldin?

— Hayır, sizinle beraber oturmaya geldim. Yeni tuttuğunuz bu ev çok büyük. Bir bölümünü Salih Eniştenle bana verdiler. Bu evde beraber oturacağız.

— Salih Enişte kim?

— Benim eşim. Beni sık sık göreceğine sevindin mi?

Sevim bu işe çok sevinmişti. Demek bu güzel peri kızıyla hep beraber olacaktı.

Sevim artık okul yaşındaydı. Güz gelince okula gidecekti. Okula gitmeden, evin içindeki bütün keşiflerini bitirmesi gerekiyordu. Bunların en zoru, en aşağı kattı. Oraya gitmesi kesinlikle yasak edilmişti. Zaten, sık sık oturdukları katın o kocaman ve güzel tahta merdivenlerinden aşağı süzülüyor, birinci kattaki odaların kapılarını gizlice açıp, yazı masalarını, kağıt yığınlarını, sigara tablalarını görüyor ya annesi ya da babası tarafından oradan kovuluyordu. Ama en aşağı kat, gerçekten zordu. Oraya ne zaman inmeye çalışsa ya kapıları kapalı buluyordu ya da içerden birtakım homurtular geliyor, pek çok insan oraya girip çıkıyordu. Bu durum merakını büsbütün arttırmıştı. Nihayet, bu işi serbest saatlerinde yapamayacağını anladı. Bir sabah çok erkenden kalktı, daha annesi ile babası, Ayşe Ablayla Yıldız uykudayken, en aşağı kata süzüldü. Hiç ses yoktu. Kapıyı açıp, içeri girdiğinde hayretler içinde kaldı. Büyük, çok uzun ve geniş bir salonun iki tarafında kocaman dev gibi makineler vardı. Makinelerin arasında yürüdükçe, hayreti artıyordu. Duvar kenarlarında raflar, raflarda kâğıtlar, mürekkep şişeleri ve daha anlamadığı bazı şeyler. Makinelerin yanında kocaman, yuvarlak kâğıt paketleri. Bunların arasında sersem sersem dolaşırken, birden arkasından bir erkek sesi duydu:

— Sevim!

Sevim döndü. Biraz arkasında, makinelerin ardında masa başında tanımadığı bir adam oturuyordu. Esmer, kıvrıkcık saçlı irice bir adamdı, bu. Sevim, şaşkın, dilini yutmuş gibi susuyordu. Biraz da suçüstü yakalanmış gibi hissediyordu kendini. Adam, güler yüzle,

— Gel bakalım, seninle tanışalım, dedi.

— Senin adın ne?

— Cevat.

Sevim, Cevat'a yaklaştı. Cevat Şakir ona masanın üstünde yapmakta olduğu resimleri gösterdi:

— Bak bu bir kadın resmi, yanında da bir çocuk var. Fakir bir çocuk. Senin gibi zengin değil. Görüyor musun üstü lime lime? Annesi de dileniyor.

Sevim, pek bir şey anlamıyordu. Hayretler içinde Cevat'a sordu:

— Sen niye yapıyorsun bu resimleri? Niye burada gizleniyorsun? Bu makinelerle ne yapacaksın?

Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) kahkahalarla gülerek Sevim'e anlatmaya başladı:

— Sen bilmiyor musun, annenle babanın, *Resimli Ay* adında bir dergi çıkardıklarını? İşte o dergi burada çıkıyor. Burası matbaa, onu burada basıyoruz. Bu yaptığım resim, bu ay çıkacak sayının kapağı olacak. Bu sayıda annen, kimsesiz fakir çocukların hikayesini anlatacak. Mürettip, bu resimlerin klişesini yapacak burada.

Sevim, bu güler yüzlü, tatlı sesli amcadan çok hoşlanmıştı. Yeni ve çok büyük bir keşif yaptığına seviniyordu ki, Ayşe Abla'nın sesi duyuldu:

— Sevim!!

Sevim, aşağı katta olduğunu belli etmemek için hızla merdivenleri çıkarken, kendi kendine düşünüyordu. Demek bu ev perili köşk değildi. Demek, matbaa, matbaa diye her vakit duyduğu şey buydu. Bir yıldan beri çıkmakta olan, *Resimli Ay* dergisini artık biliyordu. Demek o, burada çıkıyordu.

İşin aslı şuydu: Sabiha-Zekeriya çifti, Ankara'dan döndükten sonra, M. Zekeriya gazeteciliğe dönmeye karar vermiş, eşi Sabiha'ya da beraber çalışmayı teklif etmişti. Sabiha, her ne kadar sosyolog olarak yetiştirse de, o alanda yapacak bir iş bulmak olanağını görmediği için bu teklifi kabul etmişti. Böylece, 1924'te, *Resimli Ay* adında bir dergi çıkarmaya başlamışlardı. Bu dergi, o tarihe kadar Türkiye'de çıkan hiçbir dergi veya gazeteye benzemiyordu. M. Zekeriya, Amerika'da öğrendiği yeni tekniği kullanıyordu. Dergide bol fotoğraf ve kara kalem resim, karikatür vardı. Sayfa düzeninde belli ilkelere uyuluyor, bir bakışta kolayca okunan, rahat zevkli sayfeler düzenleniyordu. İçeriğinde de pek çok yenilikler vardı. Bunlardan en önemlisi, yazıların geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak hedefiyle yazılması, halkın diliyle, halkın sorunlarının ele alınmasıydı. O zamana kadar gazete ve dergiler, daha ziyade siyasi, edebi, kültürel, felsefi sorunları ele almış, bir kaymak tabakaya seslenmişlerdi. *Resimli Ay* bir yenilikti. Sabiha Zekeriya da, bu dergide yazı yazmaktaki hüneri ile sosyal sorunlar hakkındaki bilgisini birleştirmiş; kısa bir süre içinde okuyucuların dikkatini çekmiş, sevgisini kazanmıştı. Onun dışında, derginin kadrosunda, Reşat Nuri, Yusuf Ziya, Hakkı Süha, Ercüment Ekrem, Hıfzı Tevfik, Sadri Etem, Selim Sırrı, Mahmut Yesari, Yakup Kadri, Mehmet Rauf gibi devrin en tanınmış, en değerli yazarları vardı.

1 Şubat, 1924'te çıkan ilk sayısında, derginin hedefi şöyle anlatılmaktadır:

"Bizde şimdiye kadar iki şekil dergi çıkmıştır. Bunların birincisi, sayısı az bir okuyucuya hitab eden edebi mecmualardır, yazılar, yazarın edebi zevkine göre yazılır. Bir de ikinci sınıf mecmualar vardır ki, bunları para kazanmak ve şöhret sağlamak amacıyla kitapçılar ve amatörler çıkarırlar. 'Resimli Ay' ne birinci ne de ikinci zümreye dahildir. Bizim hedefimiz, okuyucuların, okuma ihtiyaçlarını doyurmak ve memleketimizde gerçekçi bir halk dergisi kurmaktır. Bizce, bir makalenin değeri, altındaki imzadan ziyade, çok okunmasındadır. Özellikle, 'Resimli Ay'da yayınlanacak makaleler, hikâyeler, genel olarak yazılar, yalnız dar bir zümrenin edebî zevkine cevap veren yazılar değil, fakat insanların hissî, fikrî dimağı, bedîî ihtiyaçlarını doyuran, genel nitelikte yazılar olacaktır. Bu şekil, mecmuacılık aleminde yeni bir yoldur."

İşte, bu yeni yolu, yeni hedefleri ve zengin kadrosu ile, *Resimli Ay* Türk basınında bir bomba gibi patlamış, halkın sevgisini kazanmış ve yüksek satışlarıyla, Sabiha Zekeriya çiftine ve ortaklarına önemli bir sermaye birikimi sağlamıştı. Bir yıl içerisinde kazanılan bu başarı sonucunda, işi büyötmeye, *Resimli Ay*'ın yanında, *Resimli Perşembe* adında bir haftalık dergi çıkarmaya, çocuklar için aylık iki dergi: *Resimli Yıl* ve *Çocuk Ansiklopedisi*'ni yayımlamaya karar vermişlerdi. Bütün bu işleri yapabilmek için de; yazıhane, matbaa ve evi birleştirmişlerdi. İşte bu nedenle, Çağaloğlu'nda, "Koca Bıçağın Evi" adı verilen bir paşa konağına geçmişlerdi. Küçük Sevim'in "Perili Köşk"ü buydu.

"Resimli Ay" dergisinde Sabiha Zekeriya

Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan bu derginin hayatı iki belirli döneme ayrılır. Birinci dönem, 1924-1928 arasındaki dönemdir. Bu yıllar, yeni bir cumhuriyetin kurulmakta olduğı yıllar olduğı için, dergi gerçek demokrasi ve sosyal problemler konularını işlemiştir. Sabiha Zekeriya, daha çok bu ikinci sorun üzerinde durmuştur. 1924'te yazmış olduğı yazılardan bazılarının başlıkları şöyledir:

"İnsanlığı Fukaralığa sevkeden, en laf anlamayan kuvvet"

"Dilenciliğı Nasıl Men Edebiliriz?"

"İstanbul'da Mağara Hayatı Yaşayanlar"

"Niçin Dedikoduların Fevkine Çıkamıyoruz?"

"Muazzez Ailesine Kavuşuyor, "Zehra Arzuhalini yazdı, Fakat Verecek Makam Bulamadı."

Sabiha Zekeriya, kendisine kısa zamanda ün kazandıran bu yazılarında, sadece sorunları ele almak, halkın dertlerini deşmekle kalmıyor, aynı zamanda halkın dramını sanki kendi yaşıyormuş gibi, onların duygularının derinliklerine inerek ve bir sosyolog gibi sorunların sosyal, siyasi yönlerine değinerek, çoğı zaman ilginç çıkar yolları göstererek veriyor. Örnek olarak bu yazılardan bazılarını ele alacağız:

Sabiha Zekeriya bu yazısına şöyle başlıyor:

"Satılık çocuk beşyüz liraya! Başımı çevirdim, Acem Sefarethanesi'nin köşesinde, dökülmüş elbiseleri içinde sağır, yorgun bir dilenci, kucağında soğuktan morarmış, gözleri ağlamaktan kızarmış, masum bir çocuğu koluna almış bağırıyordu:

— Satılık çocuk beşyüz lira!"

Halkın bu olaya lakayt kaldığını anlattıktan sonra, Sabiha Zekeriya yazısına şöyle devam ediyor:

"Gözlerim, (...) Türkiye'nin en medeni şehri İstanbul'da çocuk satan bu adamın üzerine dikilip kaldı. Bu çocuk kimdi? Onun hayatına istediği istikameti veren, onu herhangi bir adama beş kuruş için satmak salahiyetini haiz olan bu adam kimdi? Eski akideleri yıkan Cumhuriyetin hâkim olduğu bu memlekette ona bu hakkı veren hangi kanundu? Kalbime bir muamma gibi ızdırap veren bu üç ukdeyi sağır dilenci çözdü:

"Çocuğun kendi çocuğu olduğunu, onu zarureten sattığını anlattı. Sağır dilencinin hikayesi vekayi-i kanun ve Cumhuriyetle istihzadan (alaydan) başka birşey değildir. Beşyüz liraya satılık bu çocuğun ve sağır dilencinin takip ettiği hayatı bende bu hissi uyandırdı.

"Sağır dilenciği siz de görmüşsünüzdür. (...) Fatih'le Aksaray arasındaki yangın yerlerinde, küçük bir kulübede geceyi karısı ve çocuklarıyla beraber geçirir. Günlerini semt semt dolaşarak, bazan çocukları değiştirerek dilenmekle geçirirler, karı koca. Çocuklar bu ailenin en büyük medar-ı taayişidir.*"

Geceleri kulübeleri içinde sönük bir mum ışığında parıldayan gümüşleri birleştirerek sayarlar. Acı bir vahşetle gülümseyen müc-rim gözleri bu titrek mumun ziyası altında çarpıştıkları zaman herhalde iki insan nazarından ziyade, yavrularını yiyen kaplanların vahşi bakışlarına benzer."

"Usta bir aktör gibi dram oynayan, (...) geçindiremediği öksüz çocuklar için başlarını sokabilecek bir dam, kemiklerini ısıtacak bir

(*) (Geçim kaynağıdır) Kullandığı dil, Sabiha Zekeriya'nın 1924 yılında, Osmanlı dilinden henüz tamamen kurtulmamış olduğunu gösteriyor. Yazının otantik olması, o günün dilini yansıtabilmesi için, dilini olduğu gibi bırakıyorum. Yazılarını izledikçe, dilinin de zamanla nasıl değiştiğini göreceğiz.

oda arayan" babanın etkisi altında kalıp, bu çocuklardan birini, satın alanların hikayesini de yazar şöyle anlatıyor:

"Otuz kırk lira mukabilinde alır, evine gönderir, akşam yatağında yüksek bir iş yapan adamların huzur vicdanıyla gözlerini kapar. Sabah uyandığı vakit kalbinde yeni bir zevk, yeni benimsemediği yavrunun ihtiyacını tatminden aldığı çok tatlı bir zevkle onu aradığı zaman kaçtığını haber verirler. Bu aile içinde senelerden beri defalar ve defalarla tekerrür etmiş bir dramdır. Kadınla erkek çocukları o suretle terbiye etmiş, oynayacakları rolü o kadar maharetli talim etmişlerdir ki, İstanbul'un herhangi noktasına gitseler, yine evlerini bulmak onlar için mümkün bir şeydir. Bu defalarla satılan çocuklar onlara her defasında büyük bir servet bırakır. Mazisi ne olduğu meçhul olan bu adam, herhalde sefil bir ailenin birçok leyslerini tevarüs etmiş benziyor."

Sabiha Zekeriya, babanın bir ayyaş olduğunu, çocuklarını satmaktan kazandığı parayı meyhanede harcadığını, gece çocuklarını dövdüğünü de anlattıktan sonra, her vakit olduğu gibi bu dramın sorumlusunu arıyor:

"Bu üç çocuktan mes'ul olan bir ailedir. Ailenin çocukları himaye ettiğini söyleyenler yalan söylüyorlar. Çünkü her aile çocuğunu iktidarı nispetinde himaye eder(...)

"Çocukları hayır cemiyetlerinin müdafaa ettiğini söyleyenler yalan söylüyorlar. Bir baştan bir başa İstanbul'u saran şehit çocukları, asker çocukları hep dileniyor, çalışıyorlar, binbir levs içinde, babalarının kendilerine terk ettiği bu cemiyet içerisinde birer günahkâr gibi yaşıyorlar. Bu cemiyet ki, onların kurban babalarının birçok fedakârlıklarına mukabil yalnız başlarını dayayacak bir mezar, çocuklarına dilenmek için selahiyet veren bir sokak vermiştir. Kanadını çocukların üzerine girmesi gereken cemiyetler, onları birbirlerine ve de son merhale olarak sokağa atıyorlar.

"Çocukları hükümetin himaye ettiğini söyleyenler yalan söylüyorlar. Bir cemiyette çocuklar ekmeksiz, aç, evsiz, ahlaksız yaşarsa, orada hükümetin himayesinden bahsetmek ayıp olur. Bir cemiyette çocuklar para mukabili satılır, döğölür, öldürülürken; bunları himaye edecek kanunlar olmaz ve çocuk mesleğini 'küçük iş' sayan hükümet adamları mevcut olursa, ve bunlar daima gazete sütunlarını süsleyen ('Dilencileri Toplayınız') emrinden başka bir muameleye tâbi olmazlarsa, bu himayeyi iddia edenler gözlerine bakan hakikatların önünde yalan söylüyorlar; çünkü bu cemiyette çocuk-

1925 İstanbul, Resimli Ay yılları. Sabiha - Zekeriya Sertel ve Sabiha Hanım'ın Ağabeyi Neşet Bey.

ları ne ev, ne aile ne de hükümet himaye eder. Onlar yabancı otlar gibi yerden biter, bir gün çöplükler içinde hiç kimsenin haberi olmadan ölüp giderler."

Gene 1924 yılında, *Resimli Ay* dergisinin 5. sayısında, Sabiha Zekeriya günün en önemli sosyal konularından birini daha ele alıyor: "Dul Kadınlar". 1911 Trablus Harbi'nden başlayarak, Balkan Harbi, 1. Dünya Harbi, Kurtuluş Savaşı; yetim çocuklar gibi, bir yığın dul bırakmıştır memlekette. Bu sorunu, kendisine başvuran bir dul kadının öyküsü olarak ele alıp, sonra bunu bir genel sorun olarak ortaya atıyor ve bir çözüm yolu göstermeye çalışıyor:

Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar

*Resimli Ay, Haziran 1924
Muharriri: Sabiha Zekeriya*

"Memleket baştan başa tufeyli dullarla doludur. İctimai hayatımızı felce uğratan bu kesret, harplerin, felaketlerin ve nankörlüklerin mirasıdır. Her birimizin evinde, omuzlarımıza yükletilmiş beş-altı kadın var. Bugün, hayatı sürünerek geçiren bu kadınları asî yapan nedir?

Askerlerden, zabıtlardan, muhacirlerden arta kalmış milyonlarca dul vardır. Bunlar hayatını ve karını bu milletin uğruna döken fedakârların bize bıraktığı tufeylilerdir. Onlar için hayat bir yük, onlar da cemiyet (toplum) için bir yüküdür. Bu gayri tabii vaziyetten ne onlar ne de millet memnundur. Onları isyana sevk eden bu vaziyet, bizi lakayt bir seyirci olarak bırakmamalıdır.

"Bu da sanki hükümet mi? Bir dilim ekmek için günlerce genç, ihtiyar, çocuk Maliye Şubesi'nin bahçesinde, koridorunda sürünür, gelir gideriz. Sanki ceplerinden ihsan ediyorlarmış gibi bir azamette, 'Yarın gel hanım, öbür gün gel hanım!' diye bir de emir savururlar. (...) Onlardan sadaka istemiyoruz...

"Muhatabım (bana bunları söyleyen) kırk beş elli yaşlarında, orta yaşlı bir hanımdı. Kocasî İttihatçı olduğu için, Ferit Paşa Hükümeti tarafından nefy edilmişti veya kendisi kaçmış ve menfasında ölmüştü. Şimdi, memlekete ettiği hizmete karşı kendisine ve çocuklarına maaş tahsis etmişlerdi. Oğlu İstiklâl Muharebesi'nde şehit düşmüştü. Gelini iki çocuğu ile ona kalmıştı. Kızının kocası, Damat Ferit taraftarı olduğu için İstiklâl Mahkemesi tarafından

idam ettirilmiş, kızı bir çocuğu ile aç, parasız ve kimsesiz ona gelmişti. ..

"Bu üç dulun oluşturduğu facialı aileyi, hanım daima şikayet eden bir vaziyette anlatıyordu:

— Kocam sağ iken her gün bir heyecan geçirirdim. Bugün öldürecekler, yarın asacaklar. Daima ön safta o giderdi. Sanki bu vatan babasından ona miras kalmış. Gözünde ne evi, ne çocukları, ne malı, hiçbir şey yoktu. Adeta vatan için delirmiş bir adamdı. ... Her tehlikeye önce o göğsünü gererdi. Sanki ne oldu? O öldükten sonra vatan ayağa kalktı da, onun sefil çocuklarına ekmek mi verdi?"

Sabiha Zekeriya, hayat ve vekai'nin (olayların) bu kadının isyanında en büyük amil olduğunu belirttikten sonra, soruyor: "Fakat bu hayat ve vekai'nin mesulleri (sorumluları) kimlerdi? Vatan için kendini feda eden kocası mı? Ferd (birey) evvela evini, sonra vatanını düşünmeli. Zira muhatabım, ailenin ve ferdin başlı başına yaşadığı bir cemiyette (toplumda) mi yaşıyor? Yoksa, kocasının vatanperverliğini mükâfatsız bırakan, onun ihtiyaçlarını tatmin etmeyen hükümette mi kabahat? Veya gelen geçen her kahramana biraz lakayt, omuz silken millette mi?

"Millet elbette mes'uldur. Kendi vatanının tamamıyeti (bütünlüğü), istiklali (bağımsızlığı) için hudut boyunda ölenlerin elbette onda bir hakkı vardır. Yalnız kendisi, yalnız kendi ailesi için yaşayan adamların teşkil ettiği millet ve cemiyet (toplum), mes'uliyetin (sorumluluğun) en büyük kısmını hamildir."

"Fakat içtimai (sosyal) teşkilatı olmayan memleketimizde, muhatabımı isyan ettiren, me'sulü (sorumluyu) ararken onu kâh kocasına, kah hükümete ve kâh millete karşı müşteki (şikayetçi) yapan his ve fikirler azar. Bütün bu kuvvetlerin üzerinde durduktan sonra asıl meseleye dönmesi icab eder; O hayatını daima başkalarından beklemeye alıştığı için, kendi kollarından bekliyemez. Bu biraz terbiye ve zaman meselesidir. Fakat teşkilat bu günün işidir. Hazine daima para sarf edip boğaz doyurmayı, bol bol istihlâk etmeyi (tüketmeyi) herkes bilir. Fakat memlekette daima kocasına, hükümete, millete dayanarak yaşamak isteyen bu tufeyli, muazzam dullar kafilesini müstahsil (üretici) yapabilmek en büyük iştir. Felaketin üç uçlu iğnesinin zehirlediği bunca ailelere hayatta mukavemet verecek, millete birçok şehidin, kahramanın terk ettiği bu vedalara karşı, en mukaddes (kutsal) vazife onlara namûskârane yaşamak kabiliyetini vermektir. Yoksa karısının sefalet içinde yaşa-

dığını, hayatını fuhş ile kazandığını duymak hiçbir şehidin ruhunu mezarında hoşnut etmez."

Böylece, Sabiha Zekeriya, sadece o günün önemli sorunu olan "Dul Kadınlar"ın dramını deşmekle, bir sosyal sorun olarak ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda o gün için yeni ve aynı zamanda da olumlu bir hal çaresi öneriyor. İşte onu çok okutan, okuyuculardan yığınla mektup almasına yol açan, bu tip yazılardır.

Resimli Ay'ın 8. sayısında yayımlanan, "Bizde Bir Kız Nasıl Evlenir?" başlıklı yazısında da, daha genç kızlığından beri kendisini ilgilendiren bir soruna değinmiş ve sanki kendi içini dökmüştür:

Bizde Bir Kız Nasıl Evlenir?

*Resimli Ay, Eylül 1924
Muharriri: Sabiha Zekeriya*

"Kızlar için evlenmek demek sadece ne suretle başkasına ihale olduğu demektir. Erkek için izdivaç (evlenmek) bir piyango ise, kadın için ondan da feci birşeydir. Bunu o fecaati hissetmiş bir kadının ağzından dinleyiniz; göreceksiniz ki bir kız için evlenmek en büyük işkencedir.

(Bu yazının o günün koşullarına göre yazıldığını belirtmek gerekir. Kaldı ki, pek çok yerde sorunun bugün için de geçerli olduğunu inkâr edemeyiz.)

"İzdivaç her yerde bir piyangodur. Bunu biliyorum. Fakat başka yerlerde bizde olduğu kadar talihe ve kismete havale edileceğini zannetmiyorum. Bizde iki gencin müşterek bir yuva kurmaları için reylerini kullanmaya hiçbir yerde, hiçbir kaide ve âdet müsaa-de etmez. Bizim evlenişimiz, ailelerimizin bizi dünyaya gafil getirdiği kadar, kendi irade ve hükmümüzden uzak birşeydir. (...) Bizde bir kızın evlenmesi demek ne suretle başkasına ihale olduğu veya satıldığı demektir. Gayet tabiidir ki, genç kızlar, hayatlarının çok zamanını hayale verirler. Gece gündüz evlerini dolduracak erkeğin, levent erkeğin hayali, tâ kalplerinin içinde yaşar. Sanki her tavır ve hareketlerinde onları takib eden bir hayal vardır. Bu müstakbel kocalarıdır. Onun için hayallerinde ne süslü hücreler vardır. Seneler hep bu tatlı hayalin sihir ve cazibesıyla geçer.

"Geçen senelerin arkasından ilk hayatı müjdeleyen bir gün ge-

lir: Görücü!... Bilmem hangi beyin annesi, sizi bilmem hangi düğünde görmüş, hoşuna gitmişsiniz. Binaenaleyh evinde evlendirecek oğluna sizi istemek için teşrif etmiştir.

"Bana bazen arkadaşlarım, Beyoğlu'na inerken kendilerini zahmetten kurtarmak için iki arşın markizet almamı teklif ederler de:

— Neme lazım, ya benim zevkim size uymazsa! diye reddederim.

"Bütün bir hayatta, kendinden çok başka olan oğlu ve tüm yabancı olan gelin hanımın zevklerini hiç hesaba katmadan, dilenci gibi kapı kapı dolaşan kaynana hanım bu mesuliyeti nasıl yüklenir? Bir türlü havsalam almıyor. Bir kızın görücüye çıkması kadar çirkin ve feci bir şey tasavvur edemiyorum. Emin olunuz bugün İstanbul'un bütün kızları bundan müştekidir (şikayetçidir). Fakat imkânsızlık tahtında (durumunda) buna mecbur olan pek çok aileler vardır. Bu çirkin komediyi çar nâçar (çaresiz) oynamaya devam ederler. Bir kızın görücüye çıkması demek, kendini satmak için pazara mal teşhir eder gibi, teşhir etmesi demektir. Kendini hisseden bir genç kızın sırf evlenmiş olmak için, hiç tanımadığı, bilmediği bir erkeğin annesine görünmesi, ailenin ne kadar çürük bir temel üzerine kurulduğunun en büyük delilidir. Görücüye çıkan her kız, ya beğenmezlerse diye derin bir heyecan geçirir. Bu beğenilmemek bir kızın hayatında ne elim bir acıdır. Bunu erkekler tahmin edemezler. Bu her görücüden boş dönen kızların kalplerinde kırılan bir ümit bir hayal vardır ki; gecelerce bunun üzerine gözyaşı döker, günlerce tahkir edilmiş izzetinefisleriyle mücadele ederler.

"Hiç olmazsa erkekler, benliklerini bu beğenilmemek fecaatinden beri tutabilirler. Görücü beğense de, genç kızın heyecanı yine nihayet bulmaz; şimdi ya zevci olacak adam onu beğenmezse? (...) Bu beğenilmemek endişesi kadınların izdivaç hayatında başlayan ilk düğümdür. Bu düğümün çözülebileceği izdivaç gecesine kadar genç kız bir kâbus ve buhran içindedir, ya beğenilmezse? Kendi beğenip beğenmemesi ikinci derecede kalır. Bazan bir kamçı gibi kalbini sızlatan bu endişe bir korkunç heyula gibi olur. Fakat genç kızların hayali o kadar kuvvetlidir ki; kocalarını muhakkak bütün genç kızlık hayatlarındaki hayale benzetirler. Evlendikleri akşama kadar hayallerinde, o senelerden beri perestiş ettikleri vücut yaşar. Bu kuvvetli hayalin tesiriyledir ki, ilk galip endişe kendi beğenilmeleri endişesidir.

"(...) Kız daima suallere cevap veren bir mektep talebesi mevkiindedir. Kadınlar hiçbir zaman, dünyanın hiçbir noktasında gö-

nüllerinin istediğini istemek salahiyetini almadılar. Onları her zaman başkaları düşünür, başkaları büyütür, başkaları evlendirir, başkaları besler; hayvanatı ehliye misali (ehli hayvanlar gibi) efendilerinin hüküm ve iradesine tabi olurlar. Kendi reyleri ile yaptıkları izdivaçlar ya pek azdır, veyahut olsa bile onlar da yine erkeklerin ve muhitin dahli ve tesiri altındadır. Kadın kalbinde yatan bir adama ilan-ı aşk ettiği için değil, bir erkeğin hayalini kalbinde sakladığı için bile muhtem olur (itham edilir).

"Seviyormuş!

"Sevmek, Havva'nın cennetten indirdiği bu mukaddes ateş bile ülkemize girince günah olur.

"Erkek için aşkın herhangi ve her türlü tabii iken, aynı uzviyeti aynı maddi ve manevi hisleri haiz (hislere sahip olan) olan kadınlara için en temizi bile bir lekedir.

"Hiç, bin naz ve niyazla evladını büyüten anne ve baba, evladına fena zevce (koca) intihab eder mi (seçer mi)? Elbette sizin iyiğinizi düşünürler...

"Fakat bu izdivaç işinde, eski aile dostları ekseriya para, bazan şeref ve mevki, bazan çok gizli iğrenç menfaatler güderler.

"Sözüne itimad edeceğiniz bütün bu adamlar sizi iknaya çalışırlar, ferdine (kişiliğine) ve benliğine çok sahip bir genç kızsanız, bu gürültünün size ehemmiyeti yoktur. Kuvvetli bir mukavemetle herşeyi yıkarsınız. Size cebir edecek değiller a! Fakat biraz zayıfsanız bütün bu sizi sevenlerin arzuları altında derhal erir ve teslim olursunuz...

"Artık karar verildi, şimdi izdivacın ilk basamağı... Nikâh olacaksınız... Size bir kıymet biçerler... Müeccilinizde şu kadar... Bazan pazarlıkta anlaşmazlar. Nikâh bozulur.

"(...) Zavallı senelerle çiçekli yuvanın hayalini yapan genç kız!.. İşte şu üç aşağı, beş yukarı bir mal gibi satılan paçavradan başka bir şey değilsin.

"Senin bekâretini para ile satarlar, kadınlığını para ile satarlar. İşte bu nikâhtaki pazarlık, bu çirkin bayağı alışverişten başka birşey değildir. Ve sen, tâ aşiretten medeni cemiyete kadar getirilen bu örfün kurbanısın. Zavallı bugünün genç kızı, böyle bir mal gibi satılmak senin izzeti nefsine dokunmaz mı?"

Hâkim Soruyordu

Hâkim soruyordu:

— Bu yazıyı ne maksatla yazdınız?

Sabiha Zekeriya, bir yazıdan ötürü mahkemeye çıkan ilk Türk kadın gazeteci cevap veriyordu:

— Yazı ne maksatla yazıldığını zangır zangır bağıyor. Bu anayı cürüm işlemeye sevkeden zorlukları dile getiriyor. Bunun nedenlerini ortaya koymak, bu gibi olayları önlemek, hiç değilse azaltmak için çareler aramak, tedbirler tavsiye etmek bir suç mudur? Siz çocuğunu yangın yerine atan anayı belki de mahkûm edeceksiniz. Siz, kanun hükümlerini yerine getirmek zorundasınız. Ben sosyal konuları inceleyen bir yazarım. Toplumda gördüğüm düzensizlikleri, adaletsizleri incelemek de benim ödevimdir. İşçilerin sendikalarda, yoksul halkın toplum teşkilatlarında korunması en büyük adalettir. Adalet terazisi, sosyal olayları bu bakımdan tartmalıdır.

Savcı yerinden kalktı:

— Davanın konusu bu değildir. Bu yazıda işçileri patron aleyhine, hükümet aleyhine kışkırtma vardır.

— Ben rejimi tenkit etmiyorum. Cumhuriyet rejimi içinde sosyal adalet istiyorum. İşsizleri koruyacak teşkilatlar kurulmasını savunuyorum. Bu bir suçsa, bu suçu kabul ediyorum.

Savunma bittikten sonra, yargıçlar yerlerinden kalktılar. Birbirleriyle danışmak için içeri çekildiler. Sonunda zabıt katibi kararı okudu:

— Yazı ağır bir üslupla yazılmıştır. Bununla beraber kötü bir niyet yoktur. Bu sebeple, sanığın beraatine karar verilmiştir.

Bu dava, Sabiha Zekeriya'nın, *Resimli Ay*'da değil, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazısından ötürü açılmıştı. Yıl 1924, Mustafa Kemal, Yunus Nadi Bey'i, devrimleri destekleyen bir gazete kurmakla görevlendirmiş, M. Zekeriya bu gazetenin kuruluşuna katılmış ve nihayet eşi de gazetede yazı yazmaya başlamıştı. Bu nedenle, "Çocuğunu Yangın Yeline Atan Ana" yazısı yüzünden açılan dava Nadi Bey'i de ilgilendiriyordu. Nadi Bey de yazara soruyordu:

— Ne olmuş, savcı sizden ne istiyor? Siz hükümeti çok eleştiriyorsunuz.

— Hayır ben hükümeti eleştirmiyorum. Ben sosyal kuruluştaki

ki eksikliği tenkid ediyorum. Demokratik bir rejim kuruyoruz. Demokratik rejim, halkı savunan, onun haklarını koruyan bir rejimdir.

— Çocuğunu yangın yerine atan kadının demokrasi ile ne ilgisi var?

— Bu olay, sosyal yapıdaki bozukluğun dışarıya bir yansımasıdır. Sosyal yapıdaki bozukluklar ele alınmadıkça, bunları önleyecek teşkilatlar (örgütler) kurulmadıkça, demokrasi kurulamaz. Ben siyasi mekanizmayı değil, içtimai (sosyal) mekanizmayı tenkid ediyorum.

Nadi Bey yerinden kalktı:

— Bu daha fena!... Bu daha fena!..

Bundan sonra, Sabiha Zekeriya, *Resimli Ay*'daki özgür masasına dönmeyi tercih etti. Zaten artık Türk basınında kendisine adanmaklı bir yer yapmıştı. Masasının üstü, her gün tomar tomar mektupla doluyordu. Ne var ki, *Resimli Ay*'da çıkan yazılar, hükümeti rahatsız etmeye başlamıştı. Oysa, *Resimli Ay* bir yandan sosyal haksızlıkları ortaya koyarken, bir yandan da yapılan reformları destekliyordu. O sıralarda, hükümet bir "aile hakları" beyannamesi yayımlamıştı. Şeriat kanununda kadın haklarını sınırlayan hükümler kaldırılıyor, kadınlara bazı haklar tanınıyordu. Sabiha Zekeriya yazılarında bu reformları övüyordu.

Buna bakmayarak, gerçek demokrasi isteyen bazı yazılar; reformları gerçekleştirmek için, tek parti yönetimine ihtiyaç gören idareci çevreleri rahatsız ediyordu. Örneğin, Sabiha Zekeriya'nın, "Hüseyin Ağa'nın Demokrasisi" başlıklı yazısını Ankara beğenmemişti. Hüseyin Ağa bir köylüdür. Milli Kurtuluş Savaşı'nın son günlerinde, Mustafa Kemal ile görüşmek istiyor, kabul ediliyor. Hüseyin Ağa, yollardaki bataklıklardan, köylünün sefaletinden şikâyet ediyor. 1925 yılında, Mustafa Kemal Konya'ya gidince, Hüseyin Ağa'yı evinde ziyaret eder. Hüseyin Ağa'ya yollarda bataklık görmediğini söyler. Ağa cevap verir:

"— Paşam, kış olsun da bir gör. Belediye yaptırdı ama bitiremedi. Bütün paraları Ankara'ya çekme, oğlum, biraz da burda bırak. Belediye şunları yapsın: Belediye bizim evin yanında bir mektep yapmaya karar verdi. Bohçaya (bütçeye) 300 lira koymuşlar, yetmemiş. Sen de bir himmet et de şu mektebimiz yapılsın. Ziraat Bankası'ndan köylüye, birbirine kefil olmakla para veriyorlar. Konya'da tüccardan kefil istiyorlar. Herkes tüccardan kefil bulamaz. Bana kalırsa, sandık azalarını çiftçiden yap, Paşam."

Sabiha Zekeriya bu konuyu şöyle işlemişti:

"Hüseyin Ağa, üç dört cümle ile Anadolu'nun belkemiği olan köylünün dileğini dile getiriyor. Tepedeki idare ile halkın birbirine karıştığı bu devirde, verdiği paranın nereye harcandığını bilmek istiyor. Bu onun hakkıdır. Devletin her işinde onun da oyu, ilgisi, şikâyeti vardır. Hüseyin Ağa, bu sözlerle, devrimin ona çok şeyler getirmediğini söylüyor. Sokaklarda bataklıkların kurutulmasını istiyor. Köyüne mektep istiyor. Köylü bankadan faydalanamıyor. Niçin? Hüseyin Ağa, köyünü kalkındıracak demokrasiyi istiyor."

Bu yazı neden, Ankara'yı kızdırmıştı? Sabiha Sertel'in anılarında anlattığına göre, "Milli Kurtuluş Savaşı'nın heyecanlı günleri geçmişti. İş başında olanların birçoğu özel çıkarlarının peşine düşmüştü. Bu tenkitler, hiç şüphesiz, çıkarlarına aykırıydı."

Ankara'yı en çok kızdıran yazı ise, M. Zekeriya'nın: "Meçhul Askerin Abidesi'nde" başlıklı yazısıydı. Bu yazıda "Şimdiye kadar kendini beğenmiş paşaların, padişahların, Mehmetçiğın zaferdeki hakkını elinden alıp, kendilerine mal ettikleri" belirtiliyor. Dumlupınar zaferinin Mehmetçiğe ait olduğu ileri sürülüyordu. Bu sözler doğrudan doğruya Mustafa Kemal'e dokunmuştu. Atatürk'ün silah arkadaşlarından Kel Ali, Akşam gazetesinde, bu görüşe çatmış, bu zaferin Mustafa Kemal'in zaferi olduğunu, Mehmetçiğın bir emir kulu olduğunu ileri sürmüştü.

Böylece *Resimli Ay* doğrudan doğruya Mustafa Kemal ile çelişkiye girmiş oluyordu. Yeni düzenin demokratik olması, halkın malı olması, halka dayanması için sarf ettikleri gayretler, yanlış anlaşılıyordu. Sabiha-Zekeriya çifti buna aldırmadan, parlak günlerini yaşamaktaydılar. *Resimli Ay* ile aynı zamanda çıkardıkları, *Resimli Perşembe* dergisi, *Çocuk Ansiklopedisi* ve çocuk kitapları yüksek satış yapıyor; bunların gerektirdiğı yoğun çalışma onları yormuyordu.

Anne!.. Anne! Kapıda iki polis var

Sabiha Hanım, masasının başında, o haftaki *Resimli Perşembe*'de çıkacak yazısını yazmaktaydı. Bir taraftan sigarasını tütürüyor, bir taraftan da harıl harıl yazıyordu. Yazdığı sayfalar önüne yayılmıştı. Masası hep böyle dağınık olur, bir kez yazıya daldı mı, hiçbir şey görmez, hiçbir şey duymaz olurdu. Belki de hünelerinden biri de, bu korkunç konsantrasyon yeteneğıydi. Küçük Sevim, annesi-

nin yazı yazarken ne kadar dalgın olduğunu bilir, bir izin koparmak istediğinde, onun yazı yazdığı anları seçerdi. Bu nedenle de, yasaklanmış olduğu halde, aşağı kata inip gizlice annesinin yazı odasına girmeyi adet edinmişti.

Sabiha Hanım, bu sefer de dalmış olduğu yazıdan kızının sesiyle uyandı:

— Anne!.. Anne! Kapıda iki polis var. Ayşe Abla seni istiyor.

Sabiha Hanım, heyecanla merdivenlerden indi, avluda gerçekten de iki polis ve bir süngülü nefer duruyordu. Sordu:

— Ne istiyorsunuz?

— Zekeriya Bey'i istiyoruz. Emir aldık, karakola götüreceğiz.

Polisler, Zekeriya Bey'e, çamaşırlarını, şahsi eşyalarını almasını söylediler. O sıralarda Ankara'da kurulmuş olan İstiklal Mahkemesi'ne gönderileceği seziliyordu. 1925'te "Şeyh Sait İsyanı" olarak adlandırılan, Kürt ayaklanmasından sonra, "Takrir-i Sükûn" kanunu çıkarılmış, İstiklal Mahkemeleri kurulmuştu. Bu mahkemelere, isyanı çıkaranların yanında bazı gazeteciler de gönderiliyordu. İşte, M. Zekeriya ve *Resimli Ay* yazarlarından, Cevat Şakir de bunlar arasındaydılar. Hemen tevkif edildikleri gece Ankara'ya götürüldüler.

Sabiha Hanım, kendi kendine soruyordu: "Ama niçin?" Bazı yazıların Ankara'yı kızdırmış olduğunu biliyordu." Ama Zikri, hangi suçla mahkemeye verilecekti?" Ertesi sabah gazetelerde, Cevat Şakir'in *Resimli Perşembe*'de yazdığı bir yazı yüzünden, Zekeriya'nın da, derginin imtiyaz sahibi olması dolayısıyla götürüldüklerini öğrenecekti. Cevat Şakir, sözkonusu yazısında, İttihatçılar döneminde, asker kaçaklarının muhakeme edilmeden asıldıklarını anlatmıştı. Bu yüzden mi, İstiklâl Mahkemesi'ne çıkacaklardı? Ya *Resimli Ay*? *Resimli Perşembe*? Çocuk dergileri? *Çocuk Ansiklopedisi*? Zikri'siz, Cevat'sız nasıl çıkacaktı? Tam bir kâbus içine giriyordu ki, kendisini toparladı: "Paniğin sırası değil, ben çıkaracağım!"

Tevkifler devam ediyor. Hüseyin Cahit, Atâ Çelebi gibi birçok gazeteci İstiklâl Mahkemesi'ne gönderiliyor. İdamlar! İdamlar! Zekeriya'dan hiçbir haber yok. Sabiha Hanım, Ankara'daki tanıdıklarına telefon ediyor. Aldığı cevap, şu:

— Zekeriya'yı görmek mümkün değil. Hatta hapishanenin yanına yaklaşmak bile yasak.

Yüreği burkuluyor, fakat işe koyulmak gerek. Müretteplerden puntoları, sayfa bağlamasını öğreniyor. Hayri Bey, mürettip yar-

dım ediyorlar. Recep, uzun boylu, iri yarı bir işçi, bir taraftan sayfaları bağlıyor, bir taraftan konuşuyor:

— Zekeriya Bey'i, *Resimli Perşembe*'deki yazıdan değil, *Resimli Ay*'da sizin ve onun yazılarınız yüzünden götürdüler.

— Ben de biliyorum, ama bilmemiz hiçbir şeyi değiştirmez.

İstanbul'da hava kurşun gibi ağır. Gazeteler, Diyarbakır, Ankara İstiklal Mahkemesi hakkında haberler yayımlıyorlar. Çeşit çeşit rivayetler dolaşıyor: Mahkûmlara kuyudan su çektiriyorlar, gazetecilere tahta yıkatıyorlar....

Zekeriya Bey Sinop'ta kalebentliğe mahkûm

Zikri'den haber yok! Uykusuz geceler birbirini kovalıyor. Ya dergiler ne olacak? Sabiha Hanım, kendinde hepsini birden çıkaracak gücü bulamıyor. Zaten yazarlar da ürküp kaçmışlar. Bir tek Hakkı Süha yazıyor. *Çocuk Ansiklopedisi* ile çocuk dergisini, Zekeriya'nın döneceği güne erteliyor. *Resimli Ay* ile *Resimli Perşembe*'yi, değişik imzalarla, adeta tek başına çıkarmaya koyuluyor. Zekeriya'dan gene haber yok!... Bir gün, gene yazılarına gömüldüğü sırada, çalışma odasının kapısı açılıyor. Küçük Sevim, arkasından Ayşe Abla giriyorlar:

— Anne, anne telgraf var!... Babamdan mı? Babam nerede, neden hiç eve gelmiyor?

— Gelecek!

Telgrafi küçük kızın elinden çekip okuyor:

"Müjde!... Üç sene Sinop'ta kalebentliğe mahkûm oldum. Trenle geliyorum, beni Haydarpaşa'da filan saatte karşıla. Oradan Sinop'a gideceğim."

Sabiha Hanım dalgın, şaşkın düşünüyor, Sinop'ta 3 yıl kalebentlik, müjde!.. Kucağında küçük kızı Yıldız'la, ayakta bekleyen Ayşe Hanım'ı görmüyor bile. Ayşe Hanım soruyor:

— Ağabeyimden bir haber mi var?

— Evet, iyiymiş, onu Sinop'a gönderiyorlar.

O sırada içeriye, görümcesi Zehra Hanım'ın eşi Salih Bey giriyor. *Resimli Perşembe*'ye ortak edilen Salih Bey Emniyet Müdürlüğü'nde çalışıyor.

— Salih Bey, kalebentlik ne demek?

— Kalede zindana atacaklar, ayaklarına zincir vuracaklar.

Sevim annesinin kucağına atılıyor:

— Anne, babama ne oldu? Onu zincire mi vuracaklar?

— Hayır kızım, babana hiçbir şey olmadı, onu zincire vurmayacaklar. Sen şimdi Ayşe Ablanla git, yemeğini ye. Gözyaşlarını kızından gizliyor.

Sevim onu uyandırıyor. Metin olması, hislerine kapılmaması gerek. Önünde büyük işler var. Dergileri çıkaracak, iki çocuğuna bakacak, kocasına para gönderecek. Zikri'yi düşünmekten de kendini alamıyor: Zindana atacak, ayaklarına zincir vuracaklarmış. Ne suç işlemiş?

Sabiha kalkıp, aşağı kata iniyor. Celal Ağabeyi, haberi alınca koşup gelmiş. Koridorda karşılaşıyorlar.

— Ağabey, kalebent ne demek, ayaklarına zincir vuracaklarmış.

— Yok öyle şey. Sürgün cezasını kale içinde geçirecek. Mahkeme isterse, dışarda geçirmesine de karar verebilir.

Celal Derviş, kanunları iyi bilen bir avukattı. Yanıt, uzman birinden gelmişti. Sabiha biraz rahatladı. Ağabeyi sordu:

— Şimdi sen ne yapacaksın?

— Çalışmaya devam edeceğim.

— Çocuklarını al Sinop'a git. Zekeriya dönene kadar, ben sizin geçiminiz için gereken parayı veririm. O geldikten sonra ödersiniz.

Sabiha düşünüyor: Dergiler duracak. Sonra üç yıllık borç ödenecek ve de herşeye yeniden başlayarak!

— Hayır! Ben çalışacağım, dergiler çıkacak.

— Yapamazsın, bu Bâbiali'deki kurtlar seni yerler.

— Kurtlara av olmamaya çalışacağım.

Celal Derviş'in ısrarları fayda etmiyor. Sabiha Zekeriya kararlıdır. Dergiler çıkacak. Ailenin geçimi buradan sağlanacak. İki yaşındaki Yıldız hiçbir şeyin farkında değildir. Ancak Sevim soruyor:

— Anne babam nerede? Anne babama ne oldu?

— Bir şey olmadı, baban uzun bir seyahate çıktı, gelecek.

Sabiha Hanım, Haydarpaşa garında kocasını bekliyor. Sabırsızcasına, peronda beş aşağı, beş yukarı dolaşıyor. Nihayet, tren geldi. İşte, Zikri trenden iniyor. İki tarafında iki süngülü jandarma. Adeta ihtiyarlamış... Bu kısa süre içerisinde ne oldu, neler geçirdi? Birbirlerine sarılıp, ağlaşıyorlar. On dakika konuşmalarına müsade var:

— Merak etme ben dergileri çıkaracağım!

— Bu badireyi, bu kadarla atlattığıma çok şükür. Ölümünden döndüm. Bizi az daha idama mahkûm ediyorlardı.

Sabiha Hanım, "müjde"nin anlamını şimdi kavlıyor. Zekeriya'yı, o gece polis karakoluna gönderiyorlar, ertesi gün de Sinop'a.

Bundan sonra Sabiha Zekeriya, 30 yaşında genç bir kadın, Bâbiali kurtlarıyla pençeleşmekte yalnızdır. *Resimli Ay*'ın ortağı Suudi Bey,

— Artık dergiler çıkamaz. Mahkûm bir adam dergi çıkaramaz, imtiyaz sahibi olamaz. Böyle bir durumda bayiler para göndermez, diyor.

Maksadı, bu genç ve yalnız kadını ürkütüp, kaçırmak ve işin üstüne oturmak.

Oysa Sabiha Zekeriya yılmıyor. Telif hakkını, Zekeriya'nın arkadaşı Nebizâde Hamdi üzerine alıyor. Sabiha Hanım, bayilerden bu zor durumda kendisine yardım etmelerini rica ediyor, olumlu cevaplar alıyor. Dergiler çıkmaya devam ediyor. Okuyuculardan her zamanki gibi tümen tümen mektuplar geliyor. Ne var ki, Suudi Bey,

— Dergiler satılmıyor, deyip, Sabiha Hanım'ın eline gayet az bir para veriyordu. Ancak çocukların geçimini sağlayacak kadar. Ya Zekeriya! Sürgünde nasıl geçinecek? Samsun'daki bayii Kürkçüzâde imdadına yetişiyor, "Eğer dergileri yayınlamak için paraya ihtiyacınız varsa, ben göndermeye hazırım" diye mektup yazıyor ve *Resimli Ay* ile *Resimli Perşembe*'ye ait parayı doğrudan doğruya Zekeriya Bey'e göndermeyi kabul ediyor.

Zekeriya'nın geçimi böyle sağlandı, ama yine de bazen peynir ekmek yiyor, arada bir, bir piyaz ziyafet oluyordu. Oysa dergiler satıyor. Zekeriya, "Suudi Beyin hesaplarını kontrol ettir" diye ısrar ediyor. Kütüphanede çalışan köy çocuğu Memet haber veriyor,

—Sabiha Hanım Suudi Bey sizi aldatıyor. İki hesap tutuyor.

Çare yok ağabeylerine başvurmak gerek. Önce, Mecdi Ağabey, hesapları kontrol etmek istiyor. Açık göz bir tüccar, kuş uçurmaz. Ama Suudi Bey hesapları göstermiyor. İster istemez Avukat Celal Derviş müdahale ediyor, Suudi Bey aleyhine dava açıyor. Sabiha Hanım, dava yürürken, dergileri çıkarmaya devam edebileceğini sanıyor, ama öyle olmuyor. Dava açılır açılmaz, mahkeme bir "Napier Heyeti" seçiyor. Bu heyet, matbaaya el koyuyor.

Bundan sonra olanları, Sabiha Zekeriya'nın kendisinden dinleyelim:

"Ben mürettiphanede sayfa bağılıyorum. Heyet üyeleri içeri giriyor. 'Mahkeme bitinceye kadar *Resimli Ay* ve *Resimli Perşembe*'ye ait herşeyin, mürettiphanenin, kâğıtların, hesap defterlerinin bir

odaya kapatılıp, mühürleneceğini, dergilere, istersem, başka bir yerde devam edebileceğimi,' bildiriyorlar.

"Karşıdan seyre diyorum, yangından mal kaçırır gibi evrakın, demirbaş eşyanın taşınmasını. Ne bulurlarsa götürüyorlar... Kapının üstüne bir kilit, kilidin üstüne bir mühür basılıyor. Ağabeyim orada, ben çocukları ölmüş bir ana gibi üzgünüm.. Ağabeyim,

— Ne üzülüyorsun? diyor. Bu pis adamlardan kurtulman lâzım.

— Üzülüyorum, çünkü bu şartlar altında, dergiler artık çıkmaz.

— Üzülme ben sana gereken sermayeyi vereceğim. Sen git kendine bir oda bir de matbaa bul."

Naipler heyeti yalnız gelecek nüshanın yazılarını bırakıp, gidiyor. Celal Derviş fırsatı kaçırmıyor,

— Ben sana demedim mi, bu kurtlar seni yerler. Sen onlarla baş edemezsin diye.

— Evet, demiştin fakat ben başladığım işe devam etmeliyim.

Gerçekten de küçük kahraman kadın, başladığı işe devam ediyor, ancak, bu sefer, *Resimli Ay*, *Sevimli Ay* adı altında çıkmaya başlıyor.

Perili Köşk'ün sonu ve Sabiha Ana'nın cinneti

Bu koşullarda, Koca Bıçağın Evi diye adlandırdıkları o büyük köşkte oturmak, imkânsız ve anlamsızdı. Küçük Sevim'in perili köşkünü bırakıp, Nişantaşı'nda küçük bir apartman katına taşınıyorlar. Bereket versin, göç işi ile uğraşacak Ayşe Hanım var. Nişantaşı'nda, Feridiye Apartmanı, Atiye Hanıma ve Fatma Ablaya yakın. Böylece, aile yardımları artıyor. Neşet Ağabey, karısından yeni ayrılmış, bekâr, her akşam uğruyor. Sabiha hiçbir zaman evde olmuyor. O sabahın sekizinden, akşamın 8'ine kadar işindedir.

Akşam vakti kapı çalındığı vakit, çocuklar kapıya koşuyorlar, Yıldız 3, Sevim 8 yaşında,

— Neşet Dayı!..

Neşet Dayının elinde muhakkak bir çikolata vardır. O şimdi, baba rolünde çok da seviliyor. Ne var ki, Sevim dertlidir ve bir gün derdini, dayısına açıyor,

— Dayı, Ayşe Ablam çikolataları hep Yıldız'a yediriyor, bana az veriyor. Ona birşey söyleyin.

Neşet Derviş, Sevim'i karşısına alıyor:

— Bak, evladım, şu sırada annen çok zor durumda. Yalnız başına iki dergi çıkartıyor. Babana yardım ediyor. Şimdi böyle küçük şeyler için mesele çıkarmanın sırası değil, anneni düşün anlayışlı ol.

Sevim, yaşının küçüklüğüne rağmen, ondan sonra, çikolata konusunda hiçbir şey söylemiyor. Neşet Dayı da onun hakkının yenilmesini önlemeye çalışıyor.

Bu sıralarda bir gün, Yıldız hastalandı, çok yüksek ateşle yatıyor. Doktor, difteriye tutulduğunu söylemiş, "Sabaha çıkmaması tehlikesi var" demişti. Anne Sabiha vicdan azabından kıvranıyor. Doktor çağırmakta, tedbir almakta gecikilmiş. Annesi, Atiye Hanım da yardıma gelmişti, çocuğun başından ayrılmıyorlar. Bir ara Atiye Hanım dışarı çıkmış dönüşünde,

— Sabiha, demişti, gümüş kaşıkları saydım, bunlar eksik.

— Anne, benim şimdi gümüş kaşıkları düşünecek halim yok. Yıldız tehlikede.

Atiye Hanım artık çok yaşlanmıştı. Hırsızlık konusunda çok titizdi. Dayanamayıp, hizmetçiye giderek kaşıkların hesabını soruyor.

Sabiha, çocuğunun başına buz koyduğu sırada, kapı açılıyor, hizmetçi:

— Hanım, eğer kaşıkları sen benden biliyorsan, dilerim bu çocuk sabaha çıkmasın!

Sabiha Hanım hayatında ilk defa cinnet geçiriyordu. Kadını yakaladığı gibi, sokak kapısından dışarı attı, beline bir tekme vurduğu gibi, beş kat mermer merdivenden aşağı itti. Ama sonra kadının, dördüncü katın merdivenlerinde sapasağlam oturduğunu görünce, rahat bir nefes aldı. Bu bir mucizeydi. Yoksa, katil olmuş olacaktı.

Sabiha Zekeriya'nın "Sevimli Ay"daki yazıları:

Bâbüali kazan Mehmet kepçe... Harıl harıl oda arıyor. Sabiha Hanıma bir oda... "Son Telgraf" gazetesinin çıktığı binada bir oda buluyor. Dergi "Tevhid-i Efkâr" matbaasında basılacak. Sabiha Zekeriya, kendisini kocaman, fakat tamtakır bir odanın içersinde buluyor. Celal Derviş bir yazı masası gönderiyor. Ancak, iskemle yok, yazılar ayakta yazılıyor. *Resimli Ay* dergisinin yazılarını 15 gün içinde yetiştirmek gerekiyor. *Resimli Perşembe*'nin yazıları ise 3 gün

önce verilecek. Nihayet, yandaki odadan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu bir iskemle gönderiyor. Dergileri koyacak ne bir dolap, ne bir masa var.

Suudi Bey haber gönderiyor, "Mahkeme bitene kadar, dergi *Resimli Ay* adı altında çıkmaz. Nebizade Hamdi Bey, *Resimli Ay* yerine, *Sevimli Ay* imtiyazını üzerine almayı kabul ediyor. Celal Derviş, eşya alınması için para veriyor. Bazı zorluklarla, bayilerin adresleri bulunuyor ve nihayet, *Resimli Ay*, *Sevimli Ay* adı altında çıkıyor. Sabiha Hanım bir zafer kazanmıştır. Ancak şimdi kolları sıvamak, dergiye yazı yetiştirmek gerekmektedir. Savcılık peşini bırakmıyor, doğum kontrolü ile ilgili bir yazısından ötürü gene savcılığa çağırılıyor. Yazı hükümetin siyasetine aykırıdır. Bereket versin, kendi imzası ile çıkmamış. Bir erkeğin suçu üzerine alması gerekiyor, zira o zamanın düşünüş tarzına göre, bir kadının böyle bir konuyu ele alması ayıp. Tüccar bir kuzen, yazının sorumluluğunu üzerine alıyor ve az bir cezayla kurtuluyor.

Sabiha Zekeriya, *Sevimli Ay*'da neler yazıyordu? Şimdi durum *Resimli Ay*'dakinden farklıydı. Zekeriya, Sinop'ta sürgündeydi. Diğer yazarların bir çoğu çekilmişlerdi. Oysa, memleket bir reform hamlesi içindeydi. Yeni bir düzen kuruluyordu. Derginin sosyal konularla yetinmesi mümkün değildi. Bundan sonra, Zekeriya ve diğer yazarlar tarafından işlenen, siyasi, felsefi, kültürel konulara da el atması gerekiyordu Sabiha Hanım'ın. Bunu da başarıyla yaptığını görüyoruz. Burada, Selanik'te edindiği edebiyat ve felsefe bilgisinin imdadına yetiştiği ve sürekli okuduğu görülüyor. *Sevimli Ay*'da dikkati çeken bir iki yazısını ele alalım.

Bunlardan bir tanesi, Batı ve Doğu uygarlığı üzerinedir. Cumhuriyet Türkiyesi hızla bir batılaşma sürecine girdiği için, konu günceldir.

"Garp Medeniyeti Şark Medeniyetini Niçin Yendi?"

Sevimli Ay, Şubat 1926, No: 12, Cilt: 3

"Asırlardan beri Şark medeniyetleriyle Garp medeniyetleri arasında cereyan eden mücadele, nihayet Garp medeniyetinin kahir galebesiyle neticelenmiştir. Şark medeniyetine sarılıp kalan Asya milletleri birer birer Garp medeniyetinin esiri olmaya mahkûm olmuşlardır. Mısırlılar, Hintliler, Çinliler, hülâsâ bütün Asya, hatta Afrika'dan yaşayan Şark medeniyetleri Garp medeniyetinin müt-

hiş seli içinde boğulup kalmışlar, yahut Garp medeniyetini aynen kabule mecbur olmuşlardır. Yalnız Japonlar bu sonuncu şıkkı tercih ederek kurtulmuşlardır. Fakat Şark medeniyetine bağlı kalmakta ısrar eden diğer Asya milletleri tedricen ve zaman zaman garp medeniyetinin hücumlarına mukavemet edemeyip onun esareti altına girmekten kendilerini kurtaramamışlardır.

Nihayet Türk milleti de, Japonlar gibi, Garp medeniyetinin savleti karşısında, onu aynen kabulden başka çare bulamadı. Garp medeniyetini kabul etmemek, diğer Asya milletlerinin uğradığı feci akıbete uğramayı kabul etmek demektir. Zamanın bu müthiş hükmünden kurtulmak için Garp medeniyetini kabul mecburiyeti vardı. Şimdi yapmakta olduğumuz inkılap Şark medeniyeti zümresinden çıkıp Garp medeniyeti zümresine dahil olmaktan ibarettir. Asırlarca merbut olduğumuz bir medeniyet zümresinden ayrılmak ve büsbütün yeni bir medeniyet kabul etmek kolay bir şey değildir. Fakat hayat bize bu mecburiyeti tahmil etmiştir. Tevhit edebileceği bütün sarsıntılara rağmen yeni medeniyeti kabulde ıztırap vardır."

Bu yazısında Sabiha Zekeriya şu tezi savunuyor:

Şark (Doğu) medeniyeti, 'manevî' medeniyet addedilebilir. Çin, Hint, Arap ve İran medeniyetlerinde sanat, ahlak ve felsefenin yükseldiği görülür. Doğu medeniyetinin manevî niteliği Gandi'de görülür. Gandi, Batı medeniyetine, 'kemal felsefesi'yle çıkmak isteyen bir adamdır. Batı Medeniyeti maddi ve mihaniki bir medeniyettir. Batı yüz yıldan beri teknikte ilerlerken, Doğu geleneklerini korumaya çalışmış, bu da Doğu'nun Batı'nın egemenliği altına girmesi sonucunu vermiştir. Avrupa ile Amerika, dünyanın bütün servet kaynaklarına sahip olmak hırsıyla, Doğu medeniyetine mensup bütün milletleri ezip esir etmişlerdir. Bugünkü Batı medeniyetinin felsefesi, bireye azami özgürlük ve refahı sağlamaktır. İşte biz de, nihayet Batı medeniyetinin istilası önünde onu aynen kabule ve teknik medeniyet zümresine dahil olmaya mecbur olmuşuzdur.

"Fikre Hürmet Etmeyi Bilmelidir"

Sevimli Ay, Kasım 1926, No: 35-11, Cilt: 3

"Bir cemiyette terakki olabilmek için fikirlere hürmet olması lazımdır. Tazyik, tahkir ve yeni fikirler karşısında tecavüz ve taar-

ruz; fikri boğan, tefekkürü durduran amillerdir. Fikirlerde hareket olabilmek için, serbestî şarttır.

Eski kanaatleri, çürümüş akidelerin istibdadı devam ettiği ve fikirler serbestçe ifade edilemediği müddetçe fikri hayatta bir yenilik beklemek mümkün değildir. Terakki ancak muhtelif, mütenevvi ve hatta mütezat (karşıt) fikirlerin serbestçe ifadesi, birbiriyle çarpışması sayesinde mümkündür. Fikirlerin durduğu, yeni düşüncülerin ifade imkânı bulamadığı yerlerde cemiyet statik bir halde kalır. Terakki mevzuubahs bile olamaz.

Bahusus bizim gibi istihale devrinde bulunan, terakki ve tedcüt sahasında (ilerleme ve yenilenme alanında) her gün yeni bir adım atan bir cemiyette fikirlerin serbestçe ifadesine şiddetle ihtiyaç vardır. Yaptığımız inkılaplarda muhtelif fikirler çarpışmalı, cemiyet yeni fikirlerden haberdar olmalıdır. Bu da ancak her sahadâ mütehassısların (uzmanların) fikirlerini serbestçe söylemeleri ile mümkündür."

Sabiha Zekeriya, "Biz Neye İnanınız?" başlıklı yazısında, inkılap döneminde zayıflayan dini imanın yerini, hangi inançların alacağı sorununu ele alıyor:

"Biz Neye İnanınız?"

Sevimli Ay, Kasım 1926, No: 34-10, Cilt: 3

"Geçende maarif erkânından biri ile konuşurken söz gençliğe verilecek iman bahsine intikal etti. Bu zat muhtelif mekteplerdeki talebe arasında yaptığı tecrübelerin verdiği neticeden memnun görünmüyor, "gençliğe bir iman vermek lâzım" diyordu. Gençlik biraz havaî, sathî yetişiyor. Onları vicdanlarından kavrayan kuvvetli bir imana ihtiyaç var.

Şüphe yok. İman bir cemiyetteki fertler arasında tesanüt ve hissi iştirak (duygusal katılım) vücuda getiren en kuvvetli amildir. Müşterek iman müşterek heyecan ve müşterek duygu tevlit eder. Halbuki bugün gençlik daha ziyade dans ve eğlence peşinde havai bir hayat yaşamaktır. Bugünkü gençliğin imanı nedir? Mefkûresi (ideali) nedir? Neye inanıyor? Bilmiyoruz.

(...)

Mekteplerimizde okutulan kitaplar, gençliğe dini imanın yerini tutacak yeni bir iman telkin etmiyor. Filvaki iman telkin ile ol-

maz. Fakat gençlik inanacak bir şeyi, muhitinden, okuduğu kitaplardan, cemiyetten aldığı telkinlerle öğrenir. Biz bugün gençliğe mukaddes olarak hangi telkinleri veriyoruz? Gençliğin nazarında mukaddes olan nedir? Hülasa biz neye inanırız?

Medeni cemiyetlerde gençliğe telkin edilen iki yeni iman vardır: Milliyetperverlik, demokrasi. Din, milletlere heyecan ve vecd vermekten aciz kalınca yerini milli imana terk etmiştir. Bugün medeni cemiyetlerde fertleri birbirine bağlayan, hepsini aynı gaye etrafında birleştiren ve icabında onları ölüme ve fedakârlığa sevk eden milli imandır.

Türkiye milliyet devrine yeni girmiştir. Yeni devrin yeni heyecan menbaı milliyettir. Türk gençliğine telkin edilecek en kuvvetli iman milli imandır. Bugün milli iman, asırlarca evvel dini imanın tevlit ettiği kuvvetli ve kadir heyecanı tevlit edebilecek yegâne kuvvettir. Zaten bugünkü Türkiye'nin Avrupa'yı hayretlere düşüren kudreti hepimizin damarlarındaki kanı aynı şiddetle kaynayan milli heyecandan doğmuştur. Yalnız bu heyecanı gençlere nakletmesini ihmal en büyük kusurumuzdur.

Milli imanı neşir ve telkin edecek iki müessesemiz vardır: Mektepler ve Türk Ocakları... Türk Ocakları bu vazifeyi senelerden beri muvaffakiyetiyle ifa etmekte kusur etmemiştir. Türk Ocaklarından çıkan kuvvetli milli heyecan bütün gençleri sarmış ve milli istiklalimizi kazanmakta mühim bir âmil olmuştur. (...)

Gençliğe milliyet ile birlikte demokrasi mefkûresini de telkin etmeyi ihmal etmemek lazımdır. Bizler, istibdat terbiyesi almış insanlar olduğumuz için, demokrasinin ifade ettiği mânayı anlasak bile tatbikinde müşkülât çekeriz. Fakat yeni nesli yeni telakkilerle mücehhez bir vaziyette yetiştirmek ve Cumhuriyetin temellerini onların taleplerine (isteklerine) göre atmak en mühim vazifemizdir. Bu vazifemizi yapabilirsek, gençliği itikatsızlık buhranından kurtarabiliriz."

Sabiha Hanım, bu yazılara gömüldükçe, çocuklar evde yalnız kalıyor, adeta anasız ve babasız büyüyorlardı. Pazar günleri, onu evde bulunca, sabah yatağına geliyor, onu öpüp seviyorlardı. Kalkınca da, peşinden ayrılmıyor, nerdeyse tuvalete bile arkasından gitmek istiyorlardı. Bu duruma bir son vermek gerekiyordu. Zeke-riya'dan olumlu cevap alınca, çocukları Ayşe Hanımla beraber Si-

nop'a gönderdi. Böylece hiç değilse babalarının yanında olacak, kapalı apartmandan kurtulup, açık havada yaşayacaklardı. Bu kendisi için tam bir yalnızlıktı. Sinop'taki bütün ailenin geçimi de onun sırtındaydı, ama başka çare yoktu. Bereket versin bu durum çok uzun sürmedi. Çıkan af sayesinde Zekeriya, bir buçuk yıl sürgünde kaldıktan sonra, 1926 ortalarında geri geldi. Bu olay, her şeyi birden bire değiştirdi, hayat yeniden başladı.

"Resimli Ay"ın ikinci dönemi

Zekeriya döndükten sonra yapılan ilk iş *Resimli Ay* dergisinin yeniden örgütlenmesiydi. Mecdi ve Hidayet Ağabeylerin de sermaye koymasıyla, "Resimli Ay Limited Şirketi" kuruldu. *Çocuk Ansiklopedisi* yeniden yayımlanmaya başladı. Çağaloğlu'nda kiralanan yeni bir binaya geçildi. Binanın alt katındaki matbaada, yalnız "Resimli Ay Şirketi"nin değil, bütün tanınmış yazarların kitapları basılıyordu. Böylece, Sabiha-Zekeriya çifti gene günün kalburüstü aydınlarıyla biraradaydılar. Bunların başında Vâlâ Nureddin, Reşat Nuri, Peyami Safa geliyordu. Resimli Ay Şirketi bu geniş yayınlarıyla, Türk edebiyatının gelişmesine de hizmet ediyordu.

Sabiha Zekeriya'nın bu sıralarda yayımladığı en ilginç yazılardan biri de, "Ben İnsan Değil miyim?" başlıklı yazıydı. Konusu kendi başından geçen bir olaydı: Bayilerin *Resimli Ay* ve *Çocuk Ansiklopedisi* aleyhine açtıkları bir davada, şirketi kendisi temsil ediyordu. Ne var ki hâkim, onun tanıklığını kabul etmiyor.

— Kadınlar tarık olamaz, diyordu.

Sabiha Zekeriya, Kâtib-i Adil'e dönüp,

— Ama Medeni Kanun bana bu hakkı veriyor, dediyse de sözünü dinletemedi.

Bunun üzerine Sabiha Zekeriya, kalemiyle hücumla geçti:

İlk evvela, "Ben İnsan Değil miyim?" başlıklı yazısında, kadının vatandaşlık ve insanlık hakkını savundu. Kadını tanıklık hakkından yoksun eden kanunların şeriat kanunları olduğunu, Medeni Kanun'un kadına bu hakkı tanıdığını belirtti. Medeni Kanun'un henüz yürürlüğe girmediğini, hâkimlerin bu kanunu bilmediklerini veya tanımadıklarını ileri sürdü.

Bu yazı tepkiler yarattı. *Cumhuriyet* gazetesinde, Avukat Gadfranko, Medeni Kanun'un kadına bu hakkı tanıdığını belirtti. Böylece basınla adliye mekanizması arasında bir çelişki başladı. Sabiha

Hanım defalarca, savcılığa çağrıldı. Ancak, ürkütölmek şöyle dur-
sun; kendisini savunmasını biliyor, hatta saldırıya geçiyordu. Sav-
cıya verdiği yanıtta şöyle diyordu:

"Kişi, kanunun verdiği hakkı kullanmasını ve istemesini bil-
mediği zaman, o hak kâğıt üzerinde kalır. Bu yazı eski şeriat zihni-
yetinin kafalarda bıraktığı son etkileri de yıkmak için yazılmıştır.
Çeşitli itirazlara karşı, kanunun öyle olduğunda ısrar eden kâtib-i
adil, kanunu bilmiyor demektir. Kâtib-i adiller, savcılar Medeni
Kanun'u bilmezlerse, bana bu hakkın verilmesi hiçbir fayda sağla-
maz. Bir yanlışlı görmek ve göstermek, kaybolmuş bir hakkı iste-
mek, hiçbir zaman kanunlara saldırı değildir."

Sonunda savcı,

— Ben zaten dava açacak değildim, diyerek, işi kapatmak iste-
di.

İşin ilginç yanı, Sabiha Zekeriya'nın sadece savcıya karşı değil,
genel olarak Adliye'ye karşı bir dava kazanmış olmasıydı. Bu ko-
nuda basında çıkan yazılardan sonra, Adliye Bakanlığı savcıların,
kâtib-i adillerin bir tamimle dikkatini çekti! Medeni Kanun uygu-
lanmalıydı.

Bu olaydan sonra, hâlâ eski gelenekleri, şeriat mantığını de-
vam ettirmek isteyenlere karşı, Mustafa Kemal'in reformlarını des-
teklemek gerektiği açıktı. Kadın sorununu da başka bir düzeyde
ele almak gerekiyordu. Nitekim, 1928 Eylülü'nde *Resimli Ay* dergi-
sinde çıkan bir yazısında, Sabiha Zekeriya, "Mustafa Kemal'in İnkı-
lap Programı"nı alkışlıyor:

"Şark'la (Doğu ile) Olan Son Rabıtamızı da Kestik"

Resimli Ay, Eylül 1928, No: 55-7

"İstiklalimize sahip olduğumuz günden beri, birçok inkılaplar
geçiriyoruz. Yeni bir devlet kuran, bu devlete medeni tabakalar
arasında çok yüksek bir mevki hazırlayan Gazi'nin çizdiği inkılap
programı, dünya inkılaplarının en mühimlerinden biridir.

Türk tarihi siyasi zaferlerle doludur. Fakat hiçbir zafer Türk'ü
istiklaline sahip yapmamış, Türk'ü medeni zümreler arasına sok-
mamıştır. Dünya, devâsâ bir süratle (dev hızıyla) ve terakki yolun-
da koşarken, biz başımızı Şark'a çevirmiş, Şark kültüründen getir-
diğimiz Divan edebiyatı ile, insanlara aciz ve meskenet veren Şark
ahlâkı, Şark düşüncüsü, Şark tevekkülü ile dünyaya arkamızı dön-

müş, medeniyetin refah ve saadetin istiklalin ağaçtan armut düşer gibi ağzımıza düşmesini beklemiştik.

Birbirini izleyen mağlubiyetler bizim hep Şark kültürü altında milliyetimizi, lisanımızı, benliğimizi kaybetmemizin, Garp medeniyetine ve ilerlemelerine uzak kalmamızın neticeleriydi.

Beline silahını kuşanıp harbe giden hiçbir kumandan zaferinin daima muvakkat olduğu, iktisadi, ilmi, harsi (kültürel) istiklalimize sahip olmadıkça bu zaferlerin payidar olamayacağını düşünmedi.

Türk inkılabı, Türk inkılabını yaratan büyük Gazi bize siyasi inkılabımızı kazandırdıktan sonra, bunu nasıl muhafaza edeceğimizin yollarını da öğretti.

İşte, istiklalimize (bağımsızlığımıza) sahip olduğumuz günden beri geçirdiğimiz inkılaplar, bu istiklali muhafaza etmek, Türkiye'yi medeni devlet manzumelerinden biri yapmak; bu siyasi zaferi, iktisadi, içtimai zaferlerle donatmak için açılmış birer savaştır.

Şark kültürü edebiyatımıza, lisanımıza, zihniyetlerimize, aklilerimize, fikri ve içtimai hayatımıza, kıyafetimize uzun senelerden beri tesir icra etmiş bir kültürdür. Şimdi bir anane haline gelmiş, Türk'ün enerjisini uyuşturmuş olan bu kültürün tesirlerinden kurtulmak için açtığımız cidal (savaş) son bir zafer daha kazanmıştır.

Dinle siyaseti ayırdıktan, Şark'ın hukukuna istinad eden kanunları medeni kanunlarla tebdil ettikten, kıyafetlerimizi yeknesak ve bedii bir şekle ifrağ ettikten sonra bugün lisanımızda başlayan inkılap, şimdiye kadar yapılan inkılabın en mühim bir safhasıdır.

Siyasi zaferle nasıl bir devir kapatmış, yeni bir devir açmış ve yeni bir devlet kurmuşsak, Latin harflerinin kabulü ile yine bir devir kapamış, eski bir kültürden medeni bir kültüre geçmiş oluyoruz. Ve işte Şark'la olan son rabıtamız da burada nihayet buluyor.

Şarkın kısır, manasız, fikirden tamamen âri divan, mahdut, (sınırlı) saki edebiyatına veda ediyoruz. Bugüne kadar, edebiyatımıza, musikimize tesir eden bu kültür, bugün artık Türk'ün ruhundaki bedii zevki tatmin edemez. Artık ilham ararken gözlerimizi Garp edebiyatına çevirecek, oradan ilham ve metod alacağız.

Artık Türk hurufatını öğrenmek, Türk kıraatini sökmek için seneler sarf eden, bu güç ve mürekkep lisanı öğrenmek için dimaği melekelerini lüzumsuz yere yoran çocuklarımız, lisanlarını konuştukları gibi suhuletle (kolaylıkla) okumak fırsatlarını bulacaklardır.

Lisanın güçlüğü yüzünden okuyamayan, yüzde sekseni cahil

kalan halk bu harfleri daha az bir zamanda okumak ve öğrenmek fırsatlarına sahip olacaktır.

Yeni harfler, ecnebilerin lisanımızı daha kolaylıkla öğrenmelerine, inkılabımızı, harsımızı daha kolaylıkla tetkik etmelerine ve bizi daha yakından tanımalarına yardım edecektir.

Memleket dahilindeki ekalliyet zümrelerinin lisanımızı okumalarına ve daha süratle temessüllerine hizmet edecek, memleketteki okuyucu zümresini çoğaltacaktır.

Bütün dünyanın sınai, iktisadi, siyasi her dairesinde işleri kolaylaştırmak için kullanılan daktilo makineleri bizde de işe azami sürat verecek, masa başlarında sabahtan akşama kadar iki üç layihayı tebyiz (temize çekmek) ile uğraşan memurların sarf ettiği zamanı tasarruf edecektir. Her sahada tasarruf edeceğimiz bu zamanın iktisadi ve içtimai kıymeti terakki merhalesinde bize çok şeyler kazandıracaktır.

İlim için kaynak ararken artık Ali Emir Efendi Kütüphanesi'ndeki Şark eserlerine değil, Garb'ın ilim me hazlarına müracaat edeceğiz. Yeni harfler bu lisanın daha kolaylıkla lisanımıza nakline hizmet edecek, her muallim talebesine me haz olarak yalnız kendi irfanını değil, Garb'ın ilim ve fikir dünyasındaki ışıkları da gösterebilecektir.

Garp medeniyetini, Garp irfanını daha yakından takip edeceğiz. Fennin yeni icatları, Garp medeniyetinin her gün attığı yeni ve süratli adımlar, bizim de her merhalesinde takip edeceğimiz adımlar olacak. Hülasa, bu defa da Şark'a arkamızı dönüp, yüzümüzü dünyaya, fennin harikalar yarattığı Garp dünyasına çevireceğiz.

Gazi siyasi zaferden sonra bu zaferi kazanmak için, içtimai bir inkılap yapmak, Şark kültüründen kalmış, müstehase (fossil) olmuş ne kadar anane varsa birer birer ayıklayıp, yeni ve zinde bir Türkiye meydana çıkarmak için yeni bir harp açmıştı. Bugün o harpten de en büyük zaferi kazanmış bir kumandan gibi dönüyor."

Gene *Resimli Ay*'da 1928 Ekim'inde çıkan bir yazısında da, Sabiha Zekeriya feminizmi bir ilim olarak ele alma sorununu ortaya atıyor, Türk kadınının günlük ihtiyaçlarıyla ilgilenmek gerektiğini, değişen toplumda, kadının yerinin de değişeceğini ileri sürüyor.

"Türk kadını hayata girince bizde de feminizm münakaşaları başladı. Fakat maatteessüf bu münakaşalar hep nazari olmaktan, daha doğrusu, indî mütalaalardan uzağa geçmedi. Bir memlekette fikir hayatında münakaşaların çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Hatta feminizmin ameli bir ilim olarak teessüsüne şüphesiz bu münakaşalar bir mebd (başlangıç) olacaktır.

Bu itibarla memleketin fikir hayatını temsil eden Hayat mecmuasının 92. numarasını kadınlara hasr etmesini böyle mesut bir neticenin mukademesi olarak kabul edebiliriz.

Yalnız, baştan başa kadınla dolu olan nüshadan çıkardığımız netice, feminizmin fikir adamlarımız arasında dahi daha henüz nazari bir münakaşa mevzuu olmaktan uzağa geçmediğini gösterir.

Feminizme ait umumi ve fikri mütalaalar, felsefeler, fikirler mevzuu bahistir. Fakat bu nüshada Türk kadının kendisi ve ihtiyaçları yoktur. Hayata giren Türk kadınının, münakaşalara mevzu olacak birçok içtimai ihtiyaçları, meseleleri vardır. Dul kadınlar, amele (işçi) kadınlar ve kızlar, hayata giren kadının sokaklara terk ettiği çocuklar, izdivaçların azalan veya çoğalan miktarı. Bir fikir mecmuasının bütün bu sorunları bize ilmi bir usul ile tetkik edip vaziyetlerini ve neticelerini bildireceği ve sebeplerini münakaşa edeceği umulurdu. Feminizmin fikir mecmularımızda ve fikir adamlarımız arasında dahi henüz nazari münakaşa sahasında olması bizde feminizmin henüz içtimaiyatın tetkik ettiği bir ilim şubesi olmadığını gösteriyor.

Kadın hayata girmeli mi, girmemeli mi? Bu سوالin cevabını alimler değil, doğrudan doğruya hayat verir. Kadının hayata girmesi doğru mu, değil mi? Bunun artık münakaşa devri geçmiştir. Kadın hayata kendi ihtiyariyle girmiyor ki, bu bir münakaşa mevzuu olabilsin. Asri (modern) ve medeni hayatın ihtiyaçları ve icapları var. Bu ihtiyaçlar ve icaplar kadını nereye sürüklerse oraya gidecektir.

Müsbet bir ilmin vazifesi yalnız münakaşa değil, içtimai vakıaları tetkik ve tesbittir. Türk feminizminin de vazifesi bugünkü kadını tetkik ve ihtiyaçlarını tesbittir. Henüz daha bu ihtiyaçların tesbit edilmemesi, kadın meselesinin hâlâ nazari bir münakaşa mevzuu olması, bizde feminizmin bir ilim olarak teessüs etmediğini gösteriyor.

Türk feminizminin fikir adamlarından beklediği, adını kitap

ve nazariyelerde münakaşa değil, hayatta tetkiktir. Ancak bu tetkikler Türk feminizmine ilmi bir cereyan verecektir."

*Sabiha Zekeriya elinden kalemi atmış,
Nazım Hikmet'i dinliyordu*

Yıl 1928, *Resimli Ay* matbaasındayız. Sabiha Hanım, Zekeriya Bey masalarının başında oturuyorlar. Ayakta, uzun boylu, sarışın kıvrık saçlı, genç bir adam şiir okuyor:

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgârların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş "çort vazmi"!

Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başıboş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazerde dost gezer, e...y!...
düşman gezer!
Dalga bir dağdır,
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova
Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen bir atın sırtından inip,
şahlanan bir ata biniyor kayık!

Sabiha Zekeriya elinden kalemini atmış, yazmakta olduğu yazıyı bırakmış, kendini okunan şiirin müziğine kaptırmıştır.

İniyor kayık,
çıkıyor kayık
İn
çık
in!...

Müzikle şiirin birleştiği yer işte buradaydı. Genç şairin ağzın-

dan dökülen bu mısralar, yeni bir şiir tarzının, yeni bir edebiyatın müjdecisiydi. Heyecanlanmamak mümkün değildi. Nazım'ın gürleyen sesini duyan diğer yazarlar da odaya dolmuştu. Sanki Babiâli'de bir güneş doğmuştu. O günden itibaren, Nazım Hikmet adlı bu genç şair *Resimli Ay* dergisinde çalışmak üzere işe alınmıştı.

Oysa, Sabiha Hanım, bu şairden ilk bahsedildiğinde ilgilenmemişti. Zekeriya ona, "Makinalaşmak" şiirini okumuştı:

Trram trram tırrak tiki tak
Makinalaşmak istiyorum!

"Makineleşmek istiyorsa, arkasına bir motor taksın," demişti, Sabiha Zekeriya. Aruz veznine, Fikret'lere, N. Kemal'lere alışık olan kulağına çok ters gelmişti bu serbest nazım. Oysa, "Bahr-i Hazer" şiirinin müziği onu fethetmişti.

Dergide önce müsahhah olarak çalışmaya başlayan genç şair, kısa bir süre içinde bir arkadaş ve sonra da derginin fikir yaşamını etkileyen bir unsur olmuştu. Beraberinde, avanesini de getirmişti dergiye: En başta Vâlâ Nureddin, onun çocukluk arkadaşı, 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra, Anadolu'yu yürüyerek aşıp, Moskova'ya beraber gittikleri gençlik arkadaşı vardı. Zaten Nazım'ı dergiye takdim eden de oydu. Bundan başka Nizamettin Nazif, Sadri Etem, Peyami Sefa da Nazım'la beraber dergiye sunulmuşlardı. Böylece, gerek *Resimli Ay* dergisinde gerekse Sabiha-Zekeriya çiftinin özel hayatında bir canlılık, bir hareket başlamıştı. Bütün bu yazar kadrosu veya aydın grubu 25-35 yaşlarında insanlardı. Buna Nazım'ın coşkunculukları, Nizam'ın delifışekliği, Peyami'nin esrarkeşliği de katılırsa, bir cümbüş başladı demek de doğru olur. Sabiha Zekeriya bu cümbüşün içinde, Suat Derviş'in dışında tek kadındı. Zekâsı, güzelliği, ateşli yazılarıyla ister istemez dikkatleri üzerine çekiyordu.

Nazım Hikmet çekici şahsiyetiyle, kısa bir süre içinde okuyucu kitlesinin dikkatini çekti ve etrafına birtakım genç şairler topladı. *Resimli Ay* dergisinin etrafındaki aydın grubu bir kartopu gibi büyüdü. Dergide buluşmak onlara yetmiyordu. Sık sık geceleri evlerde, çoğu sefer de Zekeriya'nın evinde buluşuyorlardı. Bu toplantılara müzisyenler de katılıyor, saz çalınıyor, şiir okunuyor, tartışmalar yapılıyor.

Sabiha Zekeriya çiftinin Nişantaşı'ndaki apartmanlarında başlayan bu toplantılar, onlar Kadıköy'e göçtükten sonra, Şair Nef'i

sokağındaki evlerinde yapılmaya başladı. Sabiha Hanım lezzetli mezeler hazırlar, güzel bir içki sofrası kurardı. Rakılar biraz içildikten sonra, müzik başlar, tanburi Mesut Cemil sazını çalar, Nazım en yeni şiirlerini okur, ondan sonra tartışmalar başlardı. O sıralarda, Peyami Safa'nın "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" adlı romanı yeni çıkmıştı. Nazım ayağa kalktı, romanı övdükten sonra şöyle dedi:

"— Bütün dünya san'at aleminde dokümantarizm galebe çalmaktadır. San'at sinemadan tutunuz da şiire kadar, realitenin kompozisyonlarından vesikalar, terkipler ve besteler yapmaya doğru gitmektedir. Bu gerçeklerin mimarisi, bazen öyle müthiş bir mana alıyor ki, onların yanında entrikalı dramlar, kalbin mırıltılarını heceleyen şiirler, zavallı ve gülünç kalıyor. Realizm, fotoğraf realizmi olmamalıdır. Gerçeklerin abidesini yapan ve bunu yapmak için bir sıra tahlil ve terkiplerden oluşan bir kompozisyon husule getiren diyalektik bir realizm olmalıdır."(*)

Nazım, bu sözleriyle biraz da Sabahattin Ali'yi etkilemeye çalışıyordu. Sabahattin, Almanya'da okumuş, Türkiye'ye henüz yeni dönmüş bir gençti. *Resimli Ay* dergisine hikâyelerini getirince derhal dikkati çekmişti. Nazım onu çok beğeniyor, ancak romantizmden kurtarıp, realizme getirmeye çalışıyordu. Nihayet, Sabahattin'in, "Kuyucaklı Yusuf" adlı romanı, *Resimli Ay* matbaasından basıldığı vakti, Nazım kendini bir zafer kazanmış sayıyordu. Sabahattin Ali'yi realizme getirebilmişti.

Her zaman, evlerde toplanmakla da kalmıyor, bazen grup halinde gezintiler de yapıyorlardı. Sabiha-Zekeriya çiftinin, N. Hikmet, Vâlâ Nureddin, Sadri Etem ve diğer birçok aydının katıldığı bir Polonezköy gezintisi hiç unutulmuyordu.

İstanbul'un yaz günlerinden birinde, Paşabahçe'den yola çıkmıştı. Şarkılar söyleyerek, şiirler okuyarak tepelere tırmanıyor, ormanları geçtikte sanki bütün sıkıntıları unutuyorlardı. Elele cennete gidiyor gibi bir halleri vardı. Üç saatlik yolu, beş saatte almışlardı. Köye vardıklarında akşam olmuştu. Kiraz zamanıydı, vardıklarını evde önlerine okkalarla kiraz döktüler. Yenildi, içildi, şarkılar söylendi, şiirler okundu. Bu coşkulu gençlik günleri hiçbir zaman unutulmadı. Bu grubun içinde, ayrılıp gidenler olduğu gibi, hayat boyunca devam eden dostluklar da kuruldu. Sabiha-Zekeriya çiftiyle, Nazım Hikmet arasındaki dostluk da bunlardan biriydi.

Bu gençlik coşkusu dergide de kendisini gösteriyordu. Nazım

(*) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1968.

Hikmet, Abdülhak Hamit, Halit Ziya gibi günün büyük yazar ve ediplerine çatıyor,

— Bunların hangisi edip? Kimi tek konu olarak dış alemi, kimi içinde yaşadığı burjuva çevresinin çürük tiplerini veriyor. Bu memlekette halk yok mu, işçi, köylü yok mu? Efendiler bu konularla ilgili değillerdir. Gerçekleri görmek istemiyorlar. Bu putları kırmak lazım, bunların neresi milli? diyordu.

Sabiha Zekeriya, yazmakta olduğu yazıyı bırakıp, başını kaldırdı. Masası, Nazım'ın masasının karşısındaydı, sordu,

— Bir sanat eserinin mutlaka milli olması şart mı?

— Değil, ama bunlar milli edebiyat yaptıklarını iddia ediyorlar. Sanatçı içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini dile getirmekle, sanatını onun yararına kullanmakla görevlidir. Burjuva efendileri sadece kendi zevkleri için yazıyorlar.

Nazım, şiire getirdiği yenilikten ötürü, burjuva şairlerin hücumuna uğramıştı. Bir süre susmuş, ama sonra taarruza geçmeye karar vermişti. Ahmet Haşim, Hamdullah Suphi gibi ediplere, "Cevap No. 1, 2" gibi şiirlerinde cevap vermekle yetinmiyor, *Resimli Ay*'da bir kampanya açmak istiyordu: "Putları Kırıyoruz."

Daha çocukluğundan, Namık Kemal'e, Ziya Paşa'ya, Fikret'e bütün gönlüyle bağlanmış olan Sabiha, Türk edebiyatının bu önemli ve hatta gününe göre devrimci ediplerine saldırmaya yanaşmamıştı. Ancak Zekeriya davaya dört elle sarıldı. Dönemin, bazen de sahte olan onca şöhreti birer birer tahtından indirilmeliydi. *Resimli Ay* dergisinin Ağustos 1929 sayısında, "Putları Niçin Kırıyoruz?" başlıklı yazıyla kampanya başlatıldı. Yazıda şöyle deniyordu:

"Her cemiyetin yaşadığı devre mahsus bir takım mefkûreleri (idealleri) vardır. Bu idealleri insanlar somut bir şekilde kavrayamadıkları için bazı fertlerde temessil etmiş (temsil edilmiş) görmek isterler. Bu mefkûreleri en iyi hazmeden, onu her manasile kendisinde aksettiren kimseler o mefkûrenin mümessili (temsilcisi) olarak görülür. Biz o ferde baktığımız zaman, onda kendi mefkûrelerimizi, kendi hülyalarımızı, kendi rüyalarımızı görürüz. İşte bunlar cemiyetin o günkü mefkûrelerinin mümessilleridirler. Böyle olduğu için de az çok mukaddes (kutsal) bir mahiyete (niteliğe) haizdirler.

"Bu fertlerin birer put olabilmeleri için, cemiyetin o günkü mefkûrelerini hakikaten ve tam manasile temsil etmeleri lâzımdır.

İşte biz Put'tan bunu anlıyoruz. Yine biliyoruz ki bazı fertler (bi-reyler) hiçbir kıymet ve vasfe haiz olmadıkları halde yanlış bir telkin veya telakki neticesinde, kendilerini put gibi göstermeye çalışırlar. Bunlar da sahte putlardır.

"İşte biz bu sahte putları yıkmaya çalışıyoruz. Bizce gerek Abdülhak Hamit, gerekse Mehmet Emin Bey bizim sanat sahasındaki ideallerimizi temsil eden kimseler değildirler. Bu itibarla bunlar edebiyat ve sanat hayatımızın sahte putlarıdır (...)."

Derginin haziran 1929 sayısında, ilk "put" olarak Abdülhak Hamit ele alınmıştı. Edibin, uluslararası bir değeri olmadığı belirtildikten sonra, belirli bir dönemin ileri gelen bir yazarı olarak gösterilebileceği ancak bir dahi olmadığı ileri sürülüyordu:

"Hamit Beyefendi"yi dahi-i azam gibi göstermek çok zararlı bir iştir.

Neden?

Çünkü:

Osmanlı dilini bilmeyen bugünkü ve bilmeyecek olan yarınki kari (okur) kitlesinin kafasında, tarihe karışmış bir şahsiyeti olduğundan başka bir niteliğe sokmak ve nihayet edebiyat tarihimizi tahrif etmektir.

Çünkü, Abdülhak Hamit Beyefendi dahi-i azam değildir."

Bu hücum üzerine, Abdülhak Hamit, Nazım Hikmet'i evine davet edip, kendisine, "Siz haklısınız, biz geçmişin adamlarıyız, gelecek sizin" deyince Nazım'ın ona saygısı artmıştı: "Hamit, gerçek şair, çok kültürlü bir adam" diyordu. *Resimli Ay* dergisinin Temmuz sayısında şu satırları okuyoruz:

"No. 2 Mehmet Emin Beyefendi"

Mehmet Emin Beyin şairliği bile bir galatı rüyetken, Milli şairliği Cehlin Galat'ından başka bir şey değildir.

Bundan sonra, Hamdullah Suphi ile Yakup Kadri'ye de saldırdılar. Bu iki yazarın fotoğrafları dergide başaşağı yayımlandı. Kendilerinden, "Mini sahte putçuklar" diye bahsedildi. Kampanyanın sonunda, üniversite gençliğinin hücumuna uğradılar. Onları fikir münakaşasına davet ederek, kesin bir dayaktan zorla kurtuldular.

"Resimli Ay" yazarları Basın Balosu'nda

Zekeriya, masasının üzerine yığılmış zarfları açıyordu, içlerinde bir davetiye bulunca, arkadaşlarına haber verdi:

— Matbuat (Basın) Balosu'na davetliyiz. Nazım atıldı,

— Ben hayatımda hiç baloya gitmedim, çok isterdim, gitmek. Sabiha sordu,

— Smokinin var mı?

Nazım, kel başa şimşir tarak dercesine baktı,

— Ne gezer, dedi.

— Öyleyse, gidemezsin.

Zekeriya atıldı.

— Bir çaresini buluruz. Baloyu örgütleyen Hakkı Tarık benim dostumdur, ben ondan izin alırım.

Bunun üzerine hepsi, Nazım'ı yalnız bırakmamış olmak için günlük kıyafetleriyle gitmeye karar verdiler baloya. O gece, içlerinde tek giyinen Sabiha idi, zaten grupta tek kadın oydu. Kısa, açık yakalı ipekli elbisesinin içinde güzel mi güzeldi. Ne var ki, grubu baloya sokmak istemiyorlardı. Zekeriya'nın daveti üzerine kapıya gelen Hakkı Tarık,

— Olmaz, rezil oluruz. Buraya kordiplomatik gelecek, bakanlar, yabancı gazeteciler gelecek. Rica ederim yapmayın, diyordu ama, *Resimli Ay*'ın yaramaz çocukları kararlıydılar. Nihayet, Zekeriya'nın ısrarı üzerine, Hakkı Tarık, bir köşede oturup, yerlerinden kıpırdamamak koşuluyla girmelerine müsaade etti. Tabii ilk işleri birkaç kadeh içmek oldu. Ondan sonra onları kim tutabilirdi ki? Nazım, ayağa kalkıp, dans pistine doğru yürüyünce, hemen dikkati çekti. Gençler etrafını sardı. Nazım'ı yakalayıp salonun ortasına götürdüler. Arkasından diğer *Resimli Ay* lıllalar da piste davet edildiler. Hepsi tanınmış insanlardı, dikkati çekmeden bir kenarda oturmaları olası değildi. Sarhoş olan Peyami Safa önüne gelen kadını kaldırıp, dans etmeye çalışıyordu.

Hakkı Tarık Bey, sinirli sinirli beş aşağı, beş yukarı dolaşıyor, "Bu belayı başıma nerden getirdin, der gibi " M. Zekeriya'ya bakıyordu.

Balodan çıktıktan sonra, Nazım kahkahayı attı,

— Burjuva balosunun içine okuduk! dedi. (*)

(*) Sabiha Zekeriya'nın Nazım Hikmet anularından, *Sertellerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıâli*, Adam Yayınları, 1993.

Nazım Hikmet'in dergiye getirdiği ikinci yenilik, "Görüyoruz, Duyuyoruz" başlıklı dizi idi. *Resimli Ay*'da hemen her yazı resimliydi. Bu dizinin sayfasını Nazım hazırlamıştı. Görüyoruz başlığının altında iki göz resmi, "Duyuyoruz" başlığının iki yanında da iki kulak resmi vardı. Bu yazıların bir çoğunu Sabiha Zekeriya yazıyordu. Başlıklara şöyle bir göz atalım:

GÖRÜYORUZ ki, *Ankara'da Bir Milyon Liraya Türk Ocağı Binası Yapılmıştır.*

DUYUYORUZ ki, *Bu Bina Ancak Bir Kaç Dejenere Münevverin Lüks İhtiyaçlarını Tatmine Yarayacaktır.*

GÖRÜYORUZ: *İçine Çöp Kaçan Gözüün Çöpünü Çıkarmayıp, Bizzat Gözü Çıkardıklarını*

DUYUYORUZ: *İkide Birde Talebelerin Mekteplerden Kovulduklarını*

GÖRÜYORUZ *Her günkü Feci Hadiselerin Dikkate Alınmadığını*

DUYUYORUZ *Çeşme Yalaklarında İnsanların Öldüğünü*

Bu bölümde ele alınan en önemli konulardan biri de, misyonerlerin hâlâ Türkiye'de, emperyalizmin maşaları olarak çalışmalarıydı. İlk başlık şöyledi:

GÖRÜYORUZ *Misyonerlerin Kimlerin Aleti Olduklarını*

DUYUYORUZ *Misyonerlerin Memleketimizde Sinsi Sinsi İlerleyen Ayak Seslerini*

Sabiha Zekeriya kampanyanın ilk yazısında soruyordu:

"Memleketimizin her tarafındaki mektepleriyle, yeni başlayan neşriyatlarıyla (yayınlarıyla) gençlerimizi zehirlemeye ve çocuklarımızın kafasına ve ruhuna hakim olmaya çalışan misyonerlerin Türkiye'de ne işleri var ?"

Bu yazılarda misyonerlerin hedeflerini şöyle sıralıyorlardı:

1. Gittikleri yerlere Hristiyanlığı da beraber götürmek.
2. Emperyalist devletlerin siyasi emel ve isteklerine rehberlik etmek .
3. Kendi memleketlerinin kültürünü yaymak.

Sabiha Zekeriya konuyu birkaç yazıda işlemişti. Bunlardan bir tanesinde, misyonerlerin yardımıyla Amerika'da okuyan bir gencin hikayesi ele alınıyor :

İzmir kolejini bitiren Fevzi Raşid'i, Amerikalılar tahsile gönderirler. İyi bir tahsil yapıp meslek sahibi olmaktan başka ambisyonu olmayan bu genç, sonunda misyonerlerin dini tesirleri altında kalır. Memlekete dönüp, basında yazı yazmaya başlayınca, yazılarında Hristiyanlığın etkileri hissedilir. Gazeteler yazılarını almaz olur ve böylece mesleğinden olur. *Resimli Ay*'ın 1929 Eylül sayısında, Sabiha Zekeriya, misyonerlerin çalışma tarzlarını şu başlıklar altında topluyor:

1. Misyonerlerin ilk oku dindir

2. Misyonerlerin ikinci oku beynelmilelciliktir. (Yani genci kendi toprağına bağlayan milliyetçiliğı çürütmeye çalışırlar)

3. Misyonerlerin üçüncü oku Amerikanize etmektir.

4. Misyonerlerin dördüncü oku insaniyet perverliktir.

(Onlara göre insanların din farklarıyla birbirlerinden ayrılma-
larından kurtulmanın, bir çaresi vardır: Hristiyan medeniyetini
dünyanın dört köşesine yaymak .)

Unutmayalım ki, imparatorluk döneminde, kapitülasyonlar-
dan da faydalanarak, misyonerler bu tip hedefler güdüyorlardı.
Cumhuriyetin ilk yıllarında, alınan bütün tedbirlere rağmen, bu tip
faaliyetlerinden henüz tamamen vazgeçmemişlerdi.

Sabiha Zekeriya, başka bir yazısında da, Hristiyanların genç-
lik örgütlerinden: (YMCA ve YWCA Genç Hristiyan Kadınlar,
Genç Hristiyan Erkekler) bütün cihanı saran emperyalizmin tek-
keleri olarak bahsediyor.

Çin üzerine yazılmış olan bir yazıda, yazar, misyonerlerin em-
peryalizme hizmetini ve halk arasında emperyalizme karşı başla-
yan uyanıklığı anlatıyor:

"Çinli tüccar çay masasından başını kaldırdı, Amerikalı'ya
baktı: 'Mr. beni kandırmak için söylediğiniz sözler iyi. Fakat insan
söz söylerken hakikati görmeli ve samimi olmalı... Siz, biz Çinlileri
insan telakki etmiyorsunuz. Hatta siz bizi insan ırklarından biri bi-
le saymazsınız. Siz, yabancı memleketlerden gelen yabancılar biz-
deki hareketin (anti-emperyalist) manasını anlamıyorsunuz. Siz bu
curcunada bile kendinize bir köprü yapacağınızı zannediyorsunuz,
biz o köprüyü de yıkacağız. Ben size bir şey söyleyeyim mi? Fırtına
henüz başlıyor."

Resimli Ay Ekim, 1929

Bu kampanyalar devam ederken, *Resimli Ay*'ın aynı sayılarında Sabiha Zekeriya sosyal sorunları işlemeye devam ediyor, sosyal

haksızlıklara karşı sert bir tavır alıyordu. Ekim 1929 tarihli dergide, "Bu Oyun Bitsin, Bu Perde İnsin Efendiler!" başlıklı yazısında, dilencilerin, köprü altlarında yatan yersiz çocukların sorununu ele alıyor: "Günler, aylar, seneler geçer medreselerden kaçan yersizler, yurtsuzlar siyasi cereyanların tufan gibi akışında, bir katre gibi erirler... Kasırgalar kopar, hilafetler istibdadlar devrilir, yıkılır. Zafer ve istiklal gelir... Demokrasi ve inkılap eski selleri götürür... Fakat selin götürmediği, hâlâ köprü üstlerinde yırtık paçavralar içinde nöbet bekleyenler, 'amca on paracak' diye bağırırlar.

"(..) Hilafet sahnesinde dini vekarınızı rencide eden, meşrutiyet komedyasında, milli heyecanınızı sarsan çocuk hâlâ sahnededir (...) Bu oyun bitsin, bu perde insin efendiler!.. ."

"Cici Anne" Sütunu

Sabiha Zekeriya'nın bu dönemde en büyük başarısı, "Cici Anne" sütunuydu. Bu sütunda ele alınan başlıca konular; aile, kadın-erkek münasebetleri ve kadının toplumdaki yeri idi. "Cici Anne" okuyucularına aşağıdaki soruyu sormuştu:

"Evlilik Hayatından Memnun Musunuz?"

Bu soru, toplumun bağrındaki derin bir yarayı deşmeye neden olmuş, Sabiha Zekeriya'nın masası yüzlerce mektupla dolmuştu. Onu çok geniş bir okuyucu kitlesiyle ilişkiye sokan bu sütun, aynı zamanda bir sosyal araştırma niteliğini almıştır. Yazarın, basın hayatındaki en büyük başarılarından biridir.

Resimli Ay dergisinin Mayıs 1929 tarihli sayısında, bir okuyucu mektubuna cevap verirken, "Dünkü ve bugünkü cemiyetin kadına ahlaki eşitliği" tanımadığını belirtiyor:

"Okuyucu diyor ki: Yarınki ömrünü ortaklaşa geçireceği bir insanın geçmiş günlerini öğrenmek isteği, kadının duygularının uyarıklığında aranacak bir hadise olsa gerek. Bunu erkeklerin hotkamlığında aramak klasik bir mütalaadır...

"Cevabım: Hayatını birleştirecek iki insanın, mazilerini (geçmişlerini) araştırmaları gayet tabiidir. Fakat her genç kız ve erkek için sevmek fizyolojik ve ruhi bir ihtiyaç iken, bunu cemiyetin vaaz ettiği adetler ve kanunlarla men etmek, nehrin akıntısına kâğıttan siper yapmak demektir.

"Cemiyet, akideleri ile tabiata karşı duramaz. Yalnız nehrin doğru akışını men ettiği için, suyun akıntısına gayri tabii bir man-

zara verir. Erkek geçmişinde aşkını yaşıyor ve toplum genç kıza erkeğin geçmişini sormak hakkını vermiyor. Erkeğin cinsi hürriyeti cemiyetçe kabul olunmuştur. Yalnız cinsi ahlâkta kadının hürriyeti inkâr edilmiştir."

Kabul etmek gerekir ki, bunlar o günün koşulları için yeni ve hatta cesur fikirlerdi.

"Cici Anne", Temmuz 1929 sayılı *Resimli Ay*'daki yazısında şöyle diyor;

"Dört seneden beri *Resimli Perşembe* ve *Resimli Ay* sütunlarında genç okuyucularla konuştum. Gençler, toplumun aşk üzerine koyduğu tazyikten, evliler, evlilik hayatından şikayet ettiler .

"Her iki taraf da, bu tazyikin (baskının) altında olduklarından, başka türlü görünmeye, gizli ve yalan nikabiyle annelerini veya zevcelerini, aldatmaya mecbur olduklarını söylediler.

"Maişet (geçim) kaygusu, geçimsizlik, çocuklar, sefalet aile hayatını her iki taraf için bir cehennem haline getirmiş.

(...)

"Aile hayatının yavaş yavaş çökmekte olduğunu sezdim...

"Ne olursa olsun, size soruyorum okuyucular:

Evlilik hayatından memnun musunuz? Ne şikayetiniz var? İsimlerinizi yine saklayabilirsiniz. İçtimai yalanlardan kendimizi kurtarmalıyız... Bana olayları yazınız, vakaların lisani, hakikati bütün çıplaklığıyla söyleyen, en doğru en samimi lisandır. Her sayıda bu cevapları yayınlıyacağız."

Resimli Ay'ın bundan sonraki sayısında, "Cici Anne", okuyucularından aldığı mektupları yayımlıyor ve şöyle diyor:

"Geçen sayımızda, okuyucularımıza aile hayatından memnun olup olmadıklarını sormuştuk. Maksadımız eski otokratik ailenin geçirmekte olduğu buhranı tespit etmekte. Şüphe yoktur ki geçirdiğimiz inkılap hayatı Türk ailesinin eskiden münferiden erkek saltanatına dayanan temelini sarstı. Fakat bu sarsıntının mahiyeti (niteliği) nedir? İşte okuyucularımızdan alarak yayınlıyacağımız cevaplar bize bu hakikati gösterecektir. Bu sayıya aldığım cevaplardan bir kısmını koyuyorum. Gelecek sayıda yayına devam edeceğiz. Okuyucularımdan bu ankete cevap göndermelerini rica ederim."

Cici Anne

Bu sütun o kadar başarılı olmuştu ki, o sıralarda okuyucularının birçoğu için annem, Sabiha Zekeriya olmaktan çıkmış, "Cici

Anne" oluvermişti. Ama acaba, "Cici Anne" kendisi aile hayatından memnun muydu? Kızı olarak ben bu soruya cevap verebilir miyim? Vermeye yetkim ve yeteneğim var mı?

Cici Anne'nin aile hayatı

Annemle babam, *Resimli Ay*'da yoğun bir faaliyet içinde oldukları o günlerde, bizim evde neler oluyordu? Acaba biz çocuklar ihmal mi ediliyorduk? Hiç de öyle değildi. Yirmili yılların sonunda Kadıköy'de Şair Nef'i sokağında, bahçe içinde güzel bir evde oturuyorduk. Evin bahçesi oldukça geniş ve zengindi. Orta yerinde bir havuz vardı. Havuzun iki tarafındaki göbeklerde çiçekler. Bahçenin iki tarafında da meyve ağaçları: Erik, kiraz, ceviz, ne isterseniz. Annem Amerika'da öğrenmiş olduğu eğitim metodlarını bize uyguluyordu. Okulda olmadığımız saatlerde, özellikle yaz tatillerinde bahçede ve hatta sokakta istediğimiz kadar oynamakta serbesttik. Mahalledeki diğer çocuklarla beraber öylesine oyuna dalıyorduk ki, annemizin yokluğunu hiç hissetmiyorduk.

Artık Ayşe Abla evlenmişti. Evde bir hizmetçi vardı, bize bakmak işi de anneanneme (Atiye Hanım) düşüyordu. O çok tatlı munis bir kadındı. Çok akıllıydı da. Benden yeni harfleri öğreniyor, gazete okumaya çalışıyordu. Annemin evde olduğu günler, (haftada en az 2-3 gün) ev işlerine ve bize ayrılmıştı. Bahçeden eve bir terastan geçerek girilirdi. Kapıdan, doğrudan doğruya, yemek ve oturma odamız olan geniş bir salona geçerdik. Burada, yemek masası ve Nazım'ın bizim ev için yaptığı kübik abajurun dışında en çok göze çarpan eşyalar, büyük geniş koltuklardı. Annem, özellikle sabahları, güzel çiçekli Japon kimonolarıyla dolaşır, ev işinden yorulunca, bu geniş koltuklardan birine oturur, sigarasını yakar ve bize yüksek sesle şiir okurdu. Bunlar, Nazım Hikmet'in şiirleriydi. "Jokond ile Siya-u", "835 Satır", "Varan Üç" o zaman yeni çıkmış kitaplardı. Bu kitapları beraber okur ve hatta ezberlerdik. Bizim edebiyat eğitimimiz böyle başladı dersem, yalan olmaz. Haftada en az bir akşam, *Resimli Ay* yazarları evimizde toplanır çeşitli tartışmalar yaparlardı: Edebiyat, sanat, felsefe, siyaset, ne isterseniz. Ben henüz 7 yaşındaydım, tartışmaları anladığım kadar anlıyordum. Ancak, yaşıma büyüdükçe bu okulun önemi arttı.

Annem, baştan aşağı sevgi dolu bir anneydi. Onun için evde olduğu günler, onun hiç peşini bırakmak istemezdik. Kadıköy pa-

zarında alışverişe ben de onunla beraber giderdim. Evde, mevsimine göre kış veya yaz için hazırlıklar yapardı. Vişne reçeli yaptığında, vişnelerin çekirdeklerini biz çıkarırdık. Yufka açar, kuruturdu, sonra yumurtayla tutulmuş bu hamurları küçük küçük keser, hep beraber farfur pilavı yapardık. Böylece annem bizi, güle eğlene ev işlerine sokuyordu. Terbiye metodu ilginçti. Ona göre çok fazla yasaklar koymak, çocuğu asi, hırçın ve inatçı yapardı. Olur olmaz her şeyi yasaklamamak, mümkün olduğu kadar az "hayır" demek gerekliydi. Yasakların nedeni çocuğa anlatılmalıydı. Çocuk neyi niçin yapması veya yapmaması gerektiğini bilmeliydi. Dayak yasaktı. Disiplin sevgiye dayanmalıydı. Annemin bu metodu çok başarılıydı. Gerçekten onu çok seviyor ve sevdiğimiz için sözünü dinliyorduk. Dayak ve kötüğe ihtiyaç kalmıyordu. Bu metod, günlerimizin çoğunu beraber geçirdiğimiz anneanneme de anlatılmıştı. O da bizi dövmezdi, çok kızdığında anneme şikâyet ederdi.

Böylece eğitimimiz, terbiyemiz annemin elindeydi. Özgürlük ve bol sevgi içinde yetişiyorduk ve de şiirler okuyarak. Annem ve babam derslerimize de yardım eder, anlamadığımız şeyleri bize anlatırlardı.

Bir akşam, bir doğa ödevi hazırlamam gerekiyordu. Anlamadığım bazı şeylerle karşılaşmıştım. Anneme sordum, o:

— Ben bu sorunu o kadar iyi bilmiyorum, bekle baban gelsin, dedi.

Sabırsızlıkla babamı bekledim. O da bir türlü gelmiyordu. Ben, — Anne, babam ne oldu, ne zaman gelecek? dedikçe annem sinirleniyordu. Ben de bir türlü ödevimi hazırlayamadığım için telaşlanıyordum.

Saat 8, 9, 10 yemek saati çoktan geldi geçti, babam yok ,

— Anne babam ne oldu, ne zaman gelecek?

— Of aman Yıldız, sus kafamı şişirme!

Nihayet gece 12'de, kapı açıldı, babam elinde kocaman bir paketle içeri girdi. Annem sordu:

— Ne oldu, neredeydin bu vakte kadar?

— Arkadaşlarla bildircin avına gittik.

Elindeki paketi masanın üstüne koydu. Bildircinleri gösterdi. Annem baktı:

— Bu bildircinlerin kanları kurumuş boyunlarında. Bunlar taze avlanmış bildircin değil, sen bunları satın almışsın, dedi.

Bundan sonra kızılca kıyamet koptu. Babam inandırmaya çalışıyordu ama nafiye.

Bunun gibi, benim bilmediğim veya bilmek istemediğim başka olaylar da olmuştur. Bunlara bakarak, Cici Anne'nin aile hayatı mutsuzdu diyebilir miyiz? Zaten böyle yargılara girmeye hakkımız yok. Öte yandan, evlilik hayatı oldukça karmaşık birşey. Cici Anne için aile hayatı, evi, çocukları, hayat ve fikir arkadaşı olan eşi ve de çok sıkı bağlarla bağlandığı *Resimli Ay* dergisi, daha da ötede *Resimli Ay* ailesi idi. Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin, Sabahattin Ali ve diğerleri. Annem bu iş arkadaşları tarafından da çok seviliyor, yüzlerle okuyucudan sevindirici mektuplar alıyordu. Eşi Zekeriya, o günün düşünüş tarzına göre çok geniş kafalı, çok liberal bir adamdı. Gerek meslek, gerekse özel hayatında tam bir özgürlük içinde yaşıyordu Cici Anne.

O sıralar ben çok hastalanıyordum. Her hastalığımda annemi başımın ucunda buluyordum. Bir seferinde, bir hafta kadar yüksek ateşle yattım. Ondan sonra, bir hafta daha doktor sokağa çıkmama izin vermedi. Oysa ben kendimi iyi hissediyor ve artık bahçeye çıkıp, oynamak istiyordum. Annem olmadığı günler, anneanneme yalvarıyordum:

— Anneanne, ne olur bırakın birazcık bahçeye çıkayım.

— Hayır, olmaz, kızım!

Geceleri annem eve geldiğinde ona yalvarıyordum. Cevap hep aynıydı.

— Hayır olmaz.

Nihayet patladım ve oturup bir şiir yazdım:

HASTALIK

Yatakta

bir hasta var

Bu hasta istiyor ki,

bir bisiklete binip

uzaklaşmak.

Eğer bir bisiklete binip

uzaklaşırsa,

arkasından bağırانlar çok:

yedi kişi:

— Koşma!

hastasın,

uzaklaşma!

hastasın.

aldıran kim?

ben

kaçıyorum:
yıldırımlar
gibi
Yıldırım!..

Bu şiir derhal *Resimli Ay* grubunun eline geçti. Nazım, heyecanlandı. Demek bizim serbest nazım, bu kadar basit, 7 yaşında bir çocuğun dahi kullanabileceği, tabii birşey, diyordu.

Şiiri dergide yayımladılar. Nazım da üstüne bir yazı yazdı. Böylece, ev, aile hayatı, iş hayatı, arkadaşlar dostlar, fikir hayatı hepsi birbirinin içine girmişti. Sonraları hepsi, o günlerden mutlu günler olarak bahsedeceklerdi ve mutluydular.

"Savulun geliyorum": Resimli Ay mahkemedede

Mahkeme salonu hıncanınç doluydu. Gençler, aydınlar *Resimli Ay* yazarları ve okuyucularından oluşan bilinçli bir kalabalık, bu geniş salonu doldurmuştu. Nazım Hikmet de bunlar arasındaydı. Dergi yazarlarından Emin Türk ve Mesul Müdürü Behçet Bey, tutuklu olarak yargılandıkları için, mahkemeye, süngülü iki jandarma arasında getirilmişlerdi. Sabiha Zekeriya ise "gayri mevkuf" (tutuk-suz) olarak bu Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmişti. *Resimli Ay* dergisinin Şubat 1930 tarihli sayısı, "Savulun Geliyorum" ve "Kö-yümde Neler Gördüm" başlıklı yazılardan ötürü, dergi aleyhine dava açıldığı haber verilmişti.

Müstantik kararnamesini okudu:

"İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nın son tahkikatın açılması talebini içeren iddianamesiyle ilk tahkikat evrakı ayrıntılarıyla incelendi. Türklüğü tahkir ve Reiscumhur hazretlerini tahkiri müteallik neşriyatta bulunmak maddelerinden sanık... *Resimli Ay* Mecmuası Mesul Müdürü Behçet Bey ve bahis konusu derginin sahibi Sabiha Zekeriya Hanım bir sınıf ve tabakayı yek diğerine karşı tahrik suçuyla itham edilmektedir...

"Sabiha Hanım, 'Savulun Geliyorum' başlıklı yazısında, bir cemaat veya millete rehberlik edecek adamın, (...) koşullara göre kitleler arasında iktisadi, içtimai bir huzursuzluğu sezen ve kitleyi bilinçli bir şekilde yeni mecraya sevkeden bir adam olduğu ve cihanın böyle liderlere ihtiyacı bulunduğu (...) mütalaasını serdettikten

sonra (...) millete rehberlik yapmak isteyenlere tavsiyede bulunuluyormuş gibi bir lisanla, 'Herşeyden evvel insan olun, eğer lider kitlenin ıstırabını duymayacak hale gelmişse, liderlik karakterini kaybetmiştir... Büyük Reisicumhur Gazi hazretlerinin güya bu esastan inhiraf ile insanlıktan tecrid edilmiş ve halkın ıstırabını görecektir göz ve işitecek kulak ve duyacak kalpten mahrum bulunduğu ve kitlenin ızdırabını duymayacak bir hale geldiğini ve rehberlik karakterini kaybetmiş olduğunu, ihtirasla yürüdüğünü, beyan ederek Gazi hazretlerinin şahsına hakaret..."

Bu ağır suçlamadan sonra, sanık iskemlesinde oturan Sabiha Zekeriya Hanım, sorguya çekildi. O yayınları yüzünden 2. kez mahkemeye sevk edilen ilk Türk kadınıydı, 35 yaşlarında genç bir kadın. Bütün gözler onun üstüne dikilmişti. Mahkeme Reisi sordu:

— "Savulun Geliyorum", makalesini ne maksatla yayınladınız?

Siyah yuvarlak şapkası ve pardösüsü içinde, masum, mazlum ve aynı zamanda azimli, iradeli görünen sanık ayağa kalktı:

— İlmî makaleler hiçbir kastı mahsusla yazılmaz. Bu makale darülfünun (üniversite) genci, doktor, müallim gibi bir gün millette... rehber olabilecek gençlere liderin ne demek olduğunu (...) ne gibi evsafa sahip olması gerektiğini göstermek fikriyle yazılmıştır. Bir Amerikan dergisinde, "Liderin Psikolojisi" başlıklı yazıdan tercüme edilerek kaleme alınmıştır. Zaten *Resimli Ay* her sayısında bu psikoloji dergisinden makaleler çevirmektedir .

— Bu makaleyi ne için hulasaten çevirdiniz de, aynen almadınız?

— Basında bir gelenek vardır. Bir yazı her zaman aynen çevrilmez. Bu makalede, bazı kısımlar bırakılıp, sadece ilmî parçalar alınmıştır.

Savcı:

— "Savulun Geliyorum," makalesinin başında, "halden memnun olmak, kanaat, tevekkül, işte şarkı durduran ve öldüren amil," diye başlanıyor. Bu Şark kelimesine biz de dahil miyiz?

— Şark kelimesinin ifade ettiği hudut, coğrafyada tespit edilmiştir. Bu hudut dahilinde bulunan her millet tabii dahildir.

— Halden memnun olan kitle bizde de var mıdır?

— Tarihin başladığı günden bugüne kadar beş kıta üzerinde yaşayan her kitle içinde bir mutavassıt sınıf; halinden memnun olan, yeniden korkan, neme lazım diyen sınıf; bir de fevkalbeşer bir irade ile bunun önüne geçen ve bunları yeni bir yola sevk eden liderler vardır.

Sabiha Zekeriya, çok uzun süren bu sorguda, bazen hücumda geçiyor, "Bu yazıyı yazarken kendimi Abdülhamit devrinde farz etmedim. O zamanlar Encum dersin "yıldız"dır. Yıldız Abdülhamit'in oturduğu saraydır. Sen Abdülhamit'i kastettin derlermiş," diyordu.

İkinci celsede, şahitlerin dinlenmesi için, mahkeme 15 Şubat'a bırakıldı. Bu celsede, bilirkişi olarak gelen şahitlerden, makale üzerine değil de yazarın şahsı üzerine konuşmaları istendi. Üniversite profesörlerinden, Muslihiddin Adil şöyle konuştu:

"Sabiha Hanım'ı yazılarıyla ve şahsen de tanırım. Eşi talebemdi. İyi tahsil görmüştür. Yazıları çok ateşli, fakat vatanperveranedir. Bahis konusu makale ilmidir."

Bu sırada savcı sözünü kesti,

— Makalenin mevzuu tetkik olunamaz...

Tanıklardan Sadri Etem,

— Sabiha Hanım'ı mütareke senelerinden beri tanırım. Cumhuriyet idaresinin ilk kuvvetli kadın yazarıdır.

Peyami Safa şöyle konuştu:

— Sabiha Hanım, içtimaiyatla meşgul ilk mütefekkir Türk kadınıdır. Sabiha Hanım'ı yüksek bir ilim kürsüsünde görmek isterken, sanık mevkiinde görmek bütün fikir alemini müteessir etmiştir."

Bu celsede, *Resimli Ay* yazarı Emin Türk'ün "Köyümde Gördüklerim" yazısında yazdıklarının doğru olup olmadığını anlamak için de, köyünden 3 tanık getirilmişti. Böylece aydınlar ve köylüler mahkemede yanyana oturmuş, *Resimli Ay* yazarları için tanıklık yapmışlardı.

Dördüncü celsede şahitlerin dinlenmesine devam edildi. Her seferinde mahkeme salonundaki kalabalık büyüyordu. Aydınlar, köylüler ve gençlerden başka, her tabakadan halk mahkeme salonunu dolduruyordu. *Resimli Ay* yazarları, tam ekip: Nazım Hikmet, Vâ-Nû, Peyami Safa, Sadri Etem hep ordaydılar.

Savcı iddiasının sonunda, Sabiha Zekeriya için 20 yıl hapis, Emin Türk için ise 3 yıl istemişti. Bütün cesaretine karşın, Sabiha hanım üzülmekten kendini alamıyordu. Sonuçta, iki çocuk sahibiydi. Mahkemeden sonra, *Resimli Ay* yazarları hep beraber yazıhane-ye gitmişlerdi.

Nazım Hikmet daha yerine oturmadan merdiven ağzına koştu, aşağı kattaki kahveciye seslendi:

— Mehmet, bize 8 tane çok şekerli kahve.

— Neden çok şekerli?

— Biz bugün bir zafer kazandık. Mahkemede köylü ve aydın birliğini kurduk. Yarın köylü ve işçi birliğini kuracağız .

Sabiha Zekeriya savunmasında şöyle diyordu:

"Biz bu sandalyeye Türk milletine hakareti ve sınıfı halkı (halk sınıflarını) birbiri aleyhine tahriki havi neşriyat sebebiyle değil, Türk milleti nam ve hesabına oturuyoruz. Bugün mahkememizin bir tarafında memleketin ilmi, kafası; öteki tarafında da ruhu, köylü oturuyor. Vereceğiniz hükmü Sabiha Zekeriya ve Emin Türk namına değil, memleketin ilmi ve köylünün hakkı namına bekliyoruz."

Sabiha Zekeriya böylece davayı mahkeme salonunun çok dışına, halka götürüyor geniş okuyucu kitlesinin desteğine dayanıyordu. İlmi yazılarda herhangi bir şahsın kastedilmediğini, ilmin her millete ait olduğunu belirttikten sonra şöyle diyordu:

"Biz 'neme lâzım!' diyen kitleye 'Halinden memnun olma' dediğimiz zaman, babanın sana çizdiği hayattan memnun olma demek istiyoruz. Çünkü baban geçmişte, sen hâlâ hal ve gelecektensin. Hal ve istikbal terakkiye gidiyor, sen de durma koşu..., diyoruz". Lider konusunda da Sabiha Zekeriya, "Türkiye'de lider yalnız Reisicumhur değildir. Her işin başında yaratıcı kabiliyeti haiz bir lider vardır" diyordu.

Yazar, bu uzun, ilginç ve güçlü savunmasını şu sözlerle bitiriyor:

"Bugün karşınızda sanık mevkiinde oturan Sabiha Zekeriya veya Emin Türk değildir. Sanıkların biri ilim, biri de köylüdür. Yazarlar bu iki kuvvete tercüman olmuşlardır.

"(...) biz bu sandalyeye (...) Türk milleti nam ve hesabına oturuyoruz. Onun terakkisini (ilerlemesini) istediğimiz, onun dertlerini terennüm ettiğimiz için oturuyoruz.

"Bugün (...) vereceğiniz hükmü halk, Sabiha Zekeriya ve Emin Türk namına değil, memleketin ilmi ve köylünün hakkı namına bekliyor."

Bu dava *Resimli Ay* yazarlarının mahkûmiyeti ile sonuçlandı. Ancak, Sabiha Hanım'la Behçet Bey ikişer ay, Emin Türk 20 gün hapis cezasına mahkûm olmuşlardı.

Resimli Ay'ın Mart 1930 sayısında, Sabiha Zekeriya, yazısına şu başlığı atmıştı:

"Mahkemede Kaybettik Fakat Davamızı Kaybetmedik"

"Mahkûmiyetim üzerine okuyuculardan birçok mektuplar aldım. Bunlardan kimisi beni teselli etmek, kimisi de üzüntüme katılmak hedefini güdüyor. Her iki tarafa da teşekkür ederim.

"Fakat ben davamı kaybettiğime değil, bilakis kazandığıma kaniyim. Bu sebeple hiç müteessir değilim. Çünkü bu dava benim değil, ilmin ve köylünün davasıydı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (anayasanın) verdiği en esaslı hak, fikrin ve kelamın (sözün) hürriyetidir. Biz bu hürriyetimize dayanarak her ilmi ve fikri yazıyı yazabilir ve nakledebiliriz. 'Lider'in psikolojisini tercüme ederken bunun bir dava mevzuu olabileceği, bir vehime kurban gideceği akıl ve hayalimize bile gelmemiştir. Bu dava savcının evhamı üzerine açılmış bir davaydı. Nasıl ki mahkeme kararında bu yazıların ne Türk milletine ne de muayyen bir şahsiyete hakaret olmadığını kabul ettikten sonra asılsız neşriyat olduğunu ileri sürerek bizi mahkûm etti."

Resimli Ay'ın sonu ve öyküsü

Bu olaydan sonra *Resimli Ay* matbaası polis tarafından gözetlenmeye başladı. Bu tarassut, ortakları ürküttü. Nazım Hikmet'in yazılarının, şiirlerinin ve genel olarak sol görüşlü yazıların yayımlanmamasında ısrar ediyorlardı. Sabiha ve Zekeriya ise, buna şiddetle karşı koyuyorlardı. Bunun sonucunda ortaklık bozuldu. 1930 yılının son aylarında, ortaklar *Resimli Ay Limited Şirketi* adına gazetelere şu ilanı verdiler:

"Son zamanlarda *Resimli Ay* Mecmuasında memleket ve okuyucuların hiçbir ihtiyacını tatmin etmeyen köhne mevzulara, faydasız yazılara yer verildiğini gören müessesemiz, başyazarlarının vazifelerine nihayet vermiş ve bu mecmuayı kapamaya karar vermiştir."

Sabiha-Zekeriya çiftinin böylece *Resimli Ay*'dan kovulmaları çok acı ve inanılması güç bir gerçektir. Şirketin kurucularından olduklarını düşünerek, dergiden ayrıldılar, ikinci kez Babıâli'de ayrı bir oda tuttular. Böylece *Resimli Ay* tek sayfa üzerine küçük bir formayla çıkmaya devam etti. Ancak ortaklar mahkemeye başvurarak derginin yayımlanmasına engel oldular. Sabiha Zekeriya, bu en son sayılardan birinde "*Resimli Ay'ın Hikayesi*"ni şöyle anlatıyor:

"Biz *Resimli Ay*'ı yedi sene evvel neşre (yayına) başladık. *Resimli Ay* bu yedi senelik hayatı içinde birçok felaket ve müşkülâtla karşı karşıya geldi. O bir ideal mecmuasıydı. Bu memleketin fikir hayatında küçücük bir rol oynamak, muzdarip kütlelerin dertlerini terennüm etmek için çıkıyordu. Bu felâket ve müşkülât onun imanını sarsmadı. Mahkemeden mahkemeye düştü. Sahibi bu yüzden menfaya gitti. Açlık ve sefalet göğüs gerdi. Fakat imanından bir-şey kaybetmedi.

"İlk şeriki ona ihanet etti. Leşe konan çakallar gibi bu felâketlerden istifade etmek, iki kişinin her gün yirmi dört saatlik sa'yi ile vücutta gelen küçük matbaayı ezmek istedi. Mecmua çıkamaz oldu. Ben açlık ve sefalet içinde onu yaşatmak için uğraştım. İlk şirket bozuldu. Ben on parasız tekrar işe başladım. Onu öldürmek isteyen iki kartalın elinden, karilerin ve bayilerin yardımıyla kurtardım. Bu *Resimli Ay* hikâyesinin birinci faslıdır.

"İkinci fasıl da aynı vak'a, aynı zihniyetle ve aynı şekilde teker-rür etti. Bu defa şirket büyüdü, sermaye büyüdü. Bizi yutacak demir ökçe genişledi. Ve biz altında yine boynunu zencirlere vuran sa'y erbabı gibi yine bütün emeklerimize rağmen ezilmiş bir sıfırla dışarı çıktık. *Resimli Ay*'ın ismi ve yarattığı şeyler bizimdir. Onlar, senelerce bu isimden istifade ettiler ve yine senelerce sa'yimizi istismar ettiler. *Resimli Ay* ismi emniyeten değil, esaleten bizimdir. *Resimli Ay* benim üçüncü çocuğumdur. Onun sahifelerine döktüğüm yedi senelik göz nuru, emek, ızdırap, cidal, didişme benimdir. *Resimli Ay* benim şahsiyetime, benim şahsiyetim ona karıştı. Yedi seneden beri karilerin (okuyucuların) gözü önünde geçen bu maceraya rağmen, *Resimli Ay*'a sahip olduklarını, muharirlerini iki ecir gibi kapı dışarı ettiklerini ilân eden adamların zihniyetini, siz muhakeme edin. Ben bu satırları *Resim Ay*'la birbirimizi ayırmak mümkün olmadığını göstermek için yazmıyorum. Size menfaat ve sermaye denen demir ökçenin, emeğiyle, sa'yile geçinenleri nasıl çiğnediğini göstermek için yazıyorum.

Evet, *Resimli Ay*, macerasının bu ikinci faslında da eli boş çıktı. Şimdi, küçük ve mütevazı odasında yine parasız ve yalnız çıkıyor. Fakat imanı eskisinden çok daha sağlam, iddiası ve dâvâsı eskisinden çok daha yüksek ve kuvvetlidir. Yazıları faydalı mı, faydasız mı bu hükmü vermek karilerin hakkıdır. Benim size anlat-

mak istediğim hikâyenin hulâsası şudur: *Resimli Ay* yedi senelik mücadele hayatında, mahkemeden mahkemeye gitti, iki defa sermayenin tokatını yedi... Ne çıkar..? Azimle yola çıkanları, sermaye denen ejder değil, ondan daha kuvvetlileri de korkutamaz ve durduramaz..."

Resimli Ay'la beraber Sabiha Zekeriya'nın hayatında da önemli bir bahis kapanmış oldu. Türk basın hayatının bu önemli dergisinden sonraları Nazım Hikmet şöyle bahsetmişti:

"Ben bir zamanlar, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Resimli Ay* dergisinin teknik sekreteri ve redaktörü idim. *Resimli Ay* emperyalizme karşı savaşıyor, demokrasiyi savunuyordu.

"O zaman tıpkı bugün olduğu gibi, demokrasi düşmanları, pantürkistler, emperyalizm ajanları, tek cephe halinde birleşmişlerdi. *Resimli Ay* yayınlarıyla bu cepheye karşı mevzi alıyordu. Mecmuanın sütunlarında 'Yıkılan Put'lar başlığı altında edebi tartışmalar yapılıyordu.

"Bu edebi tartışmalar, gerçekte halkın politik haklarının savunulması uğrunda verilen savaşta bir nevi vasıta idi. Aynı zamanda mecmua, grev yapan İstanbul tramvay işçilerini desteklemeye çağırان şiirler yayınlıyordu. "Genç Hristiyanlar Teşkilatı'nın, "İncil" cemiyetinin, İstanbul'da Hristiyan kolejlerinin ve emperyalistlerin ajanları olan diğer teşkilatların içyüzünü açıklıyordu. Buna cevap olarak genç Hristiyanlar Teşkilatı ile, "Türk Ocağı"ndaki pantürkistler İstanbul polisiyle birleşerek, mecmuanın yayınlandığı matbuaya hücum ettiler.

Resimli Ay mecmuasından boşuna bahsetmiyorum. Bu mecmua bir çok ilerici yazarlar gibi Sabahattin Ali'nin de hayatında önemli bir rol oynamıştır.

Prag 1955(*)

(*) Nazım Hikmet'in, Sabahattin Ali'nin, "Sırça Köşk" adlı yapıtının Çekoslovakya baskısına yazdığı Önsöz'den.

IV. BÖLÜM

*Resimli Ay'dan sonraki yazı hayatı:
Sabiha Sertel Tan Gazetesinde*

Fig. 1	Fig. 2	Fig. 3	Fig. 4	Fig. 5	Fig. 6	Fig. 7	Fig. 8	Fig. 9	Fig. 10	Fig. 11	Fig. 12	Fig. 13	Fig. 14	Fig. 15	Fig. 16	Fig. 17	Fig. 18	Fig. 19	Fig. 20	Fig. 21	Fig. 22	Fig. 23	Fig. 24	Fig. 25	Fig. 26	Fig. 27	Fig. 28	Fig. 29	Fig. 30	Fig. 31	Fig. 32	Fig. 33	Fig. 34	Fig. 35	Fig. 36	Fig. 37	Fig. 38	Fig. 39	Fig. 40	Fig. 41	Fig. 42	Fig. 43	Fig. 44	Fig. 45	Fig. 46	Fig. 47	Fig. 48	Fig. 49	Fig. 50	Fig. 51	Fig. 52	Fig. 53	Fig. 54	Fig. 55	Fig. 56	Fig. 57	Fig. 58	Fig. 59	Fig. 60	Fig. 61	Fig. 62	Fig. 63	Fig. 64	Fig. 65	Fig. 66	Fig. 67	Fig. 68	Fig. 69	Fig. 70	Fig. 71	Fig. 72	Fig. 73	Fig. 74	Fig. 75	Fig. 76	Fig. 77	Fig. 78	Fig. 79	Fig. 80	Fig. 81	Fig. 82	Fig. 83	Fig. 84	Fig. 85	Fig. 86	Fig. 87	Fig. 88	Fig. 89	Fig. 90	Fig. 91	Fig. 92	Fig. 93	Fig. 94	Fig. 95	Fig. 96	Fig. 97	Fig. 98	Fig. 99	Fig. 100	Fig. 101	Fig. 102	Fig. 103	Fig. 104	Fig. 105	Fig. 106	Fig. 107	Fig. 108	Fig. 109	Fig. 110	Fig. 111	Fig. 112	Fig. 113	Fig. 114	Fig. 115	Fig. 116	Fig. 117	Fig. 118	Fig. 119	Fig. 120	Fig. 121	Fig. 122	Fig. 123	Fig. 124	Fig. 125	Fig. 126	Fig. 127	Fig. 128	Fig. 129	Fig. 130	Fig. 131	Fig. 132	Fig. 133	Fig. 134	Fig. 135	Fig. 136	Fig. 137	Fig. 138	Fig. 139	Fig. 140	Fig. 141	Fig. 142	Fig. 143	Fig. 144	Fig. 145	Fig. 146	Fig. 147	Fig. 148	Fig. 149	Fig. 150	Fig. 151	Fig. 152	Fig. 153	Fig. 154	Fig. 155	Fig. 156	Fig. 157	Fig. 158	Fig. 159	Fig. 160	Fig. 161	Fig. 162	Fig. 163	Fig. 164	Fig. 165	Fig. 166	Fig. 167	Fig. 168	Fig. 169	Fig. 170	Fig. 171	Fig. 172	Fig. 173	Fig. 174	Fig. 175	Fig. 176	Fig. 177	Fig. 178	Fig. 179	Fig. 180	Fig. 181	Fig. 182	Fig. 183	Fig. 184	Fig. 185	Fig. 186	Fig. 187	Fig. 188	Fig. 189	Fig. 190	Fig. 191	Fig. 192	Fig. 193	Fig. 194	Fig. 195	Fig. 196	Fig. 197	Fig. 198	Fig. 199	Fig. 200	Fig. 201	Fig. 202	Fig. 203	Fig. 204	Fig. 205	Fig. 206	Fig. 207	Fig. 208	Fig. 209	Fig. 210	Fig. 211	Fig. 212	Fig. 213	Fig. 214	Fig. 215	Fig. 216	Fig. 217	Fig. 218	Fig. 219	Fig. 220	Fig. 221	Fig. 222	Fig. 223	Fig. 224	Fig. 225	Fig. 226	Fig. 227	Fig. 228	Fig. 229	Fig. 230	Fig. 231	Fig. 232	Fig. 233	Fig. 234	Fig. 235	Fig. 236	Fig. 237	Fig. 238	Fig. 239	Fig. 240	Fig. 241	Fig. 242	Fig. 243	Fig. 244	Fig. 245	Fig. 246	Fig. 247	Fig. 248	Fig. 249	Fig. 250	Fig. 251	Fig. 252	Fig. 253	Fig. 254	Fig. 255	Fig. 256	Fig. 257	Fig. 258	Fig. 259	Fig. 260	Fig. 261	Fig. 262	Fig. 263	Fig. 264	Fig. 265	Fig. 266	Fig. 267	Fig. 268	Fig. 269	Fig. 270	Fig. 271	Fig. 272	Fig. 273	Fig. 274	Fig. 275	Fig. 276	Fig. 277	Fig. 278	Fig. 279	Fig. 280	Fig. 281	Fig. 282	Fig. 283	Fig. 284	Fig. 285	Fig. 286	Fig. 287	Fig. 288	Fig. 289	Fig. 290	Fig. 291	Fig. 292	Fig. 293	Fig. 294	Fig. 295	Fig. 296	Fig. 297	Fig. 298	Fig. 299	Fig. 300	Fig. 301	Fig. 302	Fig. 303	Fig. 304	Fig. 305	Fig. 306	Fig. 307	Fig. 308	Fig. 309	Fig. 310	Fig. 311	Fig. 312	Fig. 313	Fig. 314	Fig. 315	Fig. 316	Fig. 317	Fig. 318	Fig. 319	Fig. 320	Fig. 321	Fig. 322	Fig. 323	Fig. 324	Fig. 325	Fig. 326	Fig. 327	Fig. 328	Fig. 329	Fig. 330	Fig. 331	Fig. 332	Fig. 333	Fig. 334	Fig. 335	Fig. 336	Fig. 337	Fig. 338	Fig. 339	Fig. 340	Fig. 341	Fig. 342	Fig. 343	Fig. 344	Fig. 345	Fig. 346	Fig. 347	Fig. 348	Fig. 349	Fig.
--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	------

Polis!.. Polis!.. İmdat, hırsız var!

Yıl 1931, Kadıköy'de Cevizlik'te, iki katlı ahşap bir evdeyiz. Yatak odalarının bulunduğu ikinci katta balkon evin arkasındaki bahçeye bakıyor. Gece uykumda bir ses duyuyorum:

— Polis!... Polis... İmdat, hırsız var!

Bu Neşet Dayımın sesiydi. Hemen yatağımdan fırladım. Benim gibi ablam Sevim ve annem de yataklarından fırlamışlardı. Neşet Dayım balkona çıkmış, oradan bağıırıyordu. Tabii hırsız kaçtı ve bir daha izi bulunamadı. Portmantodan paltoları alırken, birşey düşürmüş yaptığı gürültüyle Neşet Dayımı uyandırmış, dayım da korkusundan balkona fırlayıp, bağırımaya başlamıştı.

Resimli Ay kapandıktan sonra hayatımızda çok şeyler değişmişti. Artık Şair Nef'i sokağındaki evde değildik. Cevizlik'te daha mütavazı bir eve taşınmıştık. Babam evde yoktu. O, daha *Resimli Ay* kapanmadan, birkaç ortakla beraber *Son Posta* gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Orada yazdığı bir yazıdan ötürü de hapse düşmüştü. Onun yokluğunda, Neşet Dayım gene bize babalık ediyor, hemen her akşam geliyordu. Hırsız olayından sonra, ona büsbütün sarıldık.

— Aman dayı, her akşam gel!...

Evin bir tarafı köçaman ve karanlık bir arsaya bakıyordu. Oradan bir hırsızın bahçeye atlaması her vakit olasıydı. Buna karşı bir takım tedbirler alındı, Neşet dayım da bizi bırakmadı, her akşam geldi. Olaydan sonra birkaç hafta hep korku içinde yaşadık.

Babamın yokluğunda, annem gene her gün Babiâli'ye taşıınıyordu. Bu sefer, babamın Yunus Nadi ile beraber başladığı "Hayat Ansiklopedisi"nin işleri ona kalmıştı. Bize anneannem bakıyordu.

Babamın mahpusluğu da tuhaf bir mahpusluktu. Hafta sonlarında eve geliyordu. Dişçiye gitmek için, dışarı çıkmasına müsaade edilmişti. Dişçiden sonra eve gelir, bizimle beraber yemek yerdi. Bu olay, Cumartesi günleri olurdu. Cumartesi günleri hepimiz muntazam giyinmeye, temiz olmaya dikkat ederdik. Zira babam

çok sinirli olmuştu. Bir seferinde, ablam sofraya ellerini yıkamadan oturduğu için, sofradan kovulmuştu. Velhasıl, aile hayatımız çok iyi bir düzen içinde değildi. Annem, her zamanki gibi, bütün bunlara cesaretle katlanıyor, durmadan çalışıyordu. Gündüzleri ansiklopedide çalışıyor, geceleri çeviriler yapıyordu:

Karl Kautsky'nin "Sınıf Kavgası", Adoratski'nin, "Diyalektik Materyalizm", August Bebel'in "Kadın ve Sosyalizm" adlı yapıtlarını hep, *Resimli Ay* kapandıktan sonraki yıllarda Türkçe'ye çevirmişti.

Babam, 3 yıl için girmiş olduğu hapisten 1.5 yıl sonra çıkınca her şey yine değişti. Uzun zamandan beri ilk defa kendi yapmak istediği işler için, boş vakit bulabilmişti, annem. Çeviri işine hız verdi. Marksist, sosyalist yayınlar yanında, çocuk yayınlarına da önem verdi. İngilizce'den, bir "İkizler" serisi çevirdi. Değişik ülkelerden ikiz çocukların yaşamlarıyla beraber, o ülkenin hayatını geleneklerini de veriyordu bu çok zevkle okunan kitaplar. Annem çocuk ve eğitim sorununda bir somut deneme de yaptı: Bir çocuk yuvası açtı. Bu yuva uğruna gene ev değiştirdik, Kadıköy'ün göbeğinde bir Rum kilisesinin karşısında kocaman bir binaya geçtik. Evin girişteki büyük salonu yuvaya ayrılmıştı. Bu salona, çocuklar için küçük masa ve iskemleler yaptırılmıştı. Bu masa ve iskemlelerin üzerine değişik hayvanların renkli resimleri yapılmıştı. Ben bile ilk okulun son sınıfında olduğum halde bayılıyordum bu resimlere, salon oyuncak doluydu. Bütün bunlar o zaman için yeniydi. Çocuklar için bir cenneti burası.

Annem yuvanın müdiresiydi, Selma Hanım adında bir de öğretmen tutmuştu. Selma Hanım çocukları iyi idare ediyordu. Bir gün, Selma Hanım izne gidince, çocuklar anneme kalmış. Annem onları idare edememiş. Onun yumuşak sözleri, tatlı tebessümüyle çocuklara söz dinletmek mümkün olmamış. Çocuklar her istediklerini yapmışlar, iyice azıp birbirleriyle kavgaya tutuşmuşlar, iskemleleri devirmişler vs. Selma Hanım dönünce, çocuklara sormuş:

— Siz, ben yokken niye yaramazlık yaptınız? Çocuklar cevap vermişler:

— Biz yaramazlık yapmadık. Müdire Hanım yaramazlık yaptı.

Annemin, tatlılıkla, iknayla disiplin metodu bize söküyordu, çünkü bizi öyle yetiştirmişti. Ama, değişik ailelerden gelen, sıkı disipline hatta köteğe alışık çocuklara bu metodu uygulamak zordu. Bu da bir deneme olmuştu annem için.

Bu dönemde bir de roman denemesi yapmıştı:

"Çitra Roy İle Babası"

Bu Hintli filozof Roy ile kızı Çitra'nın hikayesiydi. Filozof idealist felsefeye bağlı bir filozoftur. Üniversitede okuyan kızı Çitra ise, bir sendika başkanına aşık olur ve marksizme, materyalist felsefeye satar. Hindistan İngiliz emperyalizmine karşı savaş içindedir, baba kız arasındaki bu ayrılık büyük bir dramla sonuçlanır.

Sabiha Zekeriya, "Önsöz"ünde şöyle diyor:

"...Bu romanın tezi, Hindistan'ın İngiliz emperyalizmine karşı duyduğu isyanları ve fikir kaynaşmalarını göstermektir. Vakaların ve tiplerin çoğu reeldir (...)"

1936'da yayımlanmış olan bu romanı, içinden bazı pasajlar alarak özetlemeye çalıştım. Bu özeti kitabın arkasında bulacaksınız.

Tan Gazetesi (1934 - 1946)

Babam 1934'te iki ortağı Halil Lütfü Birinci ve Ahmet Emin Yalman ile beraber *Tan* gazetesini çıkarmıştı. Bu gazeteye annem de yazı yazıyordu. Ne var ki, babamla Ahmet Emin arasında fikir ayrılıkları vardı. Bu yüzden annemin yazıları bir iç sansüre tabi tutuluyordu. Bundan başka, gazetede sağcı, dinci kişilerden, değişik renkte solculara kadar hemen herkes yazı yazıyordu. Annemin tabiriyle, gazete "Bâbil kulesi"ne dönmüştü. Bu ortamda o kendisini rahat hissetmiyordu. Bu durum onu gazete dışı birtakım faaliyetlere itmişti. Çocuk yuvası açmak, roman yazmak gibi birtakım denemelerin dışında bir de çeviri faaliyeti vardı. Sosyalizmi, marksist teoriyi tanıtmak için yaptığı çevirilerden başka bir de "Cep Kitapları" serisi yayımlamıştı. Bu yayınlarda, Amerika'da yayımlanan, "Yılda 100 Kitap" serisini örnek almıştı. Bu küçücük kitapçıklarda, "Devrimler"e ait yapılar, dünya edebiyatının klasikleri, ekonomik-sosyal konularla ilgili kitaplar Türkçe'ye çevrilmişti.

Annem bir de dergi yayınlamak teşebbüsüne girişti. Adı *Proje*tör'dü bu derginin. Mart 1936'da yayımlanan bu derginin amacını, Sabiha Zekeriya şöyle açıklıyordu:

"Memleketimizde, *Resimli Ay* ve *Resimli Perşembe* ile başlayan popüler neşriyat, on senelik hayatı içinde edukativ (eğitici) olmaksızın çıkmış, çıplak bacak ve güzel kadın neşreden, dejenere bir mahiyet almıştır.

"(...) Okuyan kitlelerin hayvani hislerini okşayarak, hayatın içinde kaynaşan hadiselerin üzerine yalancı etiketler yapıştirarak, hakikatleri kitlelerin gözünden saklamak, kazanç için çıkan mecmualara göre pek tabii bir gidiştir. Bilhassa Avrupa'da, Amerika'da popüler neşriyat, muayyen ideolojilerin, muayyen sınıfı menfaatlerin organlarıdır. Bu mecmuaların gayesi, ilim ve bilgi kalkanının arkasına saklanıp, hokkabazlık yapmaktan ibarettir.

(...)

"Kitleleri bir Japon emperyalistinin Çinlilere yutturduğu afyonla uyutmak, onları dahilde, hariçte, realitede meydana gelen hadiselerden uzak tutmak, popüler matbuatın iddia ettiği gibi tenvir (aydınlatmak) değil, Dante'nin yedi kat cehennemindeki sekizinci kata indirmektir.

"*Projektör* işte bu karanlık alemde yaşayanlara, elindeki mumun ışığı kadar ışık vermek istiyor.

"Cemiyet tekâmülünün bugünkü safhasında, iki büyük tehlike ile karşı karşıyayız. Emperyalizm, faşizm.. Biz her ikisine de düşmanız. *Projektör* bütün kuvvetiyle bu iki tehlike kaynağının üstüne ışık tutacaktır.

"Mali sermayelerini işletmek, müstemlekelerin hammaddelerini, insan emeğini istismar ederek genişletmek isteyenlerin, dayandıkları mesnedi ayaklarının altından oynatmak birinci vazifemiz; milliyetçi sosyalizm maskesi takarak kitleleri emperyalist hedefelere sürüklemek isteyenlerin mahiyetlerini teşhir ikinci vazifemizdir."

Sabiha Zekeriya, böylece, bu tarihlerde artık bir siyasi savaşa girişmiş bulunduğunu açıklıyordu. İkinci Dünya Savaşı arifesinde ve savaş süresince bu iki düşmana karşı nasıl güçlü bir savaş yürüttüğünü, ilerde *Tan* gazetesindeki yazılarında göreceğiz. *Projektör* dergisinin ilk ve son sayısındaki yazısı, "Mebus Bayanlar Neye Bağırıyorlarsunuz?" başlığını taşıyordu. Beraber okuyayım:

"Bir mebus bayanla konuşuyorum. Bana kadınlardan yol vergisi almak için bir kanun lâyihası hazırladıklarını söylüyor. Sebebi ni soruyorum, bana izah ediyor:

"— Bugün artık kadınlar kazanıyorlar. Neden yol vergisi vermesinler? Erkeklerle müsavi (eşit) olunca, her şeyde müsavi olmak lazım.

"— Peki amma, bu vergiyi neden yalnız işçi ve çalışan kadınlardan alıyor da, günlerini tuvalet salonlarında, terzihanelerde, çayhanelerde geçiren sadece tüketen kadınlardan almıyorsunuz?

1930. Sabiha - Zekeriya Sertel Tan Gazetesini çıkarmaya başladıkları günlerde.

"— Bunu çok düşündük. Fakat bu vergiyi umum kadınlara teşmil ettiğimiz takdirde ayda altmış lira, yüz lira iradı olan, başında bir sürü kadın besleyen erkeklerden, beş defa altı defa vergi almış olacağız. Bu yükü erkeklerin sırtına yüklememek için, çalışan kadınlarla sınırlamayı muvafık bulduk."

"— Güzel, orta kazançlı erkeği korurken, yüksek kazançlı erkeğe ve kadına imtiyaz verdiğinizizi, bütün yükü çocuklarına bir lokma ekmek götürmek için, karanlık tezgâhlarda, gaz kokuları içinde çalışan işçi kadının, çalışan kadının sırtına yüklediğinizi hesap etmiyor musunuz?"

Sabiha Zekeriya, kadınla erkeğin eşit oldukları iddiasını şöyle yeriyor:

"Kadın erkek müsavi değildir. Bilhassa işçi, çalışan kadın bu musavattan tamamen mahrumdur.

A-Kadın erkeğin nısfı (yarısı) ücret alır.

B- Kadının çalışma saatleri erkeğinkinden çok daha uzundur.

C-Kadın hamil esnasında da çalışır.

D-Ailede erkek hakimdir.

E- Kadının çalışma hakkı erkeğin rızasına bağlıdır.

F- Evin işi, çocukların bakımı kadının sırtındadır.

G-Kadın cinsî ahlakta da erkekle müsavi değildir.

"(...) Kadın cemiyette iki türlü istismar edilir (...) Bir cinsî olarak, bir de işçi olarak..."

"Bayan Mebuslar:

"Biz kürsüde sizi, ezilen kadının, çalışan kadının, istismar edilen kadının müdafii olarak görmek isterdik... Fransa'da, büyük burjuva ihtilalinden sonra çalışan kadınlara kazanç vergisi konduğu zaman, bir Rose Lacompe çıktı, Millet Meclisi kürsüsünden en gür sesi ile çalışan kadını müdafaa etti. Bir zaman geldi ki, Rose Lacompe'un başını uçurdular, fakat davası hâlâ yaşıyor. Onun davasını güdenler, hâlâ bağırıyorlar..."

"Siz neye susuyorsunuz?"

Bu yazı yüzünden derginin ilk sayısı toplatıldığı gibi, yazar kendisini gene İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın karşısında buldu:

Bakan onu, önce Fransa'da, "Voix Européenne" dergisinde çıkmış olan bir yazısından ötürü payladı:

— Sen bu derginin bir komünist dergisi olduğunu bilmiyor musun?

— Hayır bilmiyorum. Bir suç varsa, bunun hesabını savcılık benden sorar? Siz İçişleri bakanısınız, sorgu hakimi değilsiniz.

Şükrü Kaya, Sabiha Zekeriya'yı kolundan tutup, oturtuktan sonra şöyle konuşmaya başladı:

— Kızma, ben seni sevdiğim için doğru yola getirmeye çalışıyorum. Nedir o çıkardığınız *Projektör* dergisi? Senin yazın yüzünden dergiyi toplattım.

— Neden bu yazı yüzünden dergiyi toplattınız? Söylediklerim yalan mı, yanlış mı? Haksız mı?

— Bu komünizm propagandası değil de nedir? Bu dergide daha birçok ipsiz sapsız yazılar var: Sovyetler Birliği'nde Miçurin Metodu diye bir yazı bana vız gelir. Ben bu gibi yazılardan korkmam. Senin yazılarından korkarım. Sen hem işçi kadınları tahrik ediyor, hem de mebus bayanları vazifelerini yapmamakla suçlandırıyor. İşte halk bu yazıya kulak asar. Onun için toplattım.

— Demokrasiyi de rafa koydunuz...

Sabiha Sertel'in Tan Gazetesi'nde siyasal savaşı

İki yıllık yayından sonra, artık *Tan* gazetesi, Türkiye'nin en önemli gazetelerinden biri haline gelmişti. Ahmet Emin çekilmiş babam gazetenin başyazarlığını yapmaya başlamıştı. Tek ortağı Halil Lütü ile beraber babam maddi durumunu da düzeltmiş, iyi para kazanmaya başlamıştı. Artık, ömür boyu ağır ve zor koşullarda çalışmalarının semeresini görmek, rahat ve güzel yaşamak istiyordu. İlk yaptığı iş Kadıköy'ü bırakıp Moda'ya geçmek oldu. Moda'da, İngilizlerin yaşadığı mahallede, denize bakan güzel bir apartman dairesi kiralandı. Evin önü, deniz kıyısındaki gazinolara kadar hep bahçeydi. Balkona çıktığımızda bütün Moda koyu ayaklar altındaydı. Yeni evimizi hepimiz çok seviyorduk. Sanki artık, o karanlık zor günler, menfalar, hapisler, mahkemeler, sıkıntılar bitmiş, düze çıkmıştı. Babam bununla da kalmayıp, gene Moda'da, Deniz Kulübü'nün arka tarafında, Moda Palas otelinin bitişiğinde, mükellef bir ev yaptırmaya başlayınca annem söylenmeye başladı:

— Artık çok burjuvalaşıyoruz, biz.

Sanki iyi yaşamak bir suçmuş gibi. Annemin giyimi kuşamı yerindeydi. İyi giyinmeye her zaman çok önem vermişti. Şimdi bunu büyük bir rahatlık içinde yapıyordu. Her zaman olduğu gibi evde bir hizmetçimiz de vardı. Annemin en büyük şikâyeti, yazılarını yazmak için bir masası olmamasıydı. Koşullar öyle getirmiş, evde bir yazı odası olmamıştı. Babam sabahtan Babîâlî'ye inmiş, yazıları-

nı dairesinde yazmış, annem ise evde kalıp, *Tan*'a gönderdiği fıkraları, yaptığı çevirileri hep yemek masasının üstünde yazmıştı. Yeni geçilen güzel apartmanda da, ona has bir masa olmayınca söylenmeye başladı:

— Gene benim bir yazı masam yok!

Bir gün, annem yemek masasının üstüne kâğıtlarını yaymış, yazısını yazıyordu. Biz de ablam Sevim'le balkonda oturmuş, Moda koyunda 19 Mayıs bayramı dolayısıyla yapılan yarışları seyrediyorduk. Annem elinde, kâğıtlarla balkona geldi:

— Size bir yazı okuyacağım!

Bunu sık sık yapardı. Yazılarını, eski harflerle küçük kâğıtlara yazar, sonra, bir taraftan sigarasını tüttürürken bir taraftan da yazısını bize okurdu. Bu seferki yazı 19 Mayıs üzerineydi. Annem okumaya başladı:

"19 Mayıs, Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı (...) İradesini milletin iradesiyle birleştirdiği büyük bir davanın dönüm noktasıdır. 19 Mayıs'ta başlayan bu hareket bize milli kurtuluşu, tarihin bir devrinden diğer bir devrine geçişte Cumhuriyet'i ve Türk inkılabını kazandırır.

"Atatürk, kendisi için büyük kıymetler taşıyan 19 Mayıs gününü, gençlik bayramı ile birleştirirken ne düşündü bilmiyorum... Fakat bana öyle geliyor ki Atatürk inkılabı ve Cumhuriyet'i daima istikbale nazaran geri kalan nesillerin eline teslim etmektense, bu kıymetli vediasını gençlere emanet etmeyi daha emniyetli buldu ve kendisi için çok kıymetli olan bu günün hatırası ile, gençlerin bayramını birleştirdi.

"19 Mayıs, Moda koyunun mavi suları, güneşin sırma ışıkları altında pırıl pırıl parlıyor. Boğaz'dan, Adalar'dan, köprüden yer yer koya giren vapurlar, sahil boyuna dizilen yeşil ağaçların gölgelerine sığınıyorlar. Bu vapurların getirdiği gençlik ordusu, beyaz hâki gömlekleri, yeşil, kırmızı sarı kulüp işaretlerini taşıyan renk renk dekorları içinde iskeleye dökülüyorlar. Fener stadına muntazam alaylar halinde gidebilmek için, Moda Burnu'nda sıraya dizilen gençlerin ellerindeki bayraklar, önlerindeki müzik, seslerindeki ahenk, bugünden ziyade yarını terennüm ediyor."

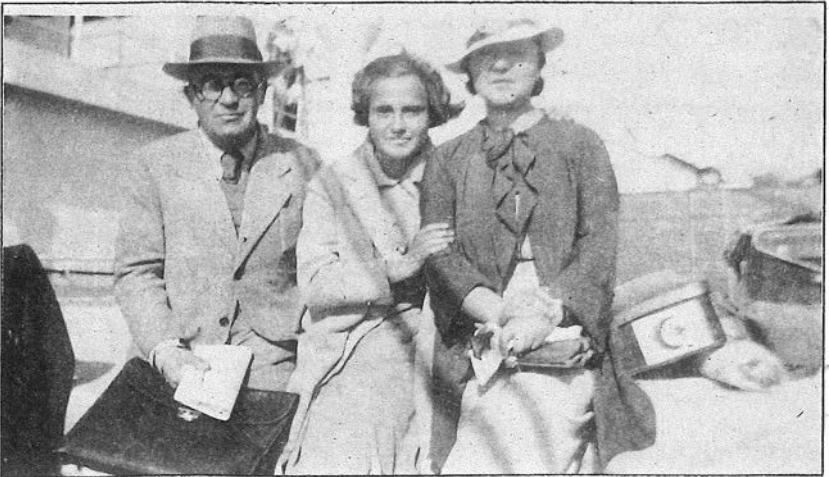
Annem sesinin tonunu yükselterek devam etti:

"Bize, 'bugün sizindir! İçinde ihtirasları, kıskançlıkları, dünya imparatorlukları kurmak isteyen istila akınlarını, irticaları, idealleri bayrak yaparak insanlığı esarete sürüklemek isteyen hınçları; buna

karşı koymak isteyen istiklâl (bağımsızlık) müdafilerini; harpleri, didişmeleri saklayan bugün, bu devir sizindir' diyorlar. 'Biz yarınız. Durmadan değişen ve bizim ellerimizde durmadan değişecek olan yarın bizim içimizdedir. Sizden devir olarak istiklali (bağımsızlığı) cumhuriyeti ve inkılabı alacağız ve bizden sonrakilere devredeceğiz. Fikir ve terakki yolunda siz babalarınızı arafata bıraktınızsa, biz sizi meşrekte bırakacağız (Doğuda), terakki ve inkılabın sonsuz ufuklarına, serapları aşarak varacağız. Bu Atatürk'ten ve Atatürk'ün inkılapçı neslinden aldığımız iradedir.' "

Annem okumasını bitirdikten sonra bize baktı. Tabii çok beğeniyorduk yazısını, her zaman olduğu gibi. Ancak o zaman gözümüzden kaçan birşey vardı: Daha 1923'te Ankara'ya ayak bastıkları günden beri annemle babam, Mustafa Kemal'den tokat yemişlerdi. Sürgünler, mahkemeler, hapisler birbirini kovalamıştı. Ancak bu onların; inkılapları, ilerici adımları, milli bağımsızlığın korunmasını alkışlamalarına engel olmuyordu. Annem daha Selanik'ten aldığı hızla, gericiliğe ve emperyalizme karşı yapılan savaşı, bu yönde alınan tedbirleri destekliyor, bütün bunların önderliğini yapan Atatürk'ü takdir ediyordu. Annem yazısının son paragrafını daha okumamıştı. Onu da ekledi:

"19 mayıs köprü; bu Moda koyundan Fener stadına akan gençlik, Samsun toprağına bu tarihte ayak basan Atatürk'ün inkılabını,

Zekeriya, Yıldız ve Sabiha Sertel. Karadeniz Gezisinde, 1936.

daha ileri, daha yüksek bir tekâmüle götüren ordudur. Rap rap, yürürken 'bugün' ayaklarının altından kayıyor, onlar yarına akıyorlar.."

Alkışlar!... Annem bizi heyecanlandırmıştı. Sanki onunla beraber biz de inkılabın yarını olduğumuzu hissediyorduk.

Annemin bu yazısı, 20 Mayıs, 1937 tarihli *Tan* gazetesinde Sabiha Zekeriya Sertel imzasıyla çıkmıştı. Zira, o yıl "Sertel" soyadını almıştık. O soyadının da bir hikâyesi vardır. Babam, bir gün eve geldi:

— Bizim soyadı sorunu çözüldü, Moğol adını aldık, dedi.

Annem parladı:

— Nasıl olur? Sen nasıl bana sormadan soyadı alırsın?

— E! biz Moğoluz. Bütün aile hepimizin gözleri çekik. Muhakkak soyumuzda bir Moğolluk var. Annem küplere biniyordu:

— Amma da çirkin ad! Ben dünyada böyle bir ad taşıyamam. Ne biliyoruz, sizin soyunuzda ne var? Böyle kaba bir isim dünyada olmaz. Bu isim değiştirilemez mi?

— Değiştirilebilir.

Ondan sonra yeni isim arandı. Her ikisi de yazardılar. Her ikisinin yazıları da sertti. Bu görüşe dayanarak, "SERTEL" soyadını almaya karar verdiler. Annemin bu tarihten sonra çıkan yazıları önce Sabiha Zekeriya Sertel, sonra da Sabiha Sertel imzasını taşımıştır.

Atatürk'ün ölümü üzerine

Atatürk'ün 1938 Kasımı'nda hayata gözlerini yumması ile bütün yurt mateme büründü. Cenaze töreni uluslararası bir olaydı. *Tan* gazetesi bu olay münasebetiyle en iyi elemanlarını seferber etmişti. Sabiha Sertel'e de Dolmabahçe Camii'nin minaresinden röportaj yapmak görevi verilmişti. Olayı kendisi şöyle anlatıyor:

"Minarede fır dönüyorum. Şerefenin arkasına geçiyorum, güneş doğuyor. Evlerin balkonları, pencereleri tıklım tıklım... Yıkılmış duvarların üstünde, küme küme insanlar dizilmiş... Ağaçlardan armut gibi, insanlar sarkıyor. Katafalkın bulunduğu Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesine bakıyorum. Celal Bayar, Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker bütün devlet adamları, generaller, yüksek memurlar birer birer saygı duruşundan dönüyorlar. Tabutu bir top arabasına yerleştiriyorlar. Müzika matem havasını çalıyor. Alay, adım

adım, ağır ağır ilerliyor. Herkes bu büyük ölüye karşı duyduğu saygıyı sakın, vekarlı adımlarıyla duyurmak istiyor.

"Minareden gördüğüm en haşmetli, en gurur verici görünüş, evlerin balkonlarına, pencerelerine, duvar üstlerine yerleşen insanların hıçkırıkları idi. Bu hıçkırıklar yol boyu böyle devam etmişti. Bütün bir millet ağlıyordu. Türk halkı kurtarıcısına duyduğu minneti, gözyaşları ile dile getiriyordu. Bu Türkiye'de hiçbir devlet adamına, hiçbir padişaha, hiçbir kahramana karşı gösterilmemiş bir saygı ve sevgiydi. Bütün bir millet ağlıyordu. Türk halkı kurtarıcısına karşı duyduğu minneti gözyaşları ile dile getiriyordu."

Bu vesile ile, Sabiha Sertel'in, Atatürk hakkındaki düşüncelerini de öğrenmiş oluyoruz:

"Atatürk, Birinci Dünya Harbi sonunda yıkılan imparatorluğun enkazı üzerinde yeni bir Türkiye kurdu. Emperyalist devletlere karşı, binbir güçlük içinde bir kurtuluş savaşı verdi. Bağımsız bir Türkiye'nin temellerini attı. Saltanat ve hilafeti yıktı. Şeriat kanunları yerine Medeni Kanun'u getirdi. Reformlar yaptı. Bu Türkiye ölçüsünde bir devrimdi. İleri sürdüğü altı prensiple sosyal ve kültürel alanlarda önemli değişimler yaptı. Şeriat kanunlarıyla eski müslümanlık akidelerine bağlı Türkiye'yi, şeriatın tahakkümünden kurtardı.

"Dinle devleti ayırdı, dinin eğitim üzerindeki gerici baskısını kaldırdı. Cumhuriyetçiliği, devletin değişmez rejimi olarak Anayasa'ya geçirdi. Halkın egemenliğine dayanan bir devlet sistemi kurmak istedi. Çağdaş Avrupa toplumlarında yürütülen demokrasiyi Türk toplumuna uygulamaya çalıştı. Fakat Türkiye'nin o günki şartları için de, yeniliğe düşman olan tutucu, gerici zümreler karşısında, rejimi korumak için baskı sistemine geçmek zorunda kaldı. Milli kurtuluş savaşında toprak ağalarına, henüz gelişmekte olan burjuvaziye dayandığı için, halkçılık prensibini gereği gibi gerçekleştiremedi. 'Sınıfsız Cemiyet' şiarıyla henüz gelişmemiş emekçi sınıfına gelişme imkânı verilmedi. Gerçek demokrasi isteyen ilericilere karşı daha ilk günden baskı tedbirlerine başvuruldu.

"Atatürk milliyetçi idi. Onun milliyetçiliği 1908 devriminde ortaya çıkan milliyetçiler gibi ırk esasına dayanmıyordu. Türkçülüğe, Pantürkizm'e karşı idi. Onun, Türkiye'nin dışında çeşitli bölgelere dağılmış olan Türkleri kurtarmak gibi bir amacı yoktu. Ancak yabancı sermayeye, memleketin ekonomisini elinde tutan azınlık sermayesine karşı, Türk burjuvazisinin geliştirilmesini istiyordu. Devletçilik prensibine esasa bu milliyetçi görüş hakimdi. Devletçi-

lik, menâleketin servet kaynaklarını halkın yararına işletmekten, millileştirmekten ziyade, özel sermayenin yapamayacağı yatırımları devletin yapması esasına dayanıyordu."

Devletin özel sermayenin yardımcısı olduğunu anlattıktan sonra, Sabiha Sertel şöyle devam ediyor:

"Hedef emperyalistlerin ekonomik, pölitik nüfuzunu kırmaktı. Birçok yabancı şirketin kaldırılması, yabancı sermayeye karşı sınırlar konması bu amaca dayanıyordu. Fakat gelişmekte olan burjuvazinin baskısı, şartların olgunlaşmamış olması, Atatürk'ün yanında bu prensibi halk yararına kullanacak bir kadronun bulunmaması; mecliste ağaların, varlıklı sınıfların bulunması, devletçilik rejiminden beklenen faydaların sağlanmasına engel oldu. İş Bankası'nın kurulması ve yabancı bankaların Türk ekonomisi üzerinde yaptığı baskıların sonunda; özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra, devlet işletmeleri, devlet zararına işleyen kuruluşlar haline geldi. Yabancı sermaye ile işbirliği, halk zararına büyük servetler biriktiren bir ticaret burjuvazisinin gelişmesi sonucunu verdi...

"Atatürk devrimci idi. Fransız İnkılabı'nın, bir dereceye kadar Sovyetler Birliği'nde Octobre Sosyalist Devriminin etkisi altında idi. Ancak Türkiye'de yapılacak değişmelerde, sosyal yapı değişmelerini ikinci planda bıraktı. Bir toprak reformu ile derebeylik artıklarını temizlemek, sanayileşmeye başlayan Türkiye'de işçi sınıfının şuurlanmasına (bilinçlenmesine) bir sınıf olarak haklarını savunmasına yol verilmedi. Yapılan değişiklikler üst yapıda birtakım reformlardan ibaret kaldı. Böylece burjuva demokratik devrimi gerçekleştirilemedi. Bu yüzden ilericiler, sollar, işçiler devamlı bir baskı altında tutuldu."(*)

Moda'daki ev

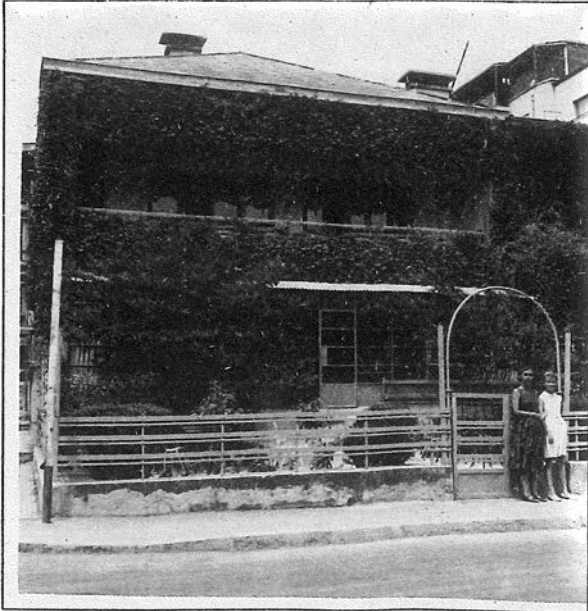
Nihayet babamın Moda'da yaptırmakta olduğu ev bitti. Bu ev, Almanya'da tahsil etmiş çok usta bir mimara yaptırılmıştı. Moda koyuna bakan cephesinde on metre uzunluğunda geniş bir teras, terasın önünde küçük bir gül bahçesi vardı. Terastan içeriye girilince gene 10 metre uzunluğunda geniş bir salon ve yemek odasında buluyordu insan kendini. Yemek odasının arkasında da gene oturmaya müsait küçük bir köşe vardı. Bu odanın arkasına düşen mutfak evin arka tarafındaki küçük bahçeye bakıyordu. Mutfakçı annem

(*) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 190-191, Belge Yayınları, 1987.

kendi isteğine göre yaptırmıştı. Bu olağanüstü geniş mutfağa betondan üzerleri çini kaplı masalar yaptırmıştı. Duvarlarda, tavana kadar yükselen raflar vardı. Yemek yapmayı çok seven annem, ilk defa gerçekten rahat bir mutfağa kavuştuğuna seviniyordu. Böyle bir mutfağa kavuşmuş, ancak bir yazı masasına kavuşamamıştı. Salonun arka tarafında genişçe bir kütüphane odası vardı. Duvarları baştan başa etajerlerle çevrili bu oda tavana kadar kitaplarla doluydu. Babam bu odaya büyük bir yazı masası koydurmuştu. Ne var ki bu, babamın yazı masasıydı. Çekmecelerde onun evraki duruyordu. Babam evde olmadığı veya yazı yazmadığı zamanlar, annem de bu masadan faydalanabiliyordu. Aksi halde, gene yazılarını yemek masasında yazıyordu. Onu kurtaran şey, korkunç konsantrasyon kabiliyetiydi. Bir kere yazısını yazmaya oturdu mu top atsan duymazdı. Ama gene de isyan ediyordu:

— Koskocaman eve geçtik, gene benim bir yazı masam yok!..

Üst katta cephede balkona açılan iki yatak odası vardı. Bunlardan biri ablam Sevim'in biri de annemle babamındı. Annemin güzel bir yatak odası takımıyla döşenmiş olan odasından küçük bir kilere, oradan da gene çok geniş ve güzel bir banyo odasına geçili-

Moda'daki ev, Sertel'ler 1950'de yurttan ayrılana kadar bu evde oturuyorlardı.

yordu. Benim ve anneannemin yatak odalarımız yan sokağa bakıyordu. Anneannem artık yaşlanmış, fakat çok tatlı ve munis bir ihtiyar olmuştu. Altı çocuğunu nasıl yetiştirdiğini hepimiz biliyor, ona çok büyük saygı gösteriyorduk. Yaşına bakmayarak eski ihtiyatlarını bırakmıyordu. Bir dakika boş duramazdı. Ya eline iğne ipliğini alır, ince oya işleri yapar ya da gazete okurdu. Benden öğrendiği Latin harflerini artık iyice söküyor, ancak gözlerinin iyi görmediğinden şikayet ediyordu. Anneannemin bizimle olması hepimizi, özellikle annemi çok mutlu ediyordu. İşin en iyi tarafı, babamdan büyük sevgi ve saygı görmesiydi. Zira çok çekingendi, etrafındakileri rahatsız etmekten çok korkardı. Bizim evde böyle bir sorun olmadığını biliyor ve rahatlıyordu.

Bu ev, hem akrabaları hem de dostları çekiyordu. Neşet Dayım Celal Dayım ve ailesi sık sık geliyorlardı. Anneannem oğullarına çok düşkün olduğu için buna da çok sevinirdi. Babamla annem açık kapı ilan etmişlerdi, her isteyen kapıyı açıp gelir ve çok sefer sofrada annemin hazırladığı güzel yemekleri bulurdu. Tabii gelenlerin çoğu kalburüstü aydınlardı, Sabahattin Ali, Cevat Şakir, Naci Sadullah, Sadrettin Celal, Şevket Süreyya Aydemir, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi. Bazan tartışmalar çok sert olurdu. Hizmetçimiz İclal,

— Bizim hanım erkeklere üstün çıkıyor, onları yere seriyor, derdi.

Evimize sık gelenler arasında, Moda'nın zenginleri, o günün burjuvazisi de vardı. Annem bu misafirlerden pek hoşlanmaz, hatta bazan şikâyet de ederdi. Ancak babam tam anlamda bir açık kapı siyaseti gütmek, sağa sola açılmak, ideoloji, siyasi görüş farkı gözetmeyen tarafsız bir gazeteci hayatı sürmek istiyordu. Bunu gazeteciliğin de bir icabı sayıyordu. Evin koşulları elverdiği ölçüde burjuvaziye de açılıyordu. Bazı dogmatik komünistler, bu evdeki yaşantısından ötürü, annemin bir, "salon komünisti" olduğunu söylemeye başlamışlardı. Ancak, bu sözleri söyleyenler, harp arifesinde ve harp yıllarında faşizme ve emperyalizme karşı verilen savaşta annemle boy ölçüşecek durumda değillerdi. Onlar, 15-20 kişiye okutabildikleri beyannameler için hapse giriyor, dayak yiyor ve bundan ötürü kendilerini kahraman sayıyorlardı. Sabiha Sertel ise, *Tan* gazetesindeki, *Görüşler* sütununda yazdığı yazılarla on binlere sesleniyordu. Bu yazılardan bazılarına bir göz atalım:

Bu yazıların önemli bir kısmı, emperyalizm ve faşizm tehlikesi

karşısında küçük milletlerin ve özellikle Türkiye'nin durumunu ele almaktadır. "Küçük Milletlerin Yaşama İmkânı Kalmadı" başlıklı yazısında Sabiha Zekeriya Sertel, dünyada değişen kuvvet dengesi karşısında küçük milletlerin durumuna değiniyor:

"Emperyalizmin şimdiye kadar yaptığı tekâmülde, büyük imparatorlukların alabildiğine büyümesine mani olan bir kuvvetler dengesi vardı. Büyük devletler birbirlerinin menfaatlerine zıt olarak inkişaf ettikleri için, birbirlerinin büyümesini kendileri kontrol eder, muvazeneyi tutabilmek için ara yerdeki küçük devletleri terazinin gözüne müvazene temin eden dirhemler mukabilinde kullanır. Mülkî tamamiyetlerini muhafaza ederlerdi.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun taksiminde de, emperyalist Rusya ile, emperyalist İngiltere'nin menfaatleri çarpışmıştır.

"1914'ten bugüne kadar emperyalizmin yaptığı tekâmülde, eski kuvvetler dengesi bozuldu" diyen yazar bunu başlıca iki amille izah ediyor:

"1. Emperyalist Rusya'nın sahadan çekilmesi.

"2. Birinci Dünya Harbi'nden mağlup çıkan ve doymayan devletlerin istila harplerine girmeleri."

Sabiha Sertel'e göre, bu tehlike karşısında küçük devletlerin birleşmeleri gerekirdi, ancak bunu başaramadılar.

"Biz küçük milletler, bu badireden ister mağlup, ister galip ne şekilde çıkarsak çıkalım, yarın için alacağımız bir ders var... Bugünkü büyük kuvvetlerin karşısında tek tayyaresiz, (uçaksız), bir milyonluk Arnavutluk değil, mükemmel orduları olan milletler bile devrilirken, alacağımız ders şuydu, 'Küçük Devletler Konfederasyonu...' Bunu yapamadık. (Burada Balkan Pakti'nin başarısızlığına değiniyor) Şimdi bizi hangi akıbet bekliyor? Bilmiyoruz. Fakat önümüzde bizi bekleyen ne olursa olsun, bugün tek millet olarak yapacağımız iş, istiklalimizi muhafaza ve müdafaadır."

Gene harp arifesinde yazdığı, "Yeni Dünyanın Eski Dünyaya Mesajı" başlıklı yazısında, Sabiha Z. Sertel, Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt'in Avrupa'ya yani eski dünyaya bir mesajını ele alıyor ve şöyle diyor :

"Biz eski dünyanın küçük milletleri, bizi yutmak için çember kuran devletlerin ya nüfuz bölgesi ya kolonisi olmak tehlikesini, yüzyıllardır nesillerden nesillere devredip, gelip gidiyoruz. Eski dünyayı cebir ve zor siyasetinin yaratacağı bir esirler dünyası olmaktan kurtarmak istiyorsanız, bu seyri durdurunuz."

Bu sıralarda, yazılarında sürekli olarak, küçük milletlerin karşısında bulundukları tehlikeden duyduğu endişeyi belirten yazar, şöyle devam ediyor: "Biz küçük milletler harbe, varlığımızı muhafaza için gireriz. Büyük devletlerden gelecek taarruzu durdurmak için on sekiz senedir, beynelmilel (uluslararası) konferanslar ne yaptılar?

"Artık beynelmilel kanunlara, müşterek emniyet vaatlerine bel bağlayamayız. Avrupa milletlerinin, bilhassa küçük milletlerin hürriyeti, selameti, istiklali her an için tehlikededir. Biz ebedi bir sulh (barış), ebedi bir emniyet istiyoruz. Bir harpten bir harbe geçtikten sonra, aradaki sulh senelerinin fasılası ne kadar uzun olursa olsun, yapıları yıkmanın acıları o kadar derin olur."

(...)

Bu sıralarda (yani 1938) yılında çıkan yazılarında bir devamlılık görüyoruz. "Chamberlain'e Mussolini'nin Cevabı" başlıklı yazısında şu satırları okuyoruz:

"Chamberlain sabırsızlıkla beklenen nutkunu verdi. Artık İngiltere'nin tereddüt devresinden çıkıp, katı kararını verdiği anlaşılıyor.

Bu karar, İtalya'nın Arnavutluk'a saldırması üzerine verilmişti. Sabiha Sertel, bu ana kadar İngiliz başbakanı Chamberlain'in bazı fedakârlıklar yaparak barışı koruyacağını sanmasını eleştirdikten sonra şöyle diyor:

"Cihanın mukadderatı Hitler'in 'Benim Kavgam' kitabında, Mussolini'nin "Roma İmparatorluğu" haritasında çizilmişti. İçinden çürüyen totaliter devletlerin ancak imparatorluklar kurmak hülyasıyla halkı avutmaları ve bu imparatorluklara doğru adımlar atmaları zaruriydi (kaçınılmazdı)..."

Sabiha Sertel, değişik yazılarında, İngiltere ve Fransa'nın, faşist İtalya ile Nazi Almanya'dan gelecek tehlikeyi görmeyip, veya görmezlikten gelip, müzakerelerle barış yollarını aramalarını, özellikle Chamberlain'in Münih'e gidip, Hitler'le anlaşmaya çalışmasını eleştirmektedir. Bu konuda bir de fıkra anlatıyor:

"Chamberlain'in Şemsiyesi"

"Chamberlain, Münih Anlaşması'nı yapmak üzere Münih'e gitmişti. Südet mıntkasını Almanlara verip, meseleyi diplomasi tarihiyle halledip dönerken, Hitler kendisini teşyie gelmiş... Doğru mu,

yalan mı bilmiyorum, o zaman Amerikan mecmuaları şöyle bir fıkraya naklettiler:

"Hitler vedalaşmak üzere elini Chamberlain'e uzattığı zaman:

"— Ekselans, demiş, giderken bizle anlaşma tarihiyle her mesele-
nin halledilebileceği gibi güzel bir intiba bıraktınız. Fakat, elimde
sizi hatırlamak için maddi bir hatıra yok.. Bu mesut anlaşmanın bir
hatırası olarak şemsiyenizi bana hediye eder misiniz?

"Chamberlain hemen şemsiyesini koltuğunun altına sokmuş,

"— Affedersiniz ekselans, demiş, şemsiyemi veremem, çünkü
İngiliz malıdır."

Yazı şöyle devam ediyor:

"Dünya hadiselerini, aldığı ve alacağı cereyanları düşünürken,
Chamberlain'in şemsiyesini gözönünden uzak tutmamak lazım.
Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Balkanlar, tâ Rus hududuna
kadar olan saha İngiliz malı değildir."

"İlk Silah" başlıklı bir yazısında da şöyle diyor Sabiha Sertel,

"Dünyayı yeni bir cihan harbine sürükleyen emperyalizm siya-
seti, şimdiye kadar dünyanın muhtelif noktalarında harplerle yol
aldı. Merkezi Avrupa'da, silah pátlamadan yürüyen istila, beynel-
mîl (uluslararası) emniyet tedbirlerinin çürümesinden cesaret
aldı, en müstahkem kaleleri bile süratle devirdi. Küçük milletler bu
büyük Alman istilasının karşısında tek başlarına kendilerini müda-
faadan aciz, sapır sapır dökülüyorlardı. Küçük milletlerin, istiklali-
ni taahhüt altına alacak büyük bir cephe teşkilinden korkan devlet-
ler, dünyanın bu yeni taksimi karşısında, ikinci bir cihan harbinin
muvacehesinde ilk defa Romanya'da sarsıldılar. Şimdi Arnavut-
luk'ta patlayan silahla karşı karşıyadırlar."

Ve nihayet, "Görüşler" sütununda, 1939 başlarında çıkan bir
yazısında temel soruyu ortaya atıyor.

"Harp olacak mı?"

"Tan'ın açtığı harp olacak mı anketine verilecek cevapların ço-
ğunu 'Harp olmayacak' fikri teşkil ediyor. Bu fikrin galebesi insan-
lık namına ne büyük bir kazanç olur.

"Harplerin Habeşistan'ın istilasından beri devam ettiği, kahra-
man Çinlilerin iki seneden beri Japon orduları ile boğuştuğu, Çe-
koslovakya ve Avusturya'nın silahsız harplere kurban gittiği, bur-
numuzun ucunda Arnavutluk'un istilaya uğradığı ve Danzig me-

selesinin en had bir devreye girdiği bir zamanda her şeyin olduğu yerde durarak bir barış devresinin açılacağını ummak bana biraz fazla bir nikbinlik gibi geliyor. (...)

"Cihan harbinden sonra Avrupa'da kurulan faşizm ve nazizm büyük imparatorluklar kurarak, memleketleri içinde hüküm süren iktisadi buhranları karşılamak emeliyle hareket ediyorlar."

Bu devletlerin kendi iç yıkılışlarına değindikten sonra, yazar şöyle diyor:

"Bu yıkılışın önüne geçmek için halkları bir harbe sürüklemek faşizm ve nazizmin son çaresidir. Şimdiye kadar demokrasi cephesinin dağınıklığından istifade ederek, emperyalizm siyasetini muvaffakiyetle (başarıyla) yürüten bu devletler için harp artık zaruret (kaçınılmaz) olmuştur. Bu sebeptendir ki, siyasetlerini şimdi komünizmi yıkmaktan ziyade, demokrasileri yıkmaya çevirmişlerdir. Bugünkü mihver devletlerinin iktisadi ve siyasi kurtuluşları ancak bu harplerin kazançlarına bağlıdır..."

Annem hastalandı. Zatüreedenden yatıyordu. Tam bu sırada, Amerika'da eğitim gören ablamdan bir mektup aldım. Missuri'de okuduğu gazetecilik okulunda İrlanda kökenli bir Amerikalı öğrenciyle birbirlerini seviyorlarmış, evlenmeye karar vermişler. Ablam, annemle babamın onayını alabileceğinden şüphede. Benim yardımımı istiyor, sorunu onlara benim açmamı istiyor. Tabii münasip bir ortam bulmak gerekir, böyle bir sorunu ortaya atmak için. Annem hasta yatarken, ben ona bu meseleyi nasıl açarım? Biliyorum ki bu onun için çok önemli bir sorun ve heyecanlanacak. Biraz beklemeye karar verdim. Ablamdan ikinci bir mektup geldi. Benden acele etmemi rica ediyordu. Çünkü artık eğitimi sona ermiş, yurda dönme zamanı gelmiş, ancak evlenmeden dönmek istemiyor. Eşiyle beraber dönmek istiyor Türkiye'ye.

Annemin ateşi düşünce, derhal durumu kendisine anlattım. Tepkisi çok fena oldu;

— Eyvah, dedi, bu adam İrlandalı. İrlandalılar katolik olur. Katoliklerde boşanma yoktur. Sevim bir yabancıya bağlanacak ve bir daha ayrılamayacak!

Yüzünden mutsuzluk akıyordu. Çok üzüldüğünü anlıyordum. Söylediği sözlerin ardında başka duyguları da varmış gibi geldi bana. Belki de bu evliliğin, kızından ayrılmasına yol açacağını düşünüyor; sonra, bir yabancıyla evlenme o zamanki yurtseverlik anlayışına da biraz aykırı düşüyordu. Ben annemi iyi tanıyordum,

onun oldukça güçlü bir vatanseverlik tarafı olduğunu biliyordum. Bu açıdan da bu evlenme fikrinden hoşlanmamıştı, ama bunu söylemiyordu.

Babam ise, haberi çok olumlu karşıladı. Üstüne üstlük, daha annemin onayını dahi almaya lüzum görmeden, ablama bir telgraf çekti. Cevabın olumlu olduğunu bildirdi. Annem bunu duyunca küplere bindi. Onu hasta yatağında üzdüğümüz için ben de üzülüyordum. Ancak, olan olmuştu. Ablamla sonraları eniştem olacak olan Frank telgrafı alır almaz nikâh dairesine koşmuşlar. Yangından mal kaçırır gibi evlenmişler, ne olur ne olmaz, belki annemle babam fikirlerini değiştirirler diye. Böylece, annem bir oldu-bitti karşısında kalmış oldu. Yapabileceği hiçbir şey yoktu. Sonunda ister istemez o da bu evliliği kabul etti. Ablamla Frank, kısa bir süre sonra evli olarak Türkiye'ye geldiler ve bir süre Moda'daki evimizde misafir kaldılar. Bu olay tam İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde cereyan etmişti.

Savaşa karşı savaş

Annem yataktan kalkar kalkmaz kaleme sarıldı. Ona göre, durum ağırdı, Türkiye'nin bir harbe sürüklenmesini önlemek gerekiyordu. Herhangi bir saldırıya karşı da milli birlik sağlanmalıydı. Bu konuda, Cumhurbaşkanı İnönü'nün demeçlerinden destek aldığını görüyoruz. İsmet İnönü, üniversite kürsüsünden verdiği bir demeçte, "idealist ve karakteri yüksek bir gençliğe ihtiyacımız var" demiş, Türkiye'nin karşısında bulunduğu tehlikeleri belirttikten sonra, "milletler için en büyük kuvvet, her silahtan keskin, her kudretten üstün en büyük kuvvet, kendi evlatları arasındaki birlik kuvvetidir" demişti. Sabiha Z. Sertel, bu nutku ele alan yazısında şöyle diyor:

"Bu nutkun bize en çok sevinç veren tarafı, Türk milleti içinde hüküm süren birliği bir daha Cumhurbaşkanı'nın ağzından duy-maktır. İnönü dünyanın bu müşkül devresinde, içinde hiçbir bozgun ve nifak emareleri taşımayan, içerden ve dışardan gelecek hiçbir tecavüze karşı tek bir vücut gibi karşı koyacak birleşmiş bir milletin manzarasını çizerken, tehlikelere de işaret ediyor."

"Türkiye'den Amerika'ya Selâm" başlıklı yazısında da Sabiha Sertel, İsmet İnönü'nün, "bütün komşularımızla dostluk " politikasını alkışlıyor.

İsmet İnönü'nün, milli birlik ve barış konularındaki tutumunu öven Sabiha Sertel, sonraları, anılarında onun hakkında şunları yazıyor:

"Fakat İsmet İnönü tek parti, tek şef sisteminin en şiddetli yöneticisi oldu. İlerici fikirlere, bu fikirlerin tartışılmasına dahi göz yumulmadı. Zaten Atatürk devrinde dahi, şiddet tedbirleri en ziyade İnönü tarafından yürütülmüştü. İsmet Paşa iktidara geldikten sonra, Halk Partisi içindeki bürokrat grup kuvvetlendi. 'Cemiyetler Kanunu' ile örgütlenme hemen de yok edildi... Basın şiddetli bir baskı altına girdi. Kanunlarla yapılan değişikliklerle 1924 Anayasası'nın sağladığı nispi hürriyetler de yok edildi. İlerici sol dergiler kapatıldığı gibi 1938 yılında Nazım Hikmet önemsiz bir sebeple tevkif edildi, 28 sene hapse mahkûm edildi."

İşte Türkiye, İkinci Dünya Harbi'nin arifesinde böyle bir baskı rejimi altında yaşıyordu. Sabiha Sertel de tam bu dönemde Türkiye'nin hayatını, bağımsızlığını, ilerici devrimleri tehlikede gördüğü için güçlü bir siyasi kavgaya atılacaktı. Artık, Sabiha Sertel, "Cici Anne" değildi, sosyal konular ikinci planda kalmıştı. Harbin ilk yıllarında, Hitler'in zaferleri, ırkçılığın, Pantürkist, gerici akımların güçlenmesine yol açmıştı. Bu akımlara karşı fütursuzca kılıç sallayan Sabiha Sertel, "*Türk basının en cesur kalemi*" ünvanını almıştı.

Harp, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla patlak verdi. 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya harp ilan etmesiyle kendimizi İkinci Dünya Harbi'nin içinde bulduk. Bu münasebetle, Sabiha Sertel *Tan* gazetesindeki sütununda iki ilginç yazı yazdı. Bunlardan bir tanesi, "Harbi Karşılarken" başlığını taşıyordu:

"Sakarya'da düşmanı... boğduğumuz gün sana veda etmiştik. O kavga, milli istiklalden mahrum edilmek istenen bir milletin kavgasıydı. Bu da onun devamıdır...

"Sana hoş geldin demeyeceğim. Saldırı için hudut boylarına yığılan orduların elinde sen, bir tahrip aracısın. Beşeriyetin kökünden koparmak istediği esareti, milletlerin boynuna bir şemet halı gibi takmak, hür yaşamak isteyenlerin ayaklarına zincir vurmak için şahlandın....

"Atatürk'ün bu millete emanet ettiği milli istiklali kurtarmak için kadın, erkek, çocuk, ihtiyar, istiklalin önüne dikilmiş birer kaleyiz. Bunun içindir ki, seni bir felaket gibi karşılamıyoruz. Biz, harplerin içinden gelmiş nesilleriz."

Böylece, o gün egemen olan milli duyguları belirten Sabiha Sertel'in, "Allahâısmarladık Sulh (Barış)" yazısı bir edebi değer taşıyor:

"Nihayet seni teşyie (geçirmeye) geldik.

"İnsanlık mukadder olan akibetine sürükleniyor. Müşterek emniyet, Milletler Cemiyeti'nin garantisi, sulh konferansları, saldırı-gana karşı birleşik cepheler, hiçbirisi başındaki zeytin dalını kartalın gagasından kurtaramazdı.

"Seni geçirmeye gelen şu bir milyar dört yüz milyon insan kafilesinin gözlerinin içine baktın mı? Dün bu cennet dünyada çılgın neş'elerle gülen genç kıızı, döndüğün zaman kimbilir hangi mezarın başında ağlar bulacaksın! Seni hüznle uğurlayan delikanlı kimbilir hangi tankın altında yamyassı kalacak. Şu saçları ağarmış insanın nemli gözlerinde, yarın toprağa vereceği oğlunun acısını görmüyor musun?

(...)

"İşitiyor musun, arzın muhtelif yerlerinde seferberlik boruları çalışıyor... Tren istimini aldı, hareket düdüklü beşeriyetin kulaklarını patlatarak ötüyor.. Sen meçhul diyarlara doğru uzaklaşmaya hazırlanıyorsun... Allahâısmarladık Sulh."

Türkiye'nin harbe girme ihtimali karşısında da, Sabiha Sertel şunları yazıyor:

"Almanya niçin harp ettiğini açıkça söyledi. Versay Muahedesi'yle kolonilerinden mahrum edilen Almanya, ikinci bir cihan harbini hazırlarken, bu müstemlekeleri alacağını ve bununla yetinmeyeceğini bildirdi. Büyük bir Alman İmparatorluğu arkasında koştuğunu... açıkça söyledi...

"İngiltere niçin harp ettiğini söylemedi. Yalnız varlığını korumak için harp ettiğini söylemekle yetindi. Bu ise, saldırgan bir Alman emperyalizmi karşısında, statik bir emperyalizmin yapacağı gayet tabii birşeydir...

"Henüz mutlak surette harbe gireceğimizi bilmiyoruz. Çünkü bizim harbe girmemiz, mutlak surette bir tecavüze veya hazmı güç tekliflere maruz kalmamıza bağlıdır. Bizim için bir saldırganlık harbi bahis konusu değildir. Bu iki emperyalizmin hiçbirinin de aleti değiliz. Gerek Atatürk, gerek İnönü devletin siyasi, içtimai, iktisadi programlarını yaptıkları zaman, Türkiye'nin anti-emperyalist bir devlet olduğunu, hiç kimseden bir karış toprak istemediği gibi, kimseye bir karış toprak vermek niyetinde olmadığını belirttiler.

Bu, böyle olduktan sonra bizim gireceğimiz harp, bir sömürge olu-
şa karşı açacağımız bir istiklal harbidir."

*Eylül 1939'da "Harbe Girersek Bu
Bir İstiklal Harbi Olacaktır" başlıklı
yazısından.*

TAN gazetesi, GÖRÜŞLER sütunu.

Moda'daki evimizde yaşam her zamankinden farklıydı. Deniz kıyısındaki bu güzel ev, eşi dostu ve akrabaları çekiyor, sık sık gelen dost ve ahabplarımızın sayısı artıyordu. Harp ilerledikçe, *Tan* gazetesinin önemi de artıyor, yabancı gazeteciler de sık sık konu-ğumuz oluyorlardı. Türk basını mihver devletlerinden yana olan-
larla, demokrasileri tutanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. *Tan* gaze-
tesi bu ikinci kategoridendi. Bu nedenle İngiliz ve Amerikan gaze-
tecileri babamın peşini bırakmıyorlardı. Evimiz demokrasiden ya-
na olan aydınların ve Müttefik Devletler gazetecilerinin bir merke-
zi haline gelmişti. Ablam Sevim'le kocası Frank O'Brien da bizim
evde kalıyorlardı. Frank, Amerikan Haberler Ajansı AP'nin harp
muhabiri olunca, artık ev tam bir gazeteciler evi olmuştu. Gece
gündüz bir yığın insan girip çıkıyordu bu eve.

Annem bu modern ve güzel evin yeni koşullarına kendini uy-
durmuş, adeta yeni bir kişilik kazanmıştı. Evin işlerini örgütlemek
onun ödeviydi. Alışverişi o yapar, bazen da telefonla erzak sipariş
ederdi. Mutfaktaki hizmetçiye, her gün yapılacak yemekler hakkın-
da talimat verir, davetli misafir olduğundaysa kendisi mutfağa gi-
rer ve çok leziz yemekler yapardı. Davetsiz misafirler için ise, hiç-
bir şey olmasa muhakkak ya bir makarna ya bir omlet çabucak ya-
pılır, herkes annemin güler yüzünden hoşnut kalırdı. Bütün bu gü-
rültü patırtının içinde yazılarını da ihmal etmezdi. Zira bir harp
vardı Avrupa'da, Türkiye'de Almanya'dan yana harbe girmek eği-
limlerine karşı çıkmak, Alman nazizminden destek bulan ırkçılığa,
Turancılığa karşı savaşmak gerekiyordu. Annem bütün bunları
kendisi için kutsal bir ödev sayıyordu. Her sabah yemek masasının
başına oturup, o ateşli yazılarını yazıyordu. Eski harflerle kaleme
aldığı bu yazıları, telefonla gazetede birine dikte ederdi. Bazen da
gazetenin sansürüyle karşılaşır, kızardı. Gazeteden,

— Hanımefendi, yazınızdan filan cümleyi çıkarmak zorunda-
yız, çünkü filan kanuna aykırıdır, diye bir telefon geldi mi, küplere

binerdi. Bu nedenle demokrasi için yaptığı savaşta, nazizme, faşizme karşı savaşmakla yetinmiyor, Türkiye'de basın özgürlüğü sorununu da ele alıyordu.

Bizleri de ihmal etmezdi. Ne okuyoruz, neyle vakit geçiriyoruz, arkadaşlarımız kim? Hepsini izler ve öğütler verirdi. Artık kocaman kızlar olduğumuz için bu müdahaleler sınırlıydı ama vardı. Hele benim bir erkek arkadaşım, bayağı bir sorun olmuştu. Ablam Sevim ise hamileydi. Ona da o konuda öğütler veriyordu.

Böylece, annem özellikle o yıllarda (harbin ilk yılları) çok yönlü bir insan niteliğini almıştı. Babam, Zekeriya Sertel, "Babi-Ali'de Tanıdıklarım" dizisinde, annemin portresini çizerken şöyle diyor:

"Sabiha Sertel, üç kimliği bir arada toplayan bir insandı: İyi bir ev hanımı, mükemmel bir ana ve kimliği kuvvetli bir yazardı. Bu üç kimlikten birini ötekinin zararına, üstün tutmaksızın, aralarında ahenkli bir denge kurmasını bilirdi. İyi bir ev kadını ve mükemmel bir ana olması, iyi bir fikir kadını olmasına engel olmamıştı. İyi bir gazeteci ve yazar olması, anneliğine ve ev hanımlığına en ufak bir zarar vermemişti.

"(...) Ev işleriyle uğraşmaktan zevk alırdı. Hatta mutfağa girer, kendi buluşu yeni yemekler yapardı. Sofrası her zaman dostlarına açıktı ve bütün dostlar Sabiha'nın evine ansızın da gelseler, güzel çeşitli mezelerle bezenmiş, lezzetli yemeklerle zenginleştirilmiş bir sofraya bulacaklarını bilirlerdi. Özellikle Nazım Hikmet, Sabiha'nın hazırladığı sofralara bayılırdı. Ev hanımı olarak üstüne başına itina ederdi. Sabiha Sertel evinde dahi dağınık, itinasız bir kıyafet veya tuvaletle görünmezdi. Özellikle akşamları, mutlaka giyinir, tuvaletini yapar, yeni elbiselerinden birini giyer, biz akşam işten dönmüce, gülümseyen mutlu bir çehreyle karşılaşırdık.

"Mükemmel bir ana idi Sabiha Sertel. İlk çocuğumuz Sevim 1917'de doğmuştu. O zaman herşey kıttı. Çocuğu besleyecek gıdaları bulmak, hemen de imkansızdı. Ne var ki Sabiha çocuğunu fenin ve sağlık bilgisinin en son kurallarına göre yetiştirmek istiyordu. Çocuğun gıdası, giyimi, yaşamı için hiçbir fedakârlıktan çekinmezdi. Onun için her şeyden evvel, her şeyden üstün olan şey kızı idi. Bütün yoksulluklara, bütçemizin darlığına bakmayarak Sabiha, serde çiçek gibi büyötmeye çalışıyordu Sevim'i... Amerika'da tahsilde bulunduğumuz sırada da, bir taraftan okurken, bir yandan da çocuğunu ihmal etmemişti.

"Haksızlıklara karşı isyankardı.

"Sabiha yazılarında toplumun sakat taraflarını, haksızlıkları yansıttı."

"Faşizme karşı savaşında, davasından tavizler vermedi."

"1930'lardan sonra onu faşizme karşı savaşın başında görüyoruz."

Bu tarihten itibaren annemin *Tan* gazetesindeki yazılarının bir çoğu faşizme, nazi ideolojisine Alman emperyalizmine karşıdır. Faşizmin metodlarıyla ilgili bir yazısında (*Nihayet dilimi kesemedi*) şöyle diyor:

"Faşizmin en birinci metodu demokrasiye ve sollara karşı şiddetli bir mücadele açmasıdır. Alman zaferlerini yayarak Türk halk efkârını şaşırtmışlar, yanlış istikametlere sevk etmişlerdir. Yalan yanlış jurnallerle polisi sollara karşı takibata sevk etmişlerdir."

Harbin sonuna doğru yazdığı bir yazıda da, Nazi Almanyası'nın Ankara elçisi Von Papen ile arasında geçen bir olayı anlatıyor:

"1937 senesindeydi. Alman faşizmi bütün dünyada beşinci kolun örgütlerini kurmakla meşguldu. Türkiye'de de faşist cereyanlar, hareketler göze çarpıyordu. Daha başlangıçta bu mikrobun yurdumuza girmemesi için çalışıyor, bu cereyana karşı koyuyordum. Bu sıralarda İstanbul'a gelen bir Alman kadın gazeteci beni matbaada görmeye geldi. Bana faşizmin uzun bir methiyesini yaptıktan sonra:

"— Sizin yazılarınız Almanyada çok fena akisler yapıyor, dedi. Goebbels'in(o zamanki Alman propaganda bakanı Goebbels) size selamı var, "Eğer bir gün elime geçerse, dilini keseceğim," diyor.

"Ben de efendisine selam söylemesini, dilimi keseceği güne kadar faşizmle mücadele edeceğimi söyledim."

Sabiha Sertel tekrar mahkemede

Yıl 1940. Sabiha Sertel'i gene mahkemede görüyoruz. Mahkeme salonu gençlerle dolu. Bir tarafta faşist, ırkçı gençler, karşı tarafta ilerici, demokrat, sosyalist eğilimli üniversiteliler oturuyordu. Gençler arasında bir kavgayı önlemek için salon polisle doluydu. Yargıç, sanık mevkiindeki Sabiha Sertel'i ayağa kaldırdıktan sonra sordu:

— Şair Tevfik Fikret hakkında yazdığınız yazılarda, *Yeni Sabah* gazetesine ve *Sebil-ü Reşat* dergisi sahibi Eşref Edip Hoca'ya haka-

ret etmek suçuyla sanık bulunuyorsunuz. Bu iddialara bir diyeceğiniz var mı?

— Var. Ben bu yazılarımda kimseye hakaret etmedim. Hakarete uğrayan Şair Tevfik Fikret'i şavundum.

— Kendilerine faşist, gerici demişsiniz. Bunu, bir hakaret sayıyorlar.

Sabiha Sertel, 1940'larda, Tan gazetesinde demokrasi savaşını yürüttüğü sıralarda.

— Türk kanunlarına göre bir kimseye gerici, tutucu, faşist demek bir suç değildir.

— Fikret'in Moskova'da heykeli dikildiği iddiası doğru mudur?

— Hayır, böyle birşey yoktur...

Muhakemenin ikinci celsesinde sanık kendini şöyle savunuyordu:

— Savcı, Tefvik Fikret'in ideolojisini ele alıyor, bu ideolojinin zaman zaman tartışmalara sebep olduğunu, ateist bir şairin, dindar kimselerin hislerini rencide ettiğini, bu sebeple buna karşı koymalarının bir suç olmadığını iddia ediyor... Fakat Tefvik Fikret'in yaşadığı devirde bile bu inançlar serbestçe savunulmuştur. Fikret hiçbir mahkemede hesap vermek zorunda kalmamıştır. Ölümünden 28 yıl sonra, Cumhuriyet devrinde bu inançların hakarete uğraması memleketimiz için utanç vericidir. Öteden beri ilerici, insaniyetçi şairlerle gericiler, softalar arasında bir ideoloji tartışması olan bu konunun, zamanımızda ele alınması politik amaçlara dayanıyor. Tefvik Fikret'in insaniyetçi ideolojisine vurmak amacının arkasında ırkçı, nazi fikirler gizleniyor.

Mahkeme sonunda, yazılarında hakaret unsuru bulunmadığından Sabiha Sertel beraat etmişti. Son celseden çıkışını kendisi şöyle anlatıyor:

"Mahkemeden çıkarken ilerici gençler etrafımı sardılar. Tefvik Fikret'i ve Fikret'in şahsında ilerici insaniyetçi düşüncüyü savunduğum için bana teşekkür ettiler. Kendilerine Tefvik Fikret davasının içyüzünü inceleyeceğimi, bu konuda bir kitap yazacağımı söyledim. Savunmada da bu vaadi yapmıştım. Tefvik Fikret hakkında yazdığım kitap, 1946 yılında İstanbul'da yayımlandı. Polis tarafından toplatılmadı."

Türkiye'de olduğu gibi, Azerbaycan ve Bulgaristan'da da birkaç baskısı yapılan bu yapıt, imparatorluğun yıkılış döneminde, ilericiler-gericiler arasındaki iç kavgayı ve bu kavga içinde büyük şairimizin ideolojisini yansıtmaktadır. Hâlâ güncel bir politik sorun olan bu kavgarın siyasi niteliğini ortaya koyduğu gibi, Fikret'in felsefi ve edebi kişiliğini de belirtmektedir. Gençliğinde, Selanik'te Serveti Fünûn edebiyatının etkisi altında yetişen Fikret'in insancıl düşüncelerine bağlılığını koruyan Sabiha Sertel, bu yapıtıyla yakın tarihimizin önemli fikir hareketlerine ışık tuttuğu gibi, daha I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde hür düşünceye karşı çıkan gericilerin, II. Dünya Harbi'nde nasıl faşist ideolojiye alet olduklarını anlatıyor.

Bugün kütüphanelerde ve hatta belki de kitapçı dükkanlarında bulabileceğiniz bu yapıtın çok kısa bir özetini bu kitabın arkasında bulacaksınız.

Sıcak bir yaz akşamıydı. Annemle Moda'daki evimizin balkonunda oturmuş tavra oynuyorduk. Bahçıvan Niko, önümüzdeki gül bahçesini suluyordu. Birden bire bahçe kapısı açıldı, koşarak ablam girdi, heyecanla bağıyordu:

— Anne sancılarım tuttu!..

Ablam 9 aylık hamileydi. Doktoru Mahmut Ata ona, "Sen ufak yapılısın, çocuk büyük olursa, doğum zor olur. Çocuğun ufak kalması için de bol bol yürümeli, spor yapmalısın," demişti. Ablam da bu sözü tutmuş, son dakikasına kadar denizde yüzmüştü. Şimdi denizden geliyordu, elinde havlularla kendini hasır koltuğun üstüne attı,

— Ay of !...

Annemle beraber yerimizden fırladık. O telefona koştu, doktora haber vermeye. Ben ise gidip bir taksi getirdim. Annemle ablam derhal, Mahmut Ata'nın Şifa'daki doğumevine gittiler. Ablam oradan, gerçekten de çok küçük bir bebekle döndü. Tatlı maviş bakışlarıyla hepimizi yürekten vurmuştu, bu bebek. Adını Deniz koydular. O günlerde annemi görmek gerekirdi. Zaten çocuklara karşı, sonsuz bir şefkati vardı. Bize karşı gösterdiği o unutulmaz ana sevgisi bir yana, nerede bir küçük çocuk görse yaklaşır, okşar, o tatlı gülümsemesiyle küçük yavruyu kendine çekmeye çalışırdı. Ama, şimdi bir de kendi torunu doğunca, dünyalar onun oldu. Zavallı Deniz çok küçük olduğu için layikiyle süt ememiyor, geceleri uyanıp, süt istiyor, gaz sancıları yüzünden ağlayıp, duruyordu. Artık anneme uyku yoktu. Sanki doğan bebek onundu. Geceleri uykusundan uyanır, ağlayan bebeği omuzuna dayar, arkasını ovarak, gazını çıkarmaya çalışırdı. Deniz birkaç aylık olduktan sonra, ablam gezmelerine yüzmelerine devam etti, Deniz'i bir bakıma sanki annem büyütüyordu. Hem de ne zevk, ne şevk, ne mutlulukla. Birden bütün muhabbetini bu çocuğa vermişti sanki annem. Deniz 3-4 yaşlarına gelince, bizimle birtakım oyunlar oynamaya başladı. Kâh, doktor olup, hepimizin ateşini alıyor, kâh gemi kaptanı olup, bizi deniz aşırı ülkelere götürüyor, kâh şoför olup, bizi taksisinde gezdiriyordu.

Annem,

— Bu çocuğun çok güçlü bir hayal kabiliyeti var. Ya bir roman-
cı ya tiyatro yazarı ya da aktör olacak, diyordu.

Gerçekten de Deniz, lise çağına gelince piyesler yazmaya, amatör tiyatrolarda oynamaya başladı. Biz o dönemde, artık gurbette, Sovyetler Birliği'nde idik. Annem, orada yazdığı, "Roman Gibi" başlıklı son yapıtını da Deniz'e ithaf etmişti. Orada şöyle der:

"Torunum Deniz,

"Sen sekiz yaşında bir çocuktun. İstanbul'da, Moda'da deniz kenarındaki evin balkonunda, sana renkli, zengin hayallerle dolu Şark masallarını anlatırdım. Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı.. Sen bunları büyük bir dikkatle dinlerken, mavi gözlerinde alevler yanardı. Masal biter bitmez yerinden fırlar:

"— Haydi, annecanne, bunu oynayalım, derdin.

"Masalı usta bir rejisör gibi sahneye koyar, bana rolümü verir, kendi rolünü heyecan ve şevkle oynardın.

"Senin hayal zenginliğine, sanat belirtilerine bakarak, annene:

"— Bu çocuk ya bir aktör ya bir rejisör olacak... Çocuğun bu istidadına dikkat edin, körletmeyin... dedim.

"Yıllar geçti... Şimdi Amerika'da, tiyatro kulüplerinde, Shakespeare'i başarıyla oynadığını duyuyorum. Ben sahnede değil, hayatta küçücük bir rol oynadım. Sana ve okuyucularıma bunu yine bir masal gibi, bir roman gibi anlatacağım...

"Gurbetteki hayatımı anlatmanın sırası daha gelmedi. Onu anlatmak sırası geldiği zaman, eğer yaşıyorsam, sana ve okuyucularıma bunun masalını anlatırım.

Savaş dolu bir hayatın hikayesi. (*)

Gerçekten Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yılları, annemin kendini bütün gücüyle bir siyasi savaşa attığı yıllardır. Bir yandan torunu Deniz'e şefkatle bakar, evine ailesine vakit ayırırken, bir yandan da dünya olaylarını izliyor, *Tan* gazetesindeki yazılarında emperyalizme, faşizme karşı sert yazılar yazıyordu.

Tan gazetesinde çıkan yazılarında, dünyayı paylaşmak hevesinde olan devletlere çatıyor. Nazi vahşetini yediği gibi, İngilizler'in emperyalist politikalarına da çatıyordu. Örneğin, 1941 yılında

(*) Sabiha Sertel, *Roman Gibi* Ant Yayınları, İstanbul 1969, İkinci Baskı Belge Yayınları, 1985.

çıkan bir yazısında, İngiliz İşçi Partisi Başkanı Atlee'nin harbi bir ziyafet sofrasına benzetmesine değiniyor ve şöyle diyordu:

"Bu öyle bir sofra ki, altın, gümüş taslar içinde sıcak insan kanıyla pişirilmiş istiklal çorbaları, açlığa mahkum edilmiş milletlerin naaşlarından koparılmış, biftekler, hürriyete hasret çekenlerin tankla ezilmiş ciğerlerinden sandviç ve esaret dolmalarıyla doludur.

"Biz bu ziyafet sofrasına kaç defa oturduk? Her defasında dünyaya sahip olan, dünyayı aralarında bölüşenlere ne kıymeti ödenmez insan yığınları, ne müthiş enerji kudreti, beyhude istihlâk edilen (tüketilen) ne muazzam istihsal kuvvetlerini peşkeş çektik!"

Kâh Alman, kâh ta İngiliz emperyalizminin böyle sert bir dille eleştirmesi, Ankara'da hoş görülmüyordu. Türkiye İngilizlerle müttefikti, Almanya ile ise anlaşma yolları aranıyordu. Türkiyenin dış siyaseti, kritik bir noktada olduğu sırada, Sabiha Sertel'in bu sert çıkışları Dışişleri Bakanlığı'nı rahatsız ediyordu. Nihayet *Tan* gazetesi bir süre için kapatıldı. Gazetenin açılmasını sağlamak için Ankara'ya giden başyazar Ahmet Emin Yalman şu haberle döndü:

— Gazetenin çıkmasını sağladım, ancak bir şartla: Sabiha Sertel yazmayacak. Böylece 1941 yılında yazı yazmaktan men edilen Sabiha Sertel, vaktini boş geçirmeye hiç de niyetli değildi. İlk evvel, II. Dünya Harbi Tarihi başlıklı bir kitap yazdı. Sonra da, V.I. Lenin'in, "Emperyalizm, Kapitalizmin Son Aşamasıdır" başlıklı yapıtını ve Stalin'in, "Leninizmin Problemleri" başlıklı kitabını Türkçeye çevirdi. Anılarında, bu üç yapıtı, 1950'de Türkiye'den çıkmadan önce, Neşet Ağabeyine teslim ettiğini yazıyor: "Ağabeyim 1956'da öldü. Şimdi bu yapıtların nerede olduğunu bilmiyorum," diyor. Gerçekten de, yaptığı iki çevirinin hiçbir yerde bir izini bulamadık. Ama, "II. Dünya Harbi Tarihi" başlıklı yapıtını, kuzenim Avni Refiğ, bundan bir süre önce ölen dayısı Osman Müeyyet Binzet'in kâğıtlarını karıştırırken buldu. Annem bu yapıtının Önsöz'ünde şöyle diyor:

"İlk Söz

Bu kitabı 1941-1942'de yazdım. O zaman faşizme karşı cephe almış durumdaydık. Buna bakmayarak yurttan geniş bir faşizm propagandası yürütülüyordu. Almanların Polonya ve Fransa'daki muvaffakiyetlerinden sonra, buna karşı durmak isteyenler 'müttefik-

ler' cephesinde yer almaya sevk ediliyordu. Bu propagandanın amacı, bilfiil müttefik cephesine geçilmese bile, halk efkârını Almanya'ya karşı (...) Müttefikler tarafına çekmekti. Öte yandan Alman taraftarlığı almış yürümüştü. 'Milli nizam' teorisi, tarihi bir zaret olarak halklara sunulmuştu. Hatta, yeni nizamda, yeni bir dünya birliği meydana getirileceği imâ ediliyordu.

"Bu iddiaları ilmi esaslar çerçevesi içinde çürütmek, dünyanın tekâmül merhalelerinde, hangi seyri takib ettiğini, dünya cemiyetlerinin içinde bulundukları bunalımın nedenlerini izah etmekle mümkündü. Bu sebeple bu kitabı hazırladım. Fakat kitabı bitirdiğimin ertesi günü, Almanlarla Saldırmazlık Paktı'nı imzaladık. Böyle bir durumda, bu kitabı yayımlamam olası değildi. Nasıl ki, başvurduğum kitapçılar da reddettiler.

Kitabın ilk faslında, genel olarak 1914 savaşının sebeplerini ve Milletler Cemiyeti'nin niçin bu harpleri önleyemediğini, açıklamaya çalıştım. Üçüncü bölümünde, 1939 savaşının nedenlerini, bu harbin amillerini ve hangi koşullar altında hazırlandığını; bu konuda yazılmış bilimsel, siyasal kitaplardan faydalanarak gösterdim."

Bu Önsöz'ün tamamını kitabın arkasında bulacaksınız.

Annem, dünya harbinin en civcivli zamanında böyle kitap yazmak, çeviriler yapmakla yetinmiyor, ille de *Tan* gazetesindeki *Görüşler* sütununa dönmek istiyordu. Kabına sığamayan Sabiha Sertel nihayet, bir akşam Moda Deniz Kulübü'nde, yasağı koyan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya rastlayınca, fırsatı kaçırmadı. Olayı kendisi, anılarında şöyle anlatır:

"O (Şükrü Kaya) Almanların bu harpten muzaffer çıkmayacaklarına inanıyordu. 'Amerika bu harbe girecektir. O girdikten sonra Almanlar'ın kazanma şansları azalır, faşizm Avrupa'da kök tutmayacaktır,' diyordu.

"— O halde, beni ne diye yazı yazmaktan menettiniz? dedim. Cevap verdi:

"— Sen o yazıları yazdığın zaman, biz Almanya'yla bir anlaşma yolu arıyorduk. Zamansız yazılardı.

"— Daha zamanı gelmedi mi, ben yazı hürriyetime ne vakit kavuşacağım?

"— Yaz, dedi, amma dış politika meselelerine dokunma."

Sabiha Sertel'in yeniden yazı yazma hürriyetine kavuşması, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırdığı, Alman ordularının Mosko-va önlerine geldikleri yıllara rastlar. Bu durum karşısında, Saracoğlu Hükümeti, Türkiye'nin tarafsızlığını ilan etmişti. Alman saldırısı

İngiliz ve Amerikan hükümetlerini de Sovyetler Birliği'ni desteklemeye yöneltmişti. Böylece, Alman nazizmine ve İtalyan faşizmine karşı; Batı demokrasilerini ve Sovyetler Birliği'ni içeren bir cephe kurulmuştu. Bu durumda *Tan* gazetesi de anti-faşist kampanyayı güçlendirmiş, anti-faşist yazı kadrosunu genişletmişti. Sabiha Ser-tel de bu kampanyaya müstehar isimlerle katılıyordu.

Bursa hapishanesinde Nazım Hikmet'i ziyaret

Bursa'da Çelik Palas Otel'i'nin bahçesinde, havuz başında oturuyor, can sıkıntısından incir yiyordum. Birden yanıma annem geldi. Otelde ikimiz beraberdik. Annem, Bursa kaplıcalarında tedaviye gelirken, beni de götürmüştü. Otelde kendime yaşıt kimse bulamadığım için can sıkıntısından patlıyordum, ama annem beni çok sevindiren bir haber getirmişti:

— Yıldız, sana birşey söyleyeceğim, ama kimseye söylemeyeceksin,

— Tabii söylemem, nedir o haber?

— Yarın Bursa hapishanesinde Nazım'ı ziyarete gideceğiz.

— A!... bu habere çok sevindim. Nasıl yaptın bu işi? Annem anlattı:

— Bugün gazeteler, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırdığını yazdılar. Ben de Bursa hapishanesine telefonu açtım, Nazım'ı telefona çağırttım. Kendisine bu konudaki fikrini sordum. O, "Eceli gelen köpek cami duvarına işer," dedi ve beni hapishaneye davet etti. Hapishane müdürü ile dostmuş. Hiçbir güçlük ve sakınca yokmuş. Ama sen gene de hiç kimseye bir şey söylemeyeceksin.

Sözüm sözdü. Zaten bir gazeteci kızı olarak bazan herkesin bilmediği olayları bilmeye, sır tutmaya alıştım. Annem bunu biliyor ve bana güveniyordu.

Ertesi gün, Nazım bizi hapishane müdürünün odasında karşıladı. Annem anılarında bu olayı şöyle anlatıyor:

"Nazım odada bir aşağı bir yukarı geziyor:

— İşte şimdi Almanya'nın işi bitmiştir. Moskova'nın önüne kadar gelse de, sonunda mağlup olacaktır, diyordu.

Nazım Sovyet insanının gücüne, zorluklar karşısında yılmayan iradesine güveniyordu. Olaylar bu görüşü doğruladı."

Nazım'la o gün, harbin dışında çok önemli konulara da girmiş-tik. Aslında çok tatlı bir başbaşa konuşma olmuştu bu, ama annem

sadece dünya siyaseti ile ilgili bölümünü nakletmiş. Nazım kabına sığmayan, kafese konmuş bir aslan gibiydi. Nasılsın diye sorduğumuzda, anneme bakarak,

— Aslan gibiyim, hanfendiciğim, demiş ve hapishane koşullarına nasıl intibak ettiğini anlatmıştı: Mahpuslardan dostlar kazanmış, bir dokuma tezgâhı kurmuş, orijinal kumaşlar dokuyup, dışarıya satıyor, böylece para kazandığını ve hatta karısına para gönderdiğini anlatıyordu. Karısı Piraye ise ziyaretine gelemiyordu, bir türlü. Nazım,

— Hanfendiciğim, hapishanede bir adamın aranmamasından, karısından haber almamasından daha acı birşey olamaz, siz bunu anlayamazsınız, diyordu.

Aslında, "Aslan gibiyim" demesine bakmayarak, içinden bir şeylerin onu kemirdiği, artık hapishaneye doyduğu belliydi.

— Beni, haksız yere hapse attılar. Ben suçsuzum, dayıma yazdım, (Ali Fuat Başgil'i kastediyordu) hak yerini bulsun, beni burdan çıkarsınlar, diyordu. Annem dayanamayıp, sözü Piraye'ye getirdi. Evde Piraye'nin lafı geçtiği vakit, annem hep "ben bu evliliği anlamıyorum, Nazım'ın bu kadınla bir fikir arkadaşlığı yok. Edebiyat, fikir tartışmaları yaptığımız toplantılara onu hiç getirmez. Nazım ne buluyor bu kadında?" der dururdu. Şiirlerinde, Piraye Nazım'ın "kızıl saçlı bacı"sıydı. Gerçekten kızıl saçları ve büyük bir başı, dolgunca bir vücudu vardı. Nazım'ın sevgisini nasıl kazandığını anlamak zordu. Annem, Piraye'nin ziyaretleri kesmiş olmasından faydalanarak, sordu:

— Nazım sen güzel adamsın, bu Piraye ile bir kafa arkadaşlığın yok. Çok güzel bir kadın da değil, ona bağlılığının hikmeti nedir? Nazım cevap verdi:

— Hanımefendiciğim. Görüyorsun, benim hayatımın yarısı hapse geçiyor. Ben kıskanç bir adamım. Karım güzel olmuş olsaydı, kıskançlıktan deli olurdum. Şimdi yüreğim rahat.

Belki bu yönden yüreği rahattı ama, harbin ilerlediği, nazizmin azdığı, dünya güçlerinin birbirine girdiği bir dönemde, elleri kolları bağlı hapse oturmak deli ediyordu Nazım'ı. En ilkel hakkına hürriyetine kavuşmak istiyordu. Sözü dönüp dolaştırıp, bu konuya getiriyordu. "Aslan gibiyim," diyordu ama "kafese kapatılmış bir aslan" olmak o bildiğimiz gürleyen, coşkun Nazım'a yakışmıyordu. O da bunun fazlasıyla farkındaydı.

Sabiha Sertel çok partili demokratik rejim savaşında

Bundan sonra Sabiha Sertel'in sadece, Türk basınının "en cesur kalemi" olmakla kalmayıp, fiilen politika alanına da itildiğini görüyoruz. 1942 sonlarına doğru, Alman orduları Moskova önlerinde gerilemeye başlayınca, Türkiye'nin iç politikasında da çalkantılar başlamış, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde, Saracoğlu'nun Alman yanlısı politikasına bir muhalefet başlamıştı. Sabiha Sertel, Ankara'da bulunduğu sırada yaptığı bazı temaslarda bu olayı tespit etmiş, Türkiye'de demokrasi savaşını güçlendirmek gerektiği kanaatine varmıştı. Kendisi Ankara'daki temaslarını şöyle anlatıyor:

"Celal Bayar Almanya'yla yapılan anlaşmaları beğenmiyor, fakat müttefikimiz İngiltere'ye karşı da temkinli davranmak gerektiğini, söylüyordu. Bayar, devletçilik konusunda İnönü ile anlaşamıyordu. Ona göre devletçilik yeniden ayarlanmalı, özel teşebbüse daha çok imkânlar tanınmalıydı, devlet müdahaleleri azaltılmalıydı. Atatürk'ün görüşlerinden epeyi ayrılıyor, 'liberal devletçiliği' savunuyordu.

"Tevfik Rüştü Aras ise hükümetin dış politikasına karşıydı. Von Papen'in oynadığı menfi rolden şikayet ediyor, Saracoğlu'nun Alman taraftarı politikası yüzünden, Türkiye'nin Almanya'nın kuyruğunda harbe sürüklenmesinden korkuyordu."

Bayar aynı zamanda, mecliste, İsmet İnönü'nün baskı siyasetine karşı bir muhalefet oluştuğunu fakat baskı yüzünden kimsenin sesini çıkarmadığını anlatıyor, polis takibinden şikayet ediyordu. Sonradan kurulan Demokrat Parti'nin tohumlarını Sabiha Sertel, daha o günlerde Ankara'da yaptığı konuşmalarda tespit etmiş ve nihayet, harp sonlarına doğru, tek parti rejimine karşı *Tan* gazetesi ve meclisteki muhaliflerin birleşmesiyle bir demokrasi cephesinin kurulması için savaşmıştı. Bu savaşta Sabiha Sertel'in oynadığı rolü ileride daha geniş olarak ele alacağız.

Yazar, 1943 ile 1946 arasında *Tan* gazetesindeki *Görüşler* sütununda iki ana konu üzerinde durmuştur: "Demokrasi", "milliyetçilik".

Nazi orduları, Stalingrad önlerinde karlara saplanmış, siperlerinden çıkamaz hale gelmiş oldukları günlerde dahi Türk basınının büyük bir bölümü Nazi zaferine inanmaktan vazgeçmemişti. Sabiha Sertel, anılarında şöyle diyor:

"Bugünlerde ırkçılar bir milliyetçilik savaşı açtılar. Bu maske

altında nazizmin ideolojisini savunuyor, varlık vergisini övüyor, azınlık düşmanlığını her tarafa yayıyorlardı...

"Ben *Tan*'da yazdığım yazılarda Yahudi düşmanlığının, anti-semitizmin Türkiye'de hiçbir zaman yer bulmadığını, genel olarak ırk düşmanlığı bulunmadığını yazdım... Bunun hem kanunlara, hem de Anayasa'ya aykırı olduğunu belirttim...

"Türk milliyetçiliğinin ancak memleketi sömüren yabancı sermayeye karşı, milli varlığı koruma niteliği taşıdığını, anti-emperyalist bir milliyetçilik olduğunu anlattım...

"Atatürk, emperyalist nitelik taşıyan Türkçülüğü tasfiye etmiş, bu fikri yürüten Ziya Gökalp'i ve diğerlerini kenara atmıştı. Atatürk, Türk ırklarını birleştirmek, idaresi altına almak gibi emperyalist bir amaç gütmüyordu."

1945 yılında *Tan* gazetesinde çıkan, "Milliyetçilik Ne Demektir?" başlıklı yazı dizisinde, Sabiha Sertel, şöyle diyor:

"İktisadi milliyetçilik büyük sanayi devletlerini inhisarcılığa götürmüştür. Serbest rekabetin tam zıddı olan bu tekelliktir ki, 19. yüzyılda bu büyük sanayi devletlerini sömürgeleri paylaşmaya sürüklemiştir (...) Liberal iktisatta milliyetçilik bu manayı ifade eder: Tekelcidir, emperyalisttir, harpçidir.

"Faşistlere göre milliyetçiliğin anlamı, liberal iktisatçıların anladıkları manada milliyetçilikten farklıdır. İktisadi cephesinde o da tekeldir, emperyalisttir ve harpçidir. Fazla olarak ırkçıdır ve bütün dünyayı kendi egemenliği altına almak ister."

Sosyalist düşünce tarzında, "milliyetçiliğin" yerini ise Sabiha Sertel şöyle anlatıyor:

"Sosyalizmde amaç, bir sermayedar sınıfını diğer bir sermayedar sınıfa karşı koruma olmadığı için, milliyetçilik bütün halk kitlelerinin sömürücü bir sınıfa ve sömürücü milletlere karşı müdafaa-sını öngörür. Bu nedenle anti-emperyalisttir, saldırgan harplerin, mali tekellerin, sömürgeciliğin aleyhtarındır. Irkçılığa, unsurlar arasına kin, nefret ve ayrılıklar sokan gerici, şoven milliyetçiliğe karşıdır."

Türk milliyetçiliğini ele alan bir yazısında da şöyle diyor:

"... Türkiye, büyük sanayi ülkeleri gibi, dış memleketlerde ne pazar, ne sömürge arar. Ancak emperyalizme karşı kendi varlığını savunma kaygusundadır...

"Türk halkını mihver devletlerine kazanmak için büyük propagandalar yapıldı. Turancılık iddialarıyla başlayan bu ırkçı milliyetçilik, Türk unsurları arasında bir kan milliyetçiliği aradı... Fa-

şist milliyetçiliğin savunduğu maziperestlik, ananecilik fikirleri kuvvet buldu, Anayasa'nın laiklik prensiplerine karşı cephe aldı.

(...)

"Almanya'dan ithal malı olarak giren bu faşist milliyetçilik, Türk milliyetçiliğinin ifadesi değildir...

"Türk milliyetçiliği, Atatürk'ün dediği gibi imtiyazlı bir sınıfın geniş halk kitlelerini istismarı esasına dayanan bir milliyetçilik değildir ve olmamalıdır. Türk milliyetçiliği ırklar arasına, bu memleketin ve bu toprağın çıkarları hesabına çalışan yurtdaşlar arasına ayrılıklar ve kin sokan milliyetçilik değildir ve olmamalıdır. Türk milliyetçiliği halkçıdır, imtiyazlı sınıfların değil, halk yığınlarının çıkarlarını savunur; laiktir, gericilikle bağdaşmaz; inkılapçıdır, Türk milletini en ileri gelişme aşamasına ulaştırmak ister. Türk milliyetçiliği barışçıdır. Ancak milli bağımsızlığını savunmak ve korumak için harb eder."

"Bunun dışında, ırkçı, tefrikçi, istismarcı bir faşist milliyetçiliğini savunanlar, milli menfaatleri değil, ancak böyle dar bir zihniyeti müdafaa edenlerdir ve bu memleket için zararlıdırlar ve zararlı olmuşlardır."

Tasvir-i Efkâr gazetesi, milliyetçilik konusundaki bu yazılara saldırınca, Sabiha Sertel, "Bu Mevzu Mugalataya Müsait değildir" başlıklı yazısında onlara cevap veriyor:

"*Tasvir* gazetesi tamamen objektif ve ilmi nitelikte olan yazılarını yeni bir saldırıya vesile yapıyor. Tabii yarası olan gocunur..." Sabiha Sertel bu yazısında karşı saldırıya geçmekte, *Tasvir* gazetesinin ileri sürdüğü "milliyetçiliğin", Nazi Almanya'nın savunduğu ırkçı, emperyalist, harpçi milliyetçilik, "yüzde yüz faşist milliyetçilik" olduğunu ileri sürmektedir.

Burada şu noktayı belirtmek gerekir: Genel olarak *Tan* gazetesi ve özel olarak Sabiha Sertel, açtıkları bu kampanyayla ırkçı milliyetçilerin düşmanlığını kazanmışlardı. Saracoğlu Hükümeti Turancıları tuttuğu için, bu yazılar yüzünden 1942'de Sabiha Sertel tekrar yazı yazmaktan men edildi. ırkçıların açtığı davalar yüzünden mahkemelere düştü. Anılarında, yazı yazması yasaklanınca, düşündüklerini bir deftere yazmaya başladığını yazıyor. Defterin başına da Nazım Hikmet'in Jokond ile Siyau yapıtından aldığı şu mısraı koyuyor:

"Ben karar verdim bugünden itibaren bir hatıra defteri tutmaya."

Ne yazık ki, bu defteri, polis 1945 *Tan* olaylarından sonra evde yaptığı aramada bulmuş ve alıp götürmüştür.

Sabiha Sertel'in ikinci savaş alanı demokrasi idi. 1945 baharında, Kızılıordu Doğu Prusya'yı, Silezya'yı işgal edip, Avusturya'ya, Macaristan ve Çekoslovakya'ya girip, Berlin üzerine yürümeye başlayınca, artık Türkiye'de de hava değişmişti. Almanya savunuculuğu bırakılmıştı. İsmet İnönü iç politikada değişiklik olduğunu göstermek amacıyla, Turancılara karşı baskı hareketine geçmişti. Bu ortamda Sabiha Sertel'in yazı yazmasına engel kalmamıştı.

3 Mayıs 1945'te toplanan San Fransisco Konferansı, kurulacak yeni dünya düzeninin prensiplerini tespit ediyor: Dünya barışı, insan hak ve hürriyetleri, düşünce özgürlüğü, ve demokratik haklar uluslararası örgütler tarafından güvence altına alınmalıdır. Bu örgütler yoluyla, insanlık üçüncü bir dünya savaşı tehlikesinden kurtarılmalı, totaliter, saldırgan, anti-demokratik rejimlere yaşama hakkı tanınmamalıdır. Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt, dört insancıl prensip ortaya atmıştır: İnsanlık dört korkudan kurtarılmalıdır: Açlık, işsizlik, söz ve düşünce hürriyetinden yoksunluk, hürriyetsizlik.

Bu ortamdan cesaret alarak, Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalefet de açığa çıkmıştı. Bayar grubu Parti Tüzüğü'nün değiştirilmesini isteyen bir önerge vermiş, bu önerge meclis grubu tarafından reddedilmişti. Bunun üzerine Bayar, o günlerde demokrasi savaşını yürüten *Tan* gazetesi ile ilişki kurmuştu. *Tan* yazı kadrosunu genişletmiş, Aziz Nesin, Behice Boran, Sabahattin Ali ve diğer ilerici aydınları içeren ekibiyle, faşizme, diktatörlüğe karşı savaşı hızlandırmış, çok partili bir demokrasi kavgasına başlamıştı. Tevfik Rüştü Aras da *Tan*'a yazılar gönderiyordu.

Celal Bayar Sabiha ve Zekeriya Sertel'i evlerinde ziyaret ediyor ve şöyle konuşuyordu:

"Biz, kanunlarda bir değişiklik yapmak, daha geniş bir demokrasi kurabilmek için iktidara gelmeliyiz. Bugün bir seçim yapsa, halkın bütün muhalefetine rağmen oyları İnönü toplayacaktır."

İnönü ise durmadan memleketin geniş bir demokrasiye gideceğini vaad ediyor, demokrasiye aykırı kanunların yeniden gözden geçirileceğini ileri sürüyordu. Buna bakmayarak, ikinci bir partinin kurulmasını önlemek için, Bayar-Menderes grubunun meclisteki konuşmaları kapaklar vurularak susturuluyor, CHP tek parti rejiminden ayrılmak istemiyordu. Nihayet Celal Bayar istifa etti ve

önerge veren mebuslar CHP ile bütün ilişkilerini kestiler. İnönü de 1 Kasım 1945'te Meclis'in açılması münasebetiyle verdiği demeçte, memleketin hürriyet ve demokrasiye doğru gittiğini, mecliste murakabeye ikinci bir partiye ihtiyaç olduğunu söyledi.

"Celal Bayar'ın istifası" ve diğer yazılar

Sabiha Sertel, Bayar'ın istifasından sonra yazdığı yazılarda Türkiye'de demokrasi sorununu değişik yönlerden ele alıyor:

"Celal Bayar'ın İstifası" başlıklı yazısında şöyle diyor:

(...)

"Celal Bayar geçen Haziran'da, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile, Halk Partisi'nin Parti Grubuna verdiği müşterek takrirden gerek kanunlarda, gerekse partinin tüzüğünde demokratik bazı değişiklikler yapılmasını istemişti. Bu karar reddedildiği gibi, hükümet mahafilinde daha geniş bir demokrasiye doğru kanunlarda değişiklik yapılacağını gösteren alametler de belirmedi...

(...)

"(...) Bayar'ı istifaya mecbur eden ne yalnız takririn kabul edilmemesi, ne de yalnız arkadaşlarının partiden çıkarılmasıdır. Celal Bayar'ı istifaya mecbur eden en önemli neden, hükümetin gerek dahili (iç) gerekse dış siyasetinde parti ile hükümet arasında ayrılıklar bulunmasıdır. Parti grubuna verdiği takririn, müzakereye dahi lüzum görülmeden reddi, partinin ve hükümetin San Fransisco kararlarına karşı hareketsizliğini ifade eder ki, Atatürk devriminin savaşçısı sıfatıyla Celal Bayar'ın bu hareketsizliğe karşı sükûtu, millete karşı taahhüt ettiği ödeve karşı bir saygısızlık olurdu. Bizce, Celal Bayar'ı istifaya sevk eden en büyük neden bu olsa gerektir."

Celal Bayar'ın istifasıyla ilgili ikinci yazısında Sabiha Sertel şu soruyu soruyor: "1942'den sonra yavaş yavaş, niçin bu muhalefet doğmuştur? Bir zamanlar hükümetin siyasetine mecliste daima el kaldıran aynı partiye mensup mebuslar neden muhalefete geçmişlerdir? Basının bir kısmı, tazyik zincirinin bir halkası kopar kopmaz, neden 'şiddetli' denen bir muhalefete geçmişlerdir?"

"(...) Bütün bu muhalifler arasında bir mutabakat olmasa bile, birleştikleri bir nokta vardır; bugünkü hükümet ve iktidarı elinde tutan parti, halkın ve memleketin ihtiyaçlarına cevap verememek-

tedir. Muhalefet halkın içindedir. (...) Muhalefeti boğmak için tutulan tezvîr ve iftira yolu, yazıları ve söylenenleri tahrîf yolu iktidar partisini kuvvetlendirmez..."

Böylece, demokrasi için açtıkları kampanyada, *Tan* gazetesi yazarları ve Sabiha Sertel ikinci bir düşmanı karşılarına alıyorlardı: CHP yani iktidar partisi. Sabiha Sertel'in 1945 yılında *Tan* gazetesinde hemen her gün yürüttüğü bu demokrasi savaşını ancak bazı yazılarından paragraflar naklederek verebileceğim:

Düşünüyoruz

"Başbakan Saracoğlu, gazetecilerle yaptığı konuşmada, Anayasa aykırı kanunların değiştirilmesi için hazırlık yapıp yapılmadığı hakkındaki bir soruya, 'düşünüyoruz' yanıtını vermiş.

"Bu kanunların değiştirilmesi hususunda, aylardan beri gazetelerde yazılan yazılardan, yapılan tartışmalardan sonra, hükümet daha geniş bir demokrasiye geçmek için hazırlıklar yapıyor sanıyorduk. Meclisin kapalı bulunduğu bir dönemde, uzmanların bir araya gelerek bu değişiklikleri hazırlamasını, hükümetin meclise yeni kanun teklifleriyle gelmesini bekliyorduk.

"Fakat Saracoğlu hala düşünmekte olduğunu söylüyor. (...)"

Dünya Karşısında Türkiye

"Dünyanın sağlam bir barışa kavuşmak için geçirdiği bunalım içinde, Türkiye'nin bugünkü ve yarınki durumu yalnız bir iç sorun olarak değil, uluslararası bir sorun olarak önemlidir: Sayın Cumhurbaşkanı İnönü, meclisin açılması vesilesiyle verdiği nutukta Türkiye'nin harp içindeki vaziyetini, tarafsızlığın nedenlerini, bugünkü siyaseti anlattı ve gelecekte alınması gereken önlemler hakkında meclise ve hükümete tavsiyelerde bulundu.

"Sayın Cumhurbaşkanı'nın 19 Mayıs 1945 nutkıyle millete vaa-dettiği daha geniş demokrasinin kanunlaştırılmasını, Anayasa'ya aykırı bazı kanunların değiştirilmesini içeren bu tavsiyeleri bütün milletçe şükranla karşılanacak öğütlerdir."

Kaybedilecek Zamanımız Yoktur

"Türkiye'nin dünya karşısında bugünkü durumu, dış siyasetinde bütün milletlerle dostluk olduğu gibi, iç politikasında da bütün vatandaşlara eşit insan hakları tanıyan bir demokrasiyi gerçekleştirmektir.

"Sayın İnönü bu konuda meclise ve hükümete yaptığı tavsiye-

lerde, kanunların bu hakları sağlayacak şekilde değiştirilmesini esas olarak ileriye sürmüştür. Tek dereceli seçime geçmek için verdiği bir buçuk yıllık mühlet, bu müddet zarfında partilerin kurulması, bu partilerin programlarını yayınlamaları, örgütlerini kurarak halkı kendi fikirleri etrafında hazırlamaları için düşünülmüş olsa gerektir. Ancak halkın ve milletin bu imkanlardan faydalanabilmesi için, kanunların meclisin ilk celsesinde süratle değiştirilmesi gerekir.

"(...) Bu hükümetin gerekli kanunları hızla çıkaracağına inanmak zordur. (...) Toprak kanununun hâlâ hazırlık devresini bitirmemesi... Çalışma Bakanlığının işçi sendikalarını kendi kontrolü altında bulundurması eğilimi, hükümetin gerçek bir demokrasiye geçişte vakit kazanmaya çalıştığının işaretidir. (...) Bu değişiklikleri ne kimseye yaranmak, ne de herhangi bir tehdide boyun eğmek için değil, Türkiye'yi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için sür'atle gerçekleştirmek durumundayız. Kaybedilecek zamanımız yoktur."

Zincirli Hürriyet

"Ankara'dan gelen havadislere göre daha geniş bir demokrasiye geçiş için yapılacak hamlede değişmesi gereken kanun tasarıları hazırlanmıştır. Basın Kanunu'nda yapılacak değişiklik yalnız Vekiller Heyeti'nin gazeteleri kapatma hakkının elinden alınmasıdır. Basın suçlarını muhakeme etmek üzere, özel bir mahkemenin kurulması öngörülmektedir.

"Bu, hürriyeti sağ elle verip, sol elle geri almak demektir. Basın Yasası'nda özgürlüğü tehdit eden sadece 50. madde değildir. Basın Yasası, Basın Birliği Yasası yalnız maddeleri itibariyle değil, ruhu ve içeriği açısından da özgürlüğün kollarını zincirle bağlamıştır."

Fikre artık yeter tahakkümünüz

"Üniversitenin yeni sene açılış töreninde, Üniversite Rektörü, Üniversitede hürriyetin mevcut olduğundan bahsediyor. Bu nasıl hürriyettir ki, evvela üniversite muhtar değildir, kafasını Maarif Vekâleti'nin (Eğitim Bakanlığı'nın) emir ve kumandasına teslim etmiştir? Bu nasıl hürriyettir ki, öğrencisine örgüt kurma hakkını vermez, hepsini disiplinli hürriyetin piştarlığını yapan bir birliğe sokmak zorunu kabul eder? Bu nasıl hürriyettir ki, öğrencisinin üniversiteye ait işlerde fikir yürütmesini meneder? Demokrasiyi

inkâr eder? Bu nasıl hürriyettir ki, öğrencisini yalnız iktidar elinde tutanlar gibi düşünmeye mecbur eder? Fikir hürriyetini alaşağı eder? Bu nasıl hürriyettir ki, profesörleri imzalarıyla fikirlerini yayınlamaktan meneder?..."

Tan gazetesinde bu kampanya yürütülürken, gazete ile CHP'den ayrılan muhalif gurup arasında işbirliği konuşmaları ileri-
liyordu. Yeni bir parti kurmak hazırlığında olan Bayar ve arkadaş-
larının bir gazeteye ihtiyaçları vardı. Babam, Zekeriya Sertel, anıla-
rında bu olayı şöyle anlatıyor:

"Yeni değişiklikler üzerine CHP'de bir çözülme ve bir kaynaş-
ma başlamıştı. Celal Bayar'la Adnan Menderes partiden çekilmiş-
lerdi. Hatta Celal Bayar'ın partiden çekilmek için partiye verdiği
mektubu, Moda'da beraber yazmıştık. Onların çekilmesinden son-
ra partide bir bozgun başlamıştı.

"İşte o günlerde Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras
Tan gazetesinde beni görmeğe geldi. Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün
ölümüne kadar Dışişleri Bakanı olarak çalışmıştı. İnönü, cumhur-
başkanı olunca, Atatürk'ün bütün adamları gibi onu da dışarı at-
mıştı. Son zamanlara kadar sessiz oturmuştu, fakat şimdi yeni faa-
liyete atılmanın zamanı geldiğine inanıyordu. Bana ikinci bir parti
kurmanın gereğinden söz etti. Tek Parti, Tek Şef rejimine karşı öz-
gürlük ve demokrasi savaşında beraber çalışmamızı önerdi. Celal
Bayar ile Adnan Menderes'in de bizimle beraber çalışacaklarını
söyledi.

"Celal Bayar'la, Adnan Menderes'le bir kaptayamayaca-
ğımı söyledim. Fakat o (Tevfik Rüştü Aras), kişilerden çok ilkeler
üzerinde durmanın doğru olacağını söyledi. Bunun üzerine kuru-
lacak partinin güdeceği ana ilkeler üzerinde anlaşmamız gereki-
yordu. Bu görüşmeler bir kaç gün sürdü. Sonunda şu ilkeler üze-
rinde anlaştık:

"1- Yeni parti burjuva demokratik hak ve özgürlükleri savuna-
cak.

"2- İleri devletçi olacak. Ancak devletin yapamadığı işler özel
teşebbüse bırakılacak. Ama onlar da devletin kontrolü altında ola-
cak.

"3- Türk-Sovyet dostluğu dış politikanın temeli olacak.

"4- Türkiye bağımsız ve barışçı olacak."

Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Celal Bayar ve Adnan
Menderes ile ikinci parti sorununu tartışmak üzere toplantılar yapı-

dursun; bir yandan da *Tan* gazetesi demokrasi, hürriyet ve çok partili rejim konularında yayılım ateşi açmıştı. 1945 yılının nisan, mayıs, haziran ve ağustos aylarında Sabiha Sertel'in *Görüşler* sütununun tamamen bu konulara ayrıldığını görüyoruz:

"Muvafakatin Feryadı", "Yeni Bir Seçimle Millet Reyini İzhar Edebilir mi?", "Halk ve Meclis", "Serbest Seçim", "Hürriyeti Böyle mi Anlarsınız?", "Türkiye'de Demokrasinin Genişlemesi", "Mürteci Kime Derler?", "Hürriyetten Korkanlar Kimlerdir?" başlıklı yazılarında aşağıdaki konuları işlemektedir:

Muhalefetin kökü halktadır, bunu dikkate almadan, Halk Partisi elindeki bütün güçleri kullanarak bu muhalefeti boğmaya çalışmaktadır.

Seçimlerle, Halk Partisi devrilip, yerine başka bir parti geldiği takdirde, o da bir tek parti rejimi kurmayacak mıdır? Ortada başka partiler bulunmadığına göre bu bir olasılıktır. Ama buna aldırmadan, halka hürriyet içinde seçim sandıklarına gitmek olasılığını sağlamak gerekir. "Rey (oy) sandıklarının tamamiyle demokratik esaslar dahilinde, milletin murakabesi altında bulunması, partiler teşekkül etmemiş olsa dahi, halka serbest bir seçimde, kendini kısmen olsun ifade etmek imkanını verir. Partilerin teşekkülü için engeller ortadan kalktıktan, ciddi ve kat'i siyasi programlarla partiler ortaya çıktıktan sonra ise, halk kendini temsil için çok daha geniş imkânlarla sahip olur."

Sabiha Sertel'e göre, "Halkın reyini (oyunu) izhar edebilmesi, devlet idaresini kontrol edebilmesi için evvela örgütlenmesi gerekir. Halk Partisi'nin tasvibi olmadan hiçbir nevi cemiyet kurmak, teşkilat kurmak hakkına sahip olmayan halk kenarda bırakılmıştır. Eğer gerçek bir demokrasiye geçmek istiyorsak, her şeyden önce söz, fikir ve içtima hürriyetlerini kaldıran kanunların değiştirilmesi gerekir."

"Anayasa bu hakları tanımakla birlikte, sonradan çıkarılan nizamnameler, maddeler ve kararlar bu belgeyi felce uğratmıştır. Bugün ilk yapılacak iş, Anayasanın ayaklarına takılan zincirleri kopardıktır." (*Serbest Seçim* başlıklı yazıdan)

Bu demokrasi savaşı sürecinde, Sabiha Sertel günün bazı önemli kişilerle polemige de girmiştir. Örneğin, "Hürriyeti Böyle mi Anlarsınız?" başlıklı yazısında, meclis müzakerelerinde bazı milletvekillerinin basın hürriyetine karşı çıkmalarını yerdikten sonra şöyle diyor:

"Hürriyetleri kayıtlar altında tutmak isteyen bu zatların gözle-

ri, karanlıktan aydınlığa çıkan kuşlar gibi hürriyet ışığını görür görmez kamaştı.

Bu Ne Geniş Hürriyet Anlayışdır!

"Cemil Barlas Tan'ın Toprak Kanunu hakkında ileri sürdüğü mütalaalara işaret ederek, 'bunların hüviyetleri malumdur' diyor. (...)

"Bu şekilde bir malum kelimesi bir mana ifade etmez. (...) O belirsiz malumu ben anlatayım.." Sertel'lerin ilk yazı yazmaya başladıkları günden itibaren, anayasaya aykırı hürriyetleri kısıtlayıcı kanun ve hükümlere karşı savaştıklarını anlattıktan sonra şöyle diyor:

"Memleket için zararlı olan hürriyet değil, hürriyeti baskı altında tutan ve tutmak isteyen bu zihniyettir. (...) Sahte bir demokrasi ile Cemil Barlas, yeni dünya nizamının içine, koluna yirmi destek, ayağına payanda da taksa, giremez."

Sabiha Sertel bundan sonra sırayla Necmeddin Sadak, Hakkı Tarık Us, Nadir Nadi ve Hüseyin Cahit Yalçın'la kavgaya girişmiştir:

"*Mevzudan Ayrılmayalım*" (24 Haziran 1945) başlıklı yazısında, şöyle diyor: "Aramızda hürriyet ve demokrasi mevzuu üzerinde geçen münakaşadan sonra, Necmeddin Sadak, benim diğer bir yazara verdiğim cevabı ele alarak yeni bir münakaşa kapısı açmak istiyor ve bu defa mevzuu komünizm mecraına sürüklemeye çalışıyor. Bugün ortada konuştuğumuz dava, daha geniş bir hürriyet ve demokrasiye geçmek davasıdır ve faşizm meselesidir. Bu davanın Atlantik Misak'ı içinde olduğunu da defalarca söylediğim halde, Necmeddin Sadak'ın bana bir komünizm damgası vurup, asıl davayı kenarda bırakması, evvelâ memleket menfaatlerine, sonra da münazara adabına aykırıdır. Vicdan hürriyetini kabul eden Necmeddin Sadak, faşizm ve hürriyet etrafında dolaşan bir münakaşayı komünizme nakletmekle, söylemek istediği bazı fikirler olduğunu, bu fikirleri söylemek için bunu vesile bildiğini göstermiş oluyor."

Sabiha Sertel'in 28 Mayıs 1945 tarihli *Tan* gazetesinde, "*Bay Hakkı Tarık Us'a Cevap*"ı şöyle dir:

"Basın Birliği Başkanı Hakkı Tarık Us'un 27 Mayıs 1945 tarihli cevabını *Tan* gazetesinde gördüm. İtiraf edeyim ki, başkanın bir hukukçu lisanıyla yazdığı mektubu anlamakta güçlük çektim. Anladığıma göre başkan şunları demek istiyor:

"Benim size gönderdiğim mektup, mesleği ilgilendiren bir konu hakkında cevap almak içindi. Siz bunu yayınlayarak beni sual yağmuruna tuttunuz.

"Evet Hakkı Tarık Us, çünkü Türkiye gibi anti-faşist bir ülkede, zafer gününde devlet adamlarının, muzaffer milletlerin devlet adamlarına çektikleri telgraflarda, 'Sizin zaferiniz, bizim zaferimizdir' dedikleri bir memlekette, faşistlere köpek dediğim için beni haysiyet divanına göndermek isteyen bir başkanın müdahalesini özel telakki etmedim. Geubels'in (Göbbels) kesemediği dilimi, Hakkı Tarık'ın elindeki makasa uzatmak istemedim."

"Bayan Sertel Sünni midir, Şii midir?"

Tan, 27 Ağustos, 1945

Bu yazısında, Sabiha Sertel, kendisine çatan bütün basın mensuplarına, devlet adamlarına meydan okuyor:

"Bütün basının, üzerinde konuştuğumuz önemli sorunları kenara bırakıp, bana yönelttikleri soru şudur: Sen marksist misin, ne-sin? Bu bana din muharebeleri yapıldığı devirde mütaassıp dindarların birbirinin boğazına sarılıp, 'Sen sünni misin, şii misin? diye soruşlarını, mezheplerinin dışında kalanların boyunlarını vurdu-ran taassubunu hatırlattı.

"*Bay Hüseyin Cahit Yalçın*, 'Türkiye'de demokrasi sorunu konuşulurken, söyle bakalım Sovyet Rusya'da demokrasi var mı?' diyor. Sovyet Rusya'da demokrasi var mı yok mu, bu beni hiç ilgilendirmez. Bay Yalçın, Türkiye'de demokrasi var mı, yok mu siz bana onu söyleyin.

"*Bay Necmeddin Sadak*, ikide bir, 'bütün bu yazdıkların, söylediklerin iyi ama, söyle bakalım sen nesen? Sünni misin, Şii misin?' diye soruyor. Bay Necmeddin Sadak, lütfen söyler misiniz, siz nesisiniz? Biriniz diktatörlüğü savunursunuz, biriniz Kemalistsiniz, biriniz Bevinci sosyalistsiniz. Ben sizin ne olduğunuzu anlayayım ki, sizin huzurunuzda nasıl konuşacağımı bileyim. Sanki benim ne olduğum anlaşıldıktan sonra, Türkiye'de herşey düzelecek, demokrasi gerçekleşecek, ihtikâr ortadan kalkacak, Türkiye güllük gülis-tanlık olacaktır! Bu yazarlar müsterih olsunlar; ben ne Sünniyim ne de Şii. *Ne de Tan gazetesi komünist*. Daha demokrasi devriminin gerçekleşmemiş olduğu bir memlekette, ne sosyalizmin ne de başkası-

nın temel tutacağına kani değilim. Ben sadece Garplı (Batılı) anlamda hakiki bir demokrasi istiyorum..."

Sabiha Sertel'in, "*Hürriyetin İstibdadı Karşı Zaferi*" başlıklı yazısının altında da, Türk basınında kendisine karşı yapılan iftiralar-dan, söylenen yalanlardan şikâyet eden şu notunu buluyoruz:

Not: "Bazı gazetelerle aramızda çıkan hürriyet ve demokrasi münakaşasında; bütün basının benimle bu kadar meşgul olmak suretiyle, şahsıma karşı verdikleri öneme teşekkür ederim. Yalnız bu muhalif gazetelerden şunu isteyeceğim. Bu dava benim için şahsi bir dava değildir, hiç kimsenin şahsıyla uğraşmıyorum. Onlar bana karşı bu iltifatlarında devam etmek niyetindeyseler, yalan ve iftiraya tenezzül etmesinler. Meselâ Asım Us benim Ekrem Uşaklıgil ile beraber çalıştığımı söylüyor. Yalan, ben *Son Posta*'da yazı yazmadım. Sol demokrasi, sağ demokrasi diye bir takım saçmalar söylüyor. Ben böyle saçmalar söylemem. Peyami Safa, yazdığı birçok yalanlar arasında, benim, "İnkılap Müjdesi" adlı bir eserimden bahsediyor. Yalan, benim bu isimde bir kitabım yok.

"Bunun gibi yazılarımı tahrif ederek, yalanlar uydurarak bana karşı kullandıkları taktik, Türk halk efkârını kandırmak içinse, beyhude zahmet ediyorlar. Senelerden beri benim yazılarımı okuyanlar beni tanırlar. Tanımayanlar da bugün yazdıklarımı okuyarak tanırlar. Biz yirmi beş seneden beri hürriyet ve demokrasi müdafaası yaptık. Onlar tek fırka rejimini alkışladılar. Şimdi kendilerini hürriyet müdafii göstermek için, bizi çürütmek lüzumunu hissediyorlar. Bu nedenle, ben şahsımı müdafaaya lüzum görmüyorum. Ancak okuyucularımın yalanla gerçeği birbirinden ayırabilmeleri için bu izahati vermeğe lüzum görüyorum."

Bu nottan anlaşılacağı gibi, çok partili rejim fikri ortaya atıldığından beri, basında bir meydan muharebesi başlamıştır ve Sabiha Sertel bu muharebenin merkez noktasındadır. Bununla da yetinmeyip, Türkiye'de demokrasinin gerçekleştirilmesi için fiilen eyleme geçer.

İkinci Partiyi Kurma Hazırlıkları

İkinci partiyi kurma hazırlığında olan Aras, Bayar ve diğerlerinin bir yayın organına ihtiyaçları vardır. Zekeriya Sertel, *Tan* gazetesinin bu partinin organı olmasına razı olmaz. Bunun üzerine Tevfik

Rüştü bir dergi çıkarılmasını önerir. Zekeriya Sertel bu olayı şöyle anlatıyor:

"Parti adına dergi çıkarmak üzere Ankara'da özel bir toplantı yaptık. Bu dergi bağımsız olacaktı. Celal Bayar, Adnan Menderes ve partiye girecek yeni kimseler bu dergiye yazı yazacaklardı. Dergiyi benim çıkarmamı istiyorlardı. O günlerde eşim Sabiha Sertel'le bir dergi çıkarmak için hazırlık yapıyordum. Bu iki girişimi birleştirmek mümkün değil miydi? Sabiha'nın amacı özgürlük ve demokrasi davasında bir ortak cephe kurmaktır. Bu amaçla diktatörlüğe, İnönü'nün tek parti ve tek şef sistemine karşı çıkan ve bir demokratik rejim ülküsü etrafında birleşebilecek herkesi bu cepheye almak fikrindeydi. (...)

"Celal Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha'nın 'Tek Cephe' önerisini kabul ettiler. Dergiyi Sabiha'nın çıkarılması kararlaştırılır."

Böylece Sabiha Sertel, Demokratik Tek Cephe'nin dergisini çıkarmak görevini üzerine alır. Dergiye, kendi sütunundan mülhem, *Görüşler* ismi verilir. Sırayla Halide Edip Adıvar, Köprülüzade Fırat, Tevfik Rüştü Aras, Celal Bayar, Adnan Menderes gibi günün demokrasi taraftarlarının kapılarını çalar ve yazı ister. Hepsini mutabıklaştırır. Dergiye Sabahattin Ali, Behice Boran, Muaffak Şeref, Cami Baykurt, Esat Adil gibi günün ilerici aydınları da yazı vereceklerdir.

Siyasi kavga gitgide kızışıyor, iktidar gitgide daha çok tedirgin oluyordu. Bu sıralarda, Zekeriya Sertel'in, "Bu İktidar Bu Değişikliği Yapamaz" başlıklı dizi yazısı, bardağı taşıran son damlalardan biri olmuştu. 27 Ağustos, 1945'te başlayan bu dizisinde Zekeriya Sertel şu tezi savunuyordu:

"Değişmeyi bu meclis yapamaz, bu hükümet yapamaz, bu parti yapamaz. Bu meclis demokratik yolla seçilmemiştir. Bu hükümet demokratik bir hükümet değildir. Bu parti demokratik bir parti değildir. Bu nedenle demokratik rejimi bunlar getiremezler. Gerçek demokrasiye erişebilmek için evvelâ yeni bir meclis seçilmesi, iktidara demokrasiden yana olan bir hükümetin gelmesi gerekir."

Bununla da yetinmeyip, *Tan* gazetesi, anayasaya aykırı kanunların kaldırılması sorununun gündeme gelmesinden faydalanarak, bir siyasi af çıkması üzerine bir kampanya açmıştı. Fikirleri yüzünden hapse atılanların, günün demokratik prensiplerine, anayasaya aykırı kanunlarla haksız yere cezalandırılmış olduklarını ileri sürüyorlardı. Sabiha Sertel, Marksist literatürden yaptığı çevirilerin po-

lis tarafından toplatılmış olmasından, hükümetten başka türlü düşündüğü için defalarca mahkemeye verilmiş olmasından şikâyet ediyordu. "Anayasaya aykırı maddelere dayanarak 28 yıl hapse mahkûm edilen Nazım Hikmet, ne hükümeti devirmeye teşebbüs etmiş, ne de gizli propaganda yapmıştı. Kitapçılarda satılan yapıtlarını bir iki gence verdiği için 13 yıl hapisanelerde yatırılmıştır. Bütün insanlığa mal olan bu büyük şairin, bir Dreyfus gibi suçsuz olarak 13 yıl yatırılması olayını, tarih ve insanlık asla affetmeyecektir" diyordu.

Hukuk devleti, basın ve söz özgürlüğü, insan hakları gibi ilkelere içeren bu demokrasi savaşı, Sertellerin komünist olmakla itham edilmeleri sonucunu vermişti. Bir genel af ve Nazım Hikmet'in hapisten çıkarılmasını istemekle, komünistler için çıkarılmış Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin kaldırılmasını istemekle, komünizmi savundukları ileri sürülüyordu. Bu, gittikçe güçlenen demokrasi cephesini parçalamak, demokrasi savaşını baltalamak için oynanan bir oyundu. Hüseyin Cahit Yalçın,

"*Tan* gazetesinde gerek Zekeriya Sertel, gerek Sabiha Sertel son günlerde çok önemli bir noktaya ısrarla temasta bulundular. Refiklerimizin kurcaladıkları bahis, siyasi mahkûmların affı meselesidir. Fikir ayrılığından dolayı memlekette bir kimsenin mahkûm olduğuna emin değilim.

"O halde mahkûm edilmiş olanlar kimlerdir? Bunlar, bir kısmı Rusya'dan kaçtıktan sonra memlekete dönen, komünist propagandası yapan kimselerdir, ki hareketleri Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri çerçevesine girmektedir. İşte Sertellerin siyasi af ile hapisten çıkarmak istedikleri bunlardır," diyordu.

"Görüşler" dergisi

İşte Sabiha Sertel *Görüşler* dergisini bu saldırılar altında hazırlamaya uğraşıyordu. Ne var ki, dergi daha çıkmadan, havayı bulandıran bu tip yazılarla baltalanmıştı. Sabiha Sertel'le beraber dergiyi çıkarmaya, yazı vermeye, bir demokrasi cephesi açmaya razı olanlar tedirgin olmaya başlamışlardı. Zaten hedef de buydu, böyle ithamlarla Serteller izole edilecek ve cephe yıkılacaktı.

Görüşler'in ilk sayısı bir bomba gibi patlamış, dergi kapışılmış, bir günde satış yerlerinde tek nüsha kalmamıştı. Dergide, "Zincirli Hürriyet" başlığı altında tek parti, tek şef sisteminin demokratik

hak ve özgürlükleri nasıl zincire vurduğu, kuvvetli yazılar ve resimlerle ortaya dökülüyordu. Birinci sayfada Celal Bayar, Adnan Menderes ve Halide Edip, T. R. Aras, Köprülüzade Fuat'ın yazılarının sağlandığı ilan ediliyordu.

Dergi, Ankara'da da bomba gibi patlamıştı. Halk Partisi özel bir toplantı yapmış, gazetelere yeniden hücumla geçmeleri için emirler verilmişti. Bayilere *Tan*, *Yeni Dünya* gazetelerinin ve *Görüşler* dergisinin sattırılmaması, devlet memurlarına, öğrencilere bu gazetelerin okutturulmaması hakkında emirler verildi. Bundan başka, *Vatan* gazetesine yazı yazan partili milletvekilleri, partiden çıkarıldı. Böylece, CHP demokrasi eylemini, ona bağlı bütün basın güçlerini baskı altına alarak, kundaklamaya çalışıyordu. Ankara'da, *Görüşler* dergisinin G harfinin orakla çekice benzediği rivayetini çıkararak, dergiye karşı bir provokasyona da girişilmişti. Bütün bunlarla, CHP yurtta bir korku havası estirmeyi başarmıştı.

Bundan sonrasını Sabiha Sertel şöyle anlatıyor:

"Bütün bu gürültü ve patırtıya rağmen biz savaşıma devam etmek kararındaydık. *Görüşler*'in ikinci nüshasına yazı istemek için Ankara'ya Tevfik Rüştü Aras'a telefonu açtım. Yazıların hâlâ gelmediğini söyledim. Tevfik Rüştü bir panik içindeydi:

"— Evet, dedi, biz de arkadaşlarla onu konuşuyorduk. Fakat arkadaşlar yazı göndermekte tereddüd ediyorlar. Ben kendilerini kandırmaya çalışıyorum. Ama, Adnan bu fikrin aleyhinde."

Yaratılan baskı havası altında, ikinci partinin kurucuları Sabiha Sertel'le işbirliği yapmaktan vazgeçmişler, demokrasi savaşında onu yarı yolda bırakmışlardı.

"Tan" olayları

Yıl 1945, 4 Aralık... Soğuk ama güneşli bir gün, İstanbul Erkek Lisesi'nin arka bahçesinden, Babıâli'ye bakan dar avluda arkadaşlarla oynuyoruz. Öğlen teneffüsü birden, "Kahrolsun Komünistler", "Kahrolsun Serteller" avazları ortalığı kapladı. Caddeden akıp giden kalabalığı, parmaklıklar arkasından seyrettik. Arkadaşların bazıları ile bir iki tartışmamız oldu...

"Zekeriya Bey ve Sabiha Hanım'ın *Tan* gazetesinde yazdıklarını biliyordum. Fakat sadece özgürlük isteyen yazılarının neden böylesine tepki çektiğini o günlerde (Lise birinci sınıf öğrencisiydim) pek anladığımı söyleyemem. Olayın boyutlarını, *Tan* matbaa-

sının ve diğer kitabevlerinin tahrip edildiğini ertesi gün gazetelerden öğrendik. Sıkıyönetim Komutanlığı şu bildiriye yayımlamıştı: 'Dün üniversite öğrencilerinin bir kısmı, iki basımeviyle birkaç kitabevine tecavüz etmişler ve bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suç işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif hadiseye kat'iyen müsaade edilmeyecektir.' İmza: kor-general Asım Tınaztepe".(*)

Yeni İstanbul gazetesinde, Tekin Erer olayı şöyle anlatıyor:

"Cumhuriyet Halk Partisi ile teşkilatı tarafından, 3 Aralık pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah, *Tan* gazetesi aleyhine bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti. O zaman ben, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde istihbarat şefliği yapıyordum. Yazı İşleri Müdürü rahmetli Nejdet Baytok, ertesi sabah gazeteye erkenden gelmiş, komünist neşriyatı yapan gazeteler aleyhine büyük bir nümayiş hazırlandığını duyduğunu, bu haberin bir balon da olabileceğini binaenaleyh kimseye birşey söylenmemesini tenbih etmişti.

"4 Aralık 1945 sabahı, erkenden üniversite bahçesine gittim. Ellerinde bayraklar olduğu halde, talebeler yavaş yavaş toplanıyorlardı. Birçoklarının ellerinde de Atatürk ve İnönü'nün çerçevesi fotoğrafları vardı. Kısa zamanda kalabalık 10 bin kişiyi buldu. Saat 9.30'da kalabalık, bir sel gibi Beyazıt Meydanı'ndan, Çarşıkapı istikametinde yürüyüşe geçti. *Tan* gazetesine giderken, Çağaloğlu yokuşunun başında bulunan ve komünizme ait kitaplar satan ABC Kitabevi birkaç dakika içinde yok edildi. Bundan sonra *Tan* gazetesine gidildi. Bir taraftan, "Kahrolsun Komünizm", "Kahrolsun Serteller, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti" diye bağırılıyor, bir taraftan da gençler, akın akın, taşlarla demirlerle, pencereleri, kapıları aşağıya indiriyorlardı. Gazetenin birinci katında, o zaman Türkiye'nin hemen hemen en büyük rotatifi vardı. Oradaki demir parçalarıyla rotatife hücum başladı. Rotatifin kırılan bütün parçaları tuz buz edildi.

"İkinci katta linotip dizgi makineleri, hurufat ve mürettiphane-ye ait malzeme ve makineler mevcuttu. Bunların kırılması ve parçalanması, çok daha kolay oldu. Ayrıca kapılar, pencereler, sandalyalar yerden yere çarpılarak parçalanıyordu. Masaların gözlerindeki yazılar, evrak kitapları lime lime ediliyordu. Diğer bir grup, ga-

(*) Tevfik Çavdar, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, No.101, Kasım 1988.

zetenin rotatif dairesinin yanındaki kağıt deposundan, bobinleri sokağa çıkararak, Sirkeci'ye doğru yuvarlıyorlardı. Bazı gençler, binayı tutuşturmak için, ateşe vermek istedilerse de, kalabalığın çokluğundan bu mümkün olmuyordu.

"Gazetenin sahiplerinden Halil Lütfü Dördüncü, *Tan* gazetesinin karşısındaki 'Hofer' İlançılık Şirketi'nden, gazetenin nasıl tahrip edildiğini yüreği sızlayarak seyrediyordu. *Tanın* gazetesini yazı işleri müdürü, Murat Sertoğlu da oradan telefonla durumu kendi gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a bildiriyordu. Bir aralık Halil Lütfü dayanamamış, Sertoğlu'na sert bir ifadeyle,

"— Hüseyin Cahit'e söyle, 31 mart irticaında kendi başına neler gelmişse, benim başıma da onlar geliyor" demişti. Murat Sertoğlu bu sözleri aynen nakletti. (Hüseyin Cahit'in olaylardaki rolünü aşağıda göreceğiz.)

"Saat on buçukta *Tan* gazetesinin tahribi tamamiyle bitmişti."

Zekeriya Sertel olayı şöyle anlatıyor:

"*Görüşler* dergisinin çıktığı günün ertesi günü, tanıdık biri geldi. Üniversite gençlerinin matbaa önünde nümayiş yapacaklarını haber verdi. Demek iktidar kanun yoluyla yapamadığını, gençleri kışkırtarak yapmak istiyordu.

"Hemen Vali Lütfü Kırdar'a telefonu açtım. Bu haberi verdim, hükümetçe tedbir alınmasını rica ettim.

"Vali:

'Biliyorum ve gereken tedbirleri aldım, merak etme,' dedi,"

"Ertesi gün *Tanın* gazetesini açtım, Hüseyin Cahit Yalçın'ın 'Kalkın Ey Ehli Vatan' başlığı ile halkı bize karşı kışkırtan bir yazısı vardı. *Tan* gazetesini ve *Tan'* cıları komünistlikle suçluyor ve halkı matbaamızı yıkmaya çağırıyordu. Demek ki, bu sabah yapılacak gösteri önceden hükümet tarafından hazırlanmıştı ve Hüseyin Cahit'e de böyle bir yazı yazması için emir verilmişti.

"4 Aralık 1945 gününün sabahı üniversiteli faşist gençler, ellerinde önceden hazırladıkları baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle matbaaya saldırdılar. Orada bekleyen polisler olup bitene seyirci kaldılar. Görevlerini yapmaya kalkmadılar. Göstericiler, baltalarla matbaa kapısını kırıp içeri girdiler. Makinaları balyozlarla kırdılar. (...) Elleri ne geçtiyse yakıp, yıktılar. Sonra ellerinde kırmızı boya şişeleriyle, 'Serteller nerede' nağralarıyla bizleri aramağa başladılar. Amaçları bizleri, çıırıklak soyup, üzerimize kırmızı boya dökmek ve sonra önlerine katıp sokaklarda, 'İşte Kızılar' diye gezdirmektir."

Bir de Sabiha Sertel'i dinleyelim:

"3 Aralık 1945'te, '*Tan*'da, Muvafakatın Feryadı' başlıklı şu yazıyı yazdım. Bu yazı, Tan matbaası yıkıldıktan sonra, beni mahkemeye götürmek için vesile sayıldı. (...)"

Sabiha Sertel, Halk Partisi'nin mecliste bir ekseriyet değil, ittifak partisi olduğunu belirtiyor. Gazetelerdeki muhalefetin de kanun dairesinde serbest olduğunu söylüyor. Birkaç gazetenin gerçek anlamda hürriyet ve demokrasi için, halkın kendi kaderini tayin edebilmesi, yolsuzlukların, ihtikarın önlenmesi için sürdürdükleri savaşı boğmak için iktidarın çeşitli oyunlar oynadığını, iftiraya, yalana, gerçekleri yanlış yansıtma gibi yollara saptığını söylüyor. Bu, "halkın muhalefeti boğmak için muvafakatın feryadıdır", diyor.

"Aynı gün Hüseyin Cahit Yalçın'ın, *Tanın* gazetesinde 1. sahiyeyi baştan başa kaplayan, büyük puntolarla dizilmiş, 'Kalkın Ey Ehli Vatan' başlıklı yazısı çıkmıştı. Hüseyin Cahit, ikinci başlığında bir vatan cephesine ihtiyaç olduğunu söylüyor, gençliği ayaklanmaya çağırıyordu.

(...)

"Hüseyin Cahit Yalçın bizi susturmak için, kanunları ve devlet nizamını çiğniyor, gençleri, vatandaşları ayaklanmaya çağırıyor. Namık Kemal, 'Kalkın ey Ehli Vatan!' dediği zaman, milleti Abdülhamit saltanatına, diktatörlüğe karşı harekete çağırıyordu. Hüseyin Cahit Yalçın ise, vatandaşları hürriyet için, demokrasi için savaşanlara karşı koymağa çağırıyordu.

"Bu çağrı sebepsiz değildi. (...) Saraçoğlu hükümeti tarafından teşkilatlandırılmıştı. Aylardan beri süren meydan muharebesinde, salladıkları kılıçların bizi susturmadığını, gerici fikirlerin halk tarafından benimsenmediğini (...) görmüşlerdi, Korkuyorlardı. Açık tartışma alanındaki mağlubiyetlerini, cebir ve kuvvete başvurarak örtmek istiyorlardı.

"Hüseyin Cahit'in yazısını okuduktan sonra, 4 Aralık'ta çıkacak olan *Tan*'a şu yazıyı yazdım: 'Gazeteden değil kamuoyundan korkmalı.'

Sabiha Sertel, Türkiye'de 32 senelik gazetecilik yaşamının, bu son yazısını şöyle özetliyor:

"İstanbul Halk Partisi Başkanı, hükümet gazetelerini davet ederek bir toplantı yapmış, bu toplantıda gazetecilere, muhalif gazetelerle mücadeleye devam tavsiyesinde bulunmuştu. Bu hareket, iktidar mevkiinde bulunan bu partinin, muhalefetten korktuğunu ifade eder. Demokratik bir memlekette tartışma tabii bir haldir. Se-

vildiğinden emin olan bir parti, buna karşı tedbir almağa lüzum görmez.

"Yapılan yayınlar, eğer halkın istediklerini dile getiriyorsa, tesir yapar. Eğer halkın düşüncelerine ve menfaatlerine aykırı ise, kendi kendine erir, gider. Mevcut muhalefet gazetelerine karşı partili gazetecilerin kopardığı, koparacağı gürültüler ve kıyamet, halkı ne aldatmağa, ne de şaşırtmağa yeter. Gazetelerden değil, halktan korkunuz."

Sabiha Sertel'in Türkiye'de yazdığı bu son yazıyla bir yaprak döndü, yaşamında bir dönem bitti.

V. BÖLÜM

"Tan" Olaylarından Sonra ve Yurt Dışında Sabiha Sertel

Atiye Hanım Moda'da, Mektep Sokağı'nda, Neşet Derviş'in bahçe içindeki evinin oturma odasında, oya işliyordu. Bütün aileyi hayran bırakan bu oya işlerini yapmakta güçlük çekmeye başlamıştı, zira artık 78 yaşındaydı, gitgide daha az görüyordu. Boş durmak onun için imkânsız bir şeydi. Üstüne üstlük, İstanbul'da yeni bir apartmana geçen torunu Sevim'e güzel bir hediye vermek istiyordu. Gün ışığından faydalanabilmek için koltuğunu pencere kenarına çekmişti. "Ah! bir gelen olsa" diye düşünüyordu içinden. Geleni gideni vardı. Moda'da kızı Sabiha'ya komşuydu. Kızı, damadı, çocuklar sık sık uğrarlardı. Ancak, evde oğlu Neşet'le yalnızdı. O da gündüzleri işteydi. Gözleri zayıflayıp, okumak ve oya işlemek güçleştikçe, yalnızlığını daha çok duymaya başlamıştı. Tam bu sırada pencereden, bahçe kapısının açıldığını gördü. İçeri girenler Sabiha ile sevgili damadı Zekeriya idi. Sevinerek kapıya koştu:

— Hayrola, siz bu saatte çalışmıyor musunuz? Sabiha cevap verdi:

— Biz bugünün yazılarını dünden yazdık. Bugün dinleniyoruz.

Sabiha Sertel, *Tan* olaylarını annesinden gizliyordu. Oysa, evde oturmayı dahi tekin görmedikleri için, 4 Aralık gününü bu sakin evde geçirmeyi doğru bulmuşlardı. Bütün gün Atiye Hanım'a hiç bir şey sezdirmediler. Akşam eve döndüklerinde Vâlâ Nureddin ile karısı Müzehher onları bekliyorlardı. Vâlâ Nureddin bu korkunç gösteriyi anlatıyor ve gençlerin Moda'daki eve gelmek üzere Kadıköy vapuruna bindiklerini haber veriyordu. Zekeriya Sertel, derhal Vali'ye telefonu açtı:

— Matbaaya bir saldırı yapılacağını haber almış ve size bildirmiştim. "Merak etme hiçbir şey olmayacak" demiştiniz, fakat matbaa yıkıldı. Aldığınız tedbirin verdiği sonuçtan memnun musunuz? Şimdi de faşistler evime geliyorlar. Matbaamı yıktırdınız, bari hayatıma kastedilmesini önleyin.

Vali telefonda,

— Merak etmeyin, diyordu, hayatınız güven altındadır. Genç-

lerin bindiği vapurun Kadıköy'e uğramadan Ada'ya gitmesini emrettim. Sizin için tehlike yoktur. Ama siz şimdi neredesiniz? Evdeyseniz, ihtiyaten başka yere gidin, evde oturmayın.

Zekeriya Sertel anılarında bu yanıtı karşı tepkisini şöyle belirtiyor:

"Demek ki, evimi de koruyamayacaktı. Hayatımız da tehlikeydi. (...) "

"Hükümet olaydan önce olduğu gibi, olaydan sonra da bu cinayeti işleyenlere karşı hiçbir harekette bulunmadı. Güpegündüz bir matbaayı yıkan bu faşist gençlerden hiç kimse tutuklanıp, mahkemeye verilmedi. Bu işin İnönü'nün bilgisi içinde Saracoğlu'nun verdiği bir emir üzerine polis tarafından tertiplenip yürütüldüğünde şüphe yoktu. Gösteri yapan ve matbaayı yıkan gençler arasında birçok sivil polis vardı. Saldırısı asıl bunlar yönetiyordu. Gösteriye katılan gençler de, yalnız üniversitedeki gerici faşist unsurlardı. (...) Hükümet ve polis, bu işte gerici gençleri bir alet olarak kullanmıştı."

Olaydan birkaç ay sonra Zekeriya Sertel, Sahaflar'dan aldığı bir kitabın içinde Başbakan Saracoğlu'na hitab eden, şöyle bir mektup müsveddesi bulmuştu:

"Beyefendi, emrinizi yerine getirdim, şimdi mükâfatımı bekliyorum. İmza: Yaşar Çimen."

Zekeriya Sertel'in anlattığına göre Yaşar Çimen, Babıâli'de İtalyan faşizminin propagandasını yapan bir tipti. 4 Aralık gösterilerinde elinde balyozla yürüdüğü, gençleri kıskırttığı görülmüştü. Şimdi mükâfatını istiyordu.

Serteller etrafında kaynatılan bu cadı kazanının sonucunda, karı koca evlerine gidemez olmuşlardı. Üç gece Vâlâ Nuredin'lerde, üç gece komşularda kaldıktan sonra, nihayet gene Atiye Hanım'ın kapısını çaldılar. Bu süre içinde, bu yaşlı anne de durumdan haberdar olmuştu ve merak içindeydi. Nur yüzlü ihtiyar, endişesini kızıyla damadından gizliyor, her zamanki tatlı gülümsemesini muhafaza etmeye çalışıyordu. Kapıdan giren kızına yaklaştı, elini onun omuzuna koydu:

— Üzülme, dedi, insanlar böyledir, "Atarlar seng-i tarizi, dıraht-ı meyvedar üzre." (Tariz taşını, meyve veren ağaca atarlar.)

Kırmızı mürekkep şişeleri

Türk basınının bu demokrasi kahramanları bir süre de göz hapsinde tutuldular. Moda'daki ev, çepeçevre polisle sarılı, kuş uçurmuyor, hiçbir ziyaretçiye müsaade etmiyorlar. Telefon kontrolde, Moda Palas Otel'i'nin, evin kapısına bakan penceresinde bir delik açılıp, oradan eve gelip gidenler gözleniyor. Serteller sokağa çıktıkları vakit arkalarında iki polis. Yalnız Sabahattin Ali ve bir de bir yabancı gazeteci bu barajı yarıp, ziyaretlerine gelebilmişler.

Ortalık biraz yatıştıktan sonra, yaşam yavaş yavaş normale dönüyor ve ziyaretler başlıyor. Bunlardan en ilginç, *Tan* matbaası mürettip ve makinistlerinin yaptıkları ziyaretti. Onlar, 4 Aralık olayını şöyle anlatıyorlardı:

"O gün sabah erkenden gazete aleyhine gösteri yapılacağını haber almıştık. Hepimiz matbaa kapısının önüne dizildik. Bir ara iki kişi ellerinde kocaman mürekkep şişeleriyle geldiler. Bunları matbaanın yanındaki dükkana bıraktılar. Merak ettik. İçeri girdik, sorduk. Dükkancı yavaşça, 'polisler getirdi, şimdilik burada dursun' dediler; dedi. Şüphelendik. Alay matbaanın önüne geldi. Kapıları, pencereleri baltalarla kırıyor, ne bulurlarsa parçalıyorlardı. Her odada sizi aradılar. Biz endişede idik. Şayet gelirsiniz, size saldıracakları açıktı. Kırmızı mürekkep şişelerini de, sizi kırmızıya boyayıp, sokaklarda dolaştırmak için getirdiklerini konuşanlardan dinledik. Bütün işçiler matbaa kapısının önünde dizildi. Eğer gelirsiniz, size yapılacak bir saldırıyı önlemek için, biz de karşı koyacaktık."(*)

Evde göz hapsini, bir polis baskını izledi. Telgraf getiren bir postacı kılığındaki bir polis, hizmetçi kızın kapıyı açmasını sağlamış, 5-10 polis birden evin içine dalmışlardı. Zekeriya Sertel merdivenin başına dikilmiş, "Elinizde resmi kâğıdınız var mı? Evime girmeye hakkınız yoktur" diyordu. Polis grubunun şefi, Birinci Şube Müdürü, zulmüyle meşhur Parmaksız Hamdi'ydi. Evi baştan aşağı taradılar. Bir yığın kitap, kâğıt, doküman aldılar. Ortada gizli doküman diye birşey yoktu. Neyi niçin aldıklarının kendileri de farkında değildiler.

Sabiha Sertel, gece yarısı oynanan bu trajedinin son perdesini şöyle anlatıyor:

"Gün ağarıyordu. Gece saat dörtten dokuza kadar çalışmışlar-

(*) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Gözlem Yayınları.

dı. Onlar da yorgundu, ben de... Daha yüzümü yıkamamıştım. Çay içmemiştim. Bir çay kaynatmak isteğiyle odadan çıkıyordum. Hemen Hamdi kolumdan tuttu:

"— Nereye, çıkamazsınız, dedi.

"— Neden?

"— Nezaret altındasınız da ondan.

"— Bir çay kaynatayım, beraber içeriz...

"Çay hoşuna gitmiş olacak,

"— Öyleyse bir polis size refakat etsin, dedi.

Polisle beraber mutfağa gittik, çayı hazırladım, tepsiyi polis taşıdı. Polislerle beraber çayı içtik.

"Parmaksız Hamdi toplanan bütün materyali masanın üzerine koydu, aldıkları kitapların, defterlerin, kağıtların bir listesini yaptılar. Bize de imza ettirdiler. Sordum:

"— Bu kitapları, bu kâğıtları bize ne vakit geri vereceksiniz?

"— Orasını Allah bilir, dedi"

Sabiha Sertel hapishanede

Kır Belini Ali Dayı

7 Şubat 1945, Demokrat Parti resmen kuruldu. Çok partili rejime doğru ilk adım. "Türk demokrasisi geliyor." Ya bu savaşı verenler?

Moda'daki ev gene polis istilasına uğramıştır:

— Emniyet Müdürlüğü'nden geldik Zekeriya Bey'i görmek istiyoruz!

Bu sözlerle içeri giren polis memuru elindeki tevkif müzekkeresini gösterir:

— Hemen gideceğiz. Sabiha Sertel atılır,

— Zekeriya Beyin boynunda şir-i pençe çıktı. Yarın doktora gideceğiz. Bu tevkif ondan sonra olsa olmaz mı?

— Hayır, olmaz!

— Yanımıza, öte beri eşya, yatak yorgan alalım.

— Hayır, olmaz! Hükümete karşı gelenlerin akıbeti budur.

Haydi yürüyün.

Sabiha-Zekeriya çifti geceyi polis müdüriyetinde de çıplak masaların üstünde geçirirler. Sabah uykusuz, Cami Baykurt ile Halil Lütfü Dördüncü'nün de Müdüriyet'te olduklarını görürler.

Ertesi sabah otomobillerle Sultanahmet Cezaevine götürülürler.

Taksi şoförü Cami Bey'le, Sabiha Sertel'i göstererek sorar,

— Bu yaşlı beyle, bu hanım kim? Zekeriya Sertel cevap verir:

— Cami Baykurt ile Sabiha Sertel.

— Ben Sabiha Sertel'den para almam.

Şoföre para vermek mümkün olmaz. Bu da, bu ıstıraplı anda, Sabiha Sertel için bir ödüldür. Hükümete karşı çıktılar, gazaba uğradılar. Ama halk! O ne düşünüyor? Bu bir örnektir!

Sultanahmet Cezaevinde, Sabiha Sertel kadınlar koğuşuna götürülür. Onu ranzalı koğuşlardan birine koymazlar. Hürmeten, Gardiyan Aliye Hanım'ın odasında bir yatak verilir. Bu oda, diğer bölümlere göre bir cennettir. Güneş görür ve denize bakar, ama içinde iki yataktan başka birşey yoktur.

Ünlü yazar, 'bu mahpusluk bir sosyolojik araştırma konusu olabilirdi', diye düşünür kendi kendine; tutukluların çoğu hırsızlıktan veya vesikasız orospuluk yapmaktan yatmaktadır. İçlerinde katil azdır. O gece Sabiha Sertel şerefine bir müsamere düzenlerler. Kendisi anılarında bu olayı şöyle anlatıyor:

"Gittim. Kadınların hepsi sahanlıkta toplanmışlardı. Kimi merdivenlere, kimi yere oturmuştu. Ellerinde müzik aletleri yoktu. Uydurma çalgıları vardı. Barların meşhur şarkıcısı Nuriye, şarkı söylüyordu:

'Kır Belini Ali Dayı'; ötekiler tempo tutuyor, hep bir ağızdan söylüyorlardı: 'Kır Belini Ali Dayı' şimdi dahi, bu şarkıyı duyduğum zaman hapisaneyi hatırlarım."

Mahkemede

Dört aylık nedensiz, mahkûmiyet sonunda demokrasi kahramanımız, gene ve son bir defa kendisini hakimlerin karşısında bulur.

5 Mart 1946 İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nin salonundayız. Birinci Sorgu Hâkimliği'nin, 18.2.1946 tarihli son tahkikatın açılması-na dair olan kararı okunur: *Tan* gazetesinin 3 Eylül, 1945 tarihli sayısında, "Görüşler" sütununda Sabiha Sertel'in, "Muvaafakatin Feryadı"(*) aynı gazetenin 5 Eylül 1945 tarihli sayısında Cami Bay-

(*) MUVAFAKATIN FERYADI

Bu yazının tam metni şudur: "Halk Partisi mecliste bir ekseriyet değil, ittifak fırkasıdır. Ancak bu müttefiklerin arasından beş on kişi muhalefete geçmiştir. Bu muhaliflerin sesi de millete neden sonra, meclis müzakerelerinin gazetelerde neşri kabul edildikten sonra, aksetme-

kurt'un, "Münevver Sınıfın Tarihi Rolü," ve yine bu gazetenin 27 Eylül 1945 tarihli sayısında Zekeriya Sertel'in, "Hükümet ve Meclisten Bir Şey Bekleyebilir miyiz?" başlıklı yazıları dolayısıyla, bu yazıların muharrirleri ve gazetenin yayın müdürü, Halil Lütfü Birinci aleyhine, 'Büyük Millet Meclisini ve Hükümetin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezhif mahiyetinde görüldüğünden Zekeriya Sertel ve Cami Baykurt'un, Ceza Kanunu'nun 159-1, 173-3, 59 ve 69. Maddeleri ile haklarında son tahkikatın açıldığı bildirilir. Ceza Mahkemesi Usul Kanunu'nun 196 ve 200. maddeleri gereğince duruşmalarının mevkuf olarak yapılması istenmektedir.

Duruşma gülünçtür, çünkü ortada Türk Ceza Kanunu'na göre dahi gösterebilecek bir suç yoktur. Zekeriya Sertel, yapılan soruşturmaya verdiği cevapta, şöyle der:

"Yazımda Meclis ve hükümetin manevi şahsiyetini tahkir edici bir mahiyet (nitelik) yoktur. Bunun anlaşılması için hakaret hududunun tayin edilmesi ve bunun savcılık makamınca gösterilmesi iktiza eder. Memleketimiz, demokratik bir memleket olduğuna göre, tenkit de serbesttir."

Sabiha Sertel ise şöyle konuşur:

"*Muvafakatın Feryadı* başlıklı yazım, meclis ve başındaki muvafakatla muhalefetin mücadelesi üzerinedir. Meclis ve hükümetin manevi şahsiyetine hakaret yoktur. Yazının özü mecliste muhalif partiye, basında muhalif yazarlara karşı, Halk Partisi'nin yaptığı baskıdır. Savcı iddiasında, Halk Partisi'ni savunuyor, yazıların özünü incelemeğe lüzum görmüyor. Savcı, Halk Partisi'nin mi, ammenin mi vekilidir? Halk Partisi dava açmamıştır. Savcı bu ya-

ye başladı. Gazetelerdeki muhalefet de öyle. Şimdiye kadar kanun dairesinde serbest olan matbuatın, yine kanun dairesinde ağzına kilit vurulmuştur. Matbuat kanununun zincirleri kâfi gelmediği zaman Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bir emrimesi veya telefon konuşması bu kilidi takmaya kâfi gelirdi. Şimdi Türk matbuatı içinde iki gazete hakiki manasıyla bir hürriyet ve demokrasinin tahakkuku, halkın mukadderatına hakim olması, suistimallerin, ihtikârın önlenmesi Türk milletinin, bütün devlet makamlarını kontrolü altına alması için muhalefete geçmiştir.

"Kökü halkın içinde olan bu muhalefetin, mecliste ve matbuattaki mümessilleri kemiyet itibarıyla mahdut olduğu halde, muvafakatın bunu boğmak için gösterdiği gayret hudutsuzdur. Mecliste muhalifler mi konuşuyor, derhal muvafakat radyosunun parazit düğmesine basıyor: Ayak sesleri, kürsü kapakları, ısıklar. Tıpkı harp senelerinde radyoların hakikati boğmak için bililtizam yaptıkları gibi. Muhalefete bahsedilen sıfat: 'İktidar mevkiini eline almak isteyen muhterisler. (...) Matbuatta muhalif gazeteler hakikatleri medeni bir cesaretle göstererek konuşuyor ha!.. Memlekette hürriyet vardır, herkes istediğini konuşur ama, bu sesi boğmak için radyonun parazit düğmesine basmak lazımdır. Söylenmiyen sözleri söylenmiş göstererek hücum, yazıları tahrif, tezhif, tahkir, en yüksek sestene birbirine uymaz sesler çıkaran bir davul zurna feryadı. İşte muvafakatın bugünkü taktiği. Bütün bunlar senelerce ihtikâr, suistimal, tahakküm baskısı altında, dilini, şuurunu paslandırmak, halkı şaşırtmak içindir. Halkın muhalefeti boğmak için muvafakatın feryadıdır."

zıdan hakaret manasını, tefsir suretiyle çıkarmıştır. Bu da hakaretin mevcut olduğunu göstermek için bir delil değildir."

Soruşturma biter bitmez, Savcı Hicabi Dinç, hiddetle ayağa kalkar:

"Sabiha Sertel beni Halk Partisi'nin avukatlığını yapmakla suçlandırdı. Bu makamın politika ile alâkası yoktur. Biz amme menfaatini himaye ile vazifeliyiz. Her suçta olduğu gibi basın suçlarında da vazifemizi yaparız. Memlekette adalet hâkimdir. Büyük Millet Meclisi gibi, cemiyetin ve devletin en yüksek müesseselerini tahkire müsaade edemeyiz."

Duruşma, sanıklara savunmalarını hazırlamak için vakit vermek üzere ertelenmiştir. Sabiha Sertel, savunmasını gardiyan Aliye Hanım'ın odasında geceleri yazıyor. O günlerde hapishaneye bir ziyaretçi gelir, bir avukat. Aralarındaki konuşma şöyledir:

— Size İstanbul parti sekreteri A.I.'den selam getirdim. Diyor ki Sabiha Hanım, müdafaasını yumuşak yazsın... Bunu kabul ederse, onu beraat ettireceğiz. Cevap:

— Mahkûm olmak bana hiçbir şey kaybettirmez. Boyun eğmek karakterime uymaz. Sekreter Bey'e selâm söyleyiniz. Haklı bir davayı savunanlar, mahkûm olmaktan korkmazlar.

Sabiha Hanım'ın o gün bir önemli ziyaretçisi daha vardır: Ağabeyi Avukat Celal Derviş:

— Sabiha savunmanı yazdın mı?

— Evet yazdım.

— Ver okuyayım.

Celal Derviş, savunmayı dikkatle okur:

— Ama bu çok sert, gel bunu biraz yumuşatalım.

— Ben kendimi sadece mahkemeye karşı değil, aynı zamanda halka karşı savunuyorum. Onun vereceği hüküm, benim için mahkemenin hükmünden daha önemlidir.

Celal Derviş'in ısrarı da fayda vermedi. Annesinin vaktinde söylemiş olduğu gibi Sabiha müfritti. Onu tuttuğu yoldan hiç kimse döndüremezdi. Eli sert, kolu bükülmezdi. Öğleden sonra, misafirleri kabul ettikleri odada Zekerîya Sertel'i gördüğünde dert yandı:

— Bak şu hale, akrabalarım, kardeşlerim, yakınlarım beni anlamıyorlar. 'Yumuşak git, hükümeti daha fazla kızdırma' diyorlar. Bir dava, bir kavga adamının, kendini inkâr edemeyeceğini düşünmüyorlar. Bana davamdan vazgeçmemi tavsiye ediyorlar. Şaşarım akıllarına.

Ama kocası, Zekeriya Sertel onu anlıyordu. Demokrasi davasını *Tan* gazetesinde beraber gütmüşlerdi. Zekeriya Sertel, "Babî-âli'de Tanıdıklarım" başlıklı yazısında, dizisinde Sabiha Sertel'den şöyle bahsediyor:

"Sabiha Sertel bütün gazetecilik hayatında bir kavga adamı gibi dövüştü. Kavgasında cesur ve fedakârdı. Memlekete zararlı görüldüğü fikir ve davranışlara karşı kahramanca dövüşmekten zevk alırdı...

"Fikirlerinden, hiçbir zaman en ufak bir fedakârlığa razı olmadı. Yüz yüze açık konuşmaktan hoşlanırdı. Dalkavukluktan, ikiyüzlülüktan nefret ederdi...

"Sabiha Sertel'in *Tan* olaylarından sonra, aleyhimizde açılan davadaki savunması tarihi bir olaydır. Sabiha bu müdafaasında nazilerin içyüzlerini meydana koyar ve nazizmin, diktatörlüğün memlekete getirdiği zararları anlatır. Gazetede söyleyemediklerini bu sefer müdafaasında belirtir."(*)

Mahkeme Sabiha Sertel'i üç yıla mahkûm eder. Ne var ki, Yargıtay kararı bozar ve sanıkların serbest bırakılmasını emreder."

Mahkemeden sonra, Celâl Ağabeyi ve yumuşak davranmasını salık veren diğer akrabalar, kendisini tebrike geldiler:

"Savunman çok mükemmeldi. Biz hata etmişiz, sen haklıymışsın," dediler.

Sabiha Sertel, CHP'nin gönderdiği avukatın 'yumuşak gitme' teklifinden sonra tehditler de aldı, ona "bu yolda gitmek senin için hayırlı olmaz" diyenler de oldu. Zekeriya Sertel'e göre, "Bunu söyleyenler, bu tehdidi yerine getirebilecek kimselerdi. Ne var ki Sabiha, omuz silkip geçti. Tehditlere kulak asmadı."

Sanki bu savunmadan sonra rüzgâr birdenbire değişti. Temyiz edilen mahkûmiyet kararını, Yargıtay şöyle bozuyordu:

(...) İstanbul Mahkemesi mevzuu bahis yazıları cezayı müstelzim görmüş, fakat esbabı mucibe göstermemiştir. Maksat ve kasıt da tahlil ve tahkik edilmemiştir. Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'nin kararında ise, mevzuu bahis yazılarda tahkir görülmemektedir. Bu yazılar tenkid hududu haricine çıkmamışlardır. Bu sebeple, mahkûmların haklarındaki mahkûmiyet kararı bozulmuş ve dört sanığın derhal tahliyesine karar verilmiştir."

Hapishanede, Gardiyan Aliye Hanım koşa koşa gelip,

— Sabiha Hanım, çıkıyorsunuz, beraat ettiniz, dediği vakit, Sa-

(*) Bu savunmayı kitabın arkasında bulacaksınız.

biha Sertel kulaklarına inanamamıştı. Aylardan beri sürüp giden terör ve baskıdan sonra, böyle bir karara inanmak zordu.

Aslında şaşılacak birşey yoktu. *Tan* gazetesine yapılan korkunç saldırıdan sonra, suçlular tutuklanmamış, suçsuz yazarlar hapse atılmıştı. Durum kamuoyunu tedirgin etmişti. Zekeriya Sertel anılarında o günleri şöyle anlatıyor:

"Cezaevi müdüründen en âdi hükümlüye kadar herkes bizi adeta törenle karşıladı. Cezaevi müdürü, özür diler gibi, ellerini oğuşturarak:

"— Size verecek odam yok, ben sizi nereye yatırabilirim? diye üzülüyordu.

"Tutuklu kaldığımız 3 ay içinde her gün dostlar, tanıdıklar, gazeteciler, okuyucular akın ettiler. Herkes gelip, kederimize katılmak istiyordu. (...)

"Duruşmamız memlekette büyük bir olay yarattı. Yargılanan biz değildik, mahkemenin kendisi, hükümet ve rejimdi. Suçlu biz değildik, onlardı. Yirminci yüzyılın ortasında, özgürlük ve demokrasinin faşizmi yenilgiye uğrattığı bir dönemde, özgürlük ve demokrasi istediğimiz için bizim yargılanmamız, memleket hesabına utanılacak birşeydi. Savunmamızda özellikle bu noktayı belirttik. Adeta, 'Bizi yargılamaktan utanmıyor musunuz?' diyorduk. Savunmalarımız gazetelerde olduğu gibi yayımlandı. Bütün kamuoyu bizimle beraberdi. Hükümet güç duruma düşmüştü. Çünkü suçlu meydandaydı. Yargıçlar bizim haklı olduğumuzu biliyor ve anlıyorlardı. Fakat Ankara'nın emrine uyarak, bizi mahkûm ettiler. Bereket versin, Yargıtay bu kararı bozdu ve üç ay hapisten sonra tekrar özgürlüğümüze kavuştuk. Kavuştuk mu? Hayır. Artık, *Tan* gazetesini yeniden çıkarmak olanağı kalmamıştı. Kırk yıllık çalışma hayatımın meyvası enkaz halinde yatıyordu. Evimiz polisle çevrilmişti. Arkamıza polis takılmıştı. Mahkemeden ve hapisten kurtulmuştuk ama bu kez daha geniş bir hapishaneye düşmüştük."(*)

Kılıcsız silahşör

Olaylardan sonra Sabiha Sertel, elinden kılıcı alınmış bir silahşöre benziyordu. Muharebe meydanını bırakmamıştı, ama kılıcı elinden alınmış, etrafı çevrilmişti. Gene de savaşın yollarını arıyordu.

(*) Zekeriya Sertel, "Hatırladıklarım", Gözlem Yayınları, 1977.

Hapishaneden eve dönüş, ikinci bir hapishaneye dönüş gibiydi. Evin etrafı polis çevrili. Sokağa çıktığında polis takibi. Telefon, posta kontrolde. Dost ve akrabaların birçoğu gelmeye korkuyor. Bu dönemde Moda'daki ev, gazaba uğramış solcuların toplanıp, sohbet ettiği ve bazen de olumlu eylemler hazırladığı bir merkez haline gelmişti.

Tan gazetesiyle beraber Cami Baykurt'un çıkardığı "La Turquie" gazetesi de yıkılmış, o da Sertellerle beraber mahkemeye ve hapse düşmüştü. Serbest bırakıldıktan sonra, Moda'daki evi sık sık ziyaret eden bir dost olmuştı Cami Bey. Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı, *Yeditepe*, *Zincirli Hürriyet* dergileri kapatılmış, kendisi İstanbul Üniversitesi'ndeki kürsüsünden yoksun bırakılmıştı. O da ailenin çok yakın dostları arasına katıldı.

Asıl büyük akın Ankara'dan geldi. 1946 haziranında sol eğilimli profesörleri koruyan Hasan Ali Yücel, Eğitim Bakanlığı'ndan atılmış, yerine Reşat Şemseddin Sirer getirilmişti. Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde çalışan folklor profesörü Pertev Naili Boratav'ın Doçent Niyazi Berkes, Mediha Berkes'in, Doçent Muzaffer Şerif'in, Behice Boran'ın fakülteden atılmaları için bir kampanya başlatılmıştı. Sonunda bu profesörler vekâlet emrine alınınca, çoğu pıhlıyı pırtıyı toplayıp İstanbul'a gelmişlerdi. Böylece, Moda'daki ev bu sol aydınların sık sık toplandığı bir merkez halini aldı. Ankara'da kalan Pertev Boratav, Devlet Konservatuari'ndan atılan Sabahattin Ali ve diğer Ankaralı sol aydınlar da, İstanbul'a geldikçe bu polis kontrolündeki eve uğrarlardı. Cemgiller de bu grubun içindeler.

İki sorun tartışılırdı: 1. İş bulmak ve geçim. Kafadar oldukları için bir araya gelen, bu aydınların hepsi işsizdi. Kimi sigorta şirketinde çalışarak, kimi çeviri yaparak ekmek parasını çıkarmak zorundaydı. Kimisi de aile yardımıyla yaşıyor, işsizlik sorununu çözemiyordu. Beraberce bir bakkaliye veya lokanta açmak gibi fikirler ortaya atılır, iş alaya vurulurdu. 2. Eylem. Baskı ve teröre bakmayarak, bu ileri görüşlü aydınlar demokrasi uğrunda yürütmekte oldukları savaştan vazgeçmek istemiyorlardı. Artık, bütün dünyada demokrasi rüzgârı esiyordu. Türkiye bunun dışında kalamazdı. San Francisco Anlaşması vardı, Türkiye bu anlaşmayı imzalamıştı. O halde buna dayanarak, hukuki kurallar çerçevesinde girişimler yapmak mümkündü. İlk akla gelen şey, bir "İnsan Hakları Cemiyeti"nin kurulması oldu. Bu cemiyetin kuruluşunu ve uğradığı provokasyonu, annem Sabiha Sertel ve babam Zekeriya Sertel anıla-

rında etraflı olarak anlatıyorlar. Bu eylemin öncüleri Cami Baykurt, Mehmet Ali Aybar ve Zekeriya Sertel'di. Davaya Tevfik Rüştü Aras da kazanılmış ve Mareşal Fevzi Çakmak ile konuşmalara girişilmişti. Ancak, CHP'nin baltalamaları sonucunda bu örgütün kuruluşu yarıda kalmıştı.

Bu arada Sabiha Sertel boş durmuyor, kendisine yazı yazma imkânları arıyordu. Aile dostu olan Sedat Simavi'ye, *Hürriyet* gazetesinde imzasız yazı yazmak için başvurmuş, ondan şu cevabı almıştı:

"— Sizden, imzasız dahi olsa yazı almaktan korkarım.

— Polis hikâyeleri tercüme edeyim.

— Size çok saygım var, fakat herhangi bir şekilde sizinle ilişki kurmaya korkarım."

İlerici aydınların giriştikleri diğer bir eylem de, "Barış Savaşı" yönündeydi. Dünya basınında, İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu facialar yere seriliyor, Hiroşima, Nagazaki kurbanlarının fotoğrafları yayımlanıyor; değişik ülkelerde insanlığı bir üçüncü insan kıyımından kurtarmak için girişimlerde bulunuluyordu. Dünya ölçüsünde yapılan bu eylemlerin etkisinde, Moda'daki evde toplanan aydınlar da bir "Barış Severler Derneği" kurmaya ve bir "Barış" dergisi çıkarmaya karar verdiler. Ne var ki, Sabiha Sertel'in bu komiteye girmesi tehlikeli görüldüğü gibi, dergiye de imzasıyla yazı yazamıyordu. Sonunda Behice Boran'ın başkanlığında kurulan dernek de kapatıldı, barış savaşçıları tutuklandı.

Elinden kılıcı alınan silahşör, artık kılıç sallayamadığı gibi, polis terör ve baskısı da gitgide artıyordu. 1946 ortalarında, "tek parti, tek şef" rejiminin savunucusu Recep Peker başbakan olduktan sonra artık "demokrasi", "insan hakları," "barış" gibi insancıl ilkeleri savunmak "komünizm" addedilip suçlandırılıyor, yalancıkıtan oynanan demokrasi oyununun üzerine karanlık perdeler indiriliyordu.

Bu ağır baskı altında Serteller, gitgide yurdu terketmeye itiliyorlardı. Bu dönemde, Sabiha Sertel'in yaşamındaki iki önemli olayı zikretmek gerekir. Bunlardan bir tanesi, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi, ikincisi de Nazım Hikmet'in hapisten çıkmasıdır.

Sabahattin Ali, Sabiha Sertel'in tâ *Resimli Ay*'da beraber çalıştıkları yıllardan tanıdığı ve çok sevdiği bir dosttu. 1920'lerde *Resimli Ay*'a yazı getirdiği günlerde, ona kabileyetli, kültürlü bir genç gözüyle bakılmıştı. Sabahattin, zekâsı, samimi coşkun halleri, olgun görüşleriyle, çabucak Nazım Hikmet dahil, bütün *Resimli Ay* ailesinin çok sevdiği bir dost olmuştu. O yıllarda başlayan

edebi yaşamıyla yurt dışında da ünlenmiş, büyük bir yazar olmuştur.

Sabiha Sertel, Sabahattin Ali hakkında, Çekoslovakya'da yayınlanmak üzere yazdığı bir yazıda şöyle diyor:

"Sabahattin okumaya çok önem verir, koltuğundan kitap eksik olmazdı. Almanyada başlayan sosyalist eğilimi burda güçleniyordu (*Reşimli Ay'da*). Şu var ki o sosyalizme hapishaneye düştükten sonra ulaştı. (...)

"(...) Atatürk aleyhine yazdığı bir yazıdan ötürü işinden çıkarıldı, mahkemeye verildi, Sinop Hapishanesi'ne sürüldü. Hapishanede köylüler, işçilerle tanıştı. Halkla içli dışlı temasa gelmek fırsatını buldu. Bu temaslardan esinlenerek yazdığı hikâyelerde, oradaki insanların hayatını, portresini çizdi. (...) Sabahattin Sinop Hapishanesi'nden döndüğü zaman artık başka bir adam olmuştu. (...)"

Sabahattin Ali'nin edebi ve siyasi gelişmesini bu kadar yakından bilen Sabiha Sertel, onun başına gelenlere ilgisiz kalamazdı. Nitekim "Roman Gibi" başlıklı anılarında bu eski dosta epeyi yer ayırmıştır.

Tan olaylarından sonra, Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki profesörlerle beraber, Sabahattin Ali'nin de işine son verilmişti. Bundan sonra Sabahattin, Aziz Nesin'le beraber *Marko Paşa* o kapanınca da *Malum Paşa* dergisini çıkarmıştı. Çok geniş bir okuyucu kitlesine kavuşan bu dergiler idareci çevreleri fazlasıyla rahatsız etmiş, bu dergilerdeki yazılarından ötürü, Sabahattin Ali aleyhine değişik davalar açılmış ve nihayet, bu değerli yazar tevkif edilip, Üsküdar Hapishanesi'ne gönderilmişti. Sabiha Sertel, karısı Aliye ve kızı Filiz ile, Sabahattin'i hapishanede ziyaretini şöyle anlatıyor:

"Sabahattin bizi, hapishane müdürünün odası yanındaki küçük bir odada karşıladı. Filiz'in boynuna sarıldı, çocuk gibi ağlamaya başladı. Karısı, kızı alıp dışarı çıkardı. Yalnız kalınca şordum,

— Sabahattin bu ne hal? Senin gibi bir adama ağlamak yaraşır mı? Eğildi ve yavaşça kulağıma fısıldadı:

— Bunlar beni, Nazım Hikmet gibi hapishanelerde çürütecekler. Aleyhime açılmış, daha beş dava var. Ben kaçmaya karar verdim. Burada tanıdığım H. beni 24 saatte memleket dışına çıkaracağını, teşkilatları olduğunu söyledi, kaçacağım."

İşte Sabahattin Ali'nin dramı burada başlamış, Bulgaristan sı-

nırında, bir ağaç altında başına balta vurularak öldürülmesiyle sonuçlanmıştı.

Gazetelerde yayımlanan bu haber, Moda'daki evde sık sık buluşan ilerici aydınlar arasında bir bomba gibi patlamıştı. Gazetelerin verdiği habere göre, Yugoslavyalı muhacir, Ali Ertekin, Sabahattin Ali'yi kamyonla Bulgar sınırına götürdüğünü, bu iş için Sabahattin'den para aldığını ve sonra komünist olduğunu anlayınca onu öldürdüğünü itiraf etmişti.

Sabiha Sertel, Sabahattin Ali'nin çevresinde, ona kamyon almak için yardım eden bazı kimselerle yaptığı konuşmalardan sonra şu sonuca varıyor: "Sabahattin'in öldürülmesi hepimizi çok üzmüştü. Ona bu tuzak, daha Üsküdar Hapishanesi'nde yattığı günlerde kurulmuştu. Sabahattin tanımadığı bu insanların sözüne inanarak, kendini bu tehlikeli maceraya atmıştı."

Olay, çok sevdikleri bir dostu kaybetmekten öte, polis baskısının nerelere ulaştığını gösteriyordu. Sabiha Sertel, bu sorunu şöyle ele alıyor:

"Türkiye'de sollara karşı, işkence günlük olaylardandı. Fakat bu hareketler açık bir terör şeklini almıştı. Arasına, poliste dövülenler arasında ölenler oluyordu. Fakat bir yazarın, memleketin tanınmış bir romancısının bu şekilde öldürülmesi, o tarihte rastlanan olaylardan değildi. *Tan* matbaasını yıktıkları gün de, beni öldürmek için kırmızı mürekkep şişeleriyle gelmişlerdi. Orada bulunsaydım, belki kurbanlarından biri de ben olacaktım."

Nazım Hikmet hapisten çıkıyor

Nazım Hikmet, tâ Resimli Ay yıllarından beri, Sertel ailesinin can dostuydu. Hapishane yılları da onu bizden uzaklaştırmamıştı. Dolaylı yollardan daima haberler alınmış, gerektiği vakit yardımlar gönderilmişti. Sabiha Sertel, onu en son Bursa Hapishanesi'nde ziyaret ettiği vakit görmüştü. *Tan* olaylarından sonra, Nazım'ın bu olaylar üzerine yazdığı şiir de, kafaca ne kadar yakın olduklarını gösteriyordu:

DÜŞMAN

I

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun

meyve çağında ağacın,
serpilip gelişen hayatın düşmanı.

Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:
-çürüyen dış, dökülen et -,
bir daha dönmemek üzere yıkılıp gidecekler,
Ve elbetteki sevgilim, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...

DÜŞMAN

II

Bursada havlucu Receb'e,
Karabük fabrikasında tesviyeci Hasan'a düşman,
fakir köylü Hatçe kadına,
ırgat Süleyman'a düşman,
düşünen insana düşman,
vatan ki bu insanların evidir,
sevgilim, onlar vatana düşman...

Nazım, iki bölümlük bu şiirini, 4 Aralık olaylarından sonra doğrudan Sertellere göndermişti.

Yurtta egemen olan baskıya rağmen, Nazım Hikmet artık kabına sığamıyor, Bursa Hapishanesi'nden dışarıya doğru dolup, taşıyordu. Birbirinden özlü, hayat ve insan dolu şiirleri hapishane duvarlarını aşıyor, yabancı dillere çevrilip, yabancı ülkelerde de yayımlanıyordu. Dünyada esen rüzgârlara uygun olarak, Türkiye'de de demokrasinin gerçekleşmesi için yapılan kavga, Nazım Hikmet'in serbest bırakılması için yapılan savaşımı da içeriyordu. Nazım'ın tutuklanıp, hapsedilmesinin, mahkûmiyetinin hiç bir hukuki temeli yoktu. Başta *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman olmak üzere Türk basını da, sorunu ortaya atıyor, ilerici gençler toplantılar yapıyordu. Dünya basınının konuyu iyice ele alması da iktidarı etkilemişti. Nihayet Nazım'ı, Bursa Hapishanesi'nden, İstanbul'a Üsküdar Hapishanesi'ne getirdiler. Sabiha Sertel ilk ziyaretçileri arasındaydı. Kendisi bu olayı şöyle anlatıyor:

"*Tan* matbaasının yıkılmasından, bugünkü durumumuzdan söz açtık. Nazım aynen şöyle diyordu: 'Beni 14 sene boşu boşuna yatırdılar. Hiçbir günahım yoktu. Kitapçılarda resmen satılan

kitaplarımı, bir iki gence vermek, engizisyon devrinde bile belki suç sayılmazdı. 14 yıl, hanımefendiciğim, ağza kolay.. Bir masum adamın 14 yıl bu acıyı gönlünde taşıması, ıstırapların en müthişidir. Yüreğimi çatlatan da bu oldu. Eğer bir suç üzerinde yakalan saydım, hiç üzülmeydim.' "

"Nazım sinirli sinirli yerinden kalktı, bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

"— Bir gün benim suçsuzluğum meydana çıkacak, fakat ben kaybettiğim 14 yılı nasıl yerine koyacağım?! Yüreğim, yüreğim, kalan günlerimin de sayılı olduğunu söylüyor bana.

"Nazım tekrar oturdu iki eliyle yüzünü örttü.

"— Bize bu memlekette artık çalışma imkânı vermeyecekler, dedi. Çok düşünceli idi. Şimdi kendisini en çok üzen şey, hayatını kazanmak zorluğu idi."

Annem, Nazım hapisten çıktıktan sonra, kendisini Kadıköy'deki evinde ziyaretimizi de şöyle anlatıyor:

"Gece saat ondan sonra, Nazım'ı Cevizlik'te, anasının evinde ziyaret ettik. Bu saatten sonra, evinin etrafındaki emniyet memurlarının çekildiğini duymuştuk. Bizi annesi Celile Hanım karşıladı. Geldiğimize pek sevindi. Burası yıkık dökük ahşap bir binaydı. Tahta merdivenlerden yukarı çıktığımız zaman, Nazım'ı karşıımızda bulduk. O sesimizi duymuş, sahanlığa çıkmıştı. Karısı Münevver de orada idi. Hepsi geldiğimize pek sevindiler. Odaya girdiğimiz zaman içerde bir genç vardı. Nazım tanıttı:

"— Ressam Balaban... Benim hapisane arkadaşım.

"Odanın duvarları çepeçevre tablolarla süslenmişti. Bir renk yağmuruna tutulmuş gibi gözlerim kamaştı. Nazım tablolar hakkında bize bilgi veriyordu. Balaban'ı hapishanede ressam olarak nasıl yetiştirdiğini anlatıyordu. Bir köy çocuğunun bu yeteneği karşısında hayretler içersinde kalmıştık.

"Nazım masasına döndü, daktiloda yazdığı kâğıtları topladı.

"— Şimdi çocuk şiirleri yazıyorum, dedi. Hayatımı kazanmam lazım. Meğer çocuk şiiri yazmak ne kadar zor işmiş!.."

"Nazım'ın geçim dışında daha da büyük dertleri vardı. Hapishaneden çıkmakla özgürlüğüne kavuşamamıştı. Polis onun da arkasında gölge gibi dolaşıyordu. Onu tekrar tutup içeri atmak için fırsat kolluyorlardı. Nazım buna fırsat vermiyordu. Kanun yolundan Nazım'ı ele geçiremeyeceklerini anlayınca, başka yollara sarmaya başlamışlardı:

Hazırlanan komplolardan biri, onu bir kazaya kurban ederek

ortadan kaldırmaktı. Söylentilere göre, günün İçişleri Bakanı, ağzından bir laf kaçırmış, Nazım'ı bir otomobil kazasında yok etmeyi düşündüklerini söylemiş, bu laf da bir dostu yoluyla Nazım'ın kulağına gelmişti.

Nazım'ın anlattığına göre, bir akşam gerçekten de, karısı Münevver'le yolda giderken, farları sönük bir otomobil üzerlerine yürümüş, bir ikincisi de onu izlemişti. Nazım'la Münevver bu hücumdan zor kurtulmuşlardı.

Bir gün de, balıkçı kıyafetinde bir adam evine gelmiş, Nazım'a, — Nazım Ağabey, ben komünistim. Haber aldığımıza göre seni öldürmek istiyorlar, ben balıkçı kayığımla seni kaçırabilirim, demiş, ama Nazım bu tuzağa düşmemişti.

Üçüncü proje, Nazım'ı askere almak ve orada yok etmektir. Nazım Hikmet o zaman elli yaşındaydı. Ömrünün yarısı hapishanede geçtiği için askerliğini yapamamıştı. Yaşı askerlik yaşını geçtiği halde, şimdi onu askere çağırıyorlardı. Nazım,

— Mesele basit, diyordu. Bir kere üniformayı giydim mi, emirlerindeyim. Beni Doğu illerine gönderecekler, orada da canıma okuyacaklar.

Sabahattin Ali'nin öldürülmesinden sonra, Nazım'ın etrafında dolaşan bu bulutlar ürkütücüydü. Sertellerin tedirgin olmamaları olası değildi. Zaten *Tan* olayları sırasında onlar da ölüm tehlikesi atlatmışlardı. O sıralardaki duygularını Zekeriya Sertel şöyle anlatıyor:

"Sıra artık bizlere de geliyordu. Zaten terör günden güne artıyordu. Solcuları birer bahaneler bulup, hapse atıyorlardı.

"Her gece evimizin basılmasını bekliyorduk. Uykularımız kaçmıştı. Bu güzel memlekette bu terör içerisinde yaşanamazdı. Tehlikeyi görmemek mümkün değildi. Bu hava içinde, bir süre için olsun, biz de uzaklaşmaya karar verdik..."

Bundan sonrasını Sabiha Sertel'den dinleyelim:

"1950 yılı Mart ayındaydı... Zekeriya Sertel, bu boğucu havadan bir müddet için olsun kurtulmak için, dış memleketlerde bir seyahat yapmayı düşünmüş. Bana bu teklifi yaptığı zaman memnulukla kabul ettim. Demokrat Parti iktidara gelmişti. Paris'e gitmek için polisten pasaport istedik. Altı ay bekledik. Nihayet Zekeriya Adnan Menderes'e bir telgraf çekti:

"Beraber çalıştığımız günlerde memlekete geniş bir hürriyet ve demokrasi getireceğinizi vaad etmiştiniz. Bana dış memleketlere seyahat için pasaport vermeyen, seyahat hürriyetimi sınırlayan bu

memlekette demokrasinin kurulacağına nasıl inanalım? Bana pasaport verilmesi için polise emir vermenizi bekliyorum."

Bu telgraftan sonra, her üçümüze de pasaport verildi. Annem, babam ve ben Yeşilköy Havaalanı'nda uçağa binerken acaba bu ayrılığın çok uzun süreceğini biliyor muyduk? Annem o anki duygularını şöyle anlatıyor:

"Uçağın merdivenlerini ağır ağır çıkarken yüreğim burkuldu. Bu her zamanki gibi bir seyahate çıkış değildi. Çok sevdiğim memleketimi, halkımı, dostlarımı, kardeşlerimi, acaba ne kadar zaman sonra görecektim?"

Gerçekten bu ayrılış, Selanik'i terk edişten farklıydı. Arkasında dopdolu bir geçmiş bırakıyordu annem. Anılarının son paragrafında şöyle diyor:

"Uçak havalandı. Yuvarlak pencereden İstanbul'u seyrediyorum... Aşağıda Yeşilköy, cami minareleri, evler, birer birer benden uzaklaşıyor. Yeşil ağaçların tepelerini görüyorum. Bulutların arasına giriyorum. Artık hiçbir şey görünmüyor. Başımı uçağın koltuğuna dayadım. Gözlerimi kapadım. Savaş dolu bir hayatı arkamda bırakıyorum. Uğruna bu kadar fedakârlık yaptığım halkımın, en güç günlerinde onların davasını savunmak hürriyetinden yoksundum... İçim sızladı... Gözlerimden akan yaşların sıcaklığını dudaklarımda duydum."

Ne yazık ki, annem bir daha çok sevdiği vatanına kavuşmadı. Onu 1968'de Bakü'de gömdük. Babamın düşündüğü gibi, mezar taşına,

"Ölürsem görmeden ümit ettiğim feyzi
yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun."
beytini de yazdıramadık.

Yurtdışında

Yurtdışında Sabiha Sertel, sudan çıkmış balık gibiydi.

Bereket versin Paris'in çok canlı, hareketli günlerinde oraya gitmişti. Savaş sonrası Fransa'da ilerici eylemler güçlüydü. Edebi, siyasi toplantılara gitmek, fikir tartışmalarına katılmak, savaştan sonra kurulacak yeni dünya düzenine ışık tutan konferanslar dinlemek; birden çok çekici geliyordu. Nihayet o korkunç baskı ve provokasyon havasının dışında, özgürlük içindeyiz. Kapitalist düzenin geleceği, savaş ve barış, kurulacak insancıl bir düzen üzerine

olgun tartışmalar dinliyoruz. Bütün bunlar Sabiha Sertel için çok çekici. O Fransız basınını; gazete ve dergileri, konferansları, tartışmaları büyük bir ilgiyle izliyor. Nihayet dünyada insancıl bir düzen kurulacağına seviniyor. Bütün bunlar, Türkiye'de esen sert rüzgarlardan, o fırtınadan sonra huzur verici. Ne var ki, o, Paris'in bu çok yönlü, bol ışıklı entelektüel yaşamının içinde bir seyircidir. Artık faşizme ve nazizme karşı kılıç oynatmıyor, yoksul çocukların, dul kadınların dertlerine tercüman olmuyor. Türkiye'de gerçek bir demokrasinin kurulması için savaşıyor. Bu pasif yaşama alışmak zorundadır.

Paris'te sol gazeteler sosyalizmin geleceğine dair büyük müjdeleri veriyorlar. Komünist Partisi Sekreteri, Mutualité Salonu'nda düzenlenen toplantılarda, savaştan kapitalizmin ve emperyalizmin sorumlu olduğunu anlatıyor, "kapitalizm iç bunalımından kurtulamayacak, işçi sınıfını sömürmeye devam edecektir, kurtuluşun yolu sosyalizmdir," diyor. Savaş yıllarında nazizme karşı direniş hareketinde önemli bir rol oynamış olan bu partinin, Fransa'nın siyasi yaşamında önemli bir yeri var. Parti önderlerinin konuştuğu günler Mutualité Salonu dolup, taşıyor, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin başarılarına dair filmler gösteriyor, orada yeni bir dünya, yeni bir Sovyet insanı ve adeta bir sosyalist cennet kurulduğuna bizi inandırmaya çalışıyorlar.

Tanınmış, Fransız şairi Louis Aragon'un çıkardığı, "Lettre Française" adlı edebiyat gazetesi de sanat üzerine marksist görüşleri ileri sürüyor, sanat için sanat tezini yeriyor. Bu gazete Nazım'ın hapisten kurtulması için de bir kampanya açmış, böylece bazı ilerici Türk aydınlarını da etrafına toplamıştı. *Maison de la Pensée* diye adlandırılan kültür merkezinde yapılan sanat, edebiyat tartışmalarından annemle babam çok zevk alıyor, burada Türk ve Fransız aydınlarıyla temaslar kuruyorlardı. Burada, bir gurup türk gencinin, "Jön Türkler" adında bir örgüt kurmuş olduklarını ve Nazım'ın kurtuluşu için güçlü bir savaş vermiş olduklarını öğrendik. Annem bu gençlerden bazılarıyla ilişki kurmayı ihmal etmedi. Hatta çıkarmakta oldukları, *Barış* dergisine bir iki yazı da verdi. O sıralarda onu en çok ilgilendiren konu, dünya barışının korunması ve Kore Savaşı'ydı. Bu savaş biz daha Türkiye'deyken patlamıştı. Türkiye'den çıktıktan sonra, Kunuri Muharebesi'nde verilen zayıat gibi üzücü haberler almıştık. Annem bu dergiye imzasız olarak yazdığı yazılarda, Kore'de, Amerika Birleşik Devletleri'nin, bir halkın kurtuluş hareketini boğmaya çalıştığını, Türk askerinin Kore'ye Ame-

rika'nın emperyalist meanfaatlerini korumak için gönderildiğini anlatıyordu. Bayar-Menderes idaresinin Türkiye'yi Amerika'ya sattığını belirten sert yazılar çıkıyordu bu dergide. O günlerde bunlar, Türkiye'de söylenemeyecek sözlerdi. Ne var ki, on binlere sesini duyurmaya alışık olan Sabiha Sertel için bu dergiye yazı yazmak, bir nevi kendi kendini tatmin yerine geçiyordu. Zira, amatör gençlerin 10 adet kadar teksir ettikleri bu dergi, Türkiye'de ancak bazı gazetelere gönderiliyor ve orada kalıyordu.

Nazım Hikmet'in Türkiye'den kaçtığı haberi bomba gibi patladı

Bu haberi gazetelerde okuduğumuzda, doğal olarak çok heyecanlanmıştık. Nazım'ın yurttan çıkmak isteğinde olduğunu, Türkiye'de kendisini tehlikede hissettiğini biliyorduk. Ancak, bu gerçekleştirilmesi çok zor bir istekti. Nazım'ın, bir Romen gemisiyle boğazdan çıkıp, Romanya'ya ulaşması ve böylece hürriyete kavuşması tabii ki sevindiriciydi. Annem heyecanlanmıştı.

— Nazım'la temas kurmamız lazım, diyordu.

O günlerde, Stalin rejiminin çok ağır bir baskı rejimi olduğu bilinmiyordu. Nazım'ın dışarıyla temas kurmasının hemen imkânsız olduğunu bilemezdik. Nazım da Romanya'dan sonra, Moskova'ya ulaştığında bizimkilerle temas kurmak istemiş olacak ki, Doğu Berlin'de bulunan Uluslararası Kadın Örgütü yoluyla anneme bir davetiye gönderdi. Ne var ki, annem Doğu Berlin'e gidip, orada aylarla beklediği halde, Nazım'la temas kurması mümkün olamıyordu. KGB'nin Nazım etrafında nasıl sıkı bir kontrol çemberi kurduğunu bilmediği için, annem cevapsız kalan telefon ve mektuplarına bir anlam verememiş ve şairi ancak aylar sonra, bir vesile ile Berlin'e geldiği vakit görebilmişti. Bu süre içinde, Doğu Berlin'de kaldığı otelde adeta bir mahpus hayatı yaşamıştı. Nazım geldiğinde, yanında bir muhafızla gelmiş, anneme doğru dürüst hiçbir şey anlatamamış, ancak bu temasın sonucu, babamın Viyana'da Dünya Barış Konseyi'nde çalışmasına karar verilmişti.

Bundan sonra Viyana merkezimiz olmuştu. Nazım oraya sık sık geliyor, vaktinin büyük bir kısmını bizim evde geçiriyor, hepimizin değişik sebeplerle, değişik "sosyalist" ülkelere davet edilmemizi sosyalist dünyayı görmemizi sağlıyordu. Nazım'ın bir merkezi de Budapeşte'ydi. Oraya sık sık gidiyor, gittiğinde annemi veya

babamı da oraya davet ettiriyordu. Annem bu fırsatı kaçırmıyor, sık sık Budapeşte'ye gidiyor, hatta bazen Macaristan'daki gezilerinden röportajlar yapıyor, bunlar Macar basınında veya radyosunda yayımlanıyordu. Bu faaliyet de Sabiha Sertel için oldukça can sıkıcıydı. Bu vesile ile, Macar yayın organlarında suyun başını tutanların nasıl dar görüşlü, sofu ve yalancı "komünistler" olduklarını görüyor, Viyana'ya döndüğü vakit orada esen havadan şikâyet ediyordu. Macaristan'da onu daha çok ilgilendiren şey, o ülkedeki, "sosyalizm kuruculuğu" denemesiydi. Nazım Hikmet sayesinde, Budapeşte'de yüksek düzeyde yazarlar, gazeteciler, şairlerle temasa geçen Sabiha Sertel, bu kuruculukta yapılan hatalara, Macar aydınını boğan hürriyetsizliğe tanık oluyordu. Bütün bunlar, onun, gelecekte insancıl bir düzen kurulacağı inancını sarsıyor muydu?

Ona göre yapılan hataların üstüne bir çizgi çizilemezdi. Toprak reformu başarısız olmuş, köylünün zorla kolektivizme itilmesi kötü sonuçlar vermişti. Devlet mekanizması, kültür kuruluşları, eğitim; bütün bir toplum yeteneksiz, bilgisiz parti yöneticilerinin komutasına verilmiş, böylece önemli aksaklıkları olan bir düzen kurulmuştu. Macaristan'da başta et olmak üzere, pek çok tüketim maddesini dükkânlarda bulmak zordu. Ancak imtiyazlı partililer her şeyi bulabiliyorlardı. Yazılı ve sözlü basında yazılara müdahale, *Tan* gazetesindekinden çok daha ileri boyutlara ulaşabiliyordu.

Sabiha - Zekeriya Sertel, Viyana 1956.

Ne var ki, bütün bunlar, Sabiha Sertel'i kötümserliğe itmek için yeterli değildi. O, bütün bunları bir geçiş döneminin sancıları olarak görüyordu. Ona göre, Macaristan'da sosyalizm çok tazeydi. İdareciler tecrübesizdi. Macaristan, faşist Horti rejiminden geliyordu. Ülkede şoven milliyetçilik güçlüydü. Aydın kadroları, birden sosyalizme getirmek kolay değildi. Onlardan gelen eleştirilerin bazıları da haksızdı. Velhasıl, başlangıçtaki bu aksaklıklar, ileride insanıl, demokratik bir sosyalizmin kurulacağına inanmamak için yeterli değildi.

Nazım ise, Viyana'ya her gelişinde, Sovyetler Birliği hakkında o kadar kötü şeyler anlatıyordu ki (rüşvet, karaborsa, baskı, yolsuzluklar, bürokrasi vs. gibi) Paris'te duyduğumuz propaganda-dan sonra, Sovyet düzeninin bu kadar bozuk olacağına inanmak zor oluyordu. Annem babam ve ben de, "şair fazla yeise kapıldı, mübalağa ediyor," diyorduk.

Sıla

Yurtdışında, özellikle kısa vadede yurda dönüş, ufuklarda gözükmediği vakit, sila çok kötü bir hastalıktır. Onu çekmeyen bilemez. Nazım Hikmet bu hasretini şiirlerinde güçlü olarak belirtmişti.

Viyana, 1954.

Bulgaristan'a gidip orada bir Türk cemaati, Türk gelenekleri, Türk yemekleri, Rumeli lehçesiyle konuşulan bir Türk dili, Türk müziği bulunca, yurt hasreti kamçılanmış, bir şiirinde:

"Kurort Varna deli etti beni,
deli" demişti.

Aslında Bulgaristan ve Varna hepimiz için bir hasret giderme yeri idi. Orada yemeğinden, lokantalarda çalınan müziğine, denizine, iklimine kadar her şey o kadar Türkiye'ye yakındı ki, insan kendini memleketinde gibi hissedebiliyordu.

Bulgaristan, annemin de sık gittiği bir ülke olmuştu. Orada, Karadeniz kıyısında tatil yapmanın dışında, Türklerin bulunduğu bölgelerde gezintiler yapmış, Sofya'da, *Yeni Işık* gazetesini çıkaran Türk aydınlarıyla dostluklar kurmuştu. Yurtdışında, Sertellerin, Sabiha Sertel'in kim olduğunu bilen, ona göre ilgi gösteren kimseyle buluşmak, doğal olarak zevk veriyordu anneme. *Resimli Ay* dergisinde yazı yazdığı günden beri Türkiye'de bir şahsiyet olan Sabiha Sertel, Paris'te veya Viyana'da sıradan bir insandı. Bunu kabullenmek de kolay olmuyordu. Bu açıdan da Bulgaristan biraz bir nefes alma yeri idi. Tabii o da Nazım ve babam gibi Türklere yapılan muameleyi kınıyor, buna üzülüyordu. Ne var ki, Bulgar idarecilere laf anlatmak kimsenin elinde değildi.

Sıla, asıl Sovyetler Birliği'ne yerleştikten sonra onu fena halde sarmıştı. Oysa, Azerbaycan gibi Türkiye'ye gene de en yakın olan bir Sovyet Cumhuriyeti'ndeydik. Babam bunda büyük bir teselli buluyordu, annem ise Bakü'yü daha ilk günden yadırgamıştı. Annemin Sovyetler Birliği'ndeki yaşantısını, *Ardımdaki Yıllar*(*) başlıklı anılarımda geniş ölçüde anlatmıştım. İleride oradan aktarmalar yaparak vereceğim.

Sihirli Prag şehrinde Nazım'la karşılaşmalar

Çin seyahatinden dönüşte, Moskova'dan geçiyordum. Yıl 1956, ekim ayında Moskova bayağı soğuk. Esen siyasi hava da buz gibi, çünkü Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, Stalin'in günahlarını açıklayan 20. Kongresi henüz bitmiş. Komünist dünya çalkantılar içinde: Suçlu kim? Stalin ile cellatı Beraia mı? Yoksa bozukluk re-

(*) Yıldız Sertel, *Ardımdaki Yıllar*, Milliyet Yayınları, 1990.

jimde mi? Otelimden telefonla Nazım'ı buluyor ve derhal kendisini görmeye gidiyorum.

Nazım bunalım geçiriyor. Sibiry'a'daki kamplardan, tanıdığı bir yığın Türk komünisti geri gelmiş. Bu namuslu insanların gördüğü zulüm onu kudurtuyor. Daha benim sorgu sual etmeme vakit bırakmadan, gözlerini hazin hazin duvara dikip,

— Bunlar faşizme gitmişler, diyor bana.

Nazım haklıydı, ama ben henüz bu konuyu onunla tartışacak durumda değildim. Nazım'ı sarsılmış ve üzüntülü bıraktım. Bu duyguları ben de onunla paylaşıyordum. Otelime döndükten sonra, hemen telefon çaldı. Karşımda Nazım'ı buldum:

— Sana söylemeyi unuttum. Annen Budapeşte'de bir motosiklet kazası geçirdi. Ama, önemli bir şey değil, merak etme. Telefon kapandı. Bu sefer ben ona telefon açtım:

— Nazım Ağabey, neymiş bu motosiklet kazası, ne olmuş an-neme?

— Canım, annen motosikletle bir yere gidiyormuş...

— Annem motosikletle hiçbir yere gitmez.

İkimiz de kahkahalarla gülüyorduk, çünkü o zaman annem 60 yaşlarında, şişman, hayatında motosiklete binmemiş bir insan. Akşama doğru, Nazım'dan ikinci bir telefon geldi:

— Baban telefon etti. Annen Budapeşte'de hasta, sana ihtiyacı var. Rotanı değiştireceksin. Viyana'ya değil, Budapeşte'ye uçacaksın.

Ne var ki, Budapeşte'ye uçak bulmak kolay olmuyordu. Sonunda, "Prag'a uçup, oradan Budapeşte'ye geçeceksin" dediler. Ben de öyle yaptım. Ancak sosyalist dünyada her şey sır olduğu için, o sırada Budapeşte'de ayaklanmalar olduğunu bilmiyordum. Nazım, orada durumun karışık olduğunu, muhalif Imre Nagy taraftarlarının güçlendiğini, huzursuzluğun arttığını söylemişti o kadar.

Bu durum yüzünden Prag'dan Budapeşte'ye uçmam da kabil olmuyordu. Nihayet, seyahat işlerimle uğraşan mihmandar telefon etti:

— Macaristan'da karşı darbe oldu, yollar kapandı. Gidemeyeceksiniz. Bizim misafirimizsiniz.

— Teşekkür ederim ama, annem orada, o ne olacak?

— Bize ismini adresini verin getirtelim. Orada başka zor durumda olan tanıdıklarınız varsa, onların da adreslerini verin. Budapeşte'de anarşi ve insan kıyımı var, kurtarabildiklerimizi, kurtarıyoruz.

Telaşlanmamak olası değildi. Derhal Budapeşte'ye telefon açtım. Her zaman indiğimiz otelde annemi aradım. Karşıma bir Macar çıktı. Almanca,

— Ben bir hür Macar askeriyim. Biz hür Macaristan için savaşıyoruz! dedi.

Eyvah, demek annemin oteli işgal altındaydı. Ya o, neredeydi?

Otelin salonuna indim. Ortalık ana baba günüydü. Hemen herkesin Budapeşte'de bir tanıdığı vardı. Bavullarıyla bazı muharciler gelmeye başlamıştı bile. Bu sırada yanıma mihmandar geldi, derhal Budapeşte'deki tanıdıklarımın bir listesini yapıp eline verdim. Yüreğimi birşeyler burkuyordu. Acaba annemi bulabilecekler miydi? O neredeydi?

Aklıma Nazım geldi, derhal Moskova'ya telefon açtım:

— Nazım Ağabey, durum fena. Budapeşte'de karşı devrim başarılı oldu. Yollar kapandı ben gidemiyorum. Sokaklarda insan kıyımı var, masum insanları öldürüyorlar. Annem tehlikede onu kurtarmak lazım. Nazım,

— Sen merak etme. Ben şimdi Polonya elçiliğine telefon ederim. Onlar benim dostumdur, derhal anneni bulur Varşova'ya uçururlar.

Böylece iki koldan yardım sağlanmıştı ama, rahat etmek mümkün değildi. Prag televizyonu, Budapeşte radyosunun karşı-devrimciler tarafından işgalini, sokaklarda silahlı isyancıları gösteriyordu. Uyku uyumak ne mümkün! Bir de üstüne Prag'a vardığım akşam şiddetli bir baş ağrısına tutulmuş ve ertesi gün sinüzit ameliyatı geçirmiştım. O gece, yorgun ve perişan uyumuşum. Ertesi sabah, telefon ziliyle uyandım. Mihmandar:

— Geçmiş olsun, annenizle babanız sınırı geçtiler. Şimdi Bratislava'dalar, bu akşam Prag'da olacaklar. Onları sizin otele indireceğiz.

O gün öğleden sonra, annemle babamı otele getirdiler (Meğer babam da annemin yardımına koşmak için, Viyana'dan Budapeşte'ye geçmiş). Annem sedye üstündeydi. Budapeşte'de yolda giderken, bir motosikletli ona çarpmış, annem düşmüş ve bacağı kırılmış. Her ne kadar Budapeşte'de ilk tedaviyi gördüyse de yollarda sarsılmış. Prag'dan Bratislava'ya, Tuna üstünde, Macaristan'a tatile gitmiş Çek çocuklarını geri getiren bir küçük gemiyle gelmişler. Anlattıklarına göre, gemi bir ana baba günüymüş. Sovyetler, abajurlarına kadar, bütün eşyalarıyla kaçıyorlarmış. Gemide iğne atacak yer yokmuş. Zavallı annem ağrıyan bacağına uzatamamış bile.

Babam,

—Budapeşte'deki elçilikleri bizim için ayağa kaldırdınız, di-yordu. Hem Leh, hem de Çekoslovak elçiliklerinden davet almış-lar. Her iki elçiliğin de arabaları kapılarına dayanmış. Ben Prag'da olduğum için Prag'ı seçmişler. Annemin ıstırabı olduğu belliydi, mihmandar doğru hastaneye götürmeyi teklif etti, annem reddetti.

Budapeşte'de gerçekten korkulu günler geçirmişlerdi. Ordu kamyonlarla silah dağıtmış, bu da anarşiye yol açmıştı. Önüne ge-len birbirine ateş ediyormuş, ekmek almak için bile sokağa çıkmak tehlikeli olmuş. Otellerinin bulunduğu sokakta, Sovyetler'in yaşa-dığı binalar bulunduğu için, o sokak özellikle tehlikeli olmuş, çün-kü asıl hedef Sovyetler ve komünistlermiş. Eline silahı alan onları öldürmek istiyor, böylece pek çok masum insan öldürölüyormuş.

Ertesi gün doktor annemin hastaneye kalkmasına karar verdi. Kırık bacağının ameliyat edilmesi gerekiyordu. Onu pırl pırl, ba-kımı, tıbbi teçhizatı, her şeyi mükemmel bir hastaneye yatırdılar. Ziyaretine gittiğimde, zavallının bacağının yukarıya doğru iplerle bağlamış olduklarını gördüm. Bir hafta bu halde yatması gereki-yordu. O, metanetle, "ne yapalım, başımıza bu da gelecekmiş," di-yordu. Bereket versin hastabakıcılar, nazik, güleryüzlü ve çok va-zifeşinastılar. Bakım sorununda hiçbir kaygımız yoktu. Üstüne üst-lük hastane bedavaydı, ameliyatı da bedava yapmışlardı. Babam, "iyi ki bu iş Viyana'da olmadı, yoksa yanmıştık," diyordu.

Ben her gün ziyaretine gidiyordum, annemin. Prag'ın bir tepe-sinde, bahçe içerisinde, güzel bir yerdeydi hastane. Annem, Buda-peşte'den hemen hiçbir şey getirmemişti. Bana siparişler veriyor-du, Prag'ın mağazalarından ona, yün ceket, gecelik, iç çamaşırı vs alıyordum. Bu vesileyle Prag'da alış veriş sorununu da öğreniyor-dum. Satılan mallar güzel ve kaliteliydi.

Birkaç gün sonra, otel odamda ikinci sinüzit ameliyatından yattığım sırada telefon çaldı: Güzel bir sürpriz, Nazım'la doktoru ve arkadaşı Galya (Galina) Prag'a gelmişlerdi. Bize yakın bir otelde oturuyorlardı. Nazım, bir piyesinin Çekçe'ye çevrilmesine nezaret edecek, bir de film senaryosu hazırlayacaktı. Yani birkaç hafta Prag'da kalacaktı. Böylece, beklenmedik olaylar, Prag'da birkaç haftamızı Nazım'la beraber geçirmemizi sağlamıştı. Buna o da se-vinmişti. Ancak annemin haline o da Galya da üzölmüşlerdi doğal olarak.

Annem hastaneden çıktıktan sonra, bir süre otelde yatakta yat-tı. O sokağa çıkmadığı için, hemen her gece Galya ile Nazım, bize

geliyorlardı. Galya, doktor olarak annemin bakımına da yardım ediyordu. Nazım bize piyeslerini, film projelerini anlatıyor, yeni yazdığı şiirleri okuyordu. Sonra da dünya ve Türkiye olaylarına geçiliyordu. Neler konuşulmuyordu ki? Nazım, anneme,

— Hanımefendiciğim, biz sekterlik etmişiz, eşeklik etmişiz, diyor. Annem de bunu kabul ediyordu.

Resimli Ay'da burjuva ediplerine karşı açtıkları kampanya yanlış, Nazım'a göre. "Putları Kırıyoruz" kampanyası ile burjuva oldukları için değerli edipleri yermişlerdi.

Stalin'in ölümünden sonra, Kruşçev bütün komünist dünyada, bir özeleştirme dönemi açmıştı. Körü körüne inanmaya, putlar yaratmaya, haksız suçlamalara karşı kampanya açılmış, "Kapitalist dünya ile barış içinde yan yana yaşamak, burjuvazinin ilerici, devrimci bölümleriyle işbirliği yapmak" tezleri savunuluyordu. Burjuvaziye, hiçbir fark gözetmeden tümüyle yermek artık sekterlik sayılıyordu. Nazım'la annem de artık bu çizgide düşünüyorlardı. Sekterliğe karşı daima sert çıkışlar yapmış olan babam ise, fırsatı kaçırmıyor, saldıırıyordu.

Söz Türkiye'ye gelince, sızlanmalar başlıyordu. Sıla! Ne zaman dönülebilecekti memlekete? Bayar-Menderes idaresi memleketi Amerika'ya satmış, askeri masraflarla beraber hayat pahalılığı da artmış, muhalefeti susturmak için ise baskı sertleşmişti. Bu koşullarda Türkiye'ye dönülemezdi.

Annem, enflasyon, hayat pahalılığı arttıkça, içeride hoşnutsuzluk da artacak, bu baskı rejimi içeriden çökecek, diyordu, "Çok sürmez, belki bir beş sene." Nazım, elini yüreğinin üstüne koyup,

— Siz belki bir gün gidersiniz, ama ben gidemem, vatandaşlıktan atıldım. Ve hazin hazin ekliyordu, Münevver'le Memed'i de bir türlü getirtemedim.

Ya Budapeşte? Macaristan'da neler oluyordu? Annemle babam orada gördüklerini anlattıkça, Nazım'ın canı sıkılıyordu. Zira, artık Sovyet tankları Budapeşte'ye girmişti ve Batı basını ateş püskürüyordu.

Annem,

— Ordu sokakta herkese silah dağıtıyor, sokaklarda yüzlerce masum insan öldürülüyordu. Sovyet ordusu gelmeseydi, bu katliam devam edecekti. İçerideki isyan, dışarıdan da kışkırtılıyordu. Macar milliyetçilerinin çok şoven ve kör olduklarını unutmayalım. Onlar da Macaristan'ı kim bilir ne yollara götürürler, diyordu.

Viyana'da Dünya Barış Konseyi annemi ilgilendirmedi

Nazım yurtdışına çıktıktan sonra Dünya Barış Konseyi'ne üye olmuştu. Konseyin merkezi Viyana'daydı. Hedefi üçüncü bir dünya savaşını önlemek; insanlığı atom bombası ile yok edilen Hiroşima, Nagazaki gibi Japon şehirlerinin akibetinden korumaktı. Konseyde Julian Huxley, Irene Joliot Curie gibi büyük bilginler, Pablo Neruda, Picasso, Paul Eluard, Aragon, Ilya Ehrenburg, Fadayeve gibi dünya çapında yazarlar, sanatkârlar biraraya gelmişlerdi. Bu aileye katılmak Nazım için bir mutluluk olmuş, kısa bir süre sonra babama da orada bir iş bulmuştu. Yukarıda anlattığım, Macaristan, Çekoslovakya maceraları cereyan ettiği sırada bizim asıl merkezimiz Viyana'ydı.

Nazım en güzel barış şiirlerini bu sıralarda yazmıştır. Konsey bahanesiyle Viyana'ya geldikçe, bize uğrar, şiirlerini okur, dertlerini dökerdi. Barış Konseyi'ndeki faaliyet, babamla Nazım'ı bir hayli meşgul ediyordu. Her ne kadar babam, memuriyet sevmediği için işini yadırgıyorduysa da, dünyanın kalburüstü bilginleri, sanatçıları ile bir aile içinde olmak, dünyanın değişik ülkelerinde toplantılara katılmak, dünya barışı için özveride bulunmak, onu bir dereceye kadar tatmin ediyordu. Annem ise bu işlerin dışında kalmıştı.

O, sanki *Tan* gazetesine yazı yazıyormuş gibi, kaleme sarılıyor, yazdığı kısa makalelerde günün konularını işliyordu. Ne yazık ki, bu yazılardan hiçbiri muhafaza edilmemiştir. İşlediği konuları aşağı yukarı hatırlayabiliyorum: Bayar-Menderes idaresinin getirdiği pahalılık ve baskı rejimi, Türkiye'nin bağımsızlığı sorunu, yurtdışına itilen aydınlar, demokrasi ve insan hakları, dünya barışı, yurtdışında barış, baskı rejimine karşı bir demokratik cephe kurulması gereği, Amerikan emperyalizminin ekonomik ve kültürel sömürsü, bağımsız ve demokratik Türkiye için birleşme gereği vs.

Nazım Viyana'ya her gelişinde, bize yeni yazdığı şiirleri okurdu. Annem de bazen yazdığı yazılardan bir ikisini. Nazım bu yazılardan bazılarını alır götürür, birtakım yerlerde yayımlanmalarını sağlardı. Annem böylece, yurtdışında da, Türkiye'ye bağlı kalıyor, Türkiye'nin sorunlarıyla uğraşıyordu. Konularını, Türk gazetelelerinden çıkarıyor, hemen bütün gazeteleri okuyordu. Viyana'dan hoşnut olmadığı için sık sık seyahatlere çıkar, Macaristan'a, Bulgaristan'a vs. giderdi. Bazan, yaz tatillerini geçirmeye babamla beraber Sovyetler Birliği'nin Karadeniz kıyılarına Soçi veya Yalta'ya da giderlerdi.

Nazım, Viyana'ya bir gelişinde, "Yaşamak Güzel Şey" başlıklı kitabını yazıyordu. Her akşam gelir, gündüz yazdıklarını bize okurdu. Çok orijinal bir stilde yazdığı bu kitap, hepimizi ilgilendirmişti. Annem sık sık önemli eleştiri ve öneriler yapıyor, Nazım da bunları kabul ediyordu. Böyle, karşılıklı birbirlerine yazdıklarını okuyarak, fikir alışverişi, tartışmalar yaparak sanki Türkiye'de beraber çalıştıkları günleri yeniden yaşıyorlardı. Nazım, Moskova'da Türkiye'de olanları izleyemiyordu. Her gelişinde bize sorular sorar, aydınlanırdı. 1960 Haziranı'nda geldiğinde soruyordu, "Nedir bu 27 Mayıs olayı? Ordunun bu girişimi olumlu mu?" Annemle beraber, gazetelerde okuduklarımıza dayanarak, hareketin olumlu ve olumsuz yönleri olduğunu anlatıyor, onu aydınlatıyorduk. Daha bunun gibi Türkiye'yle ilgili hemen bütün olaylar ele alınır, tartışılır ve değerlendirilirdi.

Annemin Moskova'ya varışı

Tarihin bir cilvesi. Pek çok kimse, annemin Sovyetler Birliği'ni bilinçli bir biçimde seçtiğini, oraya kendi isteğiyle gittiğini düşünmüştür. Oysa, bunun tam tersine, önce babam, sonra ben ve en son annem bu ülkeye ulaştık. Hiçbirimizin de tam olarak bir seçim yaptığı söylenemez. Temel nedeni babamın hastalanması, romatizmal birtakım hastalıklarından ötürü, Viyana'nın soğuk, rutubetli iklimine dayanamaz olmasıydı. "Ben burada çok yaşayamayacağım" diyordu. Viyana'ya bir geldiği sırada, sorunu Nazım'a açtım. O,

— Bu iş kolay ona kuru iklim ve iyot, yani deniz kıyısı gerek. Bunların hepsi Bakü'de var. Azerbaycan Cumhurbaşkanı benim şahsi dostum. Ben bu işi çözerim dedi.

Ve gerçekten de, bir süre sonra babam Azerbaycan'a davet edildi. Nazım'ın dedikleri de doğru çıktı, oranın iklimi ona çok uygun geldi; bir de yapılan "Naftalan" (petrolden çıkarılan bir madde) tedavisinden sonra adam akıllı iyileşti. Etrafında Türkçe konuşulmasından, ona yakınlık gösteren Azeri yazarlarından da hoşlandı. Yaşı hayli ilerlemiş olduğu için, sanki Azerbaycan'dan çıkarsa, artık yaşayamayacakmış, gibi bir his geldi ona. Başladı ısrarla bizi oraya çağırma. Azeriler de, Türklere karşı sevgilerinden ötürü bir Türk yazarının gelmiş olmasına seviniyor, onu el üstünde tutuyorlardı. Özellikle Nazım'ın dostu olan yazar ve şairler ondan hiç-

bir yardımı esirgemiyorlardı. O kadar ki, idareciler de onu, tedavi için gelmiş geçici bir misafir değil de, yerleşmeye gelmiş bir siyasi mülteci gibi görmeye başladılar ve hatta kendisine bir apartman dairesi vermeye kadar gittiler. Babam Azerbaycan'dan ayrılmak istemiyordu, ama orada yaşantısını yalnız olarak sürdürmesi de olası değildi. Tam bu sırada, Azerbaycan Bilimler Akademisi'ne bağlı, "Şarkiyat Enstitüsü"nü, Türkiye Üzerine Araştırmalar Bölümü, benim orada araştırmacı olarak çalışmamı teklif edince her şey değişti. Bilimsel araştırma, benim uzun zamandan beri çok istediğim bir şeydi. Babamın orada kalmak isteği ve bana olan ihtiyacı da göz önünde tutulunca, sorun kendiliğinden çözülmüş oldu. Ben daveti kabul ettim. Ne var ki, o sırada annem Viyana'da dişlerini tedavi ettirmekteydi. Babam "dişlerinin tedavisini bitirmeden gelmesin" diyordu.

Böylece, ben de zor duruma düşmüştüm, çünkü Viyana'da da annemin bana ihtiyacı vardı. Dişlerinin zahmetli tedavisinin dışında, bacaklarının ağrıları ve yaşından ötürü, Viyana'da yalnız kalması doğru değildi. Öte yandan daha hasta ve daha yaşlı babamın da Bakü'de tek başına bir apartman dairesine geçmesi olası değildi. Sonunda fedakâr annem, benim de istekli olduğumu görünce,

— Sen git evladım, ben kendimi idare ederim, dedi.

Annem çok metin ve dayanıklı bir kadındı, haftada bir iki defa gelen bir hizmetçi de vardı. Bunlara güvenerek yakında Bakü'de buluşmak üzere annemden ayrıldım.

Annemin diş tedavisi çok uzun sürdü. Bu nedenle, o Sovyetler Birliği'ne benden en az altı ay sonra (yani 1963 sonlarına doğru) geldi. Zavallı Viyana'da yalnız, bir hayli sıkıntılar çekmiş. Hasta yatağında bir bardak su verecek kimse dahi bulamamıştı.

Tarihin ikinci garip cilvesi, İkinci Dünya Harbi sırasında, *Tan* gazetesinde, Sovyet komşularımız ile dostluk üzerine o kadar makaleler yazmış olan Sabiha Sertel'i benden başka karşılamaya gelen yoktu. Moskova Havaalanı'nda, annem bunu fena halde yadırgadı. Durup durup "bu nasıl olur?" diyordu. Ben izah ettim: "Yazarlar Birliği'nde, seni bundan önce gelişlerinde karşılayan mihmandar bana telefon etti 'Sen nasıl olsa gidiyorsun, ben gitmesem olmaz mı?' dedi, ben de bunu kabul ettim." Annem bu izahı yeterli bulmuyordu. Bundan önce, babamla beraber Karadeniz kıyısında tatillerini geçirmeye geldiklerinde her zaman bir mihmandar ve hatta bir çiçek buketiyle karşılanmıştı. Annem, çıkarken üstü aranıp, dolarları da elinden alınınca büsbütün küplere bindi. Doğru dü-

rüst karşılanmış olsaydı, bütün bunlar olmayacaktı. Bu karşılanmamanın bir anlamı olduğunu ben o zaman düşünememiştim, ama sonradan anladım. Bu işin arkasında Parti Merkez Komitesi'nin Türkiye Bölümü, onun da arkasında Nazım'ın "Marat Yoldaş" diye sözünü ettiği Laz İsmail vardı. TKP'nin uyuşuk halinden faydalanarak, Moskova'daki temsilciliğinin üstüne oturmuş olan bu zat, Nazım'a da böyle oyunlar oynuyor, Moskova'ya ulaşan Marksist Türk aydınlarını kendisine rakip görüyordu.

Birbirimize kavuşmak sevinciyle, bu olayı unutturmaya çalıştım, anneme. Artık Bakü'de hep beraber olacaktık. Bu da onun için büyük bir teselli idi. Bakü'de, "Tevfik Fikret" kitabıyla tanınıyor, önemli bir yazar olduğu biliniyordu. Azerbaycan aydınlarından göreceği itibar onu kısmen teselli edecekti, ancak onu evin koşullarına, Azeri geleneklerine alıştırmak kolay olmayacaktı. Yurt hasreti ise günden güne artacaktı.

Annem Bakü'yü yadırgadı

Annem daha ilk günden Azerbaycan'ın koşullarına kendisini uydurmakta güçlük çekiyordu. Bunun değişik nedenleri vardı: Bir kere, burada konuşulan dil her ne kadar Türkçe ise de, Azerbaycan yaşam ve kültür bakımından, özellikle Türkiye'nin batısından çok farklıydı. Avrupa'dan gelen bir insan için, burası dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalmış, içine kapalı bir Asya ülkesiydi. Kadının toplumdaki yeriyle, yaşamıyla, düşünce düzeyiyle bambaşka bir ülkeydi Azerbaycan. Ateşli, hareketli Sabiha Sertel için, biraz da durgun bir göldü burası.

Annem Bakü'ye vardığında, artık Nazım'ı yitirmiştik. Annem haberi Viyana'da almış, tabii ki çok üzülmüştü. Moskova'daki cenaze törenine aileden ancak ben gidebilmişim. Bu acı ve çok önemli olayı, anılarımda ayrıntılarıyla yazdığım için burada tekrarlamayacağım.^(*) Bakü'de hepimiz gibi, Nazım'ın yokluğunu annem de duyuyordu. Biz Sovyetler Birliği'ne onun misafiri olarak gitmiştik. Bu ülkede, Yazarlar Birliği ya da Parti Merkez Komitesi veya Sendikalar Birliği gibi bir örgüt dayanağı olmadan yaşamak güçtü. Nazım'ın güçlü şahsiyeti, bunları aşıyordu. O da gene bizi, Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne emanet etmişti. Başta, bu örgütün başkanı Mehti Hüseyin olmak üzere, bütün Azeri yazarları bizi el

(*) Yıldız Sertel, *Ardımdaki Yıllar*, Milliyet Yayınları, 1991.

üstünde tutuyorlardı. Ne var ki bu ilginin sınırları vardı, çünkü korku dağları bekliyordu. Azerbaycan'da Türk milliyetçiliği suç sayılıyordu. Stalin döneminde binlerce Azerbaycanlı bu suçla Sibirya'ya sürülmüştü. Azerbaycanlılar hem Türkleri çok seviyor, hem de bizimle görüşmeye korkuyorlardı. Her ne kadar, Kruşçev döneminde, Stalinizmin kurbanları temize çıkarılıyor ve nisbi bir özgürlük havası esiyor idiyse de, geçmişte yaratılan korku havası henüz silinmemişti.

Azerbaycanlı aydınlar ve Sabiha Sertel

Sabiha Sertel'in Sovyetler Birliği'nde tanınmadığı söylenemez. Moskova'da, Leningrad'da ve Bakü'de Türkiye sorunları üzerine çalışan Türkologlar onu yazılarından ve yapıtlarından tanıyorlardı. Azerbaycan'da ise en çok Tevfik Fikret üzerine yazmış olduğu yapıtla tanınıyordu. Azerbaycanlı edebiyatçıların çoğu, henüz Namık Kemal, Fikret, yani Tanzimat, Servet-i Fünûn dönemini yaşıyorlardı. İçlerinde Nazım'ı anlayanlar çok azdı. Bu nedenle, Fikret üzerine yazmış olduğu yapıt anneme Azerbaycanlı aydınlar arasında büyük bir itibar kazandırmıştı. Sabiha Sertel el üstünde tutuluyordu; hatta, Bakü'de kitabının ikinci baskısı yapıldı. Ancak, birkaçı dışında, *Tan* gazetesindeki demokrasi savaşçısı Sabiha Sertel'in pek farkında değildiler.

Bu ortamda, annem Azerbaycan dergilerinde yazı yazma imkânını bulmuştu. Bu yazılar daha çok, Türk edebiyatı, Tevfik Fikret, Nazım Hikmet üzerine yazılardı. Ne var ki, ne bu yazılar ne de Bakü'deki entelektüel hayat onu doyurmuyordu. Azerbaycanlı yazar ve şairlerin temel sorunu, milli varlıklarını korumak, Azerbaycan dilini ve kültürünü Ruslaşmaktan kurtarmak, Rus egemenliğine karşı koyabilmektir. Türkçülük, şoven Türk milliyetçiliği Sabiha Sertel'i hiçbir zaman ilgilendirmemiş, aksine yazılarında her zaman ırkçı milliyetçiliğe karşı Atatürk milliyetçiliğini savunmuştu. Azerbaycan'da gördüğü Türk milliyetçiliği ise, daha ziyade hislere dayanıyor; Ruslara karşı kin, Türklere karşı ölçsüz sevgi şeklini alıyor, her ne kadar gizli kapaklı olarak söylense de, Azerbaycan'ın kurtuluşu bir büyük Türk devletinde görölüyordu. Bu açıdan, tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye onlar için çok önemliydi.

Öte yandan, demirperde onları dünya olaylarından tamamen

koparmıştı. Dünya olaylarını izlemedikleri gibi, Türkiye'deki gelişmelerin de pek farkında değildiler. Sadece Türk dilindeki değişikliklerden yakınıyor, Türkçeleşmiş Türkçe'yi anlamadıklarını söylüyorlardı. Bütün bu nedenlerle Azerbaycan'daki entelektüel yaşam annemi tatmin etmiyordu. Moskova'ya gide gele, Rus Türkologlarıyla dostluklar kurdu. Profesör Anatol Filipoviç, Miller, Anna Stepanovna Tveritnova gibi Türk tarihi uzmanlarıyla yaptığı tartışmalar biraz daha tatmin edici oluyordu.

Annemin hayal kırıklığı

Daha annem Bakü'ye varmadan, bize Bakü'de bir apartman dairesi verilmişti. Kirası sembolikti. Ne var ki Avrupa'dan gelen, iyi koşullarda yaşamaya alışık olan insanlar için, bu ev ilkeldi. Oranın koşullarına göre böyle bir ev kiralayabilmek bir mutluluktuk. İnşaat tipik, üçüncü dünya tarzındaydı. Yani malzeme kötü, işçilik kötü. Bunun sonucu olarak da, duvarlar çatlıktı, bu çatlak duvarların içinde fareler dolaşırdı. Pencereilerin aralıkları açık olduğu için, şiddetli rüzgarların içeri girmesi önlenemezdi. Kapı mandalları kopar, banyodaki şofben iyi çalışmazdı ve hatta her an şofbenin patlaması tehlikesi içerisinde yaşanırdu; nitekim bir gün annem banyoda yıkanırken şofben patladı, bereket versin ona birşey olmadı.

Mutfakta çalışma koşulları da zordu. Küçük ve alçak olan muslukta, üstünü başını ıslatmadan bulaşık yıkamak olası değildi. Alışverişteki zorlukları; süt, et gibi bazı gıda maddelerini ya kuyruğa girerek ya da karaborsa fiyatlarına almak gerektiği de hesap edilirse, yaşam koşullarının kolay olduğu söylenemez. Her ne kadar ev işlerini bölüşüyorduksa da, bu işlerin önemli bir kısmı annemin üzerindeydi. Yemeği o pişiriyordu. Alışveriş çok zor olduğu için herkes, ne bulup alabilirse getiriyordu. Hizmetçi haftada bir gün, o da düzensiz bir biçimde geliyordu. Annem ise artık yetmişine yaklaşmıştı ve bir gün bana şikayet etti:

— Ben artık yaşılanıyorum, pazardan ağır torbaları eve taşımak bana zor geliyor. Zor koşullara düştük!..

Annem haklıydı, ama gene de ailesi için fedakarlıktan kaçmıyordu. O sırada ben, Azerbaycan Bilimler Akademisi'nde doktora tezi yazmakla meşguldum. Bana hep,

— Sen tezini yaz, bırak ev işlerini ben yaparım, diyordu.

Aslında koşullar hepimiz için ağırdı amma annem cesaretle payına düşenin fazlasını da yapıyordu.

Artık bu sürgün bitse

Sorun sadece, bizim çektiğimiz güçlükler değildi, genel olarak Azerbaycan'da ve Sovyetler Birliği'nde halkın yaşamıydı söz konusu olan. Televizyonda durmadan, "büyük adımlarla sosyalizm kuruculuğunda ilerlendiğini" duyuyor, ama bir kilo süt alabilmek için saatlerce kuyrukta durmak zorunda kalıyorduk. Viyana'dayken, Nazım'ın bütün uyarılarına rağmen, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruculuğunda bazı başarılar elde edildiğini sanmıştık. Oysa şimdi bütün bu hayaller kırılıyordu.

Annem de birçokları gibi, bu zor koşulları Stalin döneminde yapılan hatalarla izaha çalışmış, "Şimdi hatalar kabul ediliyor, bir temel atılmış sanayi kurulmuş, bu temel üzerinde daha iyi yaşam koşulları sağlanacak" diye düşünmek istedi, ancak her gün karşısına çıkan gerçekler cesaret kırıcıydı.

Bu gerçeklerin en kötülerinden biri de Sovyetler Birliği'nin bir polis devleti olmaktan kurtulamamış olmasıydı. Gerek Bakü'de gerekse Sovyetler Birliği'nde ziyaret ettiği diğer şehirlerde, Stalin zamanında kamplara gönderilmiş komünistlere, bu arada Türk komünistlerine rastlıyordu. Bunların sayısı o kadar çok, anlattıkları olaylar o kadar hazindi ki, nihayet bir gün annem,

— Pes, dedi, bu kadar da olmaz!

İşin kötü tarafı bu baskı rejiminden kurtulunmamış olmasıydı. Bakü'deki evimize gidip gelenlere dikkat etmek zorundaydık. Bizi ziyaretten korkmayanlara, sık gelenlere şüpheli gözle bakıyorduk. Azeriler için her yabancı tehlikeliydi. Bir yabancıyla görüşenler, casuslukla suçlanabilirlerdi. Dostlarımız, "dikkat edin, muhakkak evinizin duvarlarında mikrofonlar vardır," diyorlardı.

Esen bu havadan ötürü, evimize gelip giden de azdı. İstanbul'da evini dostlarına açmaya, bol misafir ağırlamaya alışık olan annem için bu da bir mahrumiyetti. Sanki bir dış ülkeye, uzaklara atılmış gibi bir durumumuz vardı orada.

Bu durumda tek teselli, çalışmak ve yaratmaktı. Boş durmaya alışık olmayan annemin kalemi işliyordu. İlk önce, "Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi" başlıklı yapıtını yeniledi, dilini Türkçeleştirdi ve başlığını, "İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret"

koydu. Bu şekliyle kitap Sofya'da basıldı. Sonra Azerbaycan'da ve Sofya'da basılmak üzere, "Nazım Hikmet'ten ve Sabahattin Ali'den" anılarını, Türkiye ve Türk edebiyatı hakkında değişik yazılar yazdı. Hayatının sonlarına doğru en önemli çalışması, "Roman Gibi" başlıklı anılarıydı.

Bu kitabı, tarihi olayların içine oturtmak ve verilere dayandırmak istediği için, materyel toplamak üzere Sofya'ya gitti. Orada kütüphanelerde, *Resimli Ay*'ları, *Tan* gazetesindeki yazılarını buldu. Yapıtı Bakü'de kaleme alıyordu.

Bakü'deki evimizde, annem ilk defa bir yazı masasına kavuşmuştu. Evin en büyük odası benim odam, olduğu için buraya hem annem hem de benim için birer yazı masası koymuştuk. Burada ana kız, masalarımızın başına oturur, hem çalışır hem de arada bir sohbet ederdik. Bir gün, böyle sohbet ederken, ben, hiç düşünmeden,

— Artık bitse bu sürgün, dedim. Annem cevap verdi.

— Hakkın var. Bu gerçekten bir sürgün oldu. Artık bitse iyi olur!

Türk yazarları Moskova'ya gelince

Annem için Bakü'nün dışına çıkmak, Karadeniz ve Baltık kıyısında tatiller geçirmek bir tür soluk almaktı. Bu tatillere babamla beraber gider, oradan neşelenmiş rahatlamış dönerlerdi. Annem sıcaktan pek hoşlanmadığı için, bir süre Baltık ülkelerine dadandılar. Sık sık Riga'ya gittiler. Riga'yı beğeniyor, "Orası Avrupa, herşey pırl pırl, çok güzel çiçek bahçeleri var. Yaşam da biraz daha iyi, ama halk Rusları sevmiyor," diyorlardı.

Bu gezilere çıktıklarında Moskova'dan geçer, oradaki dostlarla görüşür, biraz tatmin olurlardı. Asya Afrika Halkları Enstitüsü'ndeki Türkologlar, anneme önem veriyor, onunla ilginç konuşmalar yapıyorlardı. Ama, Nazım'ın yarattığı boşluğu kimse dolduramıyor, Türkiye'den uzak olmanın acısını hiçbir şey gideremiyordu. Bir defa da Moskova'da bulunduğumuz bir sırada, bir grup Türk yazarının geldiğini duyduk: Aziz Nesin, Oktay Akbal, Yaşar Kemal, Melih Cevdet, F. H. Dağlarca Moskova'daydılar. Annem bu haberi alınca, o kadar heyecanlandı ki kalp krizi geçirdi ve düşüp bayıldı. Bu kıymetli misafirleri, otel odasında yatağında karşıla-

mak zorunda kaldı. Bu, ondaki sılanın ne kadar derinlere gittiğinin güzel bir örneğiydi.

Bir defa da, Bakü'yü ziyaret eden İlhan Selçuk, evimize gelip, bizimle kahvaltı ettiğinde, annem belki hepimizden çok mutlu olmuş ve ona, yeni basılmış olan "Tevfik Fikret" kitabını hediye etmişti. Dışardan gelenler, bizim için bu tür ziyaretlerin ne tür önemli olduğunu bilemezlerdi. Onlar hepimize sanki vatanı getiriyor ve ağzımızın tadıyla Türkçe konuşmak, Türkiye'nin sorunlarını tartışmak olanağını veriyorlardı. Bu temasların verdiği heyecan, annemi kalp krizine kadar götürmüştü. Doktorlar tekrar eden bu krizlerin önemsiz olduğunu söylüyorlardı ama arkasından başımıza korkunç bir kanser hikayesi çıkacaktı.

Annemin acıklı ölümü

Annem hayata gözlerini, 1968 yazında, Sovyetler Birliği'ne vardık-tan beş yıl sonra yumdu. Hastalığından ölümüne kadar geçen acı günleri, *Ardımdaki Yıllar* başlıklı anılarımda ayrıntılarıyla anlatmış-tım. Beraber yaşadığımız o günler, annemin kişiliğini ve karakteri-ni belirtmek açısından da önemliydi. Onun için buraya olduğu gibi aktarıyorum:

"(...) Annem kendini kitap yazmaya vermişti. (...)

Benim odamdaki yazı masasına oturuyor, sigarasını tellendire-rek anılarını yazıyordu. Oysa kronik bronşiti vardı. Doktor sigara-yı yasaklamıştı. Babam sigarayı çoktan bırakmıştı, ben de çok az içiyordum. Bütün ısrarlarımıza rağmen, onu sigara içmekten vaz-geçiremiyorduk. Bir seferinde, bana, 'Ölümüm sigaradan olsun', dedi. Bir sefer banyoda, gizli sigara içerken yakaladım, 'Bu kitap bitsin, bırakacağım,' dedi. Dört elle, yazmakta olduğu, 'Roman Gi-bi' kitabına sarılmıştı. Canını sıkan şeyler olduğunda, daha da çok içiyordu. Çok faal olmaya, daima Türkiye için birşeyler yapmaya alışmıştı. Annemin bir özelliği de cesur ve fedakâr olmasıydı. Bütün hayatında, 'Ailem için, vatanım için, davam için' demiş, fedakârlıklar yapmış, kendini tehlikelere atmıştı. Yaşına göre, canlı ve diri-ydi. Bakü'deki durgun hayatı onu boğuyordu. Bunun da acı-sı gene sigaradan çıkıyordu.

(...)

"Bakü şehrinin bir büyük kusuru da petrol şehri olmasıydı. Çevresi ve deniz baştan aşağı petrol kuyusuydu. Radyoaktivite

çok yüksekti. Bu gerçek de halktan gizleniyordu. Azeri yazarları, gelen bir Japon heyetinin, radyoaktiviteyi normalin üstünde bulduklarını anlatmışlardı. Hatta bir yıl Azerbaycan'da hiç nebat bitmemiş, tam bir kıtlık olmuştu. Dostumuz Azeri yazarları yakın bir yerde, belki de Türkmənistan çölünde yapılan bir atom denemesine yoruyorlardı bunu. Velhasıl radyoaktivitenin çok yüksek olduğu bir yerdeydik. Bu da annemin sağlığı açısından hiç iyi değildi. Annemle ikimiz, Moskova'ya taşınmayı çok istiyorduk. Ancak, Sovyetler Birliği'nde, izin almadan bir cumhuriyetten diğerine göçmek mümkün değildi. Ben, bu nakli sağlamak için, en yukarı yerlere kadar mektuplar yazmış fakat hiçbir sonuç alamamıştım. Nazım yaşamış olsaydı, herhalde bu sorunu bizim için çözebilecekti. Ona ve Kruşçev'in getirdiği hürriyetlere güvenerek gelmiş, ortada kalmıştık.

Tam babamla beraber Soçi'ye tatile gitmeye hazırlandıkları sırada, annem hastalandı. Zaten son zamanlarda ikide bir baygınlık geçiriyor, fakat kalp muayenesinden sağlam çıkıyordu. Bu sefer, klinikten gelen doktor, her zamanki gibi, "bronşit, dedi, önemli değil, geçer". Annem kendini iyi hissetmediğini söylüyor, babam ise Soçi'ye gitmekte ısrar ediyordu. Nihayet gittiler. İki gün sonra babam Soçi'den telefon etti. "Annen çok hasta, acele gel."

Çalışmakta olduğum Bilimler Akademisi'nden izin aldım. Bereket versin Azeriler böyle anlarda çok insancıl ve anlayışlıdır. Derhal Soçi'ye gittim. Annem yataktaydı, nefes almakta güçlük çekiyordu. Sovyetler'de istirahat evlerinde daima doktor bulunur. Oranın doktoru, annemin hastalığının astım olduğunu söylüyordu. Ona göre, Soçi'nin iklimi sisli ve rutubetliydi, nefes darlığı olanlara iyi gelmezdi. Annemi bir an önce götürmeliydik, oradan. Ama, nereye nasıl? Annem çok gayretliydi. Ertesi gün gayret edip, güneşe çıktı, iyi gelir diye. Ondan sonra durumu daha da ağırlaştı. Sanatoryumdaki doktorlar, "Burası hastahane değil, sanatoryum (Sovyetler'de istirahat evleri aynı zamanda sanatoryumdur, orada bazı hafif tedaviler yapılır), burada daha fazla kalamazsınız," diyor, bize gidecek bir yer de göstermiyorlardı. Soçi'de hastahane vardı ama, orası bize göre değildi. Nihayet, Bakü'ye telefon ettim. Yazarlar Birliği derhal faaliyete geçti. Yaptıklarını hiç unutamam, annemi Bakü'ye nakletmek için özel bir uçak gönderdiler, içinde doktoruyla.

Uçak gelene kadar annemin durumu iyice ağırlaşmıştı. Doktor, muayene ettikten sonra, yola dayanabileceğini söyledi. Ancak

çok dikkatli davranılmalı, sarsılmamalıydı. Annemi, uçağa götürmek üzere bir cankurtarana koydular, doktor yanına oturdu. Şoföre yavaş gitmesi tenbih edildi. Bana yer kalmadığı için, ben sanatoryumdan havaalanına kadar, arabayı koşarak izledim. Annemin bu yolculuğa dayanabileceğinden emin değildim. Annem ise, benim için her şey demekti. Arabanın yanında deli gibi koşuyor, eşarbımın başımdan uçmasına falan bakmıyordum. Yoldan geçenler hayretle bakıyorlardı bana.

Uçakta, doktorun elinde bir oksijen yastığı vardı. Bu sayede annem biraz nefes alabildi. Doktor bizi Bakü Havaalanı'nda, hastaneden gelmiş olan cankurtarana teslim etti. Azerbaycanlı şoföre, her ne kadar "Yavaş git" dedimse de o durmadan gaza basıyor, benden Türkiye hakkında bilgi almaya çalışıyor, vitesi kesmeyi unutuyordu. Neyse, annem bu imtihanı da verdi, hastaneye sağ salim vardı. Hastane, Bakü tepelerinden Hazar Denizi'ne bakan, ışıklı temiz bir yerdi. Bize iki kişilik bir oda vermişlerdi. Ben de annemin yanında kalacaktım; iyi ki de öyleydi, çünkü, öyle altında yatacağı gibi bir oksijen çadırı yoktu. İçi oksijen dolu el yastıkları veriliyordu hastalara, annem ise, o yastığı kendisi idare edecek durumda değildi. Hastabakıcılara güvenmek ise, kesinlikle mümkün değildi. Gece gündüz annemin oksijen yastığını idare etmek benim işim oldu. Gerçek bir teşhis konması için, birtakım muayenelerden geçmesi gerekiyordu. Hastanenin röntgen aleti çok eski olduğu için, defalarca çekilmesi gerekti. Bu iş annem için çok ıstıraplı oldu. Başladı babama küfretmeye:

"Neden ısrar etti de beni Soçi'ye götürdü? Ben dedim, ona hastayım, diye gitmeseydim, bu hale gelmeyecektim."

Zavallı çok çekiyordu ve tabii ben de onunla beraber.

İşin acı tarafı röntgendен alınan sonuçtu: "Kanser, akciğer kanseri" diyordu doktor, ve de son safhasında, ameliyat için çok geç." Onların usullerine göre, bu hastalık hastaya söylenmiyordu, ruh halini bozmamak için. Birdenbire beynimden vurulmuş ve ağır bir yükün altına girmiştım. "Tedavi" dedi, doktor, "Göğsünden su alıp, zahmetini hafifletebiliriz. Bu yolla yaşamı da biraz uzayabilir, ama ondan fazla yapabileceğimiz birşey yok."

Bundan sonra cehennem gibi günler birbirini kovaladı. Babam haberi alınca,

— Sabiha!..., dedi. Elli yıllık hayat arkadaşını kaybedeceğini düşünmek ona da ağır geliyordu.

Ben ise, bunu kabul edemiyor, ne yapıp yapıp annemi kurtar-

mak istiyordum. Derhal Avusturya'da tanıdığım doktorlara telefon edip, orada ne tedaviler yapıldığını öğrendim. Şimdi adını unuttuğum bir iğne yapıldığı takdirde, hasta bir süre için iyileşebiliyordu. Bu iğneler Sovyetler Birliği'nde de vardı. Ne var ki, annemin damarları dar olduğu için, hastabakıcılar, bu iğneleri yapmakta başarılı olamıyorlardı. Ben bir taraftan da Moskova'dan doktor getirtilmesinde ısrar ediyordum. Azeri doktorlar, yetenekliydim, Moskova'ya başvurmamdan inciniyor; çaresizlik içinde her şeyi denemek istediğimi de anlıyorlardı. Aşağı yukarı her isteğimi yapıyorlardı. Moskova'dan doktor istendi.

Annemin ciğerlerinden iki defa su alındı. Kendisine zatülcenp olduğunu söylüyorduk ve iyileşeceğine inanıyordu. Bir panik havası yaratmamak için, hastalığını eş dosttan da saklamaya çalışıyordum. Her su alınışından sonra annem biraz rahatlıyor, sonra kötüleşiyordu. Nefes boruları tıkanık olduğu için yemek de yiyemiyordu. Ancak sulu şeyler verebiliyorduk. Gelgelelim, piyasada portakal yoktu. Amerika'ya, ablama portakal suyu tozu ısmarladık. O gelene kadar da ben lokanta lokanta dolaşıp, portakal aramaya başladım. Turistlerin gittiği yerlerde portakal bulunuyordu. Lokanta müdürlerine çıkıp,

— Annem hasta, ne olur, bana portakal verin, diye yalvarıyordum.

Gene Azerilerin insancılığından bu yol yürüyordu. Eş dost yoğurt çorbası, muhallebi falan getirmeye başladılar,

— Annen 73 yaşında, kimse bu dünyada sonsuz değil, ama anandır, anlıyoruz, diyorlardı.

Geceleri hastabakıcılardan hiç hayır yoktu. Üç, dört defa kalıp, anneme oksijen veriyordum. Zavallı annem, çok ıstırap çekiyor,

— Ben mazlumum, diyordu.

Nihayet Moskova'dan bir doktor geldi. Faydası, iğneleri yaptırmanın yolunu bulmasıydı,

— Madem ki koldan yapamıyorsunuz, bacadan yapın, dedi.

Bu iğnelerle annem yavaş, yavaş iyileşti. Nefesleri rahatladı, dirildi. Çok zayıflamıştı ama, bu önemli değildi. Altı ay ölümle pençeleastikten sonra, ana kız bir zafer kazandık, diye şevindik. Bu ara, gecelikleri paramparça olmuş, üstüne giyecek geceliği kalmamıştı. Amerika'ya ısmarladığımız gecelikler bir türlü gelmedi. Baktım, annem zayıf ve benim geceliklerimi giyebilir. Ona kendi geceliklerimi giydirdim. Bir hafta sonra da onu hastaneden çıkarıp, Ba-

kü yakınlarında bir istirahat evine götürebildik. Babam: "Annen zayıflayınca, genç kızlığındaki halini aldı. O vakit çok güzeldi," diyordu.

Bu sırada ablamın küçük kızı Atiye bir okul grubuyla Sovyetler Birliği'ne gelmişti. Grup, Moskova'ya gelince, babam Moskova'ya uçtu, torununu görmeye. Annem de çok istiyordu, ama bu imkânsızdı.

— İstersen uçak parasını verelim, Atiye'yi buraya getirtelim, dedim.

— İstemem, dedi, bu sefaleti görmesin.

Azerbaycan ölçüleriyle çok iyi koşullardaydık, ama Atiye Amerika'dan geliyordu. Amerikan ölçüleriyle, bu koşulların sefalet olduğunu düşünüyordu, annem. Ben de dayanamayıp, yarım gün için Moskova'ya gittim. Tabii onu sağlam ellere bırakmışım. Dönüşte annemi bahçede çiçek toplar buldum. Yere zor eğiliyor, ama gayret ediyordu. Oysa, böyle gayretler sarfetmesi doğru değildi. Bu iyileşmenin geçici olduğunu da söylememişlerdi, doktorlar, ona. O, hastalığının ne olduğunu bilmiyor, iyileştiğine inanıyordu.

Dinlenme evinde rastladığımız doktoru,

— Siz onu bir defa Moskova'ya götürseniz, iyi olur. Burada doğru dürüst bir röntgen çekilemedi. Orada teknik ve tedavi usûl-leri daha iyi, dedi.

Üçümüz beraber kalktık Moskova'ya gittik. Moskova, Haziran ayında bile Bakü'ye kıyasla serindi. Annem cereyanda kalıp, tekrar hastalandı. Otel idaresi kıyametleri koparmaya başladı: "burası hastane değil, otel. Bu hanımı hastaneye kaldırın" "Gelgelelim, Moskova'da hastanede kalmak kolay bir iş değildi. Çok yukarılardan iltimas lazımdı. TKP bizimle ilgilenmiyordu. Nazım'ın dostu, Azeri Türkolog Babayef'e telefonu açtım, o:

— P'ye telefon edeceksin, dedi. Merkez Komitesi Dış Servisler Başkanı.

— O nasıl adamdır?

— Marat gibidir (Laz İsmail).

— Yani!

— Yani, dört köşe kafalı. Yukarısına karşı kul köle, altındakileri de ezer. Yukardan alacaksın.

Babayef'in dediğini yaptım. Merkez Komitesi bize doktor gönderdi; hatta iki doktor. Annemi muayene ettikten, röntgen camlarını gördükten sonra, doktorlar babamla beni, otelin oturma odasına davet ettiler,

— Hastanızda ümit yok. Biz, ümitsiz hastaları hastaneye almıyoruz, diyorlardı. Sonra doktorlardan birisi bana döndü sert bir tonla,

— Sen annene bakmak istemiyorsun. Onun için hastaneye yatırmak istiyorsun, diye payladı beni. Ben yarı ağlayarak, yarı da kızarak,

— Ama, ıstırap çeken hastaya son dakikasına kadar yardım etmek tıbbın görevi. İstırabını hafifletmek, oksijenini vermek sizin işiniz. Ben bunları evde yapamam, dedimse de fayda etmedi. Onlar, benim anneme karşı ödevimi yapmak istemediğimde ısrar ettiler ve çekip gittiler. Artık başvurabileceğim bir tek yer kalmıştı: Yakın arkadaşım, tarihçi, türkolog Anna Stepanovna Tveritinova. Onun yukarlarda bir yerde bir teması olduğunu hissediyordum, ama ne olduğunu bilmiyordum. Böyle şeyler sorulmazdı.

Telefonu açıp, durumu Anna'ya anlattım. Bizleri özellikle annemi çok sevdiği için o da çok üzgündü. İlk önce bir tereddüt geçirdi. Böyle temasları olduğunu bilmemi istemiyordu, sonra insan tarafı galip geldi,

— Peki, ben bir şeyler yapacağım, dedi.

Anna'nın yardımı sayesinde (Bu yardımı Dışişleri Bakanlığı'ndan sağladığını tahmin ediyorum) annemi Moskova'da kanser hastanesine yatırdık. Üç kişilik bir oda veriyorlar, benim de yanında yatmama müsaade ediyorlardı. Bu özel bir muameleydi. Gene uykusuz geceler başlıyordu, benim için. Annem, sedye üstünde odasına götürülürken, hastanenin müdiresi yanımda yürüyor ve bana soruyordu.

— Bu kadın kimdir? Neden siz özel muamele görüyorsunuz? Burası Lenin'in memleketi. Burada imtiyazlılar yok.

O sırada, TKP tarafından el üstünde tutulan bir Türk gencinin Parti Hastanesi'nde tedavi gördüğünü biliyordum. Orası imtiyazlıların yeri. Orada herşey mükemmeldi. Sert bir tonla kadına döndüm,

— Sedyede yatan bu kadın, çok önemli bir kadındır. Lenin'in memleketinde imtiyazlılar yoksa, Parti Hastanesi ne oluyor? Orası imtiyazlıların yeridir; bu kadın imtiyazlı olmadığı için oraya gidemedi.

Hastane pis, çarşaf lar siyahtı. Bize verdikleri odada yatan ikinci hasta, kanser olduğunu biliyor, ağlayıp duruyordu. Doktorlar daha ilk günden annem için,

— Bu hastada ümit yok, bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok, demişlerdi.

Sabah ziyaretine âdet yerini bulsun diye geliyor, tedavi olarak hiç bir şey yapmıyorlardı. Oksijen yastıklarını idare etmek, annemin vücudunda çıkan çıbanları, yaraları temizlemek işi dahi bana kalıyordu. Bu iş için gereken gazlı bezleri vs dostlara dışardan alıdırıyordum. Annemin durumu ağırlaştıkça, hastane dayanılmaz hale geliyordu. En azından annemin moralini düzeltmek ve son günlerinde onu rahatlatmak için biraz bakım lazımdı. Sovyet tıp anlayışında bu yoktu. Ümitsiz hastalara bakmak usulden değildi. Bu davranışın arkasında şu zihniyet yatıyordu:

"Kişi toplum içindir, topluma faydalı olmayacaksa, yaşamasa da olur. Toplumun, tıbbın onunla ilgilenmesi, onun için masraf etmesi gerekmez." Bu tutum bana insanlık dışı görünüyordu. Düpedüz, faşist zihniyetti, bu. Nazım, "Bunlar faşizme gitmişler" derken haklıydı.

Sonunda gene Azerbaycan'a telefon ettik. Bakü'deki hastaneden bize doktorumuzu gönderdiler. Onu görünce, annemin yüzü güldü. Bizi almaya gelmişti doktor. Ona göre de ümit yoktu ama, Bakü'de daha iyi koşullarda olacaktı. Bu sefer, normal uçakla, gene sedyeye üstünde ve de büyük zorluklarla annemi Bakü'ye götürdük. Hastalığı çok ilerlemiş olduğu için bu seyahat bir hayli meşakkatli oldu. Dayanıklı annem bu imtihanı da vermişti. Hastanemize, Azerbaycan'ın sıcak havasına kavuştuğumuza seviniyorduk. Moskova'da sanki bir kâbus geçirmiştik. Burada tekrar ağrıları kesmek için ilaçlar, iğneler başladı. Moralimiz yükseldi. Ne var ki, doktor muayene ettiği vakit, "Metastas düşmüş, üç günden fazla yaşamaz" dedi. Annem, bunu bilmiyor, durmadan direniyor, kurtulmak için bütün gayretini sarfediyordu,

— Beni koltuğa oturtun, ben bu yatakta yatmak istemiyorum, diye tutturuyordu.

Sanki yataktan çıkarsa, kurtulacakmış gibi geliyordu, ona. Oysa iki hastabakıcı, bütün gayretlerine rağmen onu zor kaldırıyorlardı. Koltukta oturmasına da imkân olmuyordu.

Geceleri çok zor geçiriyordu. Annem, nefes alabilmek için durmadan başının altına yastık istiyordu. Sonunda kendi yastığımı da ona vermek zorunda kaldım. Zaten gece uyku falan yoktu. Doktor, 3 gün yaşar dedikten sonra, annem on gün direndi. Her akşam saat beşte babam geliyor, onun gelmesi biraz havayı değiştiriyor, bizi rahatlatıyordu. Geri kalan vakit ana kız ölümle pençeleşip duruyorduk. Bir seferinde benim ağladığımı gördü, sordu:

— Sen niye ağlıyorsun?

— Hiç canım bir şeye sıkıldı.

— Benim kitabım çıkacaktı, ne oldu?

— Kitabın İstanbul'da, matbaada yakında çıkacak, *(Roman Gibi* adlı son yapıtını soruyordu.)

Sonra hezeyanlar başladı. Bir seferinde:

— Ben yazı yazacak halde değilim. Abdi İpekçi'yi çağırın. Sahifeleri o bağlıyor. Ben yazı yazacak halde değilim, diye tutturdu.

Kendisini İstanbul'da matbaada sanıyordu. Oradan hiçbir zaman kopmamıştı ki! Abdi İpekçi'yi nerden çıkardığını da bir türlü anlayamıyordum.

Annem direniyordu, ama ben dayanamaz hale gelmiştim. Bir akşam, babam odadan içeri girince sordu:

— Nasılsınız?

— Bak, dedim, annemin başının altındaki yastıklara bak! Belki de on tane. Benim yastığım da orda. Gene de nefes alamıyor.

Annem anlamıştı. O dayanıyordu, ama ben dayanamıyordum.

— Yazık, dedi, daha yazacak şeylerim vardı.

(Anılarını bitirdikten sonra, "enternasyonalizm" hakkında bir kitap yazmaya karar vermiş ve hatta, Palm Dutt'ın bu konuda bir kitabını getirtmiş ve oradan bazı notlar almıştı. Eski yazıyla aldığı bu notların bir sayfasını bu kitabın arkasında bulacaksınız. Yanıl-

Halit Refiğ, Bakü'de Sabiha Sertel'in mezarı başında.

mıyorsam, amacı Sovyetler'deki yanlış "Enternasyonalizm" anlayışını yermekti, çünkü orada, "Enternasyonal" Sovyet Rusya'nın ege-menliği altına girmek anlamına geliyordu.)

Babam gittikten sonra, annem bana döndü: Annem öldüğünde ben kolunu, öpmüştüm, dedi. Ben sesimi çıkarmadım. Bana dik-katle baktı,

— Sen evlen, dedi, elli yaşlarında bir adamla evlen.

— Peki anneciğim.

Ondan sonra da ölümle pençeleşmekten vazgeçti, kendini bıraktı.

Annemi Azeri dostlarımızla beraber, Bakü mezarlığına göm-dük. Şair Nigâr Hanımın Türkiye'den getirmiş olduğu bir küçük torba Türk toprağını mezarına dökmeyi ihmal etmedim. Yurt has-reti içinde öldüğünü biliyorduk. Babam, mezar taşına, "Vatan Mahzun, Ben Mahzun" yazdırtalım" dedi. Ben, ama bu onun kendi sözü, değil, onun son yapıtı, *Roman Gibi*, dedim. Sonunda Azeriler ona çok güzel bir mezar taşı yaptırdılar ve üstüne de, "Sabiha Ser-tel, 1898-1968" yazdılar.(*).

(*) Aslında, bu doğum tarihi yanlış, doğum tarihinin 1895 olması gerekir.

VI. BÖLÜM

Sabiha Sertel'in Yapıtları

Bu bölümde Sabiha Sertel'in, 1936 ile 1968 arasında kaleme aldığı yapıtlar hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Yazar ilk romanı, *Çitra Roy ile Babası*'nı 1936'da kaleme almıştı. Akıcı bir üslupla yazdığı bu romanda, Hintli profesör Roy ile kızı Çitra arasında geçen bir dramı anlatır. Filozof Roy, idealist felsefeye bağlıdır. Kızı ise, bir sendikacıya âşık olup, Marksist, materyalist felsefeye inanır. Sabiha Sertel, bu romanında baba kız arasında geçen felsefi tartışmaları, Çitra ile sevgilisi arasındaki aşkı, babasının kızını İngiliz polisine ihbar edişini ve sonunda Marksist sevgilisine karşı hain durumuna düşmüş olan Çitra'nın intiharını anlatır. Bu roman bütün başarısına, canlı güçlü üslubu ve ilginç öyküsüne rağmen, ikinci defa basılmamıştır. Bunun da nedeni, ilk basınının savaş arifesinde yapılmış olmasıdır. Nitekim, bu romandan sonra, Sabiha Sertel de kendini siyasi savaşa vermiştir.

İkinci Dünya Harbi Tarihi başlıklı yapıtını 1940-41 tarihinde yazmış. Belgelere dayanarak hazırlanmış bu bilimsel ve aynı zamanda çok öğretici yapıt, o günün koşullarında basılmamış. Zira, Sabiha Sertel bu yapıtında, savaşın nedenlerini, faşizmin ve nazizmin İtalya ve Almanya'da nasıl doğduğunu ve bu ideolojinin savaşı nasıl getirdiğini anlatmaktadır. Oysa o günlerde Türk Hükümeti Nazi Almanya ile bir dostluk anlaşması imzalamıştır ve hiçbir yayınevi kitabı yayımlamaya yanaşmaz. Sabiha Sertel, bu olayı, *Roman Gibi* adlı anılarında anlatmakta ve yurttan çıkmadan önce, bu yapıtı, ağabeyi Neşet Derviş'e teslim ettiğini yazmaktadır. Eski yazıyla kaleme alınmış olan bu yapıtı, bundan iki yıl önce, kuzenim Avni Refiğ, dayısı Osman Müeyyet Binzet'in evinde bulmuştur. Yapıt henüz eski yazıdan yeni yazıya çevrilmemiş ve yayımlanmamıştır. Bu bölümde yayımladığımız "İlk söz"ünde, Sabiha Sertel, bu yapıtı niçin yazdığını anlatmaktadır.

İlk defa, 1945'te İstanbul'da basılan, *Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi* başlıklı yapıtını annem, Bakü'de bulunduğumuz sırada yenilemiş, dilini Türkçeleştirmiş ve adını, *İlericilik Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret* koymuştu. Bu başlıkla Türkiye ve Bulgaristan'da birkaç defa basılmış olan bu yapıt, annemin en güzel kitaplarından

biridir. Burada ancak kısa bir özetini verebildim. Bence, ilerilik gerilik, laiklik kavgasının güncel olmasından ötürü bu kitap hâlâ günceldir. İlgilenenler bütününe büyük bir olasılıkla kütüphanelerde ve hatta belki kitapçılarda bulabilirler.

Görüşler dergisini, Sabiha Sertel 1946'da bir demokrasi cephesi kurmak amacıyla çıkarmıştı. Tek sayı olarak çıkan bu dergide, kendisinin iki yazısı bulunduğu gibi, Tefik Rüştü Aras, Cami Baykurt, Behice Boran, Aziz Nesin, Zekeriya Sertel gibi önemli kişilerin yazıları bulunduğu ve adeta tarihi bir değeri olduğundan bu dergiye olduğu gibi yayımlamayı doğru buldum.

Bu bölümde, aynı zamanda "Davamız ve Müdafaamız" başlığı altında, *Tan* olaylarından sonra mahkemeye düşen Serteller ve Cami Baykurt'un savunmalarından, sadece Sabiha Sertel'inkini bulacaksınız.

Roman Gibi başlıklı yapıtını Bakü'de ölümünden biraz önce yazmıştı. Büyük bir özenle hazırlamış olduğu bu yapıt, Türkiye'de birkaç defa basıldı. Son basıyıcı Belge Yayınevi yapmıştı. Hâlâ satış bulunabileceğini tahmin ediyor, burada Cüneyt Akalın'ın yapmış olduğu ilginç özeti vermekle yetiniyorum.

En son, "Enternasyonal" veya "Enternasyonalizm" hakkında bir yapıt yazmaya karar vermiş ve bunun için materyal toplamaya başlamıştı, annem. Ne yazık ki, ömrü buna yetmedi. Buraya hazırlamakta olduğu notlardan bir sayfa koyuyorum.

1. *Çitra Roy İle Babası*(*)

Sabiha Z. Sertel İstanbul 1936
Özetleyen: Yıldız Sertel

Yapıt şöyle başlıyor:

"Bingal'de mahkemediyiz. ...

Mahkeme reisi bir İngiliz, üyeleri yerli.

Sanık İngiliz emperyalizmine, Hint racalarının zümrüt kabzalı tahakküm kılıçlarına baş dikmiş Girni Kamgar sendikasının başkanı Sita Lal."

Sita Lal romanın en önemli kahramanlarından biridir, ama asıl hikâye Profesör Roy ile kızı Çitra arasında geçiyor.

(*) Sabiha Sertel, *Çitra Roy ile Babası*, Yeni Kitapçı, Tan Matbaası, İstanbul 1936 200 sahife.

İkinci bahis şöyle başlıyor:

"Mandranat Roy büyük bir filozoftur. Hint felsefesine dair yazdığı eserleri üst üste koyarsanız Tac Mahal'in birkaç sütunu olabilir.

Filozof Roy Hindistan'ın kurtuluşunu, fevkalade bir mesih'in zuhurundan bekler. Nietzsche'nin Süpermen'i (Üstün insanı) gibi. Gandhi bu Mesih'in ta kendisidir.

Mandranat Roy bekârdır. Ruhuna gıda veren, kalbinin boş damarlarını Hint denizini şişiren dalgalar gibi dalgalandıran sevgili karısı yirmi bir sene evvel ölmüş, filozofun kalbini bomboş, küçük bir yadigârla yalnız bırakmıştır. Bu büyük aşkın yadigârı sevgili kızı Çitra Roy'dur."

(...)

"Filozof Roy 25 İngiliz altını emekli maaş ile, Bingal'ın kenar mahallelerinden birinde, küçük bir evin bir katında sevgili kızı Çitra ve ihtiyar kölesi Kali ile beraber yaşar.

"Kızı henüz yirmi iki yaşında, Hint bahçelerinde taze açmış bir zambak kadar güzel, bir limon baharı kadar şirindir. Bingal Üniversitesi'nin bu genç talebesi, bugüne kadar hayran olduğu babasının felsefesine, fikrine, üniversitenin dalgalı fikir denizinden aldığı yeni ilhamlarla artık inanmıyor gibidir.

"Baba kız arasında felsefi tartışmalar devam eder:

"— Her fikir bir his kaynağından taşar. Kafamıza fikir olarak akseden herşey bir hissin gölgesidir... Hatta bütün kâinat, bütün varlık ve eşya, hislerimizin, ruhun kafamıza aksetmiş şekilleridir. Hatta elle tuttuğun tas bile maddi bir varlık değil, bir hissin, bir ruhun aksidir. Bütün kâinatı, varlığı idare eden, yaratan ruhtur, bu da mutlak bir hakikattir. Bütün varlık bu mutlak fikrin kafamıza aksetmiş şeklidir.

(...)

"— Bu felsefenin bir cephesi, baba.. Daha bir cephe var. Şuurdan evvel varlık, başı sonu olmayan varlık, madde ve kâinat vardır. His, fikir, ruh maddenin kafamıza aksetmiş şekilleridir...

"— Sus, hezeyan dinleyemem."

Çitra, üniversiteli arkadaşlarıyla beraber Sita Lal'in muhakkemesine gitmiş, onun kitaplarını okumuştur, kendisine hayrandır. Onun her vakit gittiği kahveyi öğrenir ve ilk karşılaşma orada olur.

Lal, tetiktedir. Bir burjuva kıızıyla ilişki kurmak, tanımadığı insanları hareketin içine sokmak istemez. Ne var ki, kız çekicidir ve yavaş yavaş, Lal'i samimiyetine inandırmayı başarır. (VIII. Bahis)

Göğün ortasına kıpkırmızı bir tencere gibi asılan güneşin ışıkları, kollarını birbirinin omuzlarına geçirmiş sıra dağların üstünden kayıyor. Geniş gövdeli, başı göklere vuran yeşil ağaçların arasından kızıl kızıl bir lav gibi toprakların üzerine dökülüyor.

Orman büyük... Bingal'in ormanı kâinat gibi başsız ve sonsuz...

İngiliz inhisarcı sermayesinin nasılsa baltalamayacağı, müstemleke haritasının içine sokamadığı bu vahşi ormanda, şehrin gözünden kaçan beş adam; ağaçların arasındaki kayaların üzerine oturmuş, konuşuyorlar.

Sita Lal ayaktaadır. (...)

Lal gizli bir genel grev hazırlamaktadır. Aynı zamanda kendisine hayran olan üniversite öğrencisi Çitra ile arasında bir sevişme başlar.

Bu durumu haber alan İngiliz polisi, Profesör Roy'u kızını izlemeye ikna eder. Vatani bir ödev yaptığına kendi kendini inandırmaya çalışan profesör, sendikanın gizli dokümanlarını, Çitra'nın odasındaki fildişi kutudan çalıp, İngiliz polis şefi Benn'e teslim eder. Benn Çitra'ya hiçbir zarar gelmeyeceğini vaad eder. Gizli grevin hazırlıklarıyla ilgili bu dokümanları, Lal sevdiği, güvendiği Çitra'ya emanet etmiştir.

Polis Benn'in vaadine rağmen Lal ve arkadaşlarından sonra Çitra da tutuklanır. Profesör hatasını anlamıştır ama çok geç. Profesörün polise kızını jurnal ettiği günden beriki piskolojisini yazar şöyle veriyor, Benn:

"— (...) Kızınızı bizimle beraber takip edeceksiniz. Kızınızın bir çok vesaiki evinizde saklaması mümkündür. Bunları takipte bizlere yardım edeceksiniz. Sizi tekrar temin ederim ki, bu işin sonunda kızınıza hiçbir zarar gelmeyecektir. Bu hizmetinizi mükâfatsız bırakmayacağımıza da emin olabilirsiniz.

"— Teşekkür ederim. Bu hususta hükümete yardım, vatani bir borçtur."

Profesör Roy kendi kendini kandırmaya çalışır: "Kızımı kurtarmak lazım, Hindistan'ı kurtarmak lazım." (IX. Bahis)

Bingal kenevir işçilerinin grevi gitgide yayılıyor, genel greve doğru gidiyor. Sita Lal ortada yoktur. Bingal kazan o kepçe, Çitra sevgilisini arıyor.

Öte yandan profesör Roy, İngiliz polisinin himmeti sayesinde, tekrar üniversiteye dönmüştür:

"Filozof Roy aynanın karşısındadır. Kali, terziden yeni gelen redingotlarını giydiriyor. Çitra arkasını duvara dayamış, yeni elbiselerine çocuk gibi sevinen babasına bakıyor.

Roy, hayretle zevkle aynanın içindeki Rôy'a bakıyor.

— Adama benzedim değil mi Çitra?

Aynanın içindeki Roy, kömür gibi siyah gözlerini, aynanın önündeki Rôy'a çevirmiş bakıyor.

— Büyük adam, kızının omuzlarına basıp, yükselen adam.

(...) Çitra soruyor,

— Seni unutmışlardı baba! Birdenbire üniversiteye profesör yapmak nereden geldi akıllarına?

(...)

Aynanın içindeki zebani, aynayı çatlatacak gibi gülüyor, kahkahalar savuruyor. Roy, yakasına sarılan bu şeytanı avuçlarının içinde sıkamak azabıyla kıvranıyor.

— Söylesene baba, bu nasıl oldu?"

Büyük filozofun İngiliz polisinin önünde köpek gibi yalvarmaları hiç bir fayda vermez. Profesör hatasını anlamıştır ama çok geç. Eve dönünce kızına derhal kaçmasını salık verir:

— Çitra, git yavrum, durma git!

— Niçin baba, ne var sana ne oldu?

(...)

— Çitra dolaptaki fildişi kutu!..

— Ne oldu, onu buldun mu?

— Ben bulmadım, polis buldu. Onu götürdüler. Şimdi seni de götürecekler.

Profesör büyük bir vicdan azabı çekmektedir, ama artık çok geç kalınmıştır. Polis Çitra'yı tutuklar. Arkasından, Sita'yı da gizlendiği yerde bulup, tevkif ederler. Profesör gazetelerde okur:

"Mevkufların mu hakemeleri Meerut kasabasında görülecektir. Liderlerin hepsi Meerut'a sevk ediliyorlar. Polis tahkikati bunun alelade bir grev olmadığını, doğrudan doğruya İngiliz kralına

karşı bir suikast, bir ihtilal olduğunu göstermiştir." Bombay'dan, Kalkuta'dan 1000 mil mesafe uzaklıktaki Meerut kasabası. Meerut kasabasının hapishanesi ortaçağ şövalyelerinin, işkencenin bin bir şeklini uyguladıkları kalelerden biridir. Doğrudan doğruya mahalli idarenin, yani İngiliz makamlarının kontrolü altındadır.

Çitra ile Sita ayrı ayrı, birbirlerinden habersiz bu kaleye götürülürler. Sita'nın, kötü koşulları protesto eden, işkence ve açlık grevinden bir arkadaşı ölürken, Çitra iyi koşullardadır. Mazbut, ıdıklı bir odası vardır. Babasıyla mektuplaşır. Ondan güzel hediyeler, elbiseler alır. Gardiyanı olan İngiliz Miss'i ile dost olur. Onun vasıtasıyla, Sita'nın hapishanede olduğunu öğrenir ve onunla mektuplaşmayı becerir. (XI, XII, XII. Bahis)

Hapishanede iki sevgili arasında mektuplaşma devam ediyor. Bu, Çitra'nın dostluğunu kazandığı gardiyan Miss Roberts ve rüşvet sayesinde oluyor:

Çitra Roy, (...) yatağının üstünde mektup okuyor, hapishaneden hapishaneye gece yarısı işleyen aşk postasının bir İngiliz altını pul yapıştırılmış mektubunu okuyor.

Çitra,

"Evinin basılmasına ait hikâye, daha geldiğim günden beri canımı sıkıyordu. Bu kağıtların polisin eline geçmesi hoş değil. Fakat ne edelim...

"Üzölme Çitra, hayat yerde sürünmek değildir. Riyakâr köpekler gibi galiplerin, kuvvetlilerin ayakları altında insanlığı soy-mak değildir. Yaşamak hareket demektir, yaratmak demektir. (...) Tekâmül oluşu, ihtilal yeniden doğuşu müjdelir. (...) Her devir bir geçittir. Ezilenin ezeni yıkarak yeni bir devre, bir cemiyetten bir cemiyete geçtiği bir devir." (XIII. Bahis)

Profesör Roy ıstırap içindedir. Kızını kurtarmak için, Mr. Benn'e yaptığı başvuruların hepsi boşa çıkınca, yatağa düşer. Ölüm döşeginde, doktoruna, Çitra'ya gönderilmek üzere bir mektup dikte eder:

"Çitra'cığım,

"Hastayım, sesim sana uzaklardan, Bingal'in mezarlıklarından gelir gibi gelecek...

"Çitra,

"Seni ben sattım. Yüklüğün içindeki gizli dolaptan fildişi kutuyu ellerimle aldım. Polise ben teslim ettim. Bunu niçin yaptım?

"Seni kurtarmak için... Ben baba Roy, kızımın inanmadığım fikirler arkasında kurban gitmesine razı değildim. Bu kağıtları veriş seni kurtardı mı, hayır.. Aldandım Çitra, Benn'in sözlerine aldandım. Benn'in hesabına bir casus gibi seni gözetledim. (...) Benn seni kurtaracağını bana vaad etmişti.

"Ölebilmek için sana günahlarımı sayıyorum. Sen beni baban diye affeder misin bilmiyorum. Seni bekliyorum. Ölümümden evvel seni görmek istiyorum..."

Profesör bu mektubu yazdığı gün Meerut'ta mahkeme başlıyordu:

"— Miss Roy size bir müjde getirdim

— Mahkeme başlıyor değil mi?

— Evet amma, benim müjdem o değil. İstintak hâkimi sizin mahkemeye sevkinize lüzum görmemiş.. Yani bir kaç güne kadar serbest kalacaksınız. (...)"

Çitra anlamıyor,

— Kâğıtların evimde bulunduğunu saklamadım. Saklayamazdım.. Bunu polis biliyor. O halde neden beni mahkemeye sevk etmiyorlar?

— Belki babanız polis üzerinde müessir olmuştur... Hatırı sayılır bir adamdır...

Böyle bir ihtimal Çitra'nın kafasına uygun gelir... Fakat böyle bir müracaat ve böyle bir af onu provokatör mevkiine indirmemi? Niçin mahkemeye sevk edilmediğini, Sita'ya, arkadaşlarına nasıl izah edebilir?

Muhakeme başlamıştır. Sita ve arkadaşları, "İngiliz Kraliyeti"ne suikastten, halkı silahlı isyana teşvikten yargılanıyorlar.

Profesör Roy, Mr. Benn'in nihayet sözünü tutmasına, kızını mahkeme dışında bırakmasına sevinemiyor, çünkü kızından şöyle bir mektup almıştır:

"Baba,

"Ben bu men'i mahkeme kararından bir şey anlamadım. Yalnız kuvvetli bir şüphenin üzerinde duruyorum. Senin tabirinle, beni serserilerden kurtarmak için polisin ayağını öptün, Benn'in eteğine yüz sürdün, senin profesörlük şerefine hürmeten beni kurtarmayı

vaad ettiler değil mi? Evinde vesaik bulunan bir mucrim men'i mahkeme kararı nasıl alabilir?

"Bunu niçin yaptın baba? Ben sana beni kurtarmak için el ayak öp mü dedim? Kırmak istediğim ele, koparmak istediğim ayağa yüz sür mü dedim. Buna babalık şefkati derler değil mi? Ne hotkâm zevk! Beni mahkûmiyetten belki kurtardın baba.. Fakat beni yaşamak istediğim hayattan, kavgamdan mahrum ettin, şerefimi, cildimin üstünden derimi soydun. Milyonlarla insanın kanı kaynadığı kavgada beni hırsız, arkadaşlarının sırrını çalan, kavga arkadaşlarını düşmana satan bir provokatör mevkiine indirdin.

"Mahkeme, men'i mahkeme kararı yerine, idam hükmü verseydi, başım göklerde olurdu, insan gibi olurdu."

Çitra'nın mektubu ağır ve acı sözlerle devam eder. Profesörün başı yastıkların üstündedir, gözleri kapalı; mezar başında sual me-laikesinin suallerini dinleyen bir ölü gibi dinler. Doktor mektubu okumaya devam eder:

"Beni seviyorsan, beni kurtarmak istiyorsan, git, bu defa polis müdürü Benn'in eteklerini öp, beni evinde vesaiki saklayan bir yatak gibi, bir mücrim gibi mahkemeye vermesini söyle... Bu gizli kalan hesabı vereyim...

"Eğer bu davadan, bu ağır yükü çıkarırsam, yaşamam baba!..."

Çitra, "bu ağır yükten" kurtulmak için paralanır. Ama artık geç kalmıştır. Mahkeme ilerler. Çitra'nın yokluğu gözden kaçmaz. Sita, genç kızın mektubunu geri çevirir. Çitra, sevgilisine durumu anlatmak için hiçbir yol bulamaz. Sita mahkemede şöyle konuşur:

— Muddeiumumi (savcı), delil dediği kâğıtları bir polis provokasyonu ile elde etmiştir. Buna da lüzum yoktu, biz grevi tertib ettiğimizi saklamıyoruz. Biz bir sendika olarak işçinin...

Çitra, babasından, mahkeme dışı tutulma kararının onun gayreti ile alındığına dair bir vesika almak ya da muhakeme edilmek için çırpınır. Ancak olaylar hızlı cerayan eder. Mahkeme biter, Sita ve arkadaşları ağır hapis cezalarına mahkûm edilmişlerdir. Karar okunduktan sonra,

Sita'nın elleri kalkıyor.

— Mahkeme bitmiştir. Kavga yeniden başlıyor. (...) Meerut mahkemesi zafer kapılarını açıyor. Yaşasın kavganın zaferi... Yaşasın Hint işçisi, Hint köylüsü... Yaşasın devrim!..."

Çitra ise serbest bırakılmıştır. Trene binip, Bingal'e dönmekten başka seçkisi yoktur:

"Trenin vagonları birbirine çarparak, yirminci asır süratinden başı dönerek gidiyorlar.

— Yine mi bu iş?

— Yine mi bu iş?

— Yine mi bu iş?

— İş, iş, iş...

Çitra, vagonda bir suçlu gibidir. Kimseyle konuşmak istemiyor.

Şimdi hürriyete kavuşmuş bir insan gibi yaşadığı yere dönüyor. Yaşadığı yer.. Kaldırımlarında açız diye bağırان milyonlar.. Milyonların içinde kaynayan kurtuluş kavgası.. Ona yaşamak için kuvvet veren, yaşamının manasını anlatan kavganın içine dönüyor.

Ya yüzündeki damga?

Tek ümit babasının müdahalesini ispatlamak. Filozof Roy, Kali.. İki insan biri esir, esaretin yaptığı, esarete tapan, esareti kendine kaderin yazdığı bir hak sayan siyah köle. (...) Ötekisi büyük adam. Esareti yaşatmak için Gandi'ye sırt, Benn'e el veren Hint filozofu... Evinde esir kullanan hürriyetperver alim.

(...)

"— Miss Roy, sizsiniz değil mi? Ben Jimmy Young. Daily Express muhabiriyim. Mahkeme hakkındaki görüşlerinizi gazeteme yazabilir miyim?

— Benim hiçbir hissim yok.

— Birkaç kelime söylemez misiniz?

— Hayır..

— Neden?

— Evet, babanızın ölümüne müteessirsiniz, şüpheşiz,...

(...)

"Bu haber, Çitra'nın masum vicdanına indirilen son darbeydi. Artık, Sita'ya, arkadaşlarına provokatör olmadığını, babasının İngiliz emperyalizmine yaltaklanmasına kurban gittiğini ispatlamak için son imkân da ortadan kalkmıştı. Talihin kötü cilvesi, babasının ölüm döşeginde yazdığı itiraf mektubunu götüren tren, aksi istikamette, Meerut'a doğru ilerliyordu, tam o sırada. Ne fayda, Çitra bundan habersizdi.

Tren durmadan, nefes almadan, deli bir arslan çılgınları koparak, aydınlıkları yarıyor, karanlıkların koynuna giriyor.

Çitra bu boşluğun içinde uyuyor.. Şuuru durmuş gibi, şuuru-nun altında yaşayan karışık rüyaları görüyor:

— Sita bir defa beni dinleseydin..

— Cürmünü itiraf için mi?

— Değil değil Sita, hakikati, gizli kalan hakikati...

Etme Sita bana inan.."

Çitra adım adım, günah işler gibi, gizli dolaptan fildişi kutuyu çalan Roy gibi, ayaklarının ucuna basarak ilerliyor. Çitra, fildişi kutudan kızının sırrını çalan baba gibi, etle deriden yapılmış kutunun içinden bir can, kendi canını alıyor, Benn'in emriyle dönen tekerleklerle teslim oluyor.

Çitra'nın bacakları merdivenlerden kayıyor, demir tekerlekler, rayları çiğner gibi bacak, kol, kemik, baş, babasının sattığı başı çiğniyor. Filozof Roy, karanlık odanın padişahına elinde bir başka, kızının satılmış, çiğnenmiş kanlı başıyla çıkıyor. Kızını kurtarmış, şeref tacını takınmış, yüzü ak pak, beyaz saçlı, beyaz sakallı büyük filozof, İngiliz kralına suikastten davanın, kenara fırlattığı başı getiriyor.

Çitra, demir tekerleklerin çiğnediği, kanlar içinde yatan vücuduyla, isbat edilemeyen cürmün hesabını, cevabını veriyor.

(...)

Meerut'tan kalkıp, bin mil mesafeyi bir ejder gibi yarıdıktan sonra, Bingal istasyonuna yaklaşan tren, korkunç, canavar çılgınlıkla çıkararak yaklaşıyor, bağırıyor:

"Saframı boşalttım, İngiliz İmparatorluğu'nun canına kast eden mahkumları, kale duvarlarının içine bıraktım, koynuma giren sanığın kemiklerini ktır ktır kopardım, işimi bitirdim, geliyorum, ben kürre-i arzın dörtte üçüne sahip İngiliz İmparatorluğu'nun, müstemleke pişdari, ham madde, işgücü menbalarını imparatorluklara taşıyan, medeniyet manivelası, Hindistan Şark ve Cenup demiryolları tröstlerinin istismar makinesi, ben geliyorum, savun ben geliyorum." (XXIII-XIV. Bahis)

2. İkinci Dünya Harbi Tarihi

Sabiha Sertel

İlk Söz

"Bu kitabı 1941-1942'de yazdım. O zaman faşizme karşı cephe almış durumdaydık. Buna rağmen, memlekette geniş bir faşizm propagandası yürütülüyordu. Almanların, Polonya'da ve Fransa'daki

başarılarından sonra, halkları, müttefik devletlere karşı, faşizm cephesinde yer almaya sevk ediyorlardı. Bu propagandanın hedefi bilfiil müttefikler cephesine geçilmesini, Almanya'ya karşı bir harbe girilmesini önlemektir. Alman taraftarlığı almış, yürümüştü. "Milli Nizam" nazariyesi tarihi bir zaruret olarak halklara sunulmuştu. Hatta, yeni nizamda, yeni bir dünya birliği meydana getireceği ilan ediliyordu.

Bu iddiaları ilmi esaslar çerçevesi içinde çürütmek, dünyanın tekâmül merhalelerinde, hangi seyri takip ettiğini, dünya cemiyetlerinin içinde bulunduğu buhranın sebeplerini izah etmekle mümkündür. Bu sebeple bu kitabı hazırladım. Fakat kitabı bitirdiğimin ertesi günü, Almanlarla Ademitecavüz (Saldırmazlık) Paketi'nı imzaladık. Böyle bir vaziyette bu kitabı neşretmek mümkün değildi. Nasıl ki, müracaat ettiğim kitapçılar da reddettiler.

Kitabın ilk faslında, umumi olarak 1914 harbinin sebeplerini ve Milletler Cemiyeti'nin bu harpleri niçin önleyemediğini izaha çalıştım. Üçüncü faslında, 1939 harbinin sebeplerini, bu harpteki amilleri, bu harbin hangi şartlar altında hazırlandığını, bu hususta yazılmış ilmi, siyasi kitaplardan faydalanarak gösterdim.

Gerek 1914, gerekse 1939 harpleri... devletler arasında menfaat çatışmalarından doğmuş, fakat aynı şartlar içinde inkişaf etmemiştir. Çünkü, 1939 harbinde Avrupa'nın iktisadi durumunda büyük bir değişiklik vardı. Almanya'da bir faşist nizamı, Rusya'da bir Sovyet nizamı kurulmuştu. Avrupa'nın buhranı üç nokta üzerinde kesinleşiyordu:

— Biri, ellerindeki mevcudu muhafaza etmek isteyen Anglo-Sakson devletleri.

— İkincisi, mevcut sanayiine pazarlar bulmak, dünyayı hâkimiyeti altına almak isteyen faşist devletler: İtalya, Almanya, Japonya.

— Üçüncüsü, kolektif bir istihale nizamına geçmiş olan Sovyet Rusya.

1914 harbi ile 1939 harbinin en büyük farkı, bu devletler arasındaki nizam farkları idi. Bu iki harp devresi arasındaki benzerlikleri ve ayrılıkları, bu bahislerde izaha çalıştım. 4. bahiste, İtalyan faşizminin revizyonist bir siyasetle nasıl bir istila harbine hazırlandığını, İtalya ile sulh içinde bir anlaşmanın bence mümkün olmadığını, İtalya ile Almanya'yı birleştiren tarihi sebepleri tarihi seyri içinde tetkik ettim. Almanya'da faşizmin nasıl doğduğunu, Alman revizyonist siyasetinin izlediği maceracı hedefi, hadiselerin seyrini

takip ederek, mümkün olduğu kadar dokümanite biçimde vermeye çalıştım.

Altıncı bahiste İngiltere'nin harbe niçin girdiğini, bu harbi önlemek için aldığı önlemlerin yetersizliğini, İngiltere'nin Sovyetler'e karşı izlediği siyasetin bu harpte oynadığı rolü, Almanya'yı bir dörtler paktına sevk ederken, Münih Anlaşması'nı yaparken, Chamberlain'in dünya sulhuna karşı işlediği büyük hatayı anlattım. Bu konuları İngiliz siyasi makamlarının yayımladıkları belgelere dayanarak ele aldım. İngiltere'nin Fransa'ya ve Sovyetler'e karşı izlediği siyaset, savaşın seyrini incelerken üzerinde durulacak önemli bir noktadır. Çünkü yarınki bunalımların amili gene bu siyaset olacaktır.

Fransa'nın bu savaştan önce geçirdiği bunalım, Fransız burjuvazisinin kendi çıkarlarını korumak için daha savaştan önce Alman faşizmine el vermesi, harbin içinde Fransa'nın geçirdiği anarşi ve mağlubiyet ibretle tetkik edilecek bir mevzudur. Bir sınıf çıkarı için, bir milletin nasıl feda edildiğine, 1939 harbinin Fransa'sı kadar güzel bir örnek olamaz. Sovyet Rusya'nın Milletler Cemiyeti'nde, müşterek güvenliği savunmak için gösterdiği gayreti, fakat bu gayretin; İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'ne karşı tutumu yüzünden nasıl bir çıkmaza girdiğini göstermeye çalıştım.

İngiltere'nin İspanya, Avusturya, Habeşistan, Çekoslovakya sorunlarında takındığı tavrı, yine siyasi belgelere dayanarak gösterdim. Eğer Milletler Cemiyeti'nde Sovyet politikası rağbet görmüş olsaydı, belki bugün milyonlarla ölüye ve görülmemiş tahribata sebep olan bu harp önlenmiş olacaktı. Fakat bu İngiliz ve Sovyet tezadı, bu sosyalizmle kapitalizm tezadı, insanlığı bugünkü kanlı akıbete sürükledi.

Bu harpten alacağımız ders, dünya barışını sağlam temellere oturtmak için, savaşların izledikleri tarihi seyri, bu harplerin sebep ve amillerini açıkça ortaya koymak gereğidir. Yeni bir dünya düzeni eski hatalar içinde kurulamaz. Bugünlerde imzalanan İnsan Hakları Beyannamesi ve onu imzalayan devletlerin dünyayı üçüncü bir cihan harbinden kurtarmak için izleyecekleri birçok noktalar var. Eğer bu hatalar tashih edilmezse, toplumların geçirdikleri bunalımlar, dünyayı daha müthiş bir felakete sürükleyecektir. Bu kitap, bu sorunları incelemeye çalışmıştır.

Bazı belgelerden hükümler çıkarmak, her okuyucunun şahsına aittir. Benim vardığım sonuç, dünya barışını sağlam bir temel üzerine kurmak için, çok daha esaslı bir anlaşmaya gerek olduğudur."

3. Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi^(*)

1957 Sabiha Sertel
Özetleyen: Yıldız Sertel

Önsöz

Yazar Önsöz'ünde, bu kitabı niçin yazdığını anlatıyor. 1940'ta *Yeni Sabah* gazetesi, Fikret'e hücumlar yöneltince, *Tan* gazetesinde "Fikret İrticaa Alet mi Ediliyor" başlıklı bir yazı yazdığını ve bu konuda diğer yazıları yüzünden mahkemeye düştüğünü hatırlatıyor.

Sabiha Sertel, savunmasını hazırlarken, konuyu, tarihi, ideolojik ve felsefi açıdan incelemek zorunluğunu hissetmiş ve sonunda bu konuda bir kitap yazmaya karar vermiştir. Savunmasını da tarihi verilere dayandırmıştır:

"1908 Jön Türkler devrimini destekleyen Fikret, hayal kırıklığına uğrayınca, iktidarda bulunan İttihatçılara (İttihat ve Terakki Partisi) hücum etmiş ve sonucunda onların saldırısına uğramıştır. 1914 harbi arifesinde, Türkçülük, milliyetçilik akımlarıyla, Almanya'nın koltuğu altında bir harbe hazırlanan İttihatçılar, Fikret'in din, ırk, milliyet farklarına karşı güttüğü insancıl felsefeye saldırmışlardı. Bu, insancıl ideoloji, harbi Almanya'yla beraber kazanıp, imparatorluğu böyle kurtarmak düşüncesinde olan idarecilere zıt düşmüştür...

"Türkçülük, ırkçılık ve Turan" fikirleriyle Kafkasya'dan gelen ideologlar, Azerbaycan'ı ve diğer Asya Türklerini Rus boyunduruğundan kurtarıp, bağımsız bir devlet kurmak ve bu siyasi davada Türkiye'yi bir vasıta olarak kullanmak istiyorlardı. Bunlar Fikret'i milliyetsizlikle suçlandırıdılar. Fikret'in milliyetçiliği iktisadi, siyasi bir maske taşııymıyordu. O milletini, vatanını seviyor, fakat iktisadi, siyasi menfaatler sebebiyle insanlar ve milletler arasına kin sokan milliyetçilik ve Türkçülük gibi cereyanlara karşı çıkıyordu.

"Fikret, "Tarih-i Kadim" şiirini yazdıktan sonra, şair Mehmet Akif'in ve hocaların saldırısına uğradı. Bunlar, Fikret'in, doğanın üstünde bir kuvvet, maddenin hareketini sevk ve idare eden bir ruh tanımayan felsefesine saldırdılar. Hücumlar iki kaynaktan geliyordu:

"1. İrkçılar, Turancılar, Fikret'in siyasi açıdan insancıl fikirlerine karşı çıkıyorlardı.

(*) Bu yapıt, Sofya'da Narodna Prosveta Yayınevi tarafından 1957'de basılmıştır. Birinci baskısı, 1945'te İstanbul'da yapılmış, 3. baskı ise, gene Sofya'da, 1965'te, "İlericilik- Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret" başlığı altında yayımlanmıştır.

"2. Memlekette her türlü yenilik hamlelerine, fikir ve vicdan hürriyetine karşı olan irtica (gericiler), ona saldırıyordu.

"Son hücum, 1940 yılında, yani "Anayasa" ile vicdan özgürlüğünü kayıtsız şartsız kabul eden; dinle devleti ayıran, felsefi-ilmi düşünceleri dinin baskısından kurtaran, laik, devrimci Türkiye Cumhuriyeti döneminde yapıldı."

Sabiha Sertel, Fikret'e yapılan saldırıların harp dönemlerine düşmesinin bir rastlantı olmadığını belirtiyor ve şöyle diyor:

"Muayyen bir ideolojinin, kendi muhalifi olan ideolojiye hücumu için, harp devreleri en müsait zamandır. Bu devirde politika zaferini sağlamak için, muhalif ideolojinin kahramanlarını iftiralarla teşhir silahına başvurur. İrtica en büyük müttefikidir. İcâb ederse ölümler mezardan çıkarılır, fikirleri bir daha süzgeçten geçirilir. İşte Fikret de, bir irtica ideolojisini, faşizm ideolojisini savunmak ve devrimi çürütmek için bir vesile sayılarak ölümünden 24 sene sonra mezarından çıkarıldı. İrticacı okları çürümüş kemiklerine fırlatıldı. Türk gençleri, "Fikretçiler" ve "Akifçiler" diye iki gruba ayrıldılar. (...) Milliyet, Türkçülük maskesi altında irticacı koruyucular Akif'i; Fikret'in hür düşüncesini, insaniyetçi telâkkisini, inkılapçılığını benimseyenler Fikret'i temsil eder oldular. Atatürk ideolojisini ve inkılabını benimseyen birçok gençler, Türkçülüğün bu faşizm ve irtica tuzağının içine düşürüldü. Bu da Fikret-Akif ismini alan bu kavganın, Türkiye'de bir asırdan fazla zamandan beri devam eden fikir cereyanları, ideoloji ve felsefe mücadeleleri içinde iki cereyanı, iki zıddiyeti ifade eden bir dava olduğunu gösterir. Bu davanın içinde, Doğu medeniyetine bağlanmak isteyen gericilerle, Batılaşmak isteyen ileri fikrin mücadelesi, Türkiye'yi ırkçılık ve milliyetçilik cereyanlarıyla Alman militarizmine ve bugün de faşizme bağlamak isteyenlerle, hür ve demokrat bir Türkiye'nin davasını güdenlerin savaşı vardır."

Sabiha Sertel, bu önsözünde, bu yapıtı savunması sırasında gençlere vermiş olduğu sözü tutmak için yazdığını belirtiyor. "Bu davanın memleket ölçüsünde bir ideoloji ve felsefe mücadelesi olduğunu anladım... Bu sebeple, Fikret'in edebi şahsiyeti üzerinde durmadım. (...) Sadece Fikret'in yaşadığı devri, ideolojisini ve felsefesini tahlile çalıştım" diyor.

Yapıt üç bölümden oluşmaktadır:

I. Fikretin yaşadığı devir.

II. Fikretin ideolojisi.

III. Fikretin felsefesi.

I. Bu bölümde, yazar, 1839 Tanzimat reformları ve onu izleyen I. Meşrutiyet dönemlerinde, imparatorluğun içindeki iç ve dış zıddiyetleri, mutlak idareye karşı yapılan hürriyet ve demokrasi savaşını ele alıyor. Fikret'in görüşlerini o gün, ilericiler, insaniyetçiler, Batıcılar ile tutucular, mütegalibe, derebeyler, hocalar arasındaki kavga çerçevesi içerisinde ele alıyor.

"Tevfik Fikret yıkılmakta olan bir imparatorluk devriminin mahsulüdür." Bu dönemde, Tanzimat reformları iç ve dış mücadelelere yol açtılar. Öte yandan bu reform Avrupa sanayii, sermayedarları ve emperyalizmi karşısında zayıflayan bir imparatorluğun tekâmül hamlesiydi.

"Fikret, Türkiye ölçüsünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tezatları ve Meşrutiyet reformunun daha ileri hamleleri içinde bir insancıl cemiyete hasret çeken edebiyat gelişmesinin belki de ilk temsilcisidir.

"Osmanlı İmparatorluğu, ticaret sermayedarlığı aşamasına ulaşmış, birbirini kovalayan istilalarla gelişmiş, (...) fakat sanayi kapitalizminin ve emperyalizmin gelişmesi, inkişafı karşısında, gelişme imkânını kaybetmiştir. İmparatorluğun çöküş döneminde, Batılılaşmaya karşı tepki; medreselerden, hocalardan, din adamlarından geliyor; askere setre pantolon giydirilmesine karşı çıkmaktan, Tophane üzerinde kurulan rasathanenin yıktırılmasına kadar gidiyordu. Batı bilimine ve kültürüne karşı bu tür direnişler, imparatorluğu bir ortaçağ devleti olarak bırakmak isteyenlerden geliyordu.

"Tevfik Fikret 1908 reformunun edebi ve fikri bir temsilcisi idi. Mutlakiyet idaresinin zulmüne karşı halkın içinde doğan hürriyet ve eşitlik fikirlerinin; tahakküme, derebeyliğe, istibdada, dini taassuba karşı uyanan nefretin akislerini Fikret'in şiirlerinde bulabiliriz. (...)

"Fikret, içinde bulunduğu devletin yıkılışı, iktisadi, sosyal, siyasi gerilikleri karşısında, kapitalist medeniyetin gelişmesini görüyor, devrini yaşamış olan İslam medeniyetinden hâlâ ayrılmayan, hâlâ din otoritelerini ve derebeylik nizamını yaşatan padişahların ezici yumruğu altında nefes alamayan memleketine bakıyor, yaşadığı toplumu eleştiriyordu. ...

"Fikret de, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl şairleri ve filo-

zofları gibi, derebeylik nizamını tenkid etmiş, kapitalist düzen içinde bütün insanlara şamil bir adalet, özgürlük ve eşitlik istemiştir. Fikret'i bu isyana ve bu dileğe yönelten, imparatorluğun çürümüş çehresi ve mutlakiyet devrinin baskısıdır.

Mutlakiyet Devrinde Fikret (Servet-i Fünûn Devri):

İmparatorluğun yıkılış devresinde yaşayan Fikret, istibdadın şiddet ve baskısı altında his ve fikirlerini ifadeden mahrum, marazi denecek kadar hassas ve kötümserdir. (...) Fikret'in edebi hayatı "Servet-i Fünûn"da başladığı gibi, fikirleri de bu devirde gelişmiştir. Bu dergide, şiirleriyle yeni bir eylem yaratmıştır. Tanzimatçıların başladığı, "dili Arap ve Fars etkilerinden kurtarmak, edebiyatı millileştirmek" eylemini geliştiren *Servet-i Fünûn* dergisi, Doğu'dan Batı'ya geçişin bir merkezi olmuştur. Fikret ve çevresindeki birkaç edip Batı eserlerini incelediler, öğrendikleri ilimler ve bilgiler onlara birtakım yeni hisler ve fikirler aşıladı. Böylece, "Edebiyat-ı Cedide" denilen yeni edebiyatı meydana getirdiler. Avrupa'nın şekillerini almaya önem veriyorlardı. İçerik milli, şekil Batılı olacaktı.

"Tanzimat reformuna karşı çıkan irtica, bu defa başka bir perde ve maske ile Edebiyat-ı Cedide'nin karşısına çıkmıştır: 'Taklitçilik', 'Edebiyat-ı Cedide' Avrupa'nın etkileri altında kalmıştır, köklerimizden uzaklaşıyoruz," "Ananelerimiz yıkılıyor!" feryadını basmışlardır. İşte, Fikret bu ilericilik-gericilik savaşında bir değişirici rolünü oynamıştır. Fikret, Batı'nın fenni ilerlemeleri, 19. Yüzyılda Avrupa'nın yaptığı hamleler yanında, kendi ülkesine baktığı vakit bir boşluk hissetmiştir:

"Bütün boşluk, zemin boş,

"Asuman boş, kalb-ü vicdan boş", demiştir.

Kötümserliği içinde yaşadığı koşullardan gelmiştir. Oysa, Naim Hoca ve Mehmet Ali Ayni, bunu dinsizliğine atfetmek istemişlerdi."

Fikret'in Saltanatla Mücadelesi:

"Fikret, Servet-i Fünûn devrinden sonra, artık memlekette bir iyileşme görebilmek için her şeyden evvel saltanatın yıkılması fikrine taraftar olmuş, istibdadın bu en kuvvetli devrinde, pâdişahın aleyhine bir ihtilalcı gibi şiirler yazmak cesaretini göstermiştir. "Sis" şiirinde, yalnız sefahat ve kayıtsızlık içinde çalkanan İstanbul'u değil, yıkılış, halinde olan bir toplumu tasvir etmiştir. Fikret bu şiirde yaşadığı devrin tablosunu şöyle çizer: "Şehrin ufuklarını

kalın bir duman sarmıştır, bir zulmeti beyza" (beyaz karanlık) gittikçe artmaktadır. Bu karanlığın baskısı altında bütün ruhlar silinmiştir. (...) Fikret bir cehalet içinde gittikçe karanlığa giren çevresine yeisle baktıktan sonra coşar, haksızlıklar karşısında susan şehir halkını da kınar ve nihayet, saltanata ve saltanatın soyguncularını içinde barındıran şehre bakarak,

"Örtün evet ey haile... Örtün evet ey şehir;

Örtün ve müebbet uyu, ey facire-i dehr!.."

(Ey felaket örtün, evet ey şehir örtün; ey dehrin orospusu, örtün ve ebedi olarak uyu.)

sözleriyle üzüntüsünü anlatır. Bu yıkılmakta olan bir imparatorluğun içinde, cemiyetin çürüyüşünü, yıkılışını tasvir eden ne kuvvetli bir isyandır!.. Bu gibi yazılarıyla Fikret, 1908 Meşrutiyet hareketinin doğmasına ve başarıyla sonuçlanmasına en atılan Jön Türkler'den daha etkili bir şekilde hizmet etmiştir."

Meşrutiyetin İlk Devresinde:

"1908 devrimi başarıya ulaşır, Mithat Paşa Anayasası'nın geri getirildiği ilan edilince, Fikret heyecanlanmış, ümitlere kapılmıştır. Özgürlük ve eşitlik döneminin başladığına inanır. Endişeleri de vardır. "Rücu", "Ferda" gibi şiirlerinde, bundan sonra Türkiye'nin medeni milletler arasında yer alması için her türlü iktisadi, sosyal, kültürel kalkınmanın yer alacağını söylüyor: Bunun için de inkılapçı kadroyu, düşünerek, ölçülü hareket etmeye davet ediyor. Gençlere, kendilerine emanet edilen bu inkılabın, cevabını bir gün kendilerini izleyen nesillere vereceklerini hatırlatırken, kendisinin bu devrimden çok şeyler beklediğini anlatıyor:

Bir ufk-u itila açılır; yükselir hayat;

Yükselmiyen düşer, ya terakki ya inhitat.

Yükselmeli, dokunmalı alnın semalara

Uğraş, didin, düşün, ara bul, koş, atıl, bağır;

Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır."

Meşrutiyetin İkinci döneminde Fikret:

Meşrutiyetin ikinci döneminde siyasi mücadele, iktidar mevkiini paylaşamayan partiler arasındadır. Osmanlılık, İslamcılık, çağdaşlaşma, milliyetçilik, Türkçülük akımları bir imparatorluğun iç çöküntüsünü yansıtıyor. Fikret bu akımların, bu politik gürültülerin dışında, o ütöpi bir insanîyetçi olarak, 1908 devriminin artık

geçmişî temizlediğini sanmıştı. Bu gürültü karşısında bir süre susan Fikret, nihayet, "Rûbabın Cevabı" ile uğradığı hayal kırıklığını anlatır:

"Yıllardır ey rubab-ı hazinim günudesin" (Ey mahzun çalgım yıllardır uyuyorsun.)

"Fikret, bu dönemde, değişik şiirleriyle, halkın ıstırabını yansıttı, kurulan haksız, kanunsuz sistemi yerdi:

Bir devri şeamet yine çiğnendi yeminler
Çiğnendi yazık milletin ümid-i bülendi
Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi.

"Özellikle "Hân-ı Yağma" şiirinde ortaya koyduğu sosyal haksızlık, iktidarı iyice kızdırmıştı. Buna karşılık ona insaniyetçi cephesinden vurmayı uygun gördüler. O zamanlar milliyetçilik akımının merkezi olan Türk Ocağı, bu işe vasıta oldu. İttihat ve Terakki Fırkası, mevkiini sağlamak için hocalarla irtica ile uzlaşma siyaseti güderken; Fikret iktidara ve bu güçlere karşı savaşa girdi. Bu dönemde Fikret, Sebil-ür Reşatçıların ve Mehmet Akif'in hücumuna uğradı. Akif, onu, evvela Amerikan Koleji'nde öğretmenlik ettiği için, "Zangoç"lukla suçladı. Onu Protestanlara satılmış bir adam gibi gösterdi. Sonra da felsefesine çattı. Fikret, "Tarih-i Kadim"de irticayın, din ulemasının bu memlekette ve dünyada oynadığı aksi-inkılâpçı rolü yeriyor; materyalist ve pozitivist fikirler ileri sürüyordu. Akif, Fikret'ten taassubun intikamını şu satırlarla almaya çalışıyordu:

Şimdi allaha söver, sonra biraz bol para ver
Hiç utanmaz, protestanlara zangoçluk eder.

Fikret cevabında, şöyle der:

"Ben de Allah'ın birliğine inandım, ben de sizler gibi cami cami dolaştım, ben de cennetteki Tuba ağacına tırandım... Ben de hepsini, hepsini yaptım,

Sevdim Allahı da peygamberi de;
O olay bugün hep kaldı geride,
Anladım çünkü, hakikat başka,
Başka yoldan varılmış hakka."

"Fikret'in pozitivist, materyalist felsefeye dayanan, "Tarih-i Kadim şiirini, softaların hazmetmesine imkân yoktu. İşte Fikret ile Akif kavgası, Fikret'in felsefi görüşüyle, Akif'in mistik ve metafizik görüşü arasındaki kavgaydı. Mehmet Ali Ayni'nin Fikret aleyhine çıkardığı, "Reybilik, Bedbinlik, Lâilâhilik" isimli kitabı da çarpışan bu iki ideolojinin ifadesidir.

"Fikret, ne idareci sınıfın ne de dincilerin şairiydi. Haksızlıklara, insanlığı yağma ve soyguna sevk eden cihangirlere karşı gürledi, insancıl bir toplum tezini savunmaktan hiç yılmadı. Sonunda, karşılaştığı hücumlar karşısında, "Aşîyan"ına çekildi."

Cumhuriyet devrinde Fikret:

"Birinci Dünya Harbi'nden sonra, yeni temeller üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin esas itibariyle kabul ettiği şiarlar; milliyetçilik, inkılapçılık, halkçılık, cumhuriyetçilik, laiklik ve devletçiliktir. Dine ve her nevi irtica hareketine karşı cephe alan, sosyal inkılaplar yapan Türkiye Cumhuriyeti, yıkılmış bir imparatorluktan çıkan yeni bir bünyedir. Saltanatı, hilâfeti ortadan kaldırmıştır. Din ile devleti ayırmıştır. Kökü yüzyılların içinde olan dini irticanın ve şeriatın devlete ve şahsi kanaatlere, vicdan hürriyetine karışmasını yasak etmiştir.

"Mustafa Kemal'in nutkunda ileri sürdüğü ilkelere dayanan Cumhuriyet'in yirmi yıllık hayatında, Türkiye'nin siyaseti anti-emperyalist esaslara dayanmıştır. İrkçi değildir ve ırkları kurtarmak gibi emperyalist bir iddiası yoktur. Böyle olduğu halde, 1937 yılından beri Türkiye'de ırkçılık esasına dayanan bir milliyetçiliğin, Türk ırklarını kurtarmak gibi emperyalist emellerin savunması yapılmaya başlandı. Bu çeşit yazılar bazı günlük gazetelerde (*Cumhuriyet*, *Tasviri Efkâr*, v.s.) yer aldığı gibi, bu fikirler etrafında irili ufaklı dergiler de çıkmaya başladı (*Bozkurt*, *Çınaraltı*, *Gökbörü*, *Millet*, *Orhon*, *Dönüm*, *Türk Yurdu*, vs). İlk zamanlar faşist niteliğini gizleyen, milliyetçilik maskesiyle ortaya çıkan bu dergiler, Almanya'nın zaferinden sonra açığa çıktılar. Yer yer, çeşit, çeşit faşist örgütler gizli dernekler kuruldu.

"Bu yolla, 1914 savaşından önce, 1908 devriminden sonra, Çarlık Rusyası'ndan kaçıp Türkiye'ye gelen Yusuf Akçora'ların, Sadri Maksudi gibi Kafkasyalı Türklerin yurda getirdiği ırkçı Türkçülük cereyanı tekrar canlandırıldı... Bunlara göre biricik bağımsız Türk devleti Türkiye idi. Türkiye ve Almanya'nın yardımıyla, Ruslara karşı çıkacak bir harpte; Asya'daki Türk ülkelerini

Çarlık Rusyası'ndan koparmak, büyük bir Türk devleti kurmak olasıydı.

Atatürk, bu ırkçı Türkçülere karşıydı. Onlara karşı gayet şiddetli bir tavır takındı. Bunların bir kısmını yurtdışına kovdu, bir kısmını da kendi politikasını kabule mecbur etti. 1933'e kadar sinmiş olan bu akım, Hitler iktidar mevkiine geldikten sonra, Türkiye'de tekrar sinsi bir faaliyete başladı. Almanya ve Japonya'nın yardımıyla kurulan "Turan" cemiyeti, Türkiye'deki Kafkasyalıları birleştirmek maksadıyla tekrar çalışmalarına başladı. Alman propaganda teşkilatı kısmen parayla, kısmen de kendi kültür ve ideolojisiyle yetiştirdiği Türk gençlerini, kurmak istediği dünya imparatorluğu için bir alet olarak kullanmak isterken, kendine en büyük müttefik olarak gene Kafkasyalı Türkleri buldu: Zeki Velidi, İlyas Ishaki, Muharrem Fevzi Togay v.s.

Türkiye'de faşistler, Türk inkılabının geride bıraktığı dini irtica ile birleşmekte gecikmediler. Okullarda dini eğitim yapılması tezi- ni savundular. Türk inkılabının muvaffak olmadığını telkin ettiler. Nihal Adsız, bu tezi savundu, Atatürk'e cepheden hücumla geçti. Din ve Allah propagandası faşist unsurların parolası oldu. Bir din şairi olan Mehmet Akif de bu unsurların savunduğu bir bayrak oldu. (...) Bu gerici zihniyeti taşıyanlar, Tanzimat reformunu yapanları, "Avrupa taklitçisi" olarak teşhir ettikleri gibi, meşrutiyet devrinin hürriyetçi, demokrasi taraflığı, ilerici şairi Tevfik Fikret'i de Cumhuriyet döneminde inkılap ideolojisini yıkmak için bir araç olarak kullandılar.

Faşizm propagandaşının alıp yürüdüğü 1940 yılında, *Yeni Sabah* gazetesinde, "Kâmuran Demir" imzasıyla, "Fikret'in Eserlerini Yakmak Lâzım," başlıklı bir yazı çıktı. Bu yazıda Fikret'in inkılapçı fikirlerine, insaniyetçiliğine, ateizmine, şahsına saldırıldı. (...) Fikret'e gayet çirkin saldırılarda bulunuldu. (...) Ailesi hakkında çirkin suçlar ileri sürüldükten sonra, Sebil-ür Reşatçı Eşref Edip sahneye çıktı. Bu, planlı bir hareketin sahaya ilk çıkışıydı. Yalnız Fikret aleyhine değil, aynı zamanda inkılap aleyhine işleyen bir ideolojinin ilk çiçekleri açılıp serpildi.

Fakat Fikret'e yapılan bu hücumlar yalnız softalar zümresinden gelmiyordu. En önemlisi faşist kılığın muayyen bir davayı ortaya atmak, dincilerle işbirliği yapmak için Fikret'i bir atış tahtası gibi kullanmak istemeleridir. Bundan sonra, Fikret aleyhtarlığı Mehmet Akif müdafaası faşist dergilerde âdeta bir ideolojinin maskesi oldu. Bu faşist zümre, Türkiye'yi 1914'te olduğu gibi, 1939 har-

bine de sürüklemek için faaliyete geçti. Değişik cephelerde teşkilatlandılar. Meclise, orduya, Halk Partisi'ne, devlet dairelerine girdiler ve gayet faal rol oynadılar. Çıkardıkları dergiler için bir taraftan Goebbels'ten, bir taraftan da Saraçoğlu Şükrü'den para aldılar. Bu yayınlarda, Batı'ya ayak uydurma hareketlerine, demokrasiye karşı bir cephe aldılar. Dış siyasetlerinde totaliter devletlerin davalarını, iç siyasette faşizm tezlerini savundular. (...) Bu efendilere göre, Türkiye bir Alman sömürgesi olsa dahi, iktidarda faşizmin temsilcileri olarak kendileri kaldıkça; milli istiklal güvenlik altındadır.

Bu ihtiras fırtınası içinde, yalnız kendilerine muhalif olan demokrat, insaniyetçi akımları yıkmak yeterli değildi. Geçmişte kökü olan her çeşit Batılılaşma, demokrasi, insaniyetçilik akımlarını da baltalamak gerekliydi. (...) Gençlere insaniyetçiliğin milliyete zıt olduğu, insaniyetçiliğin bir komünist ideolojisi olduğu, komünizmin bir vahşet olduğu telkinleri yapıldı. Resülzade Emin'lerin, Yusuf Akçora'ların 1914 harbinde Alman kaynaklarından getirdikleri nazariyeler, 1939 harbinde gene Almanya'dan gelmek koşuluyla yurttan güçlü bir akım olarak yayıldı. (...)

İnkılabın yıkılmasıyla, dini irticaı memlekette kuvvetlendirmekten fayda uman softalar zümresi de, faşizmle birleşmekte gecikmedi. (...) Böyle bir dönemde bir Eşref Edip'in ortaya çıkıp, Fikret'i lâik veya dinsiz olduğu için eleştirmesinde ne sakınca vardı? Anayasa vicdan özgürlüğünü kanatları altına almış değil miydi? Dini irtica da Fikret'e istediği gibi sövüp sayabilirdi. Fakat Fikret'in vicdan hürriyeti yoktu. Fikret'i savunanlar benim gibi mahkemeye verilirken, vicdan hürriyeti bahis konusu değildi. Onu savunanlar sol, komünist, vatan haini sayıldılar.

Yeni Sabah gazetesinde Fikret'e yapılan hücumlar dolayısıyla, *Tan*'da verdiğim cevaplar, beni, bir mahkeme huzurunda Fikret'i savunmaya mecbur etti. Bu şerefli ödevin, benim aciz omuzlarıma yüklenmesi benim için bir iftihar ise de, memleket adına gayet acıklı bir olaydır.

II. bölümde Sabiha Sertel, Fikret'in ideolojisi üzerindeki etkileri, bu ideolojinin "sosyalizm" ile ilişkilerini, Fikret'in tarihi görüşünü, inkılapçılığını, insaniyetçiliğini ele alıyor.

"Fikret sosyalist miydi?" sorusunu şöyle cevaplandırıyor:

"Fikret'in(...) yaratıcı ruhu karşısında, mutlakiyetin baskısı artınca; içinde ve yaşadığı çevreye, devre karşı bir isyan uyanmıştır. Fikret'in bu isyanlarında bir sosyalist veya Marksist görüşü ara-

mak, Fikret'i benimsemediği düşüncelere sahip göstermek için sarfedilmiş fazla bir gayret olur. Fikret'te hayali bir sosyalizmin izleri vardır. Servet-i Fünûn devrinde, istibdattan bunalan bazı yazarlar (Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret) gibi, Yeni Zeland'a gitmeyi, burada kiralayacakları bir çiftlikte ortak üretim yaparak, küçük bir topluluk hayatı yaşamayı düşünürler. Böylece, hürriyetten, adaletten yoksun o toplumdaki uzaklaşacaklardır. (...) Bu düşünce, "hayalci sosyalist" diye adlandırılan C. Fourier'nin kapitalist toplum içinde, yerel topluluklarda sosyal eşitliğin sağlanmasını öngören, düşünce tarzını hatırlatır.

Fikret, "Nesrin", "Küçük Aile", "Verin Zavallılara", "Balıkçılar" gibi şiirleriyle sınıflı bir toplum içinde sefaleti değil, ancak genel olarak insanın sefaletini seslendirmiştir. (...) Fikret'in sosyalizme meyli olduğu söylenebilir. Fakat sosyalizm koşullarının olgunlaşmadığı bir devirde yaşayan Fikret'e bu sosyalizm bir hayal, bir gölge halinde kalmıştır. (...) Yapıtlarında bilimsel bir sosyalizm değil, ancak subjektif inkılapçı ve insaniyetçi bir ideoloji göze çarpmaktadır."

"Fikret'in Tarihi Görüşü"nü yazar şöyle veriyor:

"Fikret tarihin içinde akan olayları, bir harpler tarihi olarak görür. Fakat toplumların gelişme seyrinde meydana gelen iç ve dış mücadeleleri ve bunları doğuran nedenleri, zıddiyetleri araştırmas. "Tarih-i Kadim" şiirinde asırların gelişmesini incelerken iki sorun üzerinde durur. Bunlardan biri, cihangir, ötekisi toplumları geriliğe sürükleyen dindir. (...) Fikret'e göre tarih, sınıfların savaşı değil, haris cihangirlerin şöhret peşinde koşan kahramanların, dini ayrılıklar ve nefretlerle insanları birbiri üzerine saldırtan gericilerin; saltanat peşinde koşan hükümdarların bir harp tarihi ve olayların bir yekûnudur. Fikret'e göre tarih en büyük muhafazakâr ve gericidir. Onun ulaşmak istediği toplum, içinde harp olmayan, insanların sevgiyle birbirine dayandığı toplumdur."

III. Fikret'in felsefesini ele alan bölümlerde yazar, "Fikret materyalist midir?" sorusunu soruyor ve yanıtını şöyle veriyor:

"Fikret'in yapıtlarını incelediğimiz zaman, fikir bakımından geçirdiği değişimleri şöyle kaydedebiliriz: Fikret gençliğinde dindardır. Bu dönemdeki şiirlerinde bir dini mistisizm göze çarpar. Fikret'in ideolojisinde değişme, 1908 siyasi inkılabından sonra göze çarpar. Fikret insaniyetçi düşünceleriyle, cemiyet anlayışını değiştirdiği gibi; materyalist felsefeyle varlık ve bilinç anlayışını da değiştirmiştir. Bu değişimde en kuvvetle göze çarpan şey, Fikret'in

natüralist görüşüdür. "Tarih-i Kadim" şiirinde Fikret'in tarihi görüşü ve materyalizmi çok açıktır. "Halûk'un Amentüsü"nde:

Bir Kudreti Kulliye var, ulvi ve münezzeh
kudsi ve mualla, ona vicdanla inandım.

(Mutlak bir kuvvet var. Bu yüksek ve temizdir, mukaddestir. Buna vicdanımla inandım.) Diyor.

"Kâinatı idare eden yüksek bir kuvvet ile Allah arasında ne fark vardır? Tabiatı idare eden bu kuvvet nedir? Fikret bu suale cevap aramamış, eski materyalistlerin düştüğü hataya sapmıştır. Eski materyalistler de, esas olarak ruhu, şuuru değil, maddeyi kabul etmişler; fakat varlıkla bilincin ilişkisini incelerken bir çıkmaza girmişlerdir. "Tabiatı idare eden bu kuvvet nedir?" sorusuna yanıt veremedikleri için, idealist felsefe karşısında zayıf kalmışlardır. İdealistlerin allah dediklerine onlar ancak kuvvet diyebilmişlerdir. Fikret bu itibarla eski materyalistlerin cephesinde kalmıştır.

Sabiha Sertel kitabın son sözünde şöyle diyor:

"Bu küçük tetkikte gördüğümüz gibi Fikret bu ülke mikyasında, muhtelif devirlerde bir ideoloji kavgasının mevzuu olmuştur. ..

"Fikret'in ideoloji ve felsefesini incelerken gördüğümüz gibi o terakkiperver, insaniyetçi, inkılapçı bir ideolojinin mümessilidir. O, felsefi görüşlerinde müspet ilimlere dayanıyor, varlığı mistisizm karanlıklarından kurtarıp, bir realite olarak realist bir görüşle izaha çalışır. Böyle bir ideolojinin zamanında hücumu uğraması Fikret'in düşüncesinde bir geriliği değil, devrinin fikriyatındaki geriliği ifade eder.

"(...) Cumhuriyet devrinde Fikret'e yapılan hücumlar, Meşrutiyet devrinde olduğu gibi yine, Hitler faşizminin yanında Türkiye'yi harbe sürüklemek, faşist ideolojisini memlekete aşılama isteyenler tarafından yapılmış, Fikret hücum edilecek fikirlerin atış tahtası olmuştur. (...)"

Yukarıdaki özet, Sabiha Sertel'in 150 sayfalık yapıtından alınmış, ufak parçalardan oluşmaktadır. Gerçek bir fikir edinebilmek için, kitabın bütünü okumak gerekir.

Görüşler

İYİ HAYATLIK SİYASİ MECMUA

GÖRÜŞLER

İHTİKAR

FASİZM

SABIHA SERTEL

ZİNCİRLİ HÜRİYET

Yazısı 6-7 nci sayfa

MECMUAMIZ Yazı Yardımlarını VADEDENLERİ

1. ÖMÜR BAYAR
2. İsmet UĞUR ARAN
3. Fehi RÜŞCİ
4. Adnan İZZET
5. ÖMÜR RAYAN
6. SABİHA SERTEL
7. Sabit KURBAN
8. Fehi RÜŞCİ
9. Adnan İZZET
10. E. A. KUTLUCAĞI
11. İsmet UĞUR
12. Fehi RÜŞCİ
13. Adnan İZZET
14. E. A. KUTLUCAĞI
15. İsmet UĞUR
16. Fehi RÜŞCİ
17. Adnan İZZET
18. E. A. KUTLUCAĞI
19. İsmet UĞUR
20. Fehi RÜŞCİ
21. Adnan İZZET
22. E. A. KUTLUCAĞI
23. İsmet UĞUR
24. Fehi RÜŞCİ
25. Adnan İZZET
26. E. A. KUTLUCAĞI
27. İsmet UĞUR
28. Fehi RÜŞCİ
29. Adnan İZZET
30. E. A. KUTLUCAĞI
31. İsmet UĞUR
32. Fehi RÜŞCİ
33. Adnan İZZET
34. E. A. KUTLUCAĞI
35. İsmet UĞUR
36. Fehi RÜŞCİ
37. Adnan İZZET
38. E. A. KUTLUCAĞI
39. İsmet UĞUR
40. Fehi RÜŞCİ
41. Adnan İZZET
42. E. A. KUTLUCAĞI
43. İsmet UĞUR
44. Fehi RÜŞCİ
45. Adnan İZZET
46. E. A. KUTLUCAĞI
47. İsmet UĞUR
48. Fehi RÜŞCİ
49. Adnan İZZET
50. E. A. KUTLUCAĞI
51. İsmet UĞUR
52. Fehi RÜŞCİ
53. Adnan İZZET
54. E. A. KUTLUCAĞI
55. İsmet UĞUR
56. Fehi RÜŞCİ
57. Adnan İZZET
58. E. A. KUTLUCAĞI
59. İsmet UĞUR
60. Fehi RÜŞCİ
61. Adnan İZZET
62. E. A. KUTLUCAĞI
63. İsmet UĞUR
64. Fehi RÜŞCİ
65. Adnan İZZET
66. E. A. KUTLUCAĞI
67. İsmet UĞUR
68. Fehi RÜŞCİ
69. Adnan İZZET
70. E. A. KUTLUCAĞI
71. İsmet UĞUR
72. Fehi RÜŞCİ
73. Adnan İZZET
74. E. A. KUTLUCAĞI
75. İsmet UĞUR
76. Fehi RÜŞCİ
77. Adnan İZZET
78. E. A. KUTLUCAĞI
79. İsmet UĞUR
80. Fehi RÜŞCİ
81. Adnan İZZET
82. E. A. KUTLUCAĞI
83. İsmet UĞUR
84. Fehi RÜŞCİ
85. Adnan İZZET
86. E. A. KUTLUCAĞI
87. İsmet UĞUR
88. Fehi RÜŞCİ
89. Adnan İZZET
90. E. A. KUTLUCAĞI
91. İsmet UĞUR
92. Fehi RÜŞCİ
93. Adnan İZZET
94. E. A. KUTLUCAĞI
95. İsmet UĞUR
96. Fehi RÜŞCİ
97. Adnan İZZET
98. E. A. KUTLUCAĞI
99. İsmet UĞUR
100. Fehi RÜŞCİ

N°1 1 ŞUBAT 1934

YIL 1 SAYI 25

4. Görüşler dergisinde Sabiha Sertel'in yazıları

Derginin 1 Aralık 1945'te çıkmış olan bu ilk ve son sayısında, yazı vaat etmiş olanlar arasında şu isimleri görüyoruz: Celal Bayar, T. Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt, Sabiha ve Zekeriya Sertel, Mediha ve Niyazi Berkes, Adnan Cemgil, Muaffak Şeref, Sabahattin Ali, Aziz Nesin.

İçindekiler

Cami Baykurt	Barış Savaşı
Tevfik Rüştü Aras	Büyük Atatürk, Zavallı Atatürk
Esat Adil	Anayasa, Demokrasi ve Kanunlarımız
Adnan Cemgil	Faşizmin Misyonerleri No.1: Peyami Safa
Behice Boran	Zırai Reformla, Memleketi İflas Etmiş Bir Rejime Götürmek İstiyorlar.
Sabahattin Ali	Katil Osman
Aziz Nesin	Güleriz Ağlanacak Halimize

Derginin Sahibi ve Neşriyat Müdürü, M. Zekeriya Sertel'dir. Sabiha Sertel'in ise, iki sayfayı kaplayan iki büyük yazısı vardır: *Zincirli Hürriyet, Değişen Dünya.*

"Zincirli Hürriyet"

Türkiye, hür bir dünyada hür bir vatan olmalıdır. Fakat bu hürriyet ne ferdin avaz avaz bağırması, ne bir kısım vatandaşların tabiat ve hayatın nimetleriyle ciğerlerini ve keselerini doldurmasıdır. Hür insanlar cemiyetinin en büyük şairi, geniş halk kütlelerinin menfaati için icap ederse şahsi hürriyetini, icap ederse şahsi menfaatini feda etmektir. Hür vatanın içinde hür vatandaşlar her şeyden evvel insan haklarına sahiptirler.. Bu hakların en büyük garantisi kanunlardır. Anarşi istemiyoruz. Bir kısım vatandaşlara imtiyaz veren kanunlar istemiyoruz. İdareci bir sınıfın tahakküm ve tagallübünü sağlayan kanunlar istemiyoruz. Milletin irade ve otoritesini hükümetin ve devletin eline veren totaliter mahiyette bir sistem istemiyoruz.

Hür bir vatanda bütün insanlarına müsavi haklar ve imtiyazlar veren, bütün insanları bu milletin ve vatanın menfaati için işe

koşan, bütün vatandaşlarına müşterek vazifeler, sâ-y hakkı, insanlık hakkı ve müşterek mesuliyetler kabul eden, mesul devleti istiyoruz.

Mesul devlet, vatandaşlarından hesap soran, vatandaşlarına hesap veren devlettir. Bu devletin içinde hürriyet her vatandaşın malıdır. Ancak kütlesinin menfaati ile mukayyettir. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz.

İstiklâl mücadelesi sadece düşmanı vatanın harimi ismetinde boğma mücadelesi değil, bütün insanlarına hürriyet ve müsavi insan hakları tanıyan yeni bir Türkiye'nin kurulması mücadelesidir. Anayasayı yazan eller bu Türkiye'ye varmayı hedef tutmuşlardır.

Hatalar kimin olursa olsun, Cumhuriyet, demokrasi inkılâbını tamamlamadı. Bilakis inkişaf seyrinde halkın hakimiyetini değil, devletin hakimiyetini sağladı. İmtiyazlı bir sınıfın menfaatlerini müdafaa eden, halkı bu imtiyazlılar hesabına istismar eden bir mahiyet aldı. Faşizm, nazizm, gibi totaliter cereyanlar Avrupa'yı istila ettikten sonra dümen kırdı, inkılapçı rotasını bu cereyanlara çevirdi. 1942 Türk-Alman ademi tecavüz anlaşmasından sonra, tamamiyle faşist kampta karar kıldı.

Bugün iktisadi sistemimiz, kanunlarınız, siyasetimiz, içtimai ve kültürel mekanizmamız tamamiyle bir faşist sistemin mekanizmasıdır.

Hangi demokraside matbuat kanunu ferdin söz, fikir, vicdan hürriyetini meneder? Hangi demokraside cemiyetler kanunu, vatandaşların cemiyet kurmasını, siyasi partiler mücadelesini men eder? Hangi demokrasi, siyasi düşünüş ve akidelerinden dolayı vatandaşlarını polise teslim eder, ev masuniyetini ortadan kaldırır, polise herkesin kafasını ve evini araştırmak salahiyetini verir? Hangi hürriyet vatandaşlarını düşüncesinden mesul tutar, hatta muayyen bir kanaati müdafaa ettiği için onu işkenceye maruz bırakır?

Anayasa ve medeni kanun, adaleti, hakkın gözcüsü yapmışken, adalet terazisinde hakim kararını ayar tutmuşken, bu adli salahiyet, hukuki hiçbir vazife ve mesuliyeti olmayan bir polisin eline, hükmüne ve kafasına nasıl bırakılır? Vatandaşın hakkı kanun nezareti altına verilir, polis nezareti altına değil... Adliyeyi icraatının dışında bırakan bir kanun, keyfi, karakuşu bir hükümle vatandaşları, suçlu veya suçsuz, hürriyetlerinden mahrum bırakan bir kanundur ki, demokrasi kendi namına yapılan bu icraattan ancak hicap duyar.

Demokrat devlet, işçinin, köylünün teşkilat kurup, grev ve nümayiş yaparak haklarını müdafaa etmelerini kabul ettiği halde, bugünkü kanunlar bilhassa İş Kanunu, işçi ve köylüde bu hakkı nez'eder. İş verenler aralarında birleşebildikleri halde, işçi birleşmek ve hakkını istemek imkanından mahrumdur.

Demokrat devlet, işçi ile işveren arasında ancak hakem rolü oynayabilir. Fakat tamamiyle faşist sistemine uyararak, bugün, hükümet ve Halk Partisi bütün mesleki teşekküllerin içindedir, bunların müstakil olarak teşkilatlanmalarına müsaade etmez.

Bütün bu yazdığımız kanunların ve hükümlerin faşist kanunlardaki hükümlerden farkı nedir? Bütün ruhu ve muhtevasiyle faşist olan bu kanunların adı da demokratik kanunlardır.

Bu öyle bir hürriyet ve demokrasidir ki, Matbuat Kanunu vatandaşın ağzını bağlamış, Cemiyetler Kanunu bileklerini sıkmış, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ayaklarına pıranga vurmuş, diğer hükümler ve muhtevalar da vatandaş düşüremez, konuşamaz, hareket edemez bir manken haline getirmiştir.

Her insanın, her vatandaşın hakkı olan hürriyeti istiyoruz, bu zincirli hürriyeti değil...

Geniş bir demokrasiye geçerken, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesini kaldırmak, matbuat suçlarının muhakemesini Şûrayı Devlete havale etmek, bu zincirleri çözmek değil, irade ve otoriteyi elde tutup, zevahiri kurtarmak için bu zinciri gevşetir gibi görünmektir.

Geniş bir demokrasiye geçerken, bir kısım vatandaşlara cemiyet ve parti kurmak hakkını tanırken, diğer bir kısım vatandaşları bu haklardan mahrum etmek, ferdler ve sınıflar arasında bir imtiyaz kabul etmektir ki, bu hürriyet ve demokrasi değil, hürriyetin vatandaşlara idareci sınıf tarafından kendi arzusuna göre miskalle bahş ve ihsan edilmesi demektir.

Sadaka istemiyoruz. Hak istiyoruz.

Her vatandaş istediği partiyi kurmakta serbesttir. Bunun aksi bir sınıfın diğer sınıf üzerinde diktatoryası demektir ki, bunun kanunlaştırılması tamamiyle faşizmin kabulü demektir. Bütün dünya demokrasileri vatandaşlarına siyasi hürriyet verirken, bu hakları da garanti etmiştir. Hakiki bir demokraside ne imtiyazlı ferd, ne de imtiyazlı sınıf vardır. Dünyanın geçirmekte olduğu bu inkılap seli içinde, sahte bir demokrasi ile Türkiye, dünya milletleri arasına hür ve demokrat bir devlet olarak karışamaz.

Türkiye hür bir dünyada hür bir vatan olmalıdır. Bütün vatan-

daşlarına müsavi insan haklarını, ırk, din, cins, sınıf farkı gözetmeksizin veren, bütün vatandaşlarını bu toprağın müsavi çocukları sayan, imtiyazlı ferdlerin değil, bütün imtiyazları silip süpüren halkın Türkiyesi...

Ne zincirli hürriyeti, ne de anarşik hürriyeti istiyoruz. Hepimizin malı ve vatanı olan bu toprakta tabiatın ve hayatın verdiği bütün nimetlerden müşterek faydalanmayı, müşterek ıstırap çekmeyi, vazifelere ve mesuliyetlere iştirak etmeyi istiyoruz. Bu vatan başımız üstünde yaşayanların değil, hepimizin beraber ekeceğimiz, makinelerini beraber döndüreceğimiz, dertlerini ve sıkıntılarını beraber paylaşacağımız vatandır. Onu beraber cennete çevireceğiz, onun için icap ederse beraber öleceğiz... Fakat onu hür insanların vatanı, imtiyazsız ferdlerin vatanı olarak seveceğiz.

Kanunlar bu hakkın, bu vatanın bekçileridir. Onun üzerinde söz sahibi sadece, sadece bu halktır. Devlete hesap vereceğiz, devletten hesap soracağız. Şahsi hürriyetlerimizi bu halk ve vatan için feda edeceğiz... Fakat başımızda saltanat sürenler için değil.. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz.

"Değişen Dünya"

İstikbalin tek ümidi, faşizme, fikrî irticaa karşı bütün halk kütlelerinin birleşmesidir. Sağlam ve devamlı bir sulh, ancak böyle bir temel üzerine kurulabilir.

Bugün dünya mikyasında meydana gelen değişikliği anlamak için, harpten evvelki dünyanın mümeyyiz vasfını işaret etmek lâzımdır. 1914-18 harbi emperyalist bir harpti. Bu harbin sonunda dünyanın yeniden paylaşılması için yapılan muahedelerin gayesi, galip devletlerin hâkimiyetini idame etmek, sermayedarlık sistemini yaşatmaktı.

1918'den 1939'a kadar geçen devre buhran içinde olan sermayedarlık sisteminin mücadeleleriyle doludur. Dünyaya hâkim olmak iddiasıyla ortaya çıkan faşist devletlere karşı, kendi mevkiini muhafaza etmek insiyakında olan İngiliz ve Fransız İmparatorluğu bir taraftan bu düşmanı yenmek istiyor, diğer taraftan sosyalizmin zaferine mâni olmaya çalışıyordu. Bu sebeple faşistlere karşı Sovyetler'le anlaşmaya yanaşmıyor, Hitler'i başkalarının kesesinden yapacağı ihsanlarla tatmine uğraşıyordu.

Çemberlayn'ın Avusturya'yı, Çekoslavakya'yı Hitler'e bağışla-

ması, Münih'e uçup Hitler'le anlaşmaya çalışması harbi önlemek için değil, bir dörtler bloku yapıp Almanya'yı Sovyetler'e tevcih etmek içindi. Hitler'i ihsanlarla tatmin etmek mümkün olmadığı anlaşıldıktan sonra ve halk kütlelerinin tazyiki karşısında Çemberlayn Almanya'ya karşı harbi kabul etti. Ondan evvel Sovyetler'le yaptığı müzakereleri uzatarak anlaşmaya yanaşmadı. Bütün bu seyrin eski dünyanın kendi mevkiini olduğu gibi muhafaza etmek, dünyanın sosyalizme gitmesine mâni olmak içindi.

Devlet mekanizmasını elinde tutan idareci sınıfın harbe girerken gayesi, demokrasilerin kazanacağı bir zaferle mevkiini sağlamaktı. Harp içinde ve harpten evvel faşizme karşı kurulan halk cepheleri, herşeyden evvel faşizmi yenmek, ondan sonra harplerin en büyük âmili olan emperyalizm sistemine nihayet vermek için oluşturulmuştur. Harbin sonuna kadar düşmana karşı beraber dövüşen bu cepheler, faşizmi yendikten sonra, yeni kurulacak sulhte artık eski görüşlere, eski akidelere, eski sistemlere bir nihayet vermek kararını aldı. İngiltere'de Harp Kabinesi'ne iştirak eden sosyalistler, Churchill hükümetinden ayrıldılar, müstakil olarak intihabata iştirak ettiler. Kurtuluş mücadelesi yapan Fransa, düşmanı hudutlarından çıkardıktan sonra, başı üstündeki sermayedar sınıfın tahakkümünden kurtulmak kararını verdi, Halk Cephesi ve mukavemet hareketi grupları eski sistemi tasfiye için milletin reyine müracaat ettiler. Belçika'da, Balkanlar'da ve her tarafta eski sisteme karşı uyanan bu yeni mücadele değişmekte olan dünyanın yeni vasıflarıdır. Bu itibarla meydana gelen en büyük değişiklik İngiltere'de harbi kazanan Churchill hükümetinin ve Tory Partisi'nin intihabatı kaybetmesi, Amele Partisi'nin işbaşına gelmesidir. İngiltere'de meydana gelen diğer büyük bir değişiklik de liberalizmin iflâsı olmuştur. Liberaller intihabatta 307 namzet gösterdikleri halde ancak 1 yer kazanmışlardır. Halbuki 40 sene evvel bu parti 380 gibi ekseriyetle iktidara geçmişti. Bugünkü liberaller Sinclair ve Beveridge idaresi altında Tory'lere karşı birleşmiş sosyalist, komünist, terakkiperver unsurların meydana getirdiği birliğe girmekten imtina etmişler, bir merkez partisi olarak muvazene tesis edeceklerini zannetmişlerdi. Bunlar kapitalizme de, sosyalizme de muhaliftiler, reaksiyonerlerin eline teslim ettikleri bir Beveridge plânı ile İngiltere'ye düzen vereceklerini umdular. Fakat asırlardan beri vaadlere aldanıp, eli boş dönen kütleler bu defa hiçbir yaldızlı vaade aldanmadılar. Reylerini Amele Partisi'ne verdiler. Torizmi ve liberalizmi birden tasfiye ettiler.

Fransa'da uzun bir mukavement hareketinden geçen halk kütleleri, birlikte, meydana getirdikleri faşizmi tasfiye ettikleri gibi, artık kapitalistlerin hâkimiyetine de bir son verdiler. İntihabatta komünistlerin ekseriyet reyini kazanması, sosyalistlerin ve De Gaulle'ün idaresi altındaki mukavemet hareketinin birbirine yakın reylerle iktidara gelmeleri, hele radikal partisinin tamamiyle iflâsı Fransa'nın da geçirmekte olduğu değişikliğin büyük bir emaresidir. İtalyada faşizme karşı, Belçika'da kapitalizme ve muhafazakârlığa karşı doğan değişmeler, kralların artık iktidara geçmelerine karşı Balkan memleketlerinde doğan aksülâmeller, değişmekte olan bir dünyanın buhranlarıdır.

Harbin sona ermesi ve her memlekette sol unsurların zafer kazanmasıyla, bu dahili mücadeleler bitmiş değildir. Henüz daha her tarafta muhafazakârlar büyük bir kuvvet halindedirler. 1914 harbinin sonunda olduğu gibi kendi mevkilerini muhafaza etmek, dünyanın sosyalizme gitmesine mâni olmak için bütün reaksiyonerler birleşmektedirler. Hattâ faşizmin imhası için harbe girdiklerini söyleyenler, bugün her memlekette faşistlerle işbirliği yapmakta dırlar. 1939'dan evvel olduğu gibi yine dünyayı bloklara ayırmak, bu bloklarla bir üçüncü dünya harbinin tohumunu atmak için faaliyete geçmişlerdir. Bununla beraber 1918 harbi sonundaki vaziyetle bugünkü vaziyet tamamen birbirine zıddır. Bu harbin sonunda mutlak hâkim, harbi idare edenlerdi, bugün sulhü kurmak iktidarını milletler kendi ellerine almaktadırlar. Bu mühim değişikliktir ki dünyanın her tarafında terakkiperver, anti-faşist, demokrat, sosyalist unsurları birleştirmektedir. Bu harp sonunun en büyük vasfı (niteliği) da faşizme ve reaksiyona karşı meydana getirilen birleşik cephe ve milli birliklerdir.

Yeni dünya nizamı eski mürekkeple yazılamaz. Sağlam bir sulhe kavuşmak için bu eski nizamın müdafilerini, muhafazakârlarını, reaksiyonerlerini tasfiye şarttır. İstikbalin yegâne ümidi, faşizme ve fikri irticaa (gericiliğe) karşı bütün halk kütlelerinin birleşmesidir. Sağlam bir sulh ancak bu temel üzerinde kurulabilir. 1918 ile 1945 arasında birçok mücadelelere, harplere, hayal sukutlarına tahammül eden nesillerin, yeni bir dünya kurmak için eski düşüncelerle mücadele etmesi kolay bir iş değildir. Yeni bir dünyanın kurulabileceği hakkında bedbinliğe düşenler, bugünkü değişmeler karşısında ne kadar yanıldıklarını görmüşlerdir, hâlâ eskinin avdetini (geri gelmesini) bekleyenler daha çok aldandıklarını görecektir.

Dünyanın inkişafı faşizmin ve fikri irticanın tasfiyesine doğrudur. Bütün dünyada eski nizama, faşizme, reaksiyona karşı ileri unsurların meydana getirdiği demokratik birlikler, her tarafta seçimlerde ileri unsurların sosyalistlerin kazanması, eski nizamcılarının ne kadar zaafa düştüklerinin amareleridir. Reaksiyonierlerin mevkilerini muhafaza için mukavemet göstermeleri, birleşmeleri mücadelenin tabii bir seyridir. Fakat buna karşı demokrat, sosyalist, komünist bütün dünyada meydana gelen birlikler, irticai yenecek en kuvvetli silâhtır. Geçen harplerden 1918 harbinin sonunda yapılan hatalara düşmemek için demokrat unsurların gösterdiği birleşme temayülü, bu harp sonunun en ümit verici hâdisesidir. İstikbalin anahtarı bu birliktedir. Dünya milletlerinin birleşmesi, üçüncü bir harbin önlenmesi, milletlerin sulh içinde ve birbirine dost olarak yaşayabilmeleri için harbin sebeplerini ve tecavüzü ortadan kaldırmak lâzımdır.

Eski nizamcılar, eski şartları muhafaza etmekle, siyasete dayanmakla hele yeni bir Çemberlaynizm ile eski hüviyetlerini muhafaza eder; yeni bir dünyaya, sağlam bir sulhe kavuşmak isteyenlerin aralarındaki fikir ayrılıklarına rağmen birleşmeleri kadar zaruri birşey yoktur. Sağlam bir sulh ancak böyle bir temel üzerine kurulabilir.

Sulh bugün çıkmaza girmiş gibi görünüyor. Londra Konferansı'nın dağılmasından sonra meydana gelen soğukluk, demokrat, sosyalist, komünist, bu üç büyük devletin anlaşamayacakları mânasını ifade etmez. Sulhü kazanmak için, faşizme, reaksiyona karşı ileri demokrat unsurların birleşmesi nasıl zaruri ise, sulhü kurmak için de bu devletlerin anlaşmaları zaruridir. İçinde bulunduğumuz buhran bir sulh buhranıdır. Bu buhran milletlerin birbirlerine karşı cephe alması, birbirine zıt bloklar kurmasıyla halledilemez. Birbirlerine itimat eden, her millete istiklâli içinde yaşamak hakkı veren ve diğer milletlerle iktisadi, içtimai, siyasi anlaşmalara imkân veren bir milletler birliğidir ki sulh içinde bir dünya yaratabilecektir. Sulhü kazanmak için herşeyden evvel eski entrikalarını, hileli politikalarının kenara atılması lazımdır. Bugün değişen dünyada halk kütlelerinin temayülü de budur. Fransa'daki mücadele, Balkan tezatları, bütün bir Avrupa buhranının sebebi budur. Bu, değişen bir dünyanın buhranıdır. Bu, yeni bir dünyanın doğum sancılarıdır.

Tan Olaylarından Sonra, "Muvafakatin Feryadı" başlıklı yazısından ötürü açılan davada Sabiha Sertel'in Müdafaası (Savunması):

İstanbul İkinci Ağır Ceza Mahkemesi Reisliğine

"Muhterem Hâkimler,

Huzurunuzda Büyük Millet Meclisi'ne ve hükümete hakaret suçu ile zan altında bulunuyorum. Müddeiumuminin suçumu isbat için ileri sürdüğü iddianameyi bildiğim zaman, işlediğim bir suçun değil, bilitizam (kesifle) yanlış tefsir edilmiş bir yazının cevabını vermek mecburiyetinde olduğumu anladım. Beni bir hırsız gibi, bir katil gibi gece yarısı bir kafile polisle evimden alan, Polis Müdüriyeti'nin yazıhaneleri üstünde yatırtan, bir ağır ceza suçlusu olarak huzurunuzda çıkaran bu muazzam suç nedir? Bu muazzam cinayetin yazılı vesikası Müddeiumuminin iddiasına göre 3 Eylül 1945'de *Tan* gazetesinde yazdığım "Muvafakatin Feryadı" başlıklı yazıdır.

Bu yazının suç telakki edilip edilmeyeceğini tayin için yazımın mahiyetini ve yazılmasındaki saiklerini izah etmek gerekir:

18 Ağustos 1945 tarihinde mecliste Birleşmiş Milletler Anayasası konuşuluyordu, Muhalif mebuslardan Adnan Menderes, 1923 Anayasası'na aykırı kanunların değişmesi ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na uyarak daha geniş bir demokrasiye geçilmesi lüzumundan bahsetti. Bugünkü kanunlarla 1923 Anayasası arasında zıddiyet olduğunu kabul etmeyen bir kısım mebuslar kendisine itiraz ettiler. Yine muhalif mebuslardan Fuat Köprülü'nün, arkadaşının fikirlerini müdafa etmesi üzerine mecliste gürültüler koptu. Meclis Reisinin "Kürsü her milletvekili için serbesttir" demesine rağmen bazı mebuslar ayak patırtıları ve gürültülerle muhalif milletvekilini susturdular.

"Muvafakatin Feryadı" yazısı bu celseyi müteakip yazıldı. Hedefi muvafakatin muhalefeti susturması hareketini tenkitti. Yazıda meclisin bu gürültülü celsesine ait cümleler şunlardır:

"Halk Partisi mecliste bir ekseriyet, bir ittifak partisidir. Ancak bu müttefiklerin arasından beş on kişi muhalefete geçmiştir. Bu muhaliflerin sesi de millete neden sonra, meclis müzakerelerinin gazetelerde neşri kabul edildikten sonra aksetmeye başladı. Şimdi

Türk matbuatı içinde de iki gazete hakiki manasile bir hürriyet ve demokrasinin tahakkuku, halkın mukadderatına hâkim olması, su-istimallerin, ihtikârın önlenmesi, Türk milletinin bütün devlet me-kanizmasını kontrolü altına alması için muhalefete geçmiştir.

"Kökü halkın içinde olan, bu muhalefetin mecliste ve matbuat-taki mümessilleri kemiyet itibarile mahdud olduğu halde muvaka-fakatin bunu boğmak için gösterdiği gayret hudutsuzdur. Mecliste muhalifler mi konuşuyor, muvafakat derhal radyonun parazit düğmesine basıyor, ayak sesleri, kürsü kapakları, ısıklıklar... Tıpkı harp senelerinde radyoların, hakikati boğmak için bililtizam yap-tıkları parazit gibi".

Yazının matbuata ait kısmında da şu cümleler var:

"Matbuatta muhalif gazeteler hakikatleri medeni bir cesaret göste-rerek konuşuyorlar ha... Memlekette hürriyet vardır, herkes istedi-ğini konuşur ama, bu sesi boğmak için radyonun parazit düğmesi-nei basmak lazımdır. Söylenmeyen sözleri söylenmiş gibi göstere-rek hücum, yazıları tahrif, tezvîr, tahkir... En yüksek sestten birbiri-ne uymaz sesler çıkaran bir davul zurna feryadı. İşte muvafakatin bugünkü taktiği".

Müddeiumumi (savcı) davanın açılmasına lüzum gördüğü ilk iddianamesinde bu yazıyı şöyle tefsir ediyor:

Sabiha Sertel 'Büyük Millet Meclisi', muvafakatin bir işaretile muhalefeti susturmak için otomat bir şuursuzluk ve idraksızlıkla harekete geçen bir parazit makinesi olup, hakikatleri ısıklık, ayak sesleri ve kürsü kapaklarile susturacak kadar siyasi terbiyeden mahrum bulunduğu söylemiştir o, diyor.

"Müddeiumuminin bu iddiası karşısında karihasının genişliği-ne hayalinin kuvvetine, tefsir hususundaki kabiliyetine hayran ol-dum. Ancak bazı gramer hatalarına rastladım. Çünkü iddia maka-mı dikkatsizlik eseri olunca fiille faili, teşbih ile kendine teşbih edi-len mef'ulü birbirine karıştırmıştır. Bu yazıda tenkit edilen fiil, mebusların gürültü yapması değil, muvafık mebusların muhalif mebusları susturması fiilidir. Bu hususta gürültü esas değil fer'dir. Mebusların ayaklarını vurmak suretile yaptıkları gürültü radyo-nun parazitine benzetilmiştir. Teşbih radyonun paraziti, teşbih olunan gürültüdür. Bu da fıkra üslubu içinde teşbihlerle yazılan bir yazıda edebi bir teşbihtir. Meclis ne radyonun makinesine ne de radyonun yaptığı parazite benzetilmiştir.

"Müddeiumumî hangi karine ile Büyük Millet Meclisi'nin oto-mat bir şuursuzluk ve idraksızlıkla harekete geçmiş bir parazit ma-

kinesi olduğu manasına çıkarmıştır. Yine müddeiumumi Büyük Millet Meclisi'nin hakikatları ısıık, ayak sesleri ve kürsü kapakla-riyle susturacak kadar siyasi terbiyeden mahrum olduğunu hangi esasa dayanarak söylüyor?

Parlamentarizm şeklinde idare edilen memleketlerde mebus-ların gürültü yapmaları, kürsü kapakları ve ısııklarla muhalif bir fikri protesto etmeleri, hatta bazan dövüşmeler normal hadiseler-dir. Fakat Müddeiumuminin kanaatine göre bu gibi hareketler siyasi bir terbiyesizliktir. Böylece mevzunun esası olan muhale-feti susturma hadisesini ikinci planda bırakıyor, gürültü üzerin-de birçok tefsirlere girişiyor. Adeta suç bulmak için kendini zorlu-yor.

Muhalefeti niçin susturuyorsunuz demekten ibaret olan bir tenkidi bu şekilde tefsir etmek için çok geniş bir hayal kuvvetine ihtiyaç vardır. Ben muvafakati muhalefeti susturmakla birçok ha-kikatların millet tarafından duyulmasına mani oldukları için ten-kid ettim. Millet Meclisi'ni şuursuz, iradesiz, otomat bir parazit makinesine benzeten ve mebusları siyasi terbiyesizlikle itham eden bizzat Müddeiumumidir. Yazımın ne mücerret (soyut) cüm-lelerinden, ne de umumi muhtevasından bu manaları çıkarmak mümkündür.

İddia makamının ikinci iddianamesinde bazı değişiklikler var-dır. Matbuata ait yazılarla meclise ait yazılan yazıları birbirine ka-rıştıracak "davul zurna" feryadını, ve "taktik" kelimesini de meclise matuf (atfedilmiş) göstermeye çalışıyor. Muvafakatin ifade ettiği manayı da yanlış bir tefsire tabi tutuyor. Matbuata ait cümlelerin yazılmasındaki kasıt şudur.

Milletin daha geniş bir demokrasiye geçmesi, Anayasaya aykırı kanunların değışmesi ve faşizm hakkında gazetelerle aramızda yapılan münakaşalarda, polemiklerde partili gazeteler bu mücadele-yi boğmak için hücumlara geçtiler. Hakkımda ağır tahriklerde bulundular. Beni vatan hainliği, ecnebi bir devlete ajanlık etmek gi-bi namuslu bir insanın tahammül edemeyeceği ağır ithamlar altın-da bıraktılar. Bütün bu ağır ithamlara ve tahriklere karşı kendileri-ne tecavüze geçmedim. Ancak iftira yoluna tezvîr yoluna saparak, bana söylemediğim sözleri söyletmek, yapmayacağım hareketleri atfetmek suretiyle bu münakaşayı bir davul zurna feryadına ben-zetmelerini, benim hiyanetimi, ajanlığımı isbat edecek ellerinde delilleri varsa neşretmelerini istedim. Hatta kanuni hakkımdan istifade ederek kendilerini mahkemeye vermedim.

Bu vesikaları millet önünde neşre davet ettim. İftiralarla, isnatlarla halkın kafasını şaşırtan matbuattan şikayet ettim. Gazetelerin muhalefeti susturmak için tatbik ettikleri bu iftira taktiğini tenkid ettim. Partili gazeteler sistemli bir kampanya ile bizim muhalefetimizi boğmak için hücumla geçtiler, fikirle yapamadıklarını iftira ile yaparak bizi efkârı umumiye önünde suçlu düşürmeye çalıştılar. Bu yazımdaki davul zurna feryadı ve taktik doğrudan doğruya matbuata matuftur. Bunun meclise atfı hiçbir suretle mümkün değildir. Çünkü meclis bir münakaşaya veya polemiğe girişmiş, hakikatleri tahrif ederek neşriyat yapmış değildir ki, meclisin bir taktikinden bahsedilmiş olsun! Mecliste münferid bir hadise geçmiştir, bu hadisede ancak muvafakatin muhalefeti susturması tenkit edilmiştir.

Muhterem hâkimler,

Görüyorsunuz ki müddeiumumi 159. maddenin aradığı sarahatı bulamayınca, karihasının genişliğine güvenerek tefsir yoluna sapmış, hayal kuvvetinden istifade ederek milletvekillerinin mecliste gürültü yapmalarını benim siyasi bir terbiyesizlik addettiğime hükmetmiş, kendi kendine fetvalar vermiştir.

Müddeiumumi ile aramızdaki ikinci ihtilaf noktası muvafakatle muhalefetin tarifindedir. Müddeiumumiye göre "muvafakat" meclistir. 'Yazıda muvafakat kelimesi bir sembol olarak kullanılmıştır' diyor. Muvafakatin meclis olduğunu iddia edebilmek için mutlaka faşist bir zihniyete sahip olmak lazımdır. Çünkü parlamentonun -faşist memleketler müstesna- dünyanın hiçbir tarafında tamamiyle muvafık mebuslardan ibaret olduğu, tek bir partinin mümessilleri oldukları görülmemiştir. Liberal demokraside parlamento, muhalif sınıfları temsil eden partileri içine alan, millet idaresini temsil eden, kanun yapan, memleketin dahili ve harici siyasetini idare eden demokratik bir taazzuvdur. Mecliste muvafakat partisi ekseriyeti kazanan, iktidarı elinde tutan partidir. Muhalif partiler, muvafakatin siyasetine karşı gelen partilerdir. Müddeiumuminin dediği gibi sınıflı bir cemiyette muhalif partisi olmayan, bütün vekillerinin muvafakat halinde bulunduğu meclis, faşizm devrinde Raystag, İtalyan parlamentosu, İspanyol Falanj Partisi'ni temsil eden meclis ve sairedir.

Türkiye Millet Meclisi'nde geçtiği bahis mevzuu olan hadise, muhaliflerle muvafıklar arasında geçmiş bir hadisedir. Meclisin muvafakat halinde olmadığı bir devre tesadüf eder. Eğer muvafakat meclisi ise, bugün meclisin içinden çıkan demokrat partisinin

meclisteki yeri ne olacaktır? Matbuat locası,sefir locası gibi, bir de muhalefet locası mı açılacaktır?

Muvafakat partisi doğrudan doğruya Halk Partisi'dir. Bu partinin mecliste ve matbuatta mümessilleri vardır. Muhalefet de ancak mecliste bir kısım mebuslar, matbuatta da bir iki gazetedir. Muvafakatin feryadı yazısı da muvafıklarla muhalifler arasındaki münakaşalara ve mücadeleye aittir. Mecliste ayak patırdıları ve gürültülerle muhalif mebusların susturulması, matbuatta, muhalif gazetelere karşı sistemli bir kampanya açılması bir vakiadır. Gazete sütunlarına ve meclis zabıtlarına geçen bu gürültülü celseyi ve bu vak'ayı ben hayalimden uydurmadım, ben sadece vak'a olan bir hadise üzerinde mütalaa yürüttüm. Muvafakat bir sembol değildir. Eğer iddia makamına göre muvafakat meclis sembolü ise kendileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içinde muhalif olmayan bir faşist parlamentosu telakki ediyorlar demektir.

Demokrasi ile idare edilen memleketlerde muvafakat sıfatı parlamentoya ve bu parlamentoya dayanan hükümete değil, mecliste ekseriyeti ve iktidarı elinde tutan partiye ve onun hükümetine verilir. Bu yazıda doğrudan doğruya Halk Partisi tenkit edilmiştir.

Partiler tenkit edilemez mi?

Bir demokrasi içinde bunun kadar garip bir sual olamaz. Muhelif siyasi partilerin, muhtelif akideler ve programlar etrafında birbirleriyle yaptıkları mücadeleler, birbirlerini tenkit, hatta intihabat (seçim) mücadelelerinde birbirlerini tahkir ve tezyife kadar giden siyasi çarpışmaları, iktidarı ele almak için birbirlerini kötülemeleri, siyasi tarihin parti mücadelesi fasıllarını dolduran vakalar dır. Parti kavgaları "zatıalinizi tenkid etmeme müsaade eder misiniz" teşrifatına tabi mücadeleler değildir. Partiler devlet müesseseleri de değildir. Bunun içindir ki, partilere müteveccih tenkitler, devlet otoritesine ve müesseselerine karşı bir hakaret ve tecavüz talakki edilemez. Aksi takdirde tek bir partinin hakimiyeti, diktatoryası, otoritesi kabul edilmiş olur ki, bu da faşist devletlerdeki tek parti şeklinin kabulü demektir. Halk Partisi'ne müteveccih bir tenkid suç sayılırsa, yarın Demokrat Parti'nin, Milli Kalkınma Partisi'nin ve diğerlerinin icraatını ve programını tenkit de suç olacak demektir. Bu şartlar altında partiler nasıl teşekkül eder, hürriyet ve demokrasi nasıl tahakkuk edebilir?

Partiler ilâhi, ulvi, varlıklar değildir. Her parti tarihin muayyen bir devrinde bir sınıfın menfaatlerini müdafaa eder. Zaman olur ekseriyeti kazanır, zaman olur tekâmül seyrinde tarihi rolünü,

içtimai vazifesini bitirdiği, halkın ihtiyaçlarına cevap veremediği için halkın itimadını kaybeder. İkinci Cihan Harbi'nde İngiltere hesabına büyük hizmetler gören Çörçil'i ve İngiltere tarihinde büyük bir rol oynayan Tory partisini hezimete uğratan dünyanın geçirmekte olduğu inkılâp seli içinde bu partinin de artık milletin ihtiyacına cevap vermemesi ve milletin itimadını kaybetmesidir. 40 sene evvel İngiltere'nin en kuvvetli partisi olan Liberal Parti son intihabatta 11 rey almak gibi feci bir akibete uğramıştır. Çörçil intihabat mücadelesinde rey kazanmak için intihabat dairesine gittiği zaman bir kısım halk kendisini kovmuş, "Harbi kazandık, fakat sulhü kazanmazsan, sana itimadımız yoktur" diye bağırılmışlardır. Muhalif matbuat Çörçil'e ve partisine bütün minnettarlıklarını ifadeden sonra en keskin hücumları yapmış ve bu partiyi mağlup etmişlerdir. Fransa'nın en büyük partilerinden olan Radikal Sosyalistler intihabatla kahrkârı bir hezimete uğramışlar, Daladiye'yi halk çürük yumurtalarla siyaset meydanından uzaklaştırmıştır. Fakat ne İngiltere'de, ne Fransa'da, ne de dünyanın hiçbir demokrat memleketinde bir partiyi tenkid edenler, suçlu, hem de ağır ceza suçlusu olarak adaletin karşısına çıkarılmamışlardır.

Benim Halk Partisi'nin icraatını ve siyasetini tenkid eden bir çok yazıların gibi bu yazı da Türkiye'de hür demokrat bir sistemin tahakkukunu hedef tutan bir yazıdır. Müddeiumuminin muvafakatin meclisi olduğu gibi hiçbir sosyolojik izah, hiçbir siyasi teâmüle (geleneğe) uymayan bir eda ile bu yazıda dolambaçlı tefsirler yoliyle bir hakaret maksadı araması, Halk Partisi'nin duyduğu infiale tercüman olduğunun, bu parti müdafaasını üzerine aldığı'nın en büyük delilidir.

Müddeiumumi ilk duruşmada kendisine sorduğum suale "bizim politika ile alâkamız yoktur, biz amme menfaatini takip ve himaye ile muvazzafız, (görevliyiz) bu itibarla diğer müesseselerle alâkamız yoktur. Memlekette adalet hâkimdir" cevabını vermişti. Eğer Müddeiumumi amme menfaati hesabına hareket ediyorsa, neden Tan matbaasını tahrip edenler hakkında takibata lüzum görmedi? Amme menfaati her şeyden evvel Türkiye'nin hür ve demokrat milletler arasında şerefli bir mevki alabilmesi için, Anayasa'ya aykırı kanunların değişmesini, daha geniş bir demokrasinin tahakkukunu istilzam eder (gerektirir). Amme menfaati demokrat her memlekette olduğu gibi parti menfaatlerinin dışında, hür düşünceli vatandaşların insan haklarını garanti etmeği, şahsi menfaatlerimizi feda ederek, halkın refah ve huzurunu temin için parti

namına ve partinin tazyiki ile harekete geçmesi, âmmе menfaatleri icabından mıdır?

Ben gerek bu yazıda ve diğer birçok yazılarımda Türkiye'nin hakiki bir demokrasiye geçmesini, tek parti sistemine nihayet verilmesi, millet vekillerinin hür bir intihapla seçilmesini, halkın daha yüksek bir refah seviyesine yükselmesini, suistimallerin, ihtikârın önlenmesini, halkın dertleri gibi doğrudan doğruya amme menfaatlerini, halkın menfaatlerini müdafaa ettim. Halbuki amme müdafii olduğunu söyleyen müddeiumumi, iddianamesinde beni halkın dertlerini yazdığından dolayı itham etmiştir. Türkiye'nin daha geniş bir demokrasiye varması yolunda yaptığım demokratik ve anti-faşist münakaşalar, şahsi menfaatlerimi ayak altına alarak halk namına yaptığım mücadele bir ideal mücadelesidir.

Muvafakat, sarih olarak muvafakat partisi olduğu halde bunu hiçbir ilmi esasa dayanmayan bir iddia ile meclis diye tefsir eden müddeiumumiye göre bu yazının ve diğerlerinin hedefi memleketin bütün kıymetlerini küçük düşürüp bu kıymetleri temsil eden Büyük Millet Meclisi ile Cumhuriyet hükümetini tahkir ve tezyiftir. "Maznunlar ileri bir demokrat tavır takınarak sistemli bir şekilde neşriyat yapmıştır" diyor.

Müddeiumumi tenkid ile hakaret arasındaki farkı ayıramadığı için Türkiye'nin daha geniş bir demokrasiye geçmesi için yapılan münakaşaları, tenkitleri topyekûn hükümete, meclise hakaret telâkki etmektedir. Eğer bir memlekette hürriyet ve demokrasi münakaşa edilmez, hükümet ve partinin icraatı tenkid edilemezse, o memlekette demokrasi yoktur. Demokrat tavır takınarak demokrasiyi müdafaa etmişsek bu bir suç mudur? Hangi tavırla olursa olsun demokrasinin müdafaası ancak faşist memleketlerde suçtur.

Halk Partisi'nin ve hükümetin iktisadi, içtimai, siyasi hatalarını münakaşa ve tenkid, yıkıcı değil, yapıcı bir mahiyet ifade eder. Mevcudu kâfi görmeyip daha ilerisini istemek, hükümetin daha inkılâpçı daha demokrat kanunlar çıkarmasını müdafaa etmek, yıkmak değil Türkiye'nin daha hür ve demokrat temeller üzerine, insan haklarını garanti eden bir toplum temeli üzerine oturtulmasını istemektir ki, bu da ancak Türk inkılâbının daha ileri bir merhalesine işaretler. Demokrasi bütün vatandaşların hükümet ve devlet mekanizmasını kontrolüdür. Demokrat bir devlet iktidarı, hakiki bir halk hükümetinin iktidarındır. Bu iktidarın en birinci vazifesi halkın haklarını ve hürriyetini müdafaadır. Herkese iş, ekmek ve hayat emniyetini sigorta eden devlet hakiki bir demokrasidir. Bu

demokraside bütün içtimai, iktisadi, siyasi meselelerin tahlili (çözümlemesi), tenkidi, vatandaşların demokratik haklarıdır.

Fakat iddia makamı bu müesseselerin tenkidini dahi yıkıcı mahiyette telâkki ettiği içindir ki iddiasında "Maznunların Büyük Millet Meclisi'ni ve Cumhuriyet Hükümeti'ni konu olarak ele aldığı, bunun bir tesadüf eseri olmadığını, istediklerinin Büyük Millet Meclisi gibi toplumun ve devletin en yüksek kurullarını tenkit maskesine bürünerek sistemli bir neşriyat baskısı altında tezyif ve tahkir yoluyla tahriptir" diyor.

Tenkite, ne bir maske, ne de fikirleri ve maksatları saklamak için kuşanılmış bir zırhtır. Tenkit yanlış görülen fiilleri daha doğrularını göstermek suretile tashihe çalışmaktır. Demokrasinin bahsettiği söz, fikir, münakaşa hürriyeti, tenkit hürriyetini her cepheden içine alır. Muayyen bir tezi müdafaa ederken, tez, anti-tez sentez, ancak bu tenkit ve münakaşalardan, ve fikirlerin çarpışmasından çıkar. İlerlemenin motoru tenkidir. Eğer tenkit müddeiumminin dediği gibi bir maske ise, yeryüzünde hiçbir dava, hiçbir mevzu münakaşa edilemez. Çünkü her münakaşada bir tenkit vardır. Yazılarımızda tenkidin suiniyetle (kötü niyet) yapıldığını isbat Müddeiumumiye düşer, bu hususta hiç bir delil göstermemiştir. Sistematiğe bir hürriyet ve demokrasi müdafaası, sistematiğe bir hakaret ve tezyifin delili sayılamaz. Bu zeminde yayılan bir tenkidin gayesi ve maksadı da sadece Türkiye'nin daha ileri bir demokrasiye geçmesidir. Böyle bir kasıttaki da hakaret ve tezyif aranamaz.

Muhterem hâkimler,

Bu dava bir hakaret ve tezyif davası değildir. Bu siyasi bir davadır. Bunun en yüksek delili yazımın yazılmasından beş ay sonra, 4 Aralık hadisesinde *Tan* matbaasının tahririni müteakip açılmasıdır. Eğer bu dava siyasi bir dava olmasaydı, "Muvafakatin Feryadı" gibi muvafakate muhalefet arasındaki bir mücadeleyi gösteren, matbuata karşı kendimi müdafaa sadedinde yazılmış bir yazı yüzünden açılmazdı. 4 Aralık hadisesine kadar suç sayılmayan bu yazı acaba neden birdenbire suç oluverdi? Bu zamana kadar müddeiumumi neredeydi? Müddeiumumi bu davayı ancak Başvekilin gazetecilerle yaptığı bir konuşmada 50 dosyanın hazırlanmış olduğunu söylemesinden ve Adliye Vekaleti'nin Müddeiumumiyi harekete getirmesinden sonra açılmıştır.

Eğer bu dava siyasi bir dava olmasaydı, matbuat hürriyetini tahdid (sınırlandıran) eden kanunların değişmesi mevzu bahis ol-

duğu bir devirde, müddeiumumi faşışt İtalya'nın ceza kanunundan, nazi Alman ve Macar matbuat kanunundan alınan maddelere dayanarak hakkımızda bu davayı açmağa lüzum görmezdi. 4 Aralık hadisesi, muvafakate muhalefet arasındaki çarpışmanın tezahürüdür. Muvafakat partisi mecliste muhalif mebusları, matbuatta muhalif gazeteleri susturmak için takip ettiği susturma taktiğinden sonra, tertip ettiği bir nmayişle, hürriyet ve demokrasiyi müdafaa eden gazeteleri susturmak için matbaalarını tahrip ettirmiş, sokaklarda "Kahrolsun Sertel'ler" diye bağırtmıştır.

Eğer Sertel'ler kahredilecek kadar büyük bir suçun, ihanetin faili iseler, yüksek mahkemenize "Muvafakatin Feryadı" gibi zavalı bir vesile ile sevkedilmemeleri icap ederdi. Bu kadar mühim bir nmayişten sonra Sertel'ler bugün huzurunuzda bir casusluk, bir ecnebi devlete ajanlık, milletin, memleketin menfaatine aykırı büyük bir suçun failleri olmaları gerekirdi. Halbuki bizi huzurunuzda getiren ancak "Muvafakatin Feryadı" gibi basit bir tenkit yazısı, bir hürriyet ve demokrasi mücadelesidir. Sertel'lerin suçu, millet namına, halk hesabına, memleket uğruna her tehlikeyi göze alarak hr ve demokrat bir Türkiye tezini müdafaa etmeleridir.

Serteller'in kahrolmasını isteyen niversite gençliği değildi. Üniversitenin böyle bir nümayiş tertib ettiği rektör tarafından tekzip edilmiştir. Üniversite gençlerinin hürriyetini, niversitenin muhtariyetini istediğim için benim ve tefekkür hürriyetini müdafaa edenlerin kahrolmasını isteyecek demokrat bir niversite yer-yüzünde mutasavver değildir (düşünülemez). Bütün dünya gençliğinin daha iyi, daha hakiki bir demokrasinin mücadelesini yaptıkları bir devirde Türk niversitesini demokrasiye hücum lekesinden tenzih ederim. 5 Kasım 1945'te yazdığım "Fikre Artık Yeter Tahakkmnz" başlıklı yazımda niversite muhtariyetini talebenin müstakil olarak cemiyet kurma haklarını, niversite profesörlerinin imzalarile yazı yazmalarını, niversitenin fikir hürriyetini müdafaa ettim. Üniversite gençlerinin öteden beri istedikleri bu hakları müdafaa etmeliğim mi üniversiteyi gazaba getirdi?

Ellerinde baltalarla, balyozlarla, başıbozukları ve makinistlerle beraber gelen bu alay, Halk Partisi'nin bazı erknının ilhamile sevkedilen bir alaydı. Fakat yazık ki, bu, fikre balyozla hücum lekesi niversiteye ve niversitelilere sürüldü.

Üniversite namına yapılan bu reaksiyonu Türk tefekkür (düşünce) tarihi unutmayacaktır. Hr ve demokrat bir memlekette bir partiyi, bir hükümeti, hatta rejimi tenkit edenlerin matbaası değil,

mukabil fikirle ancak fikirleri yıkılır. Bugün dünyanın geçirdiği inkılaplar yalnız partileri ve hükümetleri değil, rejimleri bile değiştiriyor. İleri fikri, hürriyet ve demokrasiyi müdafaa edenlere karşı böyle reaksiyoner nümayişler, tahripçi nümayişler ancak totaliter memleketlerde yapılmıştır. 16 Mayıs 1936'da Fransa'da Polis Müdürü Chiapp'in kumandası altında yürüyen faşist ordusu da böyle demokrasi taraftarı gazeteleri ve matbaaları yıkmış, gazete ve kitap satan köşkleri tahrip etmişti. İtalya'da, İspanya'da, faşist partilerin taktiği, kendine muhalif bütün fikirleri susturmak için kullandıkları silah bu balta ve balyozdu.

Bu o kadar siyasi bir davadır ki, kanunların masuniyeti altında olanlar tahribe uğradığı halde bu hâdisenin mesulleri değil, biz kurbanları mahkemenize sevk edildik. Biz huzurunuzda bu memlekete karşı yaptığımız bir cinayetin suçlusu değil, zahiren hükümeti ve meclisi tahkir davasının suçlusu olarak geldik. Fakat hakikatte Halk Partisi'nin ve hükümetin icraatına karşı yaptığımız tenkitlerin suçlusuyuz. Muvafakat partisi, kendine karşı yapılan tenkitleri mukabil tenkitlerle, hücumlarla susturamayınca, bizi susturmak için bu nümayişi tertip ettirmiş, bizim yazı ve hürriyet imkânlarımızı elimizden aldıktan sonra da, bizi bir ağır ceza suçlusu olarak karşınıza çıkarmıştır. Bu da muvafakatin bir feryadıdır. Halk Partisi bu suretle bizden intikam almıştır. Bizim demokrasi suçlusu olarak mahkemenize sevk edilmemiz dahi memlekette tek parti hâkimiyetinin ifadesidir.

Yüksek mahkemenize bana isnad edilen bir hakaret ve tezyif suçunun hesabını vermeğe ne kadar mecbursam, benim halk önünde haysiyet ve şerefimi rencide edenlerin tertip ettikleri bu suikasti millet önünde açıklamaya, tertemiz hayatımın hesabını onlara da vermeğe mecburum. Bu itibarla kendimi millet önünde müdafaa etmek imkânını bana bahsettiği için müddeiumumiye teşekkür ederim. Çünkü masumiyetimi (suçsuzluğumu) isbat için bundan daha hür bir kürsüyü bana hiç kimse bahsedemezdi. Hayatımın 27 senesini kitap, mecmua, ansiklopedi, gazete neşriyatı ile, bir çok içtimai faaliyetlerle bu memlekete hasrettim. İçtimai mevkiim benim de hayatımı zevk ve eğlenceye hasretmeme müsait iken, kendimi bu milletin menfaatlerini müdafaa vaktine vakfettim. Onların ıstırabını dinledim. Eğer onlar hesabına bir hak ve halk davası uğruna bir ceza çekmek mukadderse, bu memleketin hürriyet ve demokrasiye, insan haklarına ulaşması için bu cezayı da şeref ve ıftiharla çekeceğim.

Muhterem hâkimler;

Memleketimizde bir hürriyet ve demokrasi münakaşası Cumhurreisinin 19 Mayıs 1944'de, daha geniş bir demokrasiye geçileceği tebşiri ile başlamış, yine Cumhurreisinin 1945 Teşrinevveli'nde (Ekiminde) meclisin açılması münasebetiyle verdiği nutukta, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin ve Anayasa'ya aykırı kanunların değiştirilmesi hakkında meclise yaptığı tavsiyelerden sonra keskinleşmiştir. Başvekil, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzasından sonra gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, 50. maddenin değişmesi üzerinde ısrara lüzum olmadığını, artık matbuat hürriyetinin tahdid edilmeyeceğine (sınırlandırılmayacağını) söylemişti. Hele Birleşmiş Milletler Anayasası imzalandıktan sonra bizim böyle bir suçla mahkemenize sevk edilmemiz ancak bir tezadın ifadesidir.

Birleşmiş Milletler Anayasası'nın tefsirini yapan Amerikan Devlet Nazırı ve San Fransisko Konferansı'nda Amerikan Mürahası Mister Stettinius bu anlaşmanın mahiyetini şöyle izah ediyor:

"Yeni Birleşmiş Milletler Anayasası, ferdin insanlık hakları, ırk, dil, cinsiyet farkı gözetmeksizin herkesin hürriyetini korumak ve temin etmek için milletlerin işbirliği yapmasını, Birleşmiş Milletler teşkilatının temel prensibi olarak kabul etmiştir. Bütün, Birleşmiş Milletler, kendi ana kanununda bu insanlık haklarını kabul ve temin edeceklerdir. Cumhurreisi Rozvelt'in bahşettiği dört hürriyet; söz hürriyeti, din hürriyeti, ihtiyaçtan kurtulma hürriyeti, korkudan kurtulma hürriyeti bütün diğer hak ve hürriyetleri içine alan hürriyetlerdir.

Birleşmiş Milletler Anayasası'na imza koyduktan, Cumhurreisinin nutkundaki vaadlerden sonra benim ancak mecliste, matbuatta muhalefeti niçin susturuyorsunuz demekten ve sadece muvafakat yarışını tenkitten ibaret olan bir yazımın suç sayılması Birleşmiş Milletler Anayasası'na koyduğumuz imzaya ve Cumhurreisinin vaatlerine bir hiyanettir. Bu yazımda hiçbir hakaret unsuru ve kasdi olmadığını yukarda verdiğim izahat, kâfi derecede aydınlatmıştır, ümid ederim. Ancak muvafakatin muhalefeti susturmasına karşı duyulan bir infialin ifadesi olduğu, hiçbir hakaret ve tezyif ifade etmediği sarihtir (açıktır). Bu yazımda ne hükümet ne de Meclisin manevi şahsiyetini küçümseyen bir nitelik yoktur. Halk Partisi'ne yönelttiğim tenkitler ise, hiçbir suret ve şekilde, suç sayılamaz. Partilerin tenkidi, hürriyet ve demokrasi münakaşalarında toplumların daha ileri bir tekâmüle erişmeleri için zaruri ve faydalı

tenkitlerdir. Halk Partisi'nin tenkidi ise, 159. maddenin hükümlerine hiçbir suretle uymaz. Çünkü 159. madde "Türklüğe, Büyük Millet Meclisi'ne, Cumhuriyetin manevi şahsiyetine alenen tahkir ve tezyif edilmesi" hükmünü ihtiva eder. Muvafakat partisi, muhalefet partisi, herhangi bir parti bu hükmün içinde değildir. Kaldı ki yazımda Halk Partisi'ne müteveccih bir hakaret ve tezyif de yoktur. Demokrasinin vatandaşlara bahsettiği tenkid hakkı kullanılmış, meclisteki münferit (bireysel) bir hadise tenkit edilmiştir.

Bu yazının, bütün bu hürriyet ve demokrasi mücadelesinde tek bir kasdı vardır. Hür ve demokrat milletler manzumesi arasında, hür ve şerefli bir Türkiye görmek... Bu hürriyet ve demokrasiyi geciktirenlere karşı yaptığım muhalefette, tenkitlerde, bu emelimi ve kasdimi riyasız, maskesiz, bütün samimiyetimle açık açık, milletlerin hayrına gördüğüm her noktada çekinmeden izhar ettim. Çünkü bu memleketin hür ve demokrat milletler manzumesi arasında kendine lâyık mevkii alabilmesi, ancak Anayasa'ya aykırı kanunların değişmesi, hakiki bir demokrasinin tatbikata geçmesiyle mümkündü. Demokrasinin tahakkukunu geciktiren her hareket bu memleketin zararınadır. "Muvafakatin Feryadı"nı bu samimi duyguların bir ifadesi olarak yazdım. Kasdı hür ve demokrat bir Türkiye görmek olan bir mücadele, vatanını seven her vatandaşın her entelektüelin yapmaya mecbur olduğu bir mücadeledir. Bu kadar temiz bir kasıtle güttüğüm bu davada muvafakatin muhalefeti susturmasına karşı yaptığım bir tenkidi suç telakki edip etmemek takdirinize kalmıştır. Dünyada faşistlerin mahkemeye sevk edildiği bir devirde, hürriyet ve demokrasi taraftarlarının mahkemeye sevk edilmesi ve mahkûm edilmesi Türk demokrasisi için hiç de iyi bir not teşkil etmeyecektir. Bu tarihi mahkemede yüksek mahkemenizin vereceği karar yalnız uluslararası ilgiyi çekmesi itibariyle değil, adliye tarihi ve adliyenin bağımsızlığı bakımından da önemli bir karar olacaktır. Ben memleket hesabına yapılması gereken şerefli bir vazifeyi, hür ve demokrat bir Türkiye'nin savunmasını yaptım. Böyle şerefli bir görevi yapmış bir yurttaşın vicdan huzuruyla, yüksek mahkemenizin vereceği kararı bekliyorum.

6. Roman Gibi

Bu yapıtın son baskısı halen satışıdır. Ayrıca, annem Sabiha Sertel'in, 1902'den 1968'e kadar yaşamını ve yapıtlarını içeren, eli-

nizdeki kitabımda, *Roman Gibi*'den aktarmalar bulunduğu gibi, bu yapıt bir zemin olarak kullanılmıştır. Bu nedenlerle, annemin bu son yapıtının bir özetini vermeyeceğim. Ancak, 1978'de, Cüneyt Akalın'ın (*Aydınlık*, 30 Kasım 1978) bu kitap hakkında yazmış olduğu bir makaleden bazı aktarmalar yapacağım.

Roman Gibi, gazeteci Sabiha Sertel'in 1966'da Bakü'de kaleme anılarını içeriyor.

Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel'in eşi ve en yakın mücadele arkadaşı. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk kadın gazetecilerinden biri. Selanik'te dünyaya gelmiş. Balkan Savaşı'nda İstanbul'a göçüyor. Zekeriya Sertel'le evleniyor ve basın hayatına atılıyor. Tam 32 yıl bağımsızlık ve özgürlük için nice baskılara göğüs gererek, mücadele ediyor, kalemiyle. 1950'de yurtdışına çıkan Sertel'lerden Sabiha Hanım, 1968 eylülünde vatandan uzakta vatan özlemi çekerek Azerbaycan'da hayata gözlerini yumuyor.

Sabiha Sertel anılarında 1919-1950 dönemini yansıtıyor. *Roman Gibi*'de, satılık kalemlerden, ünlü politikacılara; Turancılardan, en ağır baskılara göğüs geren devrimcilere kadar herkes, bir film şeridi gibi okuyucunun önünden geçiyor.

Şimdi, bu filmin kesitlerini birlikte inceleyelim.

İşgal İstanbulu ve Büyük Mecmua

Sabiha Sertel'in basındaki ilk konağı *Büyük Mecmua* dergisi. Yazarları arasında Ömer Seyfettin'in, Faliş Rıfkı'nın, Köprülüzade Fuat'ın ve Faruk Nafiz'in de yer aldığı *Büyük Mecmua* hakkında Sabiha Sertel şunları yazıyor. "Mart 1919'da Zekeriya'nın imtiyazı altında genç yazarların birliğiyle çıkan dergi, yenilme acısıyla ümidini kaybeden halka bir ümit ışığı oldu. Görüş ve inançları ayrı insanlar bu dergide yıkılışın sebeplerini araştırıyor kurtuluş yolları bulmaya çalışıyordu. *Büyük Mecmua*'da milliyetçiler, Türkçülük, yeni Osmanlılık akımları arasında ilk defa açıktan açığa emperyalizme karşı savaş da yer alıyordu."

Sertel, ülkenin işgal altında yaşadığı günlerde Ali Canip'le Köprülüzade Fuat'ın "Epepe çağdaş bir tür müdür?" şeklindeki tartışmalarını, Halide Edip'in memleketi kurtarması için Sultan Vahdettin'e yalvarışını acı acı anlatıyor.

Serteller'in sansüre karşı mücadeleleri o yıllarda başlıyor.

Resimli Ay Dergisi

Serteller İstanbul'da *Resimli Ay* dergisini çıkarmaya başlıyorlar. Devrin en tanınmış yazarları, Reşat Nuri'ler, Yusuf Ziya'lar, Yakup Kadri'ler. *Resimli Ay*'da yazıyor. Derginin ikinci dönemi ise 1928'den 1930'a kadarki yılları kapsıyor. Bu dönemde, yazılarda, hikâyelerde, ilerici, sosyalist fikirler ön plana çıkıyor. Yazı kadrosu değişiyor. Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Suat Derviş, Vâlâ Nurettin ve diğer yazarlar sol bir edebiyatın temsilcileri olarak ortaya çıkıyorlar.

1925'teki "Tahriri Sükûn" kanunu, birçok gazeteyi kapatıyor. Hükümet Serteller'in yakasına yapışıyor. Zekeriya Sertel Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevkediliyor. Eşi hapsi boylayınca iş başa düşüyor, üç dergi ve bir ansiklopediyi çıkarmak, Sabiha Sertel'in omuzlarına biniyor. Kolları sıvayan Sabiha Hanım başlıyor dizgi dize, sayfa bağlamaya.

Çeşitli baskılar, engellemeler. *Resimli Ay*, *Sevimli Ay* oluyor. Sabiha Sertel, bütün bu baskıların üstesinden, okuyuculardan gördüğü destek ile gelebildiğini canlı örneklerle anlatıyor.

Resimli Ay ve Nazım Hikmet

Nazım Hikmet *Resimli Ay*'da musahhah olarak çalışmaya başlıyor. Sabiha Sertel anılarında Nazım'la ilk tanışmasını anlatıyor. Ve şöyle devam ediyor: "Nazım yalnız Türk edebiyatına değil, *Resimli Ay*'a da yeni bir ruh getirdi. Bütün ilerici şairler, edipler, *Resimli Ay*'da toplandı. Yazılarda memleketin sosyal konuları daha kuvvetle ele alındı."

Resimli Ay yeni doğmakta olan bir edebiyatın beşiği oluyor. Günümüzde, revizyonistler Zekeriya Sertel'in Nazım'ı küçük düşürmeye çalıştığını öne sürerek, bir bardak suda fırtına koparmaya çalışıyorlar. Nazım Hikmet ise *Resimli Ay*'ı ve Serteller'i şöyle anlatıyor: "Ben bir zamanlar Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardıkları *Resimli Ay* dergisinin teknik sekreteri ve redaktörüydüm. *Resimli Ay* emperyalizme karşı savaşıyor, demokrasiyi savunuyordu. O zaman pantürkistler, emperyalizm ajanları tek bir cephe halinde birleşmişlerdi. *Resimli Ay*, yazılarıyla bu cepheye karşı mevzi alıyordu."

Sabiha Sertel, Nazım'ın bu sözlerini aktardıktan sonra, bu satırların kendileri için bir şeref olduğunu belirtiyor.

İkinci Dünya Savaşı ve Turancı Faşistlerle Mücadele Yılları

Sabiha Sertel, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde ırkçı Turancılarla, Alman ajanlarıyla dişe diş bir mücadeleye giriyor. Sertel, o yıllarda yoğunlaşan Turancı faaliyetleri şöyle anlatıyor: "Göbels'in yardımıyla 'Turan' cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet Türkçülük akımını kuvvetlendirmek için çalışmalarına başladı. Bu fikirleri yayan irili, ufaklı dergiler meydana salındı. Bazı günlük gazetelerde *Cumhuriyet*, *Tasvir-i Efkâr* ve diğerlerinde bazı yazarlar bu fikirleri savunmaya başladılar. Nihal Adsız 'Dalkavuklar Gecesi' adlı broşüründe Atatürk'ün milliyetçiliğine çatıyor. Halka Sovyet düşmanlığını yaymaya çalışıyordu."

Saracoğlu, Emin Erkilet ve Von Papen

Turancılar, Nazilerin Sovyetler Birliği'ne saldırısını sevinçle karşıladılar. Hemen hepsi Nazilerin zaferinden emindi. Başbakan Saracoğlu meclis kürsüsünden Turancılara mesaj yollamaktan çekinmedi. "Türk milliyetçiliği pasif bir milliyetçilik değildir. Dış ülkelerde yaşayan Türk ırkları ile samimi bağlarımız olduğu gibi, bunların saadetini istemek de her Türkün ödevidir. Biz Türkçüyüz ve Türkçü kalacağız."

Yine bu günlerde, tam da Stalingrand savaşı sırasında Emin Erkilet ve diğer bazı paşaların Kafkas hududunda bekledikleri, Almanların yardımına koşacakları söylentileri dolaşıyordu.

Sabiha Sertel, Saracoğlu hükümetinin faşistlere karşı tavrını şiddetle eleştiriyor: "Harp yıllarından önce ve Harp yılları içinde faşistlerin tomar tomar çıkardıkları dergileri, ta Urallara kadar dayanacak bir 'Büyük Türkiye' propagandasını (hükümet) neden göremiyordu? Menemencioğlu memleketimizde faşist akım, pantürkist akım yoktur derken bu akımı yürütenleri korurken, efendisi Von Papen'e yaranmak istiyordu."

"En Büyük Tehlike" broşürü

Sabiha Sertel anılarında Nazi tehlikesini ve Turancıların faaliyetlerini açıklayan "En Büyük Tehlike" broşüründen de söz ediyor. Broşürün altında imzası bulunan Faris Erkman'ın gördüğü baskıları Sertel şöyle anlatıyor: "Faris Erkman 'En Büyük Tehlike' broşürü yüzünden tevkif edildi. Polis hücrelerinde, işkenceler altında inletildi. Zaten verem olan Faris Erkman, yıllarca hapishanede yattıktan sonra, mide kanseri yüzünden kan kusarak, genç yaşında öldü"

Peyami Safa ve Cumhuriyet'in Almancılığı

Roman Gibi yakın tarihimizin birçok ünlüsüne projektörlerini çeviriyor. Bunlardan biri de Peyami Safa. Bir ara *Resimli Ay*'da yazan Peyami Safa'nın daha sonraki yıllarda Cumhuriyet gazetesindeki köşesinden faşistlerin safında ilericilere saldırdığını görüyoruz. Sabiha Sertel, bu dönemi şöyle anlatıyor: "Başta Peyami Safa olmak üzere Cumhuriyet gazetesinde Tan'daki yazılara karşı bir kampanya açıldı. Doğrudan doğruya şahsıma hücumla başladılar. Hergün Cumhuriyet gazetesinde sütun sütun yazılar yazılıyor, çeşitli karikatürlerin altında 'Bolşevik dudusu', 'eli maşalı çingene' ve bunun gibi ağır hakaretler birbirini kovalıyordu. Buna rağmen, şahsi polemiğe girişmedim. Cumhuriyet gazetesi aleyhine dava açtım. (...) Mahkeme Yunus Nadi Bey'i mebus olduğu için davaya sokmadı. Gazetenin mesul müdürü Ağâh Bey, avukatıyla geldi. Peyami böylece gizlendiği perdenin arkasında kalıyordu. Cumhuriyet'in sorumlu müdürü hasta olduğunu iddia ederek, durumu geştirmeye çalıştı... Mahkeme para cezasıyla yetindi."

Savaş Sonrası Turancıların Yargılanması

Savaşın kaderi Almanların aleyhine dönmeye başlayınca, hükümetin tavrı da değişmeye başlıyor. 1945 Ocak ayında bazı Turancılar tutuklanıp mahkemeye veriliyor. 3 Şubat 1945 günkü gazetelerde yayımlanan iddianamede Nihal Adsız'lar, Zeki Velidi Togan'lar, Reha Oğuz Türkan'lar, Orhan Şaik Okyay'lar, Alpaslan Türkeş'ler karşımıza çıkıyor. Zeki Velidi Togan, Alman elçisi Von Papen'in işlerimize burnunu nasıl soktuğunu şu sözlerle itiraf ediyor: "Von Papen gitmem için bana vazife verilmesini istemişse de Hariciye bunu reddetmişti. Böylece tarafsızlık siyaseti ihlâl edilmiştir."

Sabiha Sertel Turancıların yargılanmalarını anlattıktan sonra şunları söylüyor: "Turancılar gizli cemiyetler kurmuşlar, merkezi Almanya'da olan Türkistan'lılarla bağ kurmuşlardı. Bu gizli teşkilatların içinde generaller de vardı. Teşkilatın kökü dışarda idi."

Sertel, faşistlerin yargılanmalarının, bunlara karşı verdiği mücadelenin ne kadar haklı olduğunu ortaya koyduğunu belirterek sözlerini bağlıyor:

Tan Olayları

Serteller Tan gazetesini çıkartıyorlar savaş yıllarında. Serteller'in tam 32 yıl süren Çağaloğlu yaşantıları, 1945'in sonbaharında-

ki *Tan* olaylarıyla noktalanıyor. Halk Partisi'nin ve hükümet basınının kıskırttığı bir grup genç, *Tan* matbaasını, *Yeni Dünya* ve *La Turquie* gazetelerini birkaç saat içinde tamamen tahrip ediyor.

Sertel anılarında, Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısıyla gençleri nasıl kıskırttığını, olaylardan sonra Emniyet Müdürlüğü'nde göstericilere CHP müfettişi Alaattin Tiritoğlu'nun sigara ikram ettiğini yazıyor. Göstericilerin başında 13 Mart'ın bakanlarından Ali İhsan Göğüş vardı.

Eski Almancılar Amerikancı Oluyor

Sabiha Sertel, dünya savaşının başlarında Nazilerin zaferini kaçınılmaz gören Falih Rıfkı Atay'ın, CHP'nin resmi organı *Ulus*'ta Amerikan Missouri gemisinin gelişini alkışlamasını şöyle aktarıyor. "Bu zırhlı bir deniz devidir. Ve taşıdığı bayrak, bugünkü dünyanın en yüksek askeri kudretini temsil etmektedir. Akdeniz kıyısındaki bütün milletler gibi Türkler onu barışçılığın ve hürriyetçiliğin bir sembolü ve müjdecisi gibi selamladılar."

Von Papen'in akıl hocalığını yaptığı Saracoğlu da savaştan sonra Amerikancıların arasında yer almakta gecikmiyor.

Savaş Sonrası

Faşistler *Tan*'ı yıkarak Serteller'i susturduklarını sanıyorlar. Sabiha Sertel, Reşat Fuat'la Suat Derviş'in çıkardıkları *Yeni Edebiyat* dergisine, Kore'ye asker yollanmasına karşı çıkan Barışsevenler Cemiyeti'nin "Barış" adlı yayın organına imzasız yazılar yolluyor. Devrimcilerin aynı yıllarda, Ankara'da çıkardıkları *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar* dergilerine omuz veriyor.

Sertel anılarında birçok tarihi olaya ışık tutuyor. Varlık vergisinden tutun da Alman savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine, Sabahattin Ali'nin katlinden, Nazım Hikmet için yürütülen af kampanyasına kadar birçok olayı işliyor. Cumhuriyet tarihinin fikir ve sanat akımlarını tartışıyor.

Sertellerin Yurt Dışına Çıkışları

Zekeriya ve Sabiha Sertel, 1950 Eylülü'nde yurt dışına çıkıyorlar.

Sabiha Sertel kitabında yurttan ve mücadeleden ayrılışını acıyla anlatıyor. Ne yazık ki duyduğu acı, bir şeyi değiştirmiyor. Tür-

kiye halkı Bayar-Menderes diktatörlüğünün altında inlemeye devam ediyor.

Sertel'in anıları 1950'de kesiliyor. Sabiha Sertel'in *Roman Gibi* adlı anıları, yakın tarihimize büyük ölçüde ışık tutan değerli bir yapıt. Revizyonistlerin yakın tarihimizi alabildiğine çarpıtmaya çalıştıkları günümüzde, Sabiha Sertel'in olaylara tuttuğu ayna dahi büyük bir değer taşıyor.

Sabiha Sertel'in akıcı uslubu, *Roman Gibi*'yi, bir öykü kitabı gibi bir çırpıda okutturuyor okuyucuya."

7. Enternasyonal

Sabiha Sertel, bu yapıtı için 1968'de materyal toplamaya başlamıştı. Ne yazık ki, kaleme almaya ömrü yetmedi. Burada almış olduğu notlardan bir yaprak veriyoruz. (Arka sayfada)

Sabiha Sertel'in Yapıtları:

Çitra Roy ile Babası, Tan Yayınları, İstanbul, 1936, 200 s.

İkinci Dünya Harbi Tarihi Elyazması, eski yazı, yayımlanmamış.

Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi

1. Baskı, Tan Yayınları, İstanbul 1945.

2. Baskı, Prosveta Yayınevi, Sofya, 1957.

3. Baskı, Prosveta Yayınevi, Sofya, 1956.

Son Baskı Türkçeleştirilmiş ve yapıtın adı, "İlericilik Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret" şeklinde değiştirilmiştir.

Davamız ve Müdafaamız - Sabiha ve Zekeriya Sertel'in ve Cami Baykurt'un 4 Aralık 1945 Tan Olaylarından sonra haklarında açılan davada savunmalarının tam metinleri, İstanbul, 1946.

Roman Gibi - Sabiha Sertel'in Anıları

1. Baskı, Ant Yayınları, 1969.

2. Baskı, Cem Yayınları, İstanbul, 1978.

3. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.